

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Samlinger

til

Fyens Historie og Topographie,

udgivne

af

Fyens Stifts litterære Selskab.

Fjerde Bind.

ØDENSE.

Trykt i Fyens Stiftsbogtrykkeri hos J. G. Drejer.

1867.

Indhold.

	Side.
I. Mester Jørgen Jensen Sabolin, Fyens Stifts Reformator og første evangeliske Biskop, ved Pastor Holger Fr. Kordam..	1
II. Fortegnelse over Medlemmerne af Fyens Stifts litterære Selskab	180
III. Forsvundne Legater i Odense, ved Stiftsprovst Damgaard....	185
IV. Beretninger om Skamby Sogn, ved Pastor E. Hansen.....	249
V. Dalum Klosters Fordebog 1533, ved Dr. phil. D. Nielsen ...	307
VI. Hvorledes St. Knuds Sognekald i Odense mistede Skamby Sogns Kongetiende, ved Stiftsprovst Damgaard.....	315

I.

Mester Jørgen Jensen Sadolin,

Dans Stifts Reformator og første evangeliske Biskop.

Af Holger Fr. Rørdam.

Blandt de danske Reformatorer har Samtid saavel som Eftertid, Venner saavel som Fjender, anvist M. Hans Tavsen den første Plads, og vistnok med Rette, thi han var ikke alene den første paa Kamppladsen, men hvor Striden mod de papistiske Bildfarelser og deres Forsvarere var haardest, der faldt det som af sig selv, at han gik i Spidsen og viste Vej. Men næst efter Tavsen har man sat M. Jørgen Jensen Sadolin, en Mand, der vistnok ikke besad en ringere Iver for det rene Evangeliums Forkyndelse, men vel maaste noget større Kølighed og Besindighed, saa at han ikke i samme Grad som Tavsen henlevede den almindelige Opmarksomhed og Modstandernes Had paa sig¹⁾). Hans Virksomhed for den evangeliske Læres Plantelse og Grundfæstelse i vort Fædreland var saa betydningsfuld, at han utvivlsomt fortjener, at der sker et Forsøg paa at stille hans Levnet og Livsgjerning i et klarere Lys, end det hidtil er slet.

---

¹⁾ Er. Lætus, *Res. Danic. Index*: „Georgius Johannis Vibergius Episcopus Fionensis, vir admodum bonus, et secundus a Johanne Tausonio repurgatæ doctrinæ Evangelicæ in Dania propagator.“

I Kong Christiern den Førstes Dage levede en Mand paa Den Mors ved Navn Christen Jensen Sadolin. Han var Herredsfoged paa Den. I sit Ægteskab med sin Hustru Karen eller Karine, som man dengang sagde, havde han fem Børn, tre Sønner, Jens, Erik og Iver, og to Døtre, Inger og Tyre. Sønnen Jens bosatte sig i Viborg, hvor han ægtede Marine Nielsdatter, og havde med hende en eneste Søn, vor Jørgen Jensen Sadolin, der efter sin Fødebn ofte kaldte sig Viberg. Forfatteren af den tidlyste Krønike, Reformationens bitre Modstander Lektor Poul Eliesen, søgte at nedfætte Sadolin ved at fortælle om ham, at han var en Søn af en Vicarius eller Alterpræst i Viborg, og altsaa var født udenfor lovligt Ægteskab; men dette maa sikkert forkastes som en ondskabsfuld Bagvaskelse, opdigtet for at nedfætte en farlig Modstander¹). Ialkald synes de nøjagtige Familieoptegnelser af Hans Jørgensen Sadolin, en Søn af Reformatoren, hvorpaa ovenstaaende Meddelelse om de tidligere Led af Slægten grunde sig, bestemt at tale derimod²). Men selv om Jørgen Jensens Fader virkelig havde været Præst, vilde det for vor Følelse ikke have noget saa særdeles stødende, om han, som Tilfældet var med saa mangfoldige katholske Præster, havde levet i et hemmeligt Ægteskab, som kun en unaturlig og ukristelig Celibatslov forbød ham at legalisere. Navnet Sadolin skal være en Latinisering af Sadelmager, der var Familiens Slægt-

¹) Scr. Rer. Dan. II, 581.

²) Redensfor er som Tillæg Nr. 16 meddelt Hans Jørgensen Sadolins, som det synes hidtil ganske upaaagtede, Beretning om Familien, hvoraf det fremgaar, at allerede Stamsfaderen førte Navnet Sadolin.

navn¹⁾. Da dette Navn imidlertid allerede tillægges Stamfaderen paa Mors, er det rimeligvis urigtigt, naar der siges, at Jørgen Jensenes Fader var Sadelmager af Haandtering. Forøvrigt kaldtes Reformatoren af sin Samtid almindelig kun Jørgen Jensen, og han selv skrev sig, saavidt vides, heller aldrig anderledes, uden naar han undertiden tilføjede: *Wibergius*. Da hans Efterkommere imidlertid indtil denne Dag have ført Navnet *Sadolin*, og det nu engang er blevet almindeligt at benytte dette Navn, som Reformatoren ganske vist ogsaa vedkjendte sig, saa har jeg ogsaa stadig benyttet det i denne Afhandling.

Om Jørgen Jensen Sadolins Barndom og tidligste Ungdom vides intet. Man kan efter hans Alder, dengang han døde, regne ud, at han maa være født 1499. Men naar der almindelig fortælles, at han gik i Skole hos den berømte Dr. Morten Børup i Aarhus, saa grunder det sig paa et tidligere, ganske uhjemlet Sagn²⁾. Snarere har han først gaaet i Skole i sin Fødeby Viborg, og er derved i en Alder af nogle og tyve Aar gaaet til Universitetet i Wittenberg, uden at det er bekjendt, om han tidligere har besøgt Højskolen i Kjøbenhavn³⁾. Hans senere Liv afgiver Vidnesbyrdet om den Indflydelse, de wittenbergske Reformatorer have haft paa hans Vandsretning; men forresten er det kun bekjendt, at

1) Biskop Peder Billadsen figer i en utrykt *Oratio de schola Wiburgeni* (Gl. Igl. Saml. 3006. 4) om Jørgen Jensen Sadolin: *•Erat ille Wiburgo oriundus, antiqua Sadelmagerorum familia, quæ paucis ante annis heic (o: Wiburgi) desiit•*.

2) Se Ny kirkehift. Saml. III, 460—2.

3) I det af Förstemann udgivne *Album Acad. Vitebergensis* søge vi forgjæves Sadolins Navn, men da Listerne over de ved Universitetet indskrevne aabenbart ere førte meget ufuldstændig i de Aar, Sadolin kan have været der, kan hin Omstændighed ikke gjøre det tvivlsomt, at han virkelig har studeret i Wittenberg.

han i Efteraaret 1526, hædret med Mestergraden, vendte tilbage til Viborg, hvor han fandt en frugtbar Birkfreds be= redt for sig.

Her traf han nemlig M. Hans Tavsen i fuldt Ar= bejde. Kun i henved halvandet Aar havde denne Mand været i Viborg, men han havde allerede udrettet store Ting. Med en beundringsværdig Energi, ved Ordets og en uroffelig Overbevisnings sejrlige Magt, havde han banet sig Vejen fra S. Hans Klosterfængsel til en Friprædikants Stilling. Den talrige katholske Gejstlighed turde ikke mere lægge Haand paa ham, thi allerede flokkedes en stor Skare Tilhørere om ham, naar han om Eftermiddagen holdt Aftensangsprædikener i Graabrødrenes Kirke, som Munkene, haardt mod deres Vilje, havde maattet tilstaa ham en saadan Brug af. Da K. Fre= derik I i Efteraaret 1525 gjorde en Rejse i Nørrejylland, benyttede Tavsen sig af Lejligheden til i Oktober f. A. at erhverve et Bemyndelsesbrev, hvorved Kongen tog ham i sin „kongelige Hegn, Fred, Værn og Bessjærmelse“ og antog ham som Kapellan, dog med „Forlov og Befaling“ til at være i Viborg nogen Stund og prædike det hellige Evangelium for Borgerne der ¹⁾). De katholske Prælater kom derved i den største Bevægelse; thi dette Brev var et aabent Brud paa Kongens besvorne Haandfæstning, hvori han havde lovet „al= drig at tilstede nogen Kjætter, Luthers Disciple eller andre at prædike eller lære lønlig eller aabenbarlig mod den him= melske Gud, den hellige Kirkes Tro, den helligste Fader Pa= ven eller Romerkirken“ ²⁾). Men Kongen lod sig ikke stræmme;

¹⁾ Om Tavsens tidligste Virksomhed i Viborg henvises til S. Knud= sens nøjagtige Undersøgelser i *Annal. for nord. Oldt. og Hist.* 1847. S. 85 ff.

²⁾ Wegener, *Aarsberetn. fra Gehejmearkivet.* II, 71.

hidtil havde han holdt gode Miner med Papisterne, saalænge Faren for den fordrevne K. Christiern II's Tilbagekomst var overhængende¹⁾; men da denne Fare nu for det første var fjernet, afkastede han 1526 Masten. Han havde alt gjort det i Sønderjylland²⁾, nu var Røden til Nørrejylland, og Bestjærmelsesbrevet for Tavsen er derfor en epokegjørende Begivenhed i vor Reformationshistorie.

Netop ved samme Tid, som Tavsen saaledes sikredes i sin Prædikevirksomhed, vendte M. Jørgen Jensen Sædolin tilbage fra Wittenberg, beredt til at stille sig ved hans Side³⁾. En Prædikants Gjerning, saa anstrængende den sikkert end var under disse Forhold, hvor Menigheden begjærede daglig at høre Guds rene Evangelium forkynde, kunde Tavsen dog nok selv endnu overkomme, og maaste havde han alt faaet Hjælp i denne Henseende⁴⁾. Derimod var der stor Trang til en Præsteskole, hvor unge Mænd, der vare blevne grebne af Evangeliet, men manglede Evne til at drage til Wittenberg — Kjøbenhavns Universitet var endnu papistisk

1) I et Brev, dat. Lejren for Ahus (Ahus), Torsdag næst efter Dominica Lætare 1525, skriver Tyge Krabbe til Kongen: „Kæreste nadjige herre. Jeg roder eders nades hogmegtighedt fulkommeligen, at eders nade lider inthet Lutters partij i eders nades land, ellers besnycter Jeg, at then alsommegetste Gud skall kaste heffren oc wrede i eders nades landt. Gudt alsommegetste vedt, at Jeg roder eders nade thette aff it got hierte oc vtij en goder mening.“ (Orig. i Geh.=Ark.).

2) Kirkekalender for Slesvig Stift. I, 139.

3) Kirkehist. Saml I, 374.

4) Man kunde saaledes tænke paa Graabroderen Rasmus, som forlod sit Kloster for at slutte sig til Tavsen (Ann. f. nord. Oldt. 1847. S. 98), Rektoren ved Viborg Skole, M. Jakob Skjønning, der tillige var Præst ved S. Hans Kirke (smst. S. 96), og maaste den forhenværende Munk, Broder Thøger (Løvenball), om hvem mere nedenfor.

— kunde faa den nødtørftigste Uddannelse for at optræde som evangeliske Prædikanter. En saadan Skole havde Hertug Christian samme Aar oprettet i Haderslev under M. Johan Vandals Ledelse, men Undervisningen her var tyndt, forsaavidt det i al højere Undervisning dengang raadende latinske Sprog ikke benyttedes¹). Desuden kunde der nok behøves to saadanne Skoler. Sadolin, der lige var hjemkommen fra den høje Skole, maatte synes vel egnet til at forestaa en saadan evangelisk Dannelsesanstalt, og midt under Herredagen i Odense 1526, hvor Prælaterne af al Magt, skjønt forgjæves, søgte at fravrifte Kongen en Tilbagekaldelse af hans Bestjærmelsesbrev for Tavsen, gav K. Frederik Mester Borgen Jensen Tilladelse til herefter at bo i Viborg og der „læse og læse lade, hvad som nyttigt kan være, for unge Personer, som formaa at kjøbe deres Kost, dog ikke for de Personer, som det formaa og ville være udi Univerfiteter“; og derhos fik han Ret til „med sine daglige Folk at nyde saadan Frihed og Privilegier, som andre vore Undersaatter og Borgere i Viborg have og nyde“, med Fritagelse for al kongelig, Borgerstabs og Byes Tynge“²). Der er undertiden sagt, at Sadolin ved dette Brev beskikkedes til Rektor ved Viborg Skole; men det er en Misforstaaelse. Ikke for Børn, men for unge Mænd skulde Sadolin være Lærer. Skolens Rektor, M. Jakob Skjønning, om hvem der berettes, at han, da Tavsen kom ud af Klosteret, hvor han havde været holdt i Forvaring, indrømmede ham S. Hans Kirke at prædike i, var en Mand, der vel forstod at gjøre sin Gjerning fyldest paa den rette Maade og i den rette Aand, faa han ikke

¹) Hvad der vides om Præstestolen i Haderslev er samlet i Kirketællender for Slesvig Stift. I, 140 ff.

²) Verlauff, Kjøbenhavn's Universitet. Progr. 1850. S. 31.

trængte til Afløsning. Han blev jo, som bekjendt, senere den første evangeliske Biskop i Viborg. Spørge vi, om Sadolin har haft Medarbejdere i sin Lærervirksomhed, da nævnes egentlig ingen saadanne, ligesom overhovedet alle Efterretninger om den viborgske Præstestoles Virksomhed mangle; imidlertid fejle vi neppe ved at pege hen paa den forhenværende Munk, Broder Thøger, som siges at have været af den adelige Slægt Løvenbalk, og om hvem vi vide, at han tidlig sluttede sig nøje til Ladsen og ved sin Død 1538 var Lektor ved Viborg Domkirke, altsaa i en Virksomhed, der nøje svarede til den Gjerning, som en Lærer ved en saadan Præsteskole maatte have¹⁾; ogsaa en anden Omstændighed, der senere skal omtales, tyder paa, at han har været Sadolins Medarbejder. Men forøvrigt var denne vel Mand for selv at drage den største Del af Lærsset.

Reformationen gik nu fremad med stærke Skridt i Viborg, selv flere af Kannikerne sluttede sig til den, og Biskop Børgen Friis, der synes at have været en temmelig ufirkelig Mand, formaaede ikke at standse dens Fremgang. For første Gang lød nu dansk Psalmesang i Graabrøderkirke²⁾. Den tvingende Nødvendighed og ikke Lysten til Dig-

¹⁾ I nogle Optegnelser af Christiern Nielsen Suel, Præst i Strandby i Viborg Stift i 16de Aarh., findes følgende hidtil ubekjendte Notits: »Anno 1538 feria quinta ante pentecosten obiit Dn. Theodgarus, lector theologicus Vibergiae.» Denne Efterretning maa staa til troende fremsfor den sildigere Familietradition, at Thøger var Præst ved Sortebrøder Kirke i Viborg. Forøvrigt ere Efterretningerne modsigende, om han tidligere havde været Graabrøder eller Korsbrøder (Johannitermunk); det første siger M. Peder Villadsen, det sidste M. Chr. Erichsen (Ann. f. nord. Oldt. og Hist. 1847. S. 128. 130—1).

²⁾ Kirkehjst. Saml. I, 337. 381—2. Ny kirkehjst. Saml. III, 7: »Scholastici, mutata priore forma, Psalmos Danicos a Tausano alisque compositos concinere cæperunt.»

ternavn gjorde Tavsen og flere af hans Venner til Psalme-
forfattere, og det er rimeligt, at Sadolin allerede dengang
har givet sin Skjærv med til Menighedens Opbyggelse. Fal-
fald have vi en bibelhistorisk Katekismuspsalme fra hans
Haand, der, om den end ikke udmærker sig ved noget højt
poetisk Sving, dog egnede sig godt til at bringe Bibelhisto-
riens vigtigste Stykker og den kristelige Tros og Læres
Hovedsum i Menighedens Erindring¹). Rngtet om Refor-
mationens mægtige Fremgang i Viborg bevægede Biskop
Jens Andersen i Fyn til i Efteraaret 1527 at komme
sin betrængte Medbroder i Viborg tilhjælp, idet han tilskrev
Byens Borgemeistere og Raad et Brev, hvori han indstændig
advarede dem mod „den forløbne Munks og Rjætters“, Mor-
ten Luthers, Tilhængere, og foreholdt dem, at en Ildbrand,
der samme Aar var overgaaet Byen, maatte anses som en
Guds Straf for Borgernes Frafald, og at de hellere burde
tro Kirkens Vidnesbyrd end en forløben Munk; endelig ind-
skjærpede han, at den hellige Skrifts rette Text kun var at
finde i den af Kirken autoriserede latinske Oversættelse, Vul-
gata²). Det er imidlertid ikke rimeligt, at dette Brev har
gjort sænderligt Indtryk paa Borgerne i Viborg, hvis store
Flertal allerede havde sluttet sig fast til det rene Evangelium,
som Tavsen og hans Venner med usvækket Iver vedblev at
forkynde. Da Viborg havde et langt større Antal Kirker,
end der behøvedes, naar den papistiske Messetjeneste faldt

¹) Brandt og Selveg, Den danske Psalmedigtning. I, 37—8. En se-
nere Psalme af Sadolin findes aftrykt i Ny kirkehif. Saml. II,
601—3.

²) Münter, Den danske Reformationshif. I, 470—3. I Anledning
af Ildbranden fik Borgerne i Viborg 29 Decbr. 1527 tgl. Til-
læbelse til at nedlægge nogle Gilder og oprette et Hospital iftebenfor
(Langeb. Dipl.). Jfr. Engelstoft, Reformantes et Catholici, p. 20 Not.

bort, ansøgte Borgerne om og fik den 23de Februar 1529 kongelig Tilladelse til at nedbrøde de mange Kirker og Kapeller, som Byen ikke formaaede at holde ved Magt, og at beholde de tvende næsten opløste Tiggerklosteres, Graabrødre og Sortebrødre, Kirker som deres fremtidige Sognkirker. Domkirken, som nærmest tilhørte Bissen og Domkapitlet, skulde fremdeles blive ved Magt¹).

Ikke længe efter maatte Tavsen afflutte sin Virksomhed i Viborg, som ved hans Prædiken i faa Aar var bleven forvandet til en næsten fuldkommen evangelist Stad. Det var Kongens Onste, at han skulde gaa til Kjøbenhavn, hvor den evangeliste Oplysning var længere tilbage end i flere af Landets mindre Byer. Og han kunde nu ogsaa med Rolighed forlade Viborg, ikke blot fordi Reformationsværket var saa vidt fremskredet her, men ogsaa fordi han kunde overgive Fuldførelsen af det af ham saa heldig begyndte Værk i tro Hænder. Inden han drog bort i Sommeren 1529, ordinerede han Sadolin og flere af sine Medarbejdere, som ikke tidligere havde modtaget Præstevielsen, formodentlig ogsaa flere af de unge Mænd, Sadolin havde dannet i sin Præsteskole²). Da der Aaret efter rejstes Anklage mod Tavsen paa Herredagen i Kjøbenhavn, fordi han havde tilladt sig dette Skridt, svarede han dertil, at ikke havde han viet Præsterne, thi det hører Gud alene til: men duelige, lærde og stikkelige Personer havde han vel forklaret Almuen, og efter menige Kristensfolks Vilje og Begjæring havde han og andre kristne Mænd med en almindelig Bøn til Gud og Hænders Paalæggelse samtykt

¹) Ann. for nord. Oldt. og Hist. 1847. S. 123—4. Ursin, Stifts-staden Viborg. S. 30.

²) Blandt dem, Tavsen ordinerede, kan med al Sandsynlighed nævnes Mattis Paa, der blev Reformationens Forkynder i Randers og 1537 Biskop i Aarhus.

dem at prædike Evangelium og tjene den hellige kristne Kirke med Sakramenter og anden tilbørlig Tjeneste. Og det mente han at have gjort med des større Skjel, efter Apostlenes Vardom og Exempel, eftersom de, som skulde gjøre det, vare forfømmelig derudi¹⁾.

Sadolin overtog efter Borgernes Dnske Embedet som Sognepræst ved Sortebrødre Kirke²⁾, uden at vi vide, om han tillige har fortsat sin Præstefole, eller om denne er ophørt, da der samme Aar oprettedes en lignende evangelist Højskole, forsynet med rigere Lærerkrafter, i Malmø. Det kunde dog bemærkes, at naar Chr. Pedersen i sit Skrift om at holde Børn til Skole og Studium, 1531, omtaler Fortidens slette Skolevæsen, saa føjer han til: „Det er nu en anden Verden, og gaar nu anderledes til, særdeles ubi Malmø og Kjøbenhavn og Jylland, som jeg haver spurgt, at de nu haver begyndt at lære Børn og unge Folk gode Værdomme baade i Skole og Studium“ (o: Højskoler). Ved Jylland maa man her nærmest tænke paa Viborg, og det er derfor rimeligt, at Skolevirksomheden er bleven fortsat, idetmindste saalænge Sadolin var i Byen³⁾. — Duntrent samtidig med at han tiltraadte Præsteembedet ved Sortebrødrekirke, maatte forøvrigt Dominikanerne eller Sortebrødrene forlade deres Kloster, og det samme blev ogsaa Tilfældet med den anden Tiggerorden i Viborg, Graabrødrene, som, efter at have lidt megen Overlast, ved Nytaarstid 1530 bleve uddrevne af Klosteret, der senere blev Byens Ejendom, medens Kirken, som ovenfor er bemærket, blev en evangelist Sognekirke⁴⁾.

1) Engelstoft, De confutations latina etc. p. 64—65.

2) Kirkehist. Saml. I, 376.

3) Chr. Pedersens Danste Skrifter. IV, 506. 605.

4) Kirkehist. Saml. I, 382. Urfin, Stiftsstaden Viborg. S. 17—18.

3 Juli 1530 holdtes den bekjendte Herredag i Kjøbenhavn, hvor de katholicke Prælater og de evangeliske Prædikanter for første Gang stod ligeoverfor hinanden som to ligeberettigede Partier, der skulde udfægte deres Strid med aandelige Vaaben i Kongens og Rigsraadets Paasyn. M. Jørgen Jensen Sadolin og M. Jakob Skjønning mødte som Udsendinge fra den evangeliske Menighed i Viborg, og Sadolin udviklede her ved sin gamle Medstriders, Tavsens, Side en betydelig Virksomhed ikke blot ved Delta-gelse i Affattelsen af de forskjellige Modskrifter og Tilsvær til Papisternes Klagemaal over de lutheriske Prædikanter, men ogsaa ved de Prædikener, som daglig holdtes rundt om i Byen af ham og de andre Prædikanter, og hvori de i de skarpeste Udtryk gik løs paa Papismens Misbrug af enhver Art og saaledes bidrog mægtig til at fremme Reformationen i Kjøbenhavn. Efter sin Hjemkomst forfattede Sadolin en Beretning om Mødet, hvoraf dog kun Brudstykker ere komne til os, hvilke imidlertid vise, at Prædikanterne, i deres Nidkjærhed for at komme deres Modstandere tillivs, undertiden i deres Prædikener have tilladt sig spottende Udfald, der efter vor Følelse gaa ud over det sømmeliges Grændser¹⁾.

1) Titelen paa Sadolins Skrift var: „Gensvar som Dannemærcks Kiiigis Christelige Predicanther kortelig gaffue paa de xxvii Klage- maale ther Prælaterne oc theris Clerckerii forde offer thettenum, Begie diele schriftelig forschickede til Hønhorne Førstes Kon. Ma. Konning Fredericks eghen Haande vti Kjøbinghaffns Herredage 1530. Met een kort eenfoldig sand Fortælling om huad andhet Gudt Al- megtigste ther i samme syn sag seg til æhre, Alde ret Christne til trøst oc the Bgudelige Munde til een Genstoppelse eller syn eghen Haen- bedy Spegel, [haffuer vdtrettet].“ Skriftet er nu tabt, men Udtoget deraf findes i Danste Mag. I, 89—95. Jfr. Biskop Engelstofts Afhandling om Herredagen i Kjøbenhavn 1530, Theol. Tidsskrift. 1 D. II, 25 o. fl. St.

Blandt de Personer, der især maatte tjene til Skive for de evangeliske Prædikanters skarpe og satiriske Angreb, nævner Sadolin i denne Beretning: „Mester Morsing af vor Røverkule, vi endnu have i Viborg“, og siger, at han „paany blev udlyst af Prædikestolen for en Blands Mand, som han endnu er.“ Denne Mester Morsing, der saavidt vides ellers ikke er bekjendt, var som det synes Medlem af Viborg Domkapitel og var mødt som dettes Udsending ved Herredagen; af Bandlejningen, som omtales, ser man, at de evangeliske Prædikanter nu, som om de allerede havde Sejren i hænde, vovede sig til at anvende samme Vaaben imod deres Modstandere, som disse tidligere havde brugt imod dem, idet de lyste dem i Band. Idethele er det klart, at Prædikanterne vendte tilbage fra Herredagen med en Sejrsfølelse, der gjorde dem endnu utilbøjeligere, end de forhen havde været, til at taale de papistiske Misbrug i deres Nærhed. Vi se derfor ogsaa, at det kom til alvorlige Sammenstød, strax efterat Sadolin og Skjønning vare komne hjem til Viborg fra Mødet. Tiggerklostrene, som overalt vare Gjenstand for Protestanternes første Angreb, vare jo alt faldne, nu maatte Domkapitlet, som endnu havde opretholdt den katholske Gudstjeneste i Domkirken, holde for. Her var imidlertid Stillingen forholdsvis let for Angriberne og vanskelig for Forsvarerne, eftersom allerede fem af Domkapitlets Medlemmer, nemlig Kantoren M. Niels Friis og Kannikerne Mattis Clementsen, M. Jens Hansen, Jakob Hansen og Christen Stub, mere eller mindre havde sluttet sig til de evangeliske Prædikanter. De forfattede i Forening Udkastet til en ny Ordning for en daglig evangelisk Gudstjeneste i Domkirken, der skulde afløse den hidtil gjældende romersk-katholske. Denne „kristelige Skikkelse og Reformats paa

Messelæsning, Sang og Prædiken“, der sikkert især kan tilskrives Sadolin, indeholder følgende Bestemmelser¹⁾:

Hver Dag, naar Klokken slaar fire om Morgenen, skal Ottesangen begyndes paa Latin for Klerkerne, som da have Lust og gudelig Begjæring til at handle hellige Psalmer, Lectier af Bibelen og hellige Doctorers kristelige Homilier og Forklaring derover, med Te Deum og andre kristelige Lovsange af den hellige Skrift, og andet. Naar Klokken slaar fem, skal der ringes til en kristelig Prædiken for menige Almue, og naar det har ringet sammen, skal den Helligaands Tider synges paa Dansk til at opvække Hjærterne til Gudelighed i samme Prædiken at høre, og om den Helligaands Raade at bede, og den Tjeneste skal være ude, naar Klokken slaar sex. Mellem syv og otte skulle Klerkerne synges den til Dagen hørende Tidessang paa Latin med en kristelig Primalectie og gudelige Bønner. Med otte slet skal der ringes til en kristelig Messe for dem, som have behov at annamme det hellige Sakrament, og til samme Messe skal og ste en kristelig Prædiken paa en halv Time for dem, som ikke kunne komme til den anden Prædiken. Forresten skal der ingen Messe ste i Domkirken, paa det at det hellige Sakrament, Jesu Kristi Legemes og Blods, ikke skal misbruges. Klokken tre om Sommeren og to om Vinteren skal der ringes til Aftensang, at synges der for Klerkeriet paa Latin af den hellige Skrift, renlig og purligen, og strax med den skal synges en Psalm paa Dansk og gjøres en kort og gudelig Formaning af den hellige Skrift for dem af den kristelige

¹⁾ Münter, Reformationshist. II, 719—21. Christen Stub, en Søn af Christiern II's ivrige Tilhænger og Ledfager i Landflygtigheden, Borgemeister Peder Stub fra Viborg, havde studeret i Wittenberg 1518 (Ny kirkehist. Saml. I, 461).

Almue, da tilfede kommer, og faa bede Gud om Naade og skilles ad i Jesu Navn. Dette er den daglige Tjeneste. Men om Søndagen skal der i Domkirken begyndes Messe og Prædikener, naar det er ude i begge Sognkirker. Og naar det ringer efter Kl. 12, skal der og i Domkirken prædikes, paa det unge Folk skal holdes fra Drif og anden Løstagtighed og til Gudsfrngt. Men om Morgen og Aften skal der ske Tjeneste med Sang og Prædiken, som foreskrevet staar om de andre Dage.

Denne Ordning indsendtes den 2den September 1530 til Kongen, understrevet af de ovennævnte sex Medlemmer af Kapitlet og en af Kirkens Vikarier, Hr. Jens Nielsen¹⁾, med Begjæring om fgl. Stadfæstelse, og denne Begjæring støttedes ved et samtidigt Andragende fra Borgerstabet og Lensmanden Jens Hvas²⁾. Men paa samme Tid indgav Biskop Børgen Friis tvende Klageskrifter til Kongen. I det ene besvarede han sig over tre af de ovennævnte evangeliskfædte Kanniker, Hr. Jakob, Mester Jens og Hr. Christen Stub, der alle vare af borgerlig Fødsel og allerede af den Grund maatte være den adelige Biskop imod; han paa- stod om dem, at de „udi deres Harnisk“ havde været med i et Dpløb, Borgerne i Viborg havde gjort imod ham, og begjærede derfor, at Kongen vilde se igjennem Fingre med, at han tilbørlig straffede dem for deres Dpfætsighed. Til Gjengjæld tilbød han at vise sig villig mod Kongen i andre Maa-

¹⁾ At denne Mand allerede tidligere havde erklæret sig for Reformationen, kan vistnok sluttes af den Omstændighed, at K. Frederik, Fredagen næst efter S. Michaelis Dag 1528, havde givet ham Brev paa S. Laurentii Kapel udenfor Viborg med Kirkegaarden, at bruge og beholde til sin Nytte, saalænge han levede (Reg. o. a. L. 2, 80).

²⁾ Münter, Reformationshist. II, 714—8. Ann. f. u. Oldt. og Hist. 1847. S. 136.

der, navnlig ved at forfremme Kongens Rancellistrivere til Kannikedsømmer, naar han derom modtog Kongens Forskrift. I det andet Klageskrift besværede han sig højlig over Borgerne: de havde flere Gange gjort væbnet Oprør imod ham, havde indtaget Koret i Domkirken, aflaaet Døren til hans Bispegaard og sat Segl for Sakristidøren; de havde overfaldet Bispens egen Kapellan, medens han stod for Alteret i Messen, og ligeledes andre Præster nede i Domkirken, og frarøvet dem Kalk og Dis; en af Kannikerne, Hr. Kjeld Duffen, havde de fordrevet fra Byen¹⁾, og til alt dette sagde de, at de havde Kongens Befaling²⁾. Det er imidlertid ikke rimeligt, at K. Frederik I har taget sig af Klagen; hans Politik bestod netop i at lade Tingene gaa deres egen Gang uden at blande sig deri mere end højst nødvendigt. Men det lader sig dog ikke nægte, at han ved uforandret at opretholde de evangeliske Prædikanters Ytrings- og Lærefrihed, selv hvor deres Udfald mod Modstanderne udartede til Skjældsord, eller ved at forholde sig passiv, naar Almuen tillod sig voldelige Angreb paa Klosters og kirkelige Personer, tilstrækkelig viste, at han selv var Part i Sagen. Han havde ogsaa i et Brev, som ikke mere er bevaret, opfordret Magistraten og Borgerstabet i Viborg til at befordre og fremme Guds Ord (s: den evangeliske Prædiken) af deres yderste Formue; han kunde da heller ikke godt nu gaa i Rette med dem, naar de i god Tro, om end temmelig voldsomt, søgte at gjøre hans Befaling fyldest³⁾. Under disse Forhold

1) Denne Mand maa dog senere være kommen tilbage, da han døde 1555 som Kannik i Viborg (Chr. Nielsen Suel's Optegnelser).

2) Bispens tvende Klageskrifter findes aftrykte hos Münter, a. Skr. II, 709—13. Jfr. Ann. f. n. Oldf. og Hist. 1847. S. 132—5.

3) Denne Opfordring fra Kongen kjendes kun af Borgernes Dmtale af den i deres Skrivelse af 2 Sept. 1530 (Münter, a. Skr. II, 714).

blev Bistoppen Jørgen Friis's Stilling høist ubehagelig, og den blev endnu værre derved, at Paven, ubekjendt som han var med Forholdene i den danske Kirke, begik den Uklogskab at sætte Bispen i Vand i Anledning af Trætte, denne havde med en Kannik i Ribe, hvorved han naturligvis blev endnu mere magtesløs. Forøvrigt synes Bispen, hvem de kirkelige Sager vistnok mindre laa paa Hjærte, naar han blot kunde bevare sine Indkomster ubeskaarne, selv at have haft Mod paa at benytte sig af den almindelige Forvirring, til at tilægne sig Rettigheder eller Ejendomme, som tilhørte Domkapitlet. Saaledes forstaa vi nemlig et Brev til ham fra Domprovsten i Viborg (Christiern Pedersen), hvori denne omtaler „nogen Uvilje“, der var opstaaet mellem Bispen og nogle Medlemmer af Domkapitlet i Anledning af „en ny Skikkelse, som Bispen agtede at ville gjøre der i Kirken“, og at han havde sat Kantoren (M. Niels Friis) og Hr. Severin (en af Kannikerne) i Vand. Domprovsten misbilliger dette Skridt og udtaler sin Frygt for, at „den ny Skikkelse“ skulde komme ham og hans Eftersølgere i Provstiet og flere Dannemænd i Kapitlet til Skade og Forfang, og han minder Bispen alvorlig om den Ed, han havde svoret Viborg Kirke og Kapitel, dengang han overtog Bispeembedet¹⁾.

At Sadolin og hans Medbrødre under disse forvirrede Forhold have haft omtrent fuldstændig fri Haand til at fremme den evangeliske Oplysning paa bedste Maade, og at de have brugt Lejligheden efter bedste Evne, kan ikke betvivles. I November 1530 udgav Sadolin sin ovennævnte Beretning om

¹⁾ Ann. for nord. Oldf. og Hist. 1847. S. 136. Brevet er udateret, men kan ialfald ikke være ældre end 1530. Chr. Pedersen (vel at adskille fra den bekjendte Skribent af samme Navn), hvis Navn mest er knyttet til Odense, vil finde nærmere Omtale i det følgende.

Forhandlingerne ved Herredagen; tidligere i samme Aar havde et andet lille Skrift fra hans Haand forladt Hans Vingaaards Presse i Viborg. Det er en Oversættelse af et Stykke af Luther om Egtteskabet, skrevet for at begrundse Forældrenes Ret til enten at formene deres Børn Egtteskab, som mange tidligere havde gjort, naar Børnene bleve tvungne ind i Kloostere, eller at tvinge dem til at ægte nogen imod deres Vilje. Skriftet ender med en Række Brudevielsestexter samlede til Hjælp for „ensfoldige Præster“¹⁾. — Dette Skrift minder os om, at Sadolin selv brød med den gjængse Fordom mod Præsternes Egtteskab, idet han under sit Ophold i Viborg ægtede Marine Ibsdatter Hegelund, en Borgerdatter fra Skive, med hvem han havde 10 Børn, som senere skulle nævnes.

Efter det stærkt bevægede Aar 1530 kom et Aar, der for Reformationsfagens vedkommende gif ualmindelig stille hen. De truende Skyer paa den politiske Synskreds optog Tankerne, thi det rygtedes, at Christiern II rustede sig stærkt og beredte sig til med Vaabenmagt at gjenvinde sit tabte Rige. Sadolin tilbragte endnu dette Aar i Viborg, men hans Virksomhed her nærmede sig sin Afslutning. Viborg var faa at sige en fuldkommen evangelisk Stad, men der var endnu andre

¹⁾ „Tvenne besluttinge medt nogle Christelige raade aff Gudtz oerdt om Egtteskabff, boede foreldre och børne faare nyttige at rette seg effther, moed then mangefoldt behendighed som dieseln aldweghne i thenne tiid oprører til at forspilde then helige staet m3. Mart. Ludther. Fordanschedt aff Georg. Zo. Viberg. 1530. — Prentthz i Viberg aff Hans Vingartner tridie vgege fore pinsø dag 1530.“ R. M. Petersen siger (Lit. Hist. II, 206) ligesaa urigtigt om dette Skrift, at det ikke findes i Kong. Bibl., som om Sadolins Beretning om Herredagen, at den findes der. Det er ogsaa urigtigt, naar Petersen (smst.) tillægger Sadolin Forfatterkabet til den malmøste Beretning om Herredagen.

Dele af Danmark, hvor Reformationen kun var i sin første Begyndelse. Ligesom Lavsens 1529 var bleven bortkaldt for at gaa til Kjøbenhavn, saaledes modtog Sadolin i Slutningen af 1531 eller i Begyndelsen af 1532 Opfordring til at begive sig til Odense, hvor der endnu stod meget tilbage at gjøre, da Fyns Stift havde været forholdsvis mindst berørt af Reformationskampen.

Man plejer almindelig at anse Fynboerne for dem af vore Landsmand, den hurtigst gribe en Tanke og lettest lade sig henrive af den; men, at dømme efter Reformationens Gang, synes det samme ikke at have været Tilfældet paa hin Tid. Alt gik her fredeligere af end paa de fleste andre Steder. Det er i den Henseende ogsaa betegnende, at naar man fra-regner, at den katolske Rannik Poul Keff i en kort Tid (1522) havde sin Bogtrykkerpresse i Nyborg, fandtes der i Reformationstiden intet Bogtrykkeri i hele det store Fyns Stift. Bogtrykkerne fulgte med Bevægelsen; hvor den stærkeste aandelige Gjæring var, der var ogsaa mest for dem at fortjene. Hans Binggaard havde sin Presse i Viborg, saalænge Lavsens og Sadolin virkede der; men da de drog bort, flyttede han til Kjøbenhavn. Fra Viborg, Malmø og Kjøbenhavn udgik Reformationslitteraturen, og naar der i hele denne Tid ingen Skrifter tryktes i Fyns Stift, tyder det paa, at Begjæret efter saadanne var mindre her end andensteds. Odense Bispestol beklædtes indtil 1529 af den bekjendte Jens Andersen med Ogenavnet Beldenak. Han var i hele sit Liv saa stærkt optagen af verdslige Anliggender og Stridigheder, at han ikke havde stor Lejlighed til at give sig af med aandelige Sager, som heller ikke synes sænderlig at have interesseret ham. En Ven af Reformationen var han ikke, skjønt han dog heller ikke synes at have hørt til dens bitreste

Fjender. Om Luther skal han have sagt, at der af Munkeløkken var fremstaaet en lærd men ond Mand, der paaførte de lade Buge Krig, og som vilde bevirke, at de forglemte og tilfidesatte Bidenstaber vilde komme til Ære igjen¹⁾. Han synes dog altsaa at have haft en Følelse af, at det var med aandelige Baaben, at Reformationen skulde bekjæmpes.

Reformationsbevægelsen i Fyns Stift viste sig først i Ælsens²⁾, hvor Karmelitermunken Peder Laurentsen og Præsten Christen Skrof, fra Aaret 1527 af, vakte et stærkt Røre, som efter faa Aars Forløb førte til, at Ælsens blev en evangelisk Stad³⁾. Forøvrigt viste de ny Forestillingers Indflydelse sig i Biskop Jens Andersens Tid især deri, at Almuen paa flere Steder i Stiftet vægrede sig ved at nyde Tiende, saa Kongen 1528 ved flere Befalinger maatte indskjærpe, at Tiendepligten ingenlunde var ophævet, men netop stadfæstet ved Herredagen i Odense 1527³⁾. Men i Aaret 1529 nedlagde Biskop Jens Andersen sit Embede og overdrog det med Kongens Samtykke til M. Knud Henriksen Gyldenstjerne, der hidtil havde været Domprovst i Viborg⁴⁾. Denne Mand kjendte fra Viborg af Reformatorerne og kan næppe antages for at have hørt til deres ivrige Modstandere, i alle Tilfælde maatte han uden tvivl ved Overtagelsen af Bispeembedet forpligte sig saaledes til Kongen, at hans Hænder vare bundne, selv om han i sit Hjærte kunde have følt Lust til at standse Reformationens Fremgang. Overhovedet synes han at have været en verdensligfindet Mand, der ikke bekjæmpede sig

¹⁾ Hamsfort, Ser. episcop. Othin., Scr. Rer. Dan. VII, 240.

²⁾ Se min Afhandl. om Ælsens i Saml. til Fyns Hist. og Topographi, I, 225—31.

³⁾ Se Ny Kirkehist. Saml. II, 696 Not. 2.

⁴⁾ Paludan-Müller, Jens Andersen Beldenaf. 2 Udg. S. 90—91.

meget om aandelige Ting. Der fortælles, at Hans Tavsen paa Rejsen fra Viborg til Kjøbenhavn 1529 besøgte ham i Odense; om han udrettede noget ved Besøget, maa dog lades uafgjort¹). Men ialfald er det ikke rimeligt, at Katholicismens ivrige Talsmand, Dominikanerprovincialen Dr. Hans Nielsen, der Aaret efter henvendte sig i et Sendebrev til Guldensjerne for at stemme ham mod den evangeliske Prædiken, har udrettet sønderlig mere hos den temmelig indifferente Biskop²). Forøvrigt var Tavsens Ophold paa hans Fødes af for kort Varighed, til at han kunde udrette stort for Reformationen der.

Ved Aaret 1529 eller 30 ansattes den siden saa berømte Peder Palladius som Skolemester i Odense, men han var den Gang endnu temmelig ung og uforsøgt³). Da han 1531 opgav Embedet og drog til Wittenberg, understøttet af den rige Borgemester i Odense Michel Pedersen (Asteleje), hvis Søn Knud Michelsen og en anden ung Mand fra Odense fulgte med ham til Wittenberg⁴), blev Frants Berg, en Søn af den berømte Kunstner Claus Berg i Odense, hans Efterfølger i Rektorat. Ogfaa denne var ivrig

1) Hvitfeldt, S. 1313, siger, „at Tavsen havde gjerne omvendt ham, men han skaffede dermed ingen Frugt.“ Mynster anser dog Sado-lins senere kaldelse til Fyn som en Frugt af Tavsens Besøg (De danske Udg. af Luthers Katechism. 2 Udg. S. 7).

2) Engelstoft, Reform. et Catholici, p. 23, Not. 43.

3) Heiberg, Ped. Palladius, S. 5. At hans Gjerning i Odense dog ikke har været uden Frugt, synes at fremgaa af den smukke Fortælling om hans „gamle Discipel, Hans Bentson, født ubi Odense“, som Palladius meddeler i sin Visitatsbog, Kirkehist. Saml. II, 567.

4) Crone, En Odense Borgemester i 16de Aarh., Saml. til Fyns Hist. og Topogr. III, 233. Samtidig med P. Palladius blev ved Univ. i Wittenberg indskrevet: Laurentius Petrus Ottoniensis og Chanutus Michael (Ny Kirkehist. Saml. I, 464). At den sidste var Borgemester Mich. Pedersens Søn, Knud Michelsen, hvis Mentor Palladius vel altsaa har været, anser jeg for utvivlsomt.

lutherfskindet, hvorfor hans Fader, der holdt fast ved de gamle Anstuelser, fik ham fjernet fra Bnen og anbragt i Tjeneste hos Biskop Iver Munk i Ribe¹⁾. Samtidig var der i Odense en anden Skolemester, Christen Hansen, der har vundet sig et Navn som Danmarks ældste dramatiske Digter; i en af sine Komedier fra 1531 satiriserer han over Munkenes Usædelighed og giver paa denne Maade et Vidnesbyrd om sin Stemning²⁾. Alt det var dog kun Anløb, som tydede paa, at Tiden snart var moden til, at der kunde gøres noget for Reformationen i Odense, naar man havde en Mand, der kunde stille sig i Spidsen og lede Bevægelsen. Det var derfor vistnok efter K. Frederiks udtrykkelige Ønske, at Biskop Knud Gyldenstjerne opfordrede Sadolin til at begive sig herhid, hvor hans Nærværelse nu gjordes mere fornøden end i Viborg.

Man har hidtil været uvis, om Sadolin er kommen til Odense 1531 eller 1532; men ser man hen til, at Prioeren i S. Knuds Kloster, Christen Poulsen, 1532 fik egl. Befaling til at give ham fri Underholdning og Bolig i Klosteret samt 40 Mark i aarlig Løn, saa er det sandsynligt, at denne Befaling falder samtidig med Sadolins Ankomst til Bnen; thi naar han kom paa højere Opfordring, er det ogsaa rimeligt, at der strax maatte sørges for hans nødtørftige Underholdning³⁾. Men forøvrigt fremgaar det af det følgende, at han maa være kommen tidlig paa Aaret.

¹⁾ Danste Mag. I, 26. Sagnet, som Holberg først har meddelt (Danm. Hist. II, 550), om at Fr. Berg nedrev Arcebalds Afsladsbreve (1517), passer ikke godt med Tidsregningen, og omtales heller ikke i hans Levnetsbeskrivelse. Njere Forfattere have uden Hjemmel henført Begivenheden til 1531.

²⁾ Nyerup og Rhabel, Den danske Digtekunsts Hist. I, 135—6. Historisk Tidskrift V, 497—501.

³⁾ Danste Mag. II, 67.

Spørge vi, hvilken Stilling Sadolin kom til at indtage i Odense, da er det aabenbart, at han ikke blev slet og ret evangelist Prædikant; meget mere kom han til at udøve et Slags overordnet Tilsyn med den evangeliste Oplysnings Fremgang i hele Stiftet. Prioren i S. Knuds Kloster, den ovennævnte Christen Poulsen, siger: „Knud Gyldestjerne, Electus til Fyn, forskrev samme Mester Jørgen hid at være hans Prædikanter. Saa prædikede han hannem fra Fyns Stift og sig selv deri igjen“¹⁾. Der er ganske vist noget træffende i denne Bemærkning. Sadolin kalder sig selv Gyldestjernes „Medhjælper i Ordet“ (adjutor in verbo²⁾), og denne Betegnelse synes at passe godt til de faktiske Forhold; thi det følgende vil vise, at Sadolin optraadte som en evangelist Coadjutor for den katolske Biskop, et Forhold, som vi ellers ikke finde noget tilsvarende til i vor Reformationshistorie, uden man vil tænke paa Stillingen i Slesvig Stift, hvor der var fire Superintendenter for de evangeliste Menigheder, samtidig med at Godste Ahlefeld endnu var i sin Funktion som katolsk Biskop. Omstændighederne medførte, at Sadolin fik endnu friere Hænder i sin Virksomhed, end Biskoppen maatte havde tiltænkt at indrømme ham. Ikke længe efter hans Ankomst blev Knud Gyldestjerne nemlig bortkaldt i verdslige Forretninger, idet Overansørfelen over den Flaade, som skulde angribe Christiern II, der var landet i Norge, blev ham betroet i April 1532³⁾. Før sin Bortrejse overdrog han de egentlige Bispesforretninger

¹⁾ Danste Mag. II, 67.

²⁾ Scr. Rer. Dan. VIII, 526.

³⁾ Gyldestjerne afsejlede den 2den Maj 1532 med Flaaden fra Rysbenhavn.

til Generalvikaren Niels Povlsen ¹⁾), medens han mundtlig gav M. Jørgen Sadolin Fuldmagt til at afhandle med Præsterne paa det forestaaende Vandemøde om den Naade, hvorpaa Menighedernes kristelige Oplysning bedst kunde fremmes, ligesom han maatte alt tidligere havde givet sit Samtykke til, at Sadolin oversatte Luthers lille Katekismus, for at den kunde tjene Præsterne til Vejledning. Den 27de Maj 1532 holdtes Vandemødet i Odense, og her forelagde Sadolin da de forsamlede Præster den lille Katekismus, som han med Rette kaldte „den sande, hellige Kirkes gamle Lærdom“, idet han vistnok med Forsæt undlod at sætte Luthers Navn i Forbindelse med den ²⁾). Lillige meddelte han, idet han ligesom talte i den fraværende Biskops Navn følgende indtrængende Formaning til Præsterne om at tage sig af den forsømte kristelige Børnelærdom ³⁾):

¹⁾ •Nicolaus Paulinus in officiis sacris vicarium episcopi munus obiens., Scr. Rer. Dan. VII, 242.

²⁾ Bogen blev først trykt efter Vandemødet under følgende Titel: „Een Catechismus eller then hellige Kircks gamle Lærdom, med nogle christelige Raadt om hennes tilbørlige oprettelse oc tractering, forschicked af Erlig oc velbyrdig Herre, Her Knud Gyldenstiern, vdwaldt Ordinerer oc Biscop vdi fynsche bispdom, til syne Præstemøde i Odens, anden Dag Trinitatis Aar etc M. D. xxxii. Fordancked aff Jørghen Jensen, tha Prediker y samme Sted. Med ocjaa en christelig Formaning til Præsterne først y bogen oc en besluttelig atvorsel om een tilstanden Examinat vdi xxx beneffnte Artickler, oc aff samme gode Herres mwndelig befalling. — Trykt y Kiebnesthaffn aff Hans Wiingarthener von StudgARTHEN anno Domini M. D. xxxij Sancti Johannis Aften, Cum gracia et Preuilegio regio Majestatis. Det sidste bekjendte trykte Exemplar brændte under Kjøbenhavns Bombardement 1807 (Verlauff, Hist. Esterretn. om d. st. kgl. Bibl. S. 278); men heldignis var der tidligere taget Afskrifter af Bogen, hvoraf en er trykt i Kierlegaards Nordist Tidsskr. for christel. Theologi III, 220—37.

³⁾ Da Skriftet er bogstavret aftrykt paa et almentilgængeligt Sted, har jeg, for at lette Læsningen, ved Gjengivelsen her tilladt mig

„3 Dannemænd, som den Helligaand har sat til Pa-
 storer udi Kristi Menighed, hvilken han har erhvervet ved sit
 Blod: vider, at baade den Gudfrngtighed, som vi alle bør
 at have i den høje guddommelige Majestæts strenge Befaling,
 som han har betroet os til over sine Aar, og alvorlig har
 tilfagt os (Ez. 3): at dersom vi forsømme at paaminde den
 syndige, og han dør bort udi sin Ugudelighed, da vil han
 kræve hans Blod af vore Hænder; desligeste og den Mednytt,
 vi ere alle pligtige at have over den svære Sammerlighed,
 man maa høre paa den fattige, ulærde Almue, saavel i
 Kjøbstederne som paa Landet, at mange, der have mer end
 Halvdelen udlevet sin Alder, vide endnu saa godt som plat
 intet af deres Pater noster, eller Credo, eller de 10 Guds
 Budord, om Daabs og andre Sakramentes Kraft og
 Medfølge, som de dog alle have ladet love for sig i Daaben,
 at de skulde uforsømmelig lære og skikke sig efter; og end mange
 Steder ere deres Sognepræster selv saa vanvittige (uvidende)
 derudi, at man maa blues for at sige det. Begge disse
 Nødtørftigheder have derfor trængt os, at vi skulde forstikke
 eder denne Katekismus fordanfket, som den er baade paa
 Latin og Tndst tilføren udgangen, med nogle Raad derhos,
 til saadan forskrevne ugudelige og skadelige Forsømmelses
 Opretning i den hellige Kirke, Gud til Lov og Ære, eder
 til Vilje og Medhjælp, og Menigmand her i Stiftet besøn-
 derlig til en evig Gavn. Lader derfor disse Ting være vore
 nypperste Statuta synodalia eller Præstemodesitt paa denne
 Tid, at hver retter sig efter denne Traktat, som han vil lade
 sig befinde en ret Sognepræst og en tro Guds Tjener at være.“

---

enkelte Smaaforandringer af forældede Ordformer eller Ordstillinger.
 Forøvrigt behøves der kun saa saadanne Ændringer, da Striften
 er affattet i et meget godt Sprog.

„Af evige, retvise og barmhjærtige Gud, hvad kunde I vel tænke, det maa være for en Grummelighed, at blandt saa mange tusinde, der dog alle ville kaldes Kristne og dristelig bruge den hellige Kirkes menige Sakramenter med os, er der neppeligen en af hver hundrede, der vide den kristelige Børnelærdom at læse ensfoldelig ud, end sige kjende og forstaa og kunne gjøre Rede derfor, som de burde. De arme Folk have faat ingen Skilsmisse fra ufsjællige Bøster (ufornuftige Dyr) i den Sag. Hvad ville I derfor svare Kristo Jesu, I Sognepræster, som vi til denne Dag have nødtes til at betrosaadant Embede paa Guds Begne. Endog vi maa vel og selv bekjende os derudi skyldige at være, idet vi have ej i denne Sag saa set til eders Haand, som os burde at besøge den hellige Kirkes Tjenere; dog er det for eders Forsømmelse kommet, at Folk ere vordne i denne Lærdom saa faare vanvittige. Gud se derfor i Naade til os. Er det ikke en svar Ugudelighed og alsom største Skjænsel, at Kirkemisse, Korselyrd, Aartid og andre Menneftespaafund, der var forbunden med allehaande Misbrug, men som bragte Fordel og Profit, det have I vel allesammen uforsømmelig taget vare; men dette her have I aldeles forglemt, at se til, at den fattige Almue, der eder befalet er, maatte have lært Borherres Bud, Troens Artikler og Borherres Bøn, Pater noster, med de hellige Sakramenters rette Brug og Skik. Ve, Ve vil her vorde af, med mindre man sig fjøt (snart) herudi retter.“

„Derfor bede vi eder alle, Sognepræster og Prædikere, ved den almægtige Gud, at I alvorligen gjøre eders Embede fyldest og forsyge rettelig den fattige Almue, som eder paa Guds Begne er befalet, hvilket I kunne og retteligst gjøre, dersom I efter denne vor Forskikkelse lære eders Almue og

Sognebørn denne Katekismus, og besønderlig unge Folk den idelig foreholde og inderlig indtrykke, først i sin Text hver Søndag, sidst i Prædiken, naar I skulle tælle (fremfige) Troen, dernæst hver Højtidsdag i sin korteste Udlæggelse, og siden altid, naar Lejlighed gives, videre og bredere udlægge hver Artikkel i en hel Prædiken. Dersom og nogle (Præster) ere saa faare skrøbelige i Værdommen, at de aldeles intet vide af dette udenad, da lade de sig ikke være for gode til at lase sine Sognefolk denne Værdom for af Bogen, Ord for Ord, som vi have her ladet fordanske og udsætte for eder."

Efter denne Formaning, der giver et sørgeligt men sandt Billede af den kristelige Oplysnings slette Tilstand under Pavedømmet, følger Katekismens sædvanlige Text, i alt væsentligt saaledes som vi endnu have den. Derefter meddeler Sadolin „nogle ydermere Raad om denne kristne Værdoms tilbørlige Trakterelse.“ Disse Raad fortjene megen Opmærksomhed, idet de give os en klar Forestilling om den evangeliske Kirke-Praxis hertilands i det ældre lutheriske Tidsrum.

Først paamindedes Præsterne om ikke at bruge forskjellige Ord, naar de lærte Almuen Katekismus, men altid at holde sig til samme Form, „saa simple Bønder og unge Folk maatte omfider lære Ord for Ord de Stykker, de have lovet i Daaben at skulle vide, og nu længe desværre ere udi forsømte.“ Derfor skulde Præsterne, istedenfor, som de hidtil plejede, ved Slutningen af deres Prædikener at opregne allehaande Synder, hvormed de mere befærede end befriede Samvittighederne, herefter „opregne denne Katekismus og sande hellige Kirkes gamle kristne Værdom, og saa tælle Troen, som herefter følger, til et sandt almindeligt Skriftemaal at gjøre“, og sige: „Kjære kristelige Venner,

falder nu paa eders Knae og tæller den hellige kristelige Tro med mig og siger: Jeg tror paa Gud Fader alting mægtig, Himmels og Jords Skaber osv. Med denne hellige Tro skulle I nu bekjende eder skyldige for Gud mod alle hans Budord, som saa lyde: Du skal ikke have fremmede Guder osv. Gjører derfor eders Skriftemaal med mig og bekjender for Gud eders Synder, at Gud maa vorde os naadig; og siger: Gud være mig arme Synder naadig". (Her følger nu en udførlig og meget smuk Skriftebøn). Paa samme Maade skulde Præsten nu ogsaa gjennemgaa de andre Parter af Katekismus, Bønnen og Sakramenterne, idet han ikke blot skulde fremfige Fadervor og Indstiftelsesordene, men ogsaa give en kort og praktisk Anvisning til deres rette Brug. Hele denne Katekismusundervisning skulde ende med Fredsbønnen: „Herre Gud, giv os din Fred i disse vore farlige Dage, thi vi have plat ingen anden, som orloges (strider) for os uden dig, vor Gud og Herre, Hallelujah!"

Efter denne Anvisning tilføjer Forfatteren: „Se denne her Katekismi Fadson kan man nu saa enfølgelig fortælle hver Søndage, saa den simple Almue og unge Folk maatte saa med Tiden lære Ord for Ord de 10 Guds Bud, vor Tros Artikler, Credo, Pater noster og de hellige Sakramenters Indstiftelse og Brug, som de have ladet love for sig i Daaben og selv burde at bekjende, naar de rettelig blive firmede (konfirmerede), det er stadfæstede og tagne for Fulde, at være rette Kristne, der maa annamme det hellige Alters Sakrament og være lodtagne udi andre den hellige Kirkes almindelige Goder. Men dersom nogle ville denne kristelige Værdom saa forsmaa, at de ej ville lære disse fem Stykker, idetmindste udi sin Text (o: uden Forklaring), saa skulle de paaminde, at de fornegte Kristus, og at de ere

ikke Kristne og bør ikke at stedes til det hellige Alters Sa-
krament og ikke heller maa staa Faddere til noget Varns
Døbelse; og dersom de ville nyde nogen kristelig Frihed i
de Stykker, Paven har gjort Forbud paa, da skal det ikke
tilstedes dem, men man skal lade dem fare til deres Pave,
ja til den samme Djævel, som holder dem i saadan Ulydighed.
Dg var det unge Folk, da burde deres Forældre at lade
dem miste Maden, indtil de vilde det lære. Dg var det vel
tilbørligt, at vore kristne Hyrster lagde nogen svar Vide
(Straf) paa saadanne Skardanter (røggesløse), ikke at nogen
skulde eller maatte trænges til Troen, men at der maatte
holdes en udbortes Tugt blandt kristne Folk, hvad heller en
vilde siden være en from Kristen eller en fordømt Skalk.
Naar de have da saa lært denne Katekismus enfoldelig Ord
for Ord udi sin Text, da skal der og gives den en kort Ud-
læggelse derover, dog lidt ad Gangen, saa de kunne det vel
beholde; og skal dertil berammes en lempelig (passende) Tid,
enten om Søndag Eftermiddag eller andre Helligdage, i det
Sted Folk dog ellers plejer at være ørteløse eller til Driks.
Da kunde man bruge denne her vor fornævnte Katekismi
Udlæggelse, en Part en Dag, en anden Part en anden Dag,
stedse ved de samme Ord at blive, til de kunne den lære."

Først naar Menigheden saaledes var bleven fikker i Kate-
kismens Text og enfoldige Forklaring, skulde Præsten indlade
sig paa en videre Udvikling, oplyst ved Steder af Skriften.
Forfatteren meddeler ogsaa adskillige Aarvisninger i denne
Henseende. Der er ifær to Ting, som han udførlig og ind-
trængende minder om. Det ene er, at Folk ikke maatte ophøre
at holde deres Børn til Bogen, fordi der nu ikke mere var
den Udsigt til, at de kunde opnaa rige Præbender, som den
katholske Kirke havde ydet dem, der vilde vie sig til dens

Tjeneste. Det andet er en alvorlig Advarsel mod at foragte Sakramentet, fordi de evangeliske Præster havde opløst Folk om Misbrugene i den papistiske Messe. Herom siger Forfatteren: „Man skal og befinde, at fordi det pavelige Regimente gaar nu fast under, da findes der mange, der aldrig bryder sig om at gaa til det værdige Sakrament, men forsmaa det ligesom en unyttig Ting.“ Saadanne skulde man alvorlig minde om, hvor stor en Synd de begik ved at forsmaa den dyrebare Gave, Herren i Sakramentet havde skjænket sin Menighed; og at naar et Menneske mente, at han ikke trængte til Guds Naade, da var det det stærkeste Bevis for, at han var ganske fangen i Syndens Snare. Man skulde dog ikke foreskrive dem nogen Lov, hvorofte de skulde modtage Sakramentet, men alene tilbyde dem det hver Søndag og Helligdag, og med Flid fremhæve dets store Betydning og Nødvendighed til det kristelige Livs Opholdelse.

Eskriftet ender med, at Bispen (eller rettere Sadolin i hans Navn) siger: „Efterdi den evige Gud, som i sin hellige Kirke har sat ikke blot eet Slags Tjenere men flere, af sit guddommelige Forsyn har betroet os til, at vi skulle have Tilsyn med, at Guds Ord blive her rettelig prædikede, og lægge Haand paa at gjøre en kristelig Skik efter samme Guds Ord, da ville vi ogsaa med samme Guds værdige Hjælp, om han giver os Naade og Raad dertil, visiterer om alt Stiftet med nogle lærde Mænd og da gjøre en uvildig (upartist) kristelig Examinats blandt Sognepræsterne udi de almindelige Hovedartikler og Punkter, dem bør at vide, om de skulde være duelige til saadant Embede.“ Derefter anføres 30 Værestykker, som Præsterne især maatte være betænkte paa at kunne gjøre tilfredsstillende Rede for ved den forestaaende Examination; deriblandt naturligvis Kristendommens Hoved-

stykker, samt de fleste Adskillelsepunkter mellem den evangeliske og Romerkirkens Lære og Brug, f. Ex. Art. 20: „Hvad Steder de (Præsterne) vide sig baade af Skriften og de hellige Forfædre til at bestjærne denne kristelige Tro med, at vi alene for Troen til Gud ved Kristus blive retfærdige og salige. 21: Hvad man skal lære om Helgene. 22: Hvorledes Kristus har befalet at uddele det værdige Sakramente. 23: Hvem Gud har budet Ægtefælskab, og hvem det er frit. 24: Hvad Messen er, og hvortil den er stiftet (stiftet). 25: Hvor det gjøres behov at skrifte, før man gaar til Guds Bord. 26: Hvad man skal holde om Skjelnet paa Mad (o: om Faste). 29: Om Afslad, Pilgrimsfærd, Brødræfælskab, Fordefærd, Munkefæds og Tiggeri.

Man har almindelig kaldt dette for sin Tid saare mærkelige Skrift, der bedre end noget andet viser os den ældste evangeliske Lærepraxis hertillands, Knud Gyldenstjernes Katekismus, og det lader sig jo ikke nægte, at der baade i den forudskikkede Formaning og i Efterskriften tales i Bispens Navn. Men allerede Wynster har bemærket: „hvor gunstig man endog vil anse Knud Gyldenstjerne for at have været stemt mod den ny Lære, er der dog ikke lidet i Vogen, som man vanskelig kan antage at være kommet fra en katholsk Prælats Pen“¹⁾; og vi maa heri fuldkommen samstemme med denne Forfatter og endog gaa et Skridt videre, idet vi antage, at Bispens ikke engang har set Skriftet, før det alt var trykt. Det indeholder en saa klar evangelisk Bekjendelse og en saa bestemt antyndet Forkastelse af Romerkirkens Bildfarelses og Misbrug af enhver Art, at det neppe er tænkeligt, at en katholsk Biskop kunde give sit Samtykke til dets Offentliggjørelse i denne Form. Desuden laa Gyldenstjerne,

¹⁾ Om de danske Udgaver af Luthers lille Katekismus. 2 Udg. S. 9.

dengang Præstemodet i Odense holdtes og Skriftet tryktes, med Flaaden for Aggershus, hvor han ganske vist har haft helt andre Ting at tænke paa end Katekismusser. Vi maa derfor antage, at Forholdet har været dette: før sin Afreise og før Sadolin endnu havde forfattet Skriftet, har Bispen givet ham Fuldmagt til at meddele de forsamlede Præster en af ham forfattet Oversættelse af Katekismus, dog uden Bedføjelse af Luthers Navn, samt en passende Anvisning til Skriftets rette Brug tilligemed den foreløbige Meddelelse om en Visitation, Bispen, formodentlig ledsaget af Sadolin, vilde holde i Stiftet. Udførelsen af Hvervet har han paa Grund af sin Fraværelse maattet overlade til Sadolins eget Skjøn, og denne har da udført det paa den Maade, han efter sin Anstuelse fandt rigtig. Dette stadfæstes ogsaa af Overskriften over den indledende Formaning, hvori Bispen indføres talende i første Person. Den lyder nemlig: „En Formaning til alle Sognepræster udi Fyns Bispestift, af Guds og deres udvalgte Ordinerers, Hr. Knud Gyldenstjernes, Mandat om denne Katekismi eller kristelige Lærdoms Nødtørftighed.“ At Sadolin har overskredet Mandatet, kan vel ikke paastaas, da det kun kjendes af denne Overskrift og Bogens almindelige Titel; men al Sandsynlighed taler dog for, at Biskop Gyldenstjerne ikke var gaaet saa vidt i at bryde Staven over den romerske Kirkes hele Lærevej, om han selv havde været tilstede.

Dette Skrift maatte nødvendig aabne Dørene paa den evangeliske Læres Modstandere for, hvor stor Fare der var paa Færde, om Sadolin kom til at udføre den bebudede Visitation med tilhørende Examination. Som vi tidligere have bemærket, havde den romerske Kirke endnu stærke Rødder i Odense Stift; her bestod endnu de fleste Tiggerklostere, saasom Graabrødrekløstrene i Odense, Svenborg og Ny-

sted; det i Nykjøbing blev først samme Aar (1532) opløst og gjort til et Hospital. Dominikanerklosteret i Odense bestod formodentlig ogsaa endnu. Og der fandtes i disse Klosters idetmindste enkelte Mænd, som endnu gjorde haardt Modstand, saasom Broder Niels Pedersen, som Rector Peder Laurentsen i Malmø i et Skrift fra Aaret 1533 kalder „den graa Ulv i Svenborgs Faaresti“, og hvem han forudsiger Vorherres Straf for hans Gjenstridighed¹). At de fleste Sognepræster, især paa Landet, endnu vare den katholske Lære hengivne og fulgte det gamle Spor med Messelæsning osv., kan ikke betvivles. Det var først i Aaret 1532, at K. Frederik I begyndte at paalægge enhver, der blev kaldet til nogen af Kronens Patronatskirker, „at han uden Menneftens Sæd og Lære skal klart og rent prædike og lære og forkynde Sognefolk det hellige Evangelium og tjene dem med kristelig Daabs Sakrament, Vorherres Jesu Kristi Legem og Blod, efter Guds vene Ord, som en ret evangelist og kristelig Prædiker, Sjælesørger og Tjener bør og pligtig er at gjøre, som han med den hellige Skrift kan bevise; og at han ej skal holde ukristelige Ceremonier, enten udi een Maade eller anden, imod Guds Lærdom og hellige Ord eller og den apostoliske Skrift og Indsætning“²). Men de Præ-

¹) En sand og ret cristen vnderuisning om preste embede etc. Malmø 1533. Bl. K. i vers. Naar man tager Hensyn til denne Ytring, er det rimeligt, at Svenborg Graabrødre Kloster bestod endnu ved Begyndelsen af Aaret 1533, skjønt der ved Kongebrev, dateret Allehelgensdag 1532, var truffet Bestemmelse om dets Forandring til et Hospital, „naarsomhelst de Graabrødre smst. udgangendes og samme Kloster forladendes vorde“ (Reg. o. a. L. 4, 28).

²) Nye danske Mag. VI, 146—8. Den Formular, her er meddelt til et Kaldsbrev for en evangelist Præst, er udateret. I Regesta dipl. Dan. henføres den til Aaret 1532 i Almindelighed. Tiden kan dog bestemmes noget nærmere; det ældste Kaldsbrev, udsedt efter

ster, som alt vare i Embederne, kunde en saadan Regel endnu ikke forestrives. Vel har der jo vistnok været stærke evangeliske Rørelser ogsaa paa andre Steder i Stiftet end i Årsens, men det er kun faare faa Efterretninger, som ere opbevarede derom. Fra Langeland vide vi, at her ved Aaret 1531 var en evangelisk Prædikant, Hr. Bent Pedersen i Rudkjøbing, der ved sine Prædikener trak Bønderne fra Tryggeløv til sig og drog ud og prædikede for dem i deres egen Kirke til stor Fortrydelse for Stedets Sognepræst¹). Præsten i Nyborg, Hr. Niels Pedersen, har vist ogsaa været evangeliskfindet; han fik nemlig i Aaret 1532 en Benaadning af Kongen og blev efter Reformationens Fuldendelse i sit Embede²). I Odense nævnes Præsten Hr. Jakob Frost ved S. Albani Kirke som den evangeliske Lære oprigtig hengiven i Aaret 1532³). Det samme var sikkert ogsaa Tilfældet med Præsterne paa flere Steder i Stiftet; men den store Mængde af dem var dog utvivlsomt endnu Romerkirken hengiven.

Under disse Forhold maatte Sadolins dristige Skridt vække Bevægelse og Harm, især da han vistnok ikke undlod højt og lydt fra Prædikestolen at angribe de gamle Misbrug og forkynde den utilfløvede evangeliske Lære. Der dannede sig, formodentlig ved Munkenes og Præsternes hemmelige Ophidselse,

---

denne Formular, som vi have fundet, er nemlig dateret: *Hafniæ secunda feria post dominicam Judica* (d: 18de Marts) 1532. Ved dette Brev fik Rasmus Olsen Præsentats paa Vedby Kirke paa Falster *per resignationem Dn. Martini Johannis*. (jfr. Barfod: Den selskerste Geistligheds Personahist. II, 228). Formodentlig er da Beslutningen om denne ny Form for Kaldsbrevene tagen ikke længe før ovenomtalte Brevs Udfærdigelsesdag.

1) Ny kirkehist. Saml. II, 292—3.

2) Hofman, Foundationer. V, 433.

3) Pontopp. Ann. II, 870. Bloch, Den nyeste Geistligheds Hist. I, 601—4.

en Sammensværgelse mellem den katholfsfindede Del af Borgerstabet i Odense om at overfalde ham, medens han stod paa Brædifestolen. Paa samme Tid skulde det gaa ud over hans tvende Medarbejdere, Niels Brun¹⁾ og Skolemesteren Thøger, rimeligvis vor gamle Bekjendt, Broder Thøger fra Viborg, som havde gjort Sadolin Følgestab til Odense²⁾. Heldigvis fik den kgl. Lensmand paa Næsbjohoved Slot, Niels Tepsen, itide Nys om den truende Beværgelse blandt Almuen, saa han forhindrede Udbruddet; men Sadolin sølte sig dog usikker i Odense under Bispens Fraværelse, saameget mere som dennes Generalvikar, Niels Povlsen, synes at have været en ivrig Modstander af ham og maasse har staaet bagved den omtalte Sammensværgelse. Han modtog derfor det skriftlige Tilbud, som den gamle Biskop Jens Andersen, der efterat have nedlagt Bispestaven synes at være bleven gunstigere stemt for Reformationen, ved „den lærde Coloman“ (en ellers ubekjendt Person) gjorde ham om for en Tid at søge et Fristed hos ham paa hans Gaard Kjerstrup paa Taasinge³⁾. Og her forblev han formodentlig,

1) Siden Læsemester ved S. Knuds Kirke i Odense. Bloch, anf. Skr. I, 268—70. Nyt hist. Tidskr. VI, 54.

2) Om Br. Thøger fortæller Hvitfeldt (S. 1313), at han 1529 fulgte med Taufen til Kjøbenhavn. Her er han dog neppe forbleven, da han ikke forekommer blandt de evangeliske Lærere, der vare forsamlede her i Anledning af Herredagen 1530. Da vi ellers ikke kjende nogen Skolemester i Odense af Navnet Thøger, forekommer det mig rimeligt at antage, at det har været Sadolins viborgske Medarbejder, der ogsaa her har staaet ved hans Side; dog er han senere vendt tilbage til Viborg (se foran S. 7 Not. 1).

3) Det ovenstaaende er et Forsøg paa at forbinde de tvende Efterretninger Scr. Rer. Dan. VII, 242 og VIII, 526. Rigtig nok henføres Beværgelsen i Odense paa førstnævnte Sted til 1531, men dengang var Sadolin jo neppe i denne By, og det hele passer kun til Tiden, da Gyldenstjerne var fraværende (April—Juli 1532).

saalænge til Gyldestjerne i Slutningen af Juli vendte tilbage til Odense fra sit norske Tog, der har staffet ham en saa sørgelig Navnkundighed ved den troløse Kapitulation, han afsluttede med den ullykkelige R. Christiern II.

Efter sin Hjemkomst viste Biskop Gyldestjerne sig meget misfornøjet med Generalvikaren Niels Poolsens Udfærd ligeoverfor Sadolin. For imidlertid at bevare Skindet af Upartisthed, lod han anstille en Religionsdisputats mellem dem. I denne gik Sadolin af med en saa fuldkommen Sejr, at Niels Poolsen blev syg af Ærgrelse og aldrig forvandt dette Nederlag, især da Biskoppen siden ikke blot viste ham sin Ringagt, men ovenikjøbet idømte ham en Pengebøde, vistnok ikke fordi han havde trukket det korteste Straa ved Disputatsen, men snarere fordi han havde overstredet sin Kompetence i sit Forhold til Sadolin under Bispens Fravarelse¹). Spørges der, om Bispens har godkendt Sadolins Optræden ved Præstemødet og ved Udgivelsen af Katekismus, saa kunne vi ikke give noget tilfredsstillende Svar paa dette Spørgsmaal. Skridtet var nu engang gjort og lod sig, som Sagerne stod, ikke godt gjøre om igjen. Vel vide vi ikke, om den bebudede Visitation og Examination af Præsterne er kommen istand, men saa meget er vist, at Gyldestjerne ved sin hele Holdning høstede stor Berømmelse hos Protestanterne, der fremstillede ham som et Mønster til Efterlignelse for hans Embedsfæller²).

1) Scr. Rer. Dan. VII, 242. Hr. Niels Poolsen forekommer endnu 1538 i Odense (Danste Mag. II, 70); hvilken Stilling han dengang indtog der, er mig ikke bekendt.

2) (P. Laurentsen) En sand og ret cristen vnderuisning om præste embede etc. Prentet i Malmø 1533, den fredag nest hellige Tre Kongers Dag. Her siges Bl. C. iv: „Nogre (Bisper) legge der stor flith och vind paa, ath vide oc sticke huad rettelige tilbørligt er efter deris befalning i den kristne kirke. I bland huilcke først oc fremmest

Ved Slutningen af de 30 Artikler eller Værestykker, som Sadolin i Efterkriften til Katekismus bestemte til Gjenstand for den tillkommende Examination af Præsterne, tilføjer han følgende Anvisning til en ret Oplysning om disse Punkter: „Om alle disse Artiklers kristelige Forklaring og redelige Ant- svar (Besvarelse) af den rene bibelske Skrift og klare Guds Ord er der nu Bøger udgangne og fangelige paa god let Latin, hedder *Confessio fidei cum Apologia ejusdem*, hvilke kunne være en tro Indvisning udi Skriften.“ Da det imid- lertid maaste var vanskeligt for mange Præster at faa disse i Tjandsland trykte Bøger — ialfald kunde de let bruge en saadan Undskyldning, eller foregive Ukyndighed i Latinen — saa besluttede Sadolin sig til at give et nyt og vigtigt Bi- drag til den evangeliske Oplysnings Fremme hertillands, idet han foretog sig at oversætte den augsburgske Bekjen- delse paa Dansk. Bogen var færdig fra Hans Vingaards

---

er den gode herre, paa verdens vegne aff stædt og byrd edell oc vel byrdig, oc paa kirckens vegne en Erlig Prelate oc Biscop, Her Knud Gyldenstjerne till Othenff, huilcken met bud, myndig befalning och prentede christne bøger haffuer giffuit en mening vilge och chri- stelige begæring til kende i sin stædt, ath Gudz ord, christen lærdom och anden god stæck stalt være ved macht och ære, och i lengst och mære (met Gudz hielp) baade hoff hannem selff, Præsterne och al- mven, stalt haffue och faa sin tilbørlige fremgang, oc løgn, ugubelige paafund, øglerii, falsk kysthed (det er Præsters horerii oc størløffnit) oc anden dieffuellff och mennissins lærdom stalt der mett Gudz ord och sandhedzlerdom foriaaiff.“ Bl. Diii: „Gud giffue, at de (Bisperne) ville tage exempel aff den gode Erlige Bisp aff Fyen, oc gore saa- danne Synodalia och prestemodiff statuter, som han haffuer giort i sit Stædt menige Præster till christelig lærdom oc vnderuisning, oc simpel almve till gaffn oc salighed, Da beuiste de dem nogit bedre i deriff embediff naffn, en de nu gjøre.“ — Det fremgaar dog ikke bestemt af disse Steder, om P. Laurentsen har haft andet at grunde sin Ros over Gyldenstjerne paa, end den under hans Navn udgivne Katekismus.

Presse i Kjøbenhavn den 28de Juni 1533¹⁾. Blandt Grundene til Skriftets Udgivelse paa Dansk anfører Sadolin, at enhver deraf kunde se, at den evangeliske Lærdom ikke var noget Kjættereri, som den ofte udraabtes for; og han lægger Vægt paa, at inden den augsburgske Konfession endnu var forfattet, førte de evangeliske Prædikanter i Danmark den felfsamme Lære, der her var udtalt, hvilken Overensstemmelse han betragtede som et Bærk af den Helligaand, der forener alle den hellige Kirkes Lemmer i een Tro, uden Hensyn til, hvor langt de i Rummet og Tiden ere adskilte fra hinanden. Et saadant Forsvar for den evangeliske Læres Sandhed og Kristelighed var af den største Vigtighed paa den Tid dette Skrift udkom, thi den 10de April 1533 var K. Frederik I død, han der hidtil havde opretholdt den evangeliske Lærefrihed trods alle Forsøg fra Prælaternes Side paa at tilintetgjøre den. Det var at forudsæ, at der nu vilde komme vanskelige Tider for de evangeliskfjendene, saalænge der ikke var nogen Konge, der kunde og vilde tage sig af dem. Det var derfor i det rette Dieblif, at Oversættelsen af den augsburgske Konfession udkom, eller, om man vil, næsten for sent; thi faa Dage efter (3 Juli 1533) vedtoges paa Herredagen i Kjøbenhavn en Reces, der var høijst ugunstig for den evangeliske Lærefrihed og stillede en Gjenoprettelse af de alt tilintetgjorte papistiske Institutioner i Udsigt. De Tiggerklo-

¹⁾ „Then Christelig Troes oc lærdoms bekiendelse som bleff indførd fore Høyborneffe Stoermechtig Kønig Karl V: i Augsborg M D XXX. Vdsatt til Otthensff ved Tør en Jenssen aff Wiberg: Alle Dantske til een wnderwiijselig paamindelse Som mod samme woffveruindelig lærdom ere forførde Och til hennes medholderers aldtiid rede vndskjylding. Kjøbenhaffn Anno 1533. — Trycht aff Hans Wiin-gart i Kjøbenhaffn S. Peders oc Powels afften Aar et ceto. MDxxxiii.“

stere, som ikke endnu vare opløste, skulde holdes ved Magt. Biskopperne skulde hver i sit Stift alene have Ret til at bestikke Præster og Prædikanter, som skulde opretholde Messer og Gudstjenester efter kristelig Etik og lære Sognefolket at leve efter det hellige Evangelium. Kronens og Adelsens Patronatsret underkastedes Bispernes Tilfyn. Tiltog nogen uberettiget sig at bestikke Sognepræster og Prædikanter imod Biskoppens Vilje, skulde han forfølges til Tinge og straffes som Voldsmand. Var nogen Præst saa uduelig, at han ikke kunde taales, skulde dog ingen af egen Magt affatte ham, men klage for Biskoppen, dog maatte ingen Sognepræst af Had fortrængtes fra sit Embede¹⁾.

Bed denne Recess var al Myndighed udelukkende lagt i Bispernes Hænder, og havde der været en almindelig Regjering i Landet, som kunde have opretholdt Recessens Bestemmelser, saa havde det set galt nok ud for de evangeliske Prædikanter. For Sadolin var det imidlertid en Hjælp, at Knud Gyldenstjerne vistnok var den af Rigets Biskopper, der var gunstigt stemt for den evangeliske Lære; men det var dog et stort Spørgsmaal, hvor fast han vilde være under de forandrede Tidsforhold. Vi finde ialfald intet Spor til, at han adskilte sig fra sine Embedsfæller under Forhandlingerne paa Herredagen; kun nogle af de ivrigt evangeliskfindede verdslige Rigsraader, som Mogens Gøye og Erik Banner, vagede sig ved at befegle Recessen. Men der var saa lidt Fasthed og Enhed i Styrelsen paa denne Tid, da Landet ikke havde nogen Konge, men hver Rigsraad paa en Maade regjerede som Konge i sin Egn, at Herredagsbe-

¹⁾ Rosenvinge, Gl. danske Love. IV, 146—7. Paludan-Müller, Grevens Feide. I, 99 ff. giver et klart Overblik over hele Stillingen.

slutningen langt fra blev af den Betydning, som den ellers kunde have faaet. Det var kun en kortvarig Reaction, vel stiftet til at prøve Aanderne, der herved indtraadte. Men vi kunne ikke undre os over, at de fleste evangeliske Prædikanter under de uklare Forhold og efter den Prøve, de nys havde faaet, paa den Beskyttelse, de kunde vente af Rigets Herrer, sluttede sig Folkepartiet, dengang Grevesjeden Aaret efter udbrød. De kunde umulig forudsæ den Bending, Tingene vilde tage — at de derved i Tiden vilde komme til at staa som dem, der havde „ført Avindstjold mod deres Fædreland“ — eller de mislige Forhold, hvori mange af dem kunde blive inddragne: det var en Tid, da det var overordentlig vanskeligt at tage sit Parti. Paa den ene Side den ivrig evangeliskfjendende Hertug Christian af Holsten med hans tydske Adelsregimente, paa den anden Side Udsigten til atter at faa gamle Kong Christiern tilbage — der sikkert ikke vilde vise sig mindre evangeliskfjendt, og hvem mangfoldige af det menige Folk længtes efter, „som Sjælene i Skjarsilden efter Forløsning“ — men støttet af et tøylesløst Folkeoprør og af Grev Christoffer af Oldenborg med hans vilde Iybske Knegte. Det har vissefelig været pinefulde Tider for mangan oprigtig Guds Ords Tjener; og over og udenfor Partierne var der intet Stade¹⁾.

Det kan neppe betvivles, at Sadolin har sluttet sig til Folkepartiet, dengang dette i Midten af Juli 1534 rejste sig rundt om i Fyn, og Biskop Rnud Gyldenstjerne, der kort iforvejen i Spidsen for den fynske Adelskab havde kaaret Hertug Christian til Konge, over Hals og Hoved maatte

¹⁾ Om Livsens Stilling under disse vanskelige Forhold se Ny kirkehist. Saml. III, 21.

flygte fra Odense og lade alt i Stikken¹). Herom vidner ikke blot den Maade, hvorpaa Sadolin senere omtalte Gustav Trolle, der blev indsat til Gyldestjernes Eftermand paa Fyns Bispestol²); men endnu mere den Omstændighed, at han efterat Christian III siden havde faaet Magten, maatte erhverve sig et kongeligt Bessjærmelsesbrev, hvilket ikke vilde have været nødvendigt, om han havde hørt til R. Christians Parti³). Men forøvrigt savne vi alle Oplysninger om hans Forhold i 1534—35, saa at vi ikke engang med Bished kunne sige, om han i disse Aar har opholdt sig til Stadighed i Fyn. Først 1536 møde vi ham atter, men ikke mere i Odense, men i Kjøbenhavn som „Prædikant“ (Sognepræst) ved Vor Frue Kirke⁴). Som saadan modtog han 1536 det ovenomtalte kongelige Bessjærmelsesbrev og forlenedes med S. Michels Vicarie i Vor Frue Kirke, hvilket han 1537 med fgl. Stadsfæstelse overlod sin Søn, Hans Tørgensen, „til at optugtes og holdes til Skole med“⁵). I Begyndelsen af Aaret 1537 deltog han i den Forsamling af evangeliske Prædikanter og Afsendinge fra Domkapitlerne, der først var sammenkaldt til Odense og siden forlagdes til Haderslev, og som forfattede Udkastet til Kirkeordinansen⁶). Af

¹) Paludan-Müller, Greve:ns Feide. I, 247.

²) Ser. Rer. Dan. VIII, 526.

³) Danste Mag. 3 Række. VI, 45.

⁴) Resen har den uidentificeret urigtige Efterretning, at Sadolin først var Præst ved Helliggeist Kirke i Kjøbenhavn (se mit Skrift: Abhøns Kirker og Kloster. S. 326). At han var Sognepræst ved Vor Frue Kirke ses bl. a. af Universitetsfundatsens Bestemmelse om den Præstegaard, han som „Pastor“ havde haft (Cragii Annal. Addit. p. 96. Overs. I, 646).

⁵) Kjøbenhavns Kirker og Kloster. S. 188—9.

⁶) Indkaldelsen til Mødet i Odense, der skulde aabnes ved Helligtrekongers Dag 1537, skete i Beg. af Novbr. 1536 (D. Mag. 3 Række.

Mangel paa nærmere Efterretninger om Forhandlingernes Gang kan det dog ikke oplyses, hvilken Indflydelse hans Deltagelse har haft paa Mødets Beslutninger. Men ved Ordinansens Udstedelse saa han et Ønske opfyldt, som han allerede havde udtalt i Fortalen til sin Oversættelse af den augsburgske Konfession¹). Da han, som vi have set, i sine Tillæg til Oversættelsen af Katekismus, havde lagt en moden Indsigt for Dagen i det, der er Hovedsagen i en god evangelisk Kirkeorden, er der al Grund til at antage, at han ikke har været noget unyttigt Medlem af den Forsamling, der udfastede den almindelige Kirkeordning, som blev den danske Kirkes Grundlov i henved halvandethundrede Aar²).

Om Sadolins Virksomhed som Sognepræst i Kjøbenhavn saane vi Efterretninger; snart kaldtes han til en større Gjerning, idet han af Kongen beskikkedes til at være den første evangeliske Superintendent i Fyns Stift, og indviedes til dette Embede den 2den Septbr. 1537 af Dr. Johan Bugenhagen. Stiftet havde i over et Aar været uden nogen egentlig gejstlig Styrrelse, thi Biskop Rnud Gyldestjerne, der efter Slaget ved Ørnebjerg, 11 Juni 1535, hvor Gustav Trolle blev dødelig saaret, atter havde taget Odense Bispestol i Besiddelse, var tilligemed Landets øvrige Herrebisper bleven fængslet i August 1536. I Klageskriftet, som R. Christian III lod oplæse mod de affatte Bisper, an-

---

VI, 76). Om Forsamlingens Forlæggelse til Haderslev se Ny kirkehjst. Saml. II, 34 ff. Kirkekal. for Slesvig Stift, 1ste Aarg. S. 157 ff.

¹) Sadolin siger her, at alle retsindige kristelige Undersaatter burde bede Ørigheden hjælpe sig til en kristelig Ordinans.

²) Biskop Engelstoft antager neppe uden Grund, at Sadolin ogsaa har været virksom ved den senere Revision af Udfastet til Ordinansen (Ny kirkehjst. Saml. II, 100).

førtes mod Gyldenstjerne, at han hverken havde været ret evangelisk eller papistisk, hverken gejstlig eller verdslig¹). Da han imidlertid, efterat have været holdt fængslet i nogen Tid paa Dragsholm og siden paa Bordingborg Slot, bekvemmede sig til at fraskrive sig al Ret til Bispestolen og de tilhørende Godser, blev han frigiven og aflagt med forskjellige verdslige Forleninger. Senere giftede han sig, og døde først 1560. I det Aar, der var hengaaet siden Biskop Gyldenstjernes Afsættelse, havde Styrelsen af Stiftets geistlige Anliggender dels været i Hænderne paa de verdslige Øvrigheder, navnlig de kongelige Lensmænd, dels var den udgaaet umiddelbart fra Kongens Kancelli. Saaledes vare endel ny Sognepræster blevne indsatte rundt om i Stiftet, hvor Formændene enten vare døde, eller frivillig havde resigneret, eller havde mistet Kaldet, fordi de „havde ført Avindstjold imod Kgl. Maj. og deres Fædrenerige“²), eller maatte fratræde det Embede, som de hidtil havde haft som Sinecure og ladet bestyre af en Lejeprest. De ny Præster forpligtedes alle til at underkaste sig „den Reformation, som med det første skulde foregaa“, hvorved der nærmest sigtedes til de Bestemmelser, der vilde blive tagne i den paatænkte Kirkeordinans³). Men det følger af sig selv, at saalænge der ikke var nogen egentlig kirkelig Lovgivning, som der kunde henvises til, og heller ingen geistlig Overbestyrelse, maatte meget være overladt til Præsternes Forgodtbefindende, om der end i Kaldsbrevene paa lagdes dem at holde Messe og Gudstjeneste paa Danst, hvor

¹) Nye Danske Mag. III, 26.

²) Saaledes f. Ex. Hr. Benich, Sognepræst i Saxløbing, i hvis Sted Hr. Bertel Henriksen 1535 befuldtedes (Reg. o. a. Lande. 4, 80).

³) Se f. Ex. Udtoget af et saadant Kaldsbrev i Saml. til Fjens Hist. og Topographi. I, 242.

Menigheden begjærede det, uden alle menneftelige Tilfætninger og ugudelige Ceremonier, samt at uddele Nadveren under begge Skikkelfer og at leve i lovligt Egteftab, forfaavidt de ikke havde Knyfttheds Gave — faaledes fom der foreftreves i de Kaldsbreve, fom udfardigedes af Kong Christian III før Ordinanfens Udstedelfe¹⁾). Diſe Kaldsbreve, ligefom allerede de af Kong Frederik I ſiden 1532 uſtedte, viſe iøvrigt den mærkelige Forandring, fom foregik ved Reformationen. Kirkeſtyrelſen, der hidtil havde været hos Biſperne og i ſidſte Inſtans hos Paven (eller Koncilierne), gik nu over til Kongen, der gav Regler og Beftemmelſer ikke blot angaaende Kirkens ydre Anliggender, men ogſaa angaaende Læren, og ſamtidig ſvandt den Troes- og Lærefrihed bort, fom Kongen med Kraft havde havdet mod Prælaterneſ Angreb, ſaalange de evangeliffe vare i Mindretallet. Den 2den September 1537, ſamme Dag de evangeliffe Superintendententer indviedes, uſtedtes den latinſke Kirkeordinans, der vel endnu ikke var egentlig Landslov (hvilket Ordinanſen fiørt blev efter dens Vedtagelfe af Rigſraadet paa Herredagen i Odense 1539), men dog blev Normen i alt, hvad der angik Præſternes Lære og Forhold, og den Kettesnor, de ny Superintendententer havde at følge i deres Embedsvirksomhed.

3 September 1537 tiltraadte M. Jørgen Jenſen Sadolin altsaa fit ny Embede, hvor mange og vigtige Opgaver ventede paa deres Løsning. Meget ſtulde ombannes, endel ſtabes fra ny af, overalt herſkede Opføſning og Forvirring, man havde længe favnet den ordnende og ledende Haand. Vanffelighederne vare fiore; men en af dem, der

¹⁾ Et ſaadant Kaldsbrev fra 1536 for en Præſt i Zſteruſlev paa Læsland er meddelt ſom Tillæg Nr. 1. Det er, ſaavidt vides, det eneſte nogenſunde fuldſtændige Kaldsbrev, der er bevaret fra denne Tid.

først blev følelig og vansteligst lod sig afhjælpe, var Savnet af de nødvendige materielle Midler til Præsternes Lønning, Skolers og Hospitalers Opholdelse. Thi de Rilder, hvoraf Midlerne til disse Formaaes Fremme hidtil havde flydt, vare tildels hentørrede. Almuen var uvillig til at yde Præsterne det fornødne, og nu, da de fleste af dem stiftede Familier, behøvede de mere end forhen, da de vare forpligtede til ugift Stand. Indtægterne af Messelæsning og Sjælegaver faldt nu bort, og med Troen paa Almissegavers absolute Værd, til derved at købe sig ind i Himmerig, tabte Gavnildheden til Kirker, Skoler og milde Stiftelser sig stærkt. Adelen benyttede sig af den Ret, som den københavnske Recess af 1536 imod al Billighed havde skjænket den, til at tilegne sig de Ejendomme, som dens Forfædre i de forløbne Aarhundreder havde skjænket til Kirker og gudelige Stiftelser. Og dog vilde der have været tilstrækkelige Midler tilstede, hvis ikke Kronen havde tilegnet sig Bispegodserne, Bispetienderne og meget andet geistligt Gods, hvoraf atter en ikke ringe Del strax i de første Aar efter Reformationen ved Gave eller Bortforlening kom i Adelenes Hænder¹⁾. Det lader sig paavise, at Sado-
lin, strax efter sin Bestikkelse til Superintendent, begav sig paa Bisitatørejser i Stiftet og med Iver søgte at bringe Orden i Præsternes Lønningsvæsen, da han vel saa, hvor vigtig denne Sag var paa en Tid, da det, selv uden Hensyn hertil, var vanstelig nok at skaffe duelige Mand til Kirkens Tjeneste. Inden Udgangen af Aaret 1537 finde vi ham allerede paa Falster, hvor han forgede for, at der blev anstillet Undersøgelses og truffet Overenskomster mellem Præsterne og

¹⁾ Se min Afhandling om Alesens Provsti i Tiden efter Reformationen, i Saml. til Fjns Hist. og Topographi. III, 263 ff.

Sognefolkene, om hvad disse for Fremtiden stulde hde¹). Der omtales ogsaa „Kgl. Maj.'s Instruction og Artikler udi Fyn imellem alle Sognepræster og Sognemænd“ fra denne Tid²). Vel kjende vi ikke disse Artikler nærmere, men det er at antage, at derved maa forstaaes en Fuldmagt for Lensmændene og Bispen til at afslutte lovgivende Overenskomster mellem Sognebeboerne og deres Kirketjenere om disses fremtidige Lønning. Herhen hører maaste ogsaa den Efterretning, at Erik Krummedige, Jørgen Ditzov, Anders Emichsen, Johan Brockenhus, Michel Brockenhus og Jørgen Hardenberg (saavidt vides alle Lensmænd i forskjellige Dele af Fyns Stift) samt M. Jørgen Jensen, Superintendent, 1538 vare forfalede i Sortebrødrekloster i Odense for efter kongelig Befaling at forfare Landets Vejlighed baade i Kjøbstederne og paa Landet³). Der er imidlertid Spor nok af, at Resultatet af Forhandlingerne langt fra alle Steder har været tilfredsstillende. Bispen kunde jo nemlig ikke paalægge Sognefolkene ny Afgifter, han kunde kun søge at opretholde dem, som alt havde gammel Vedtægt at støtte sig til; mere hjemlede Kirkeordinansen og Necessen ikke, og ikke faa af de tidligere Ydelse vare, som ovenfor er bemærket, at betragte som bortfaldne ved Reformationen. Da Kongen i Foraaret 1539 havde sammenkaldt alle de evangeliske Biskopper til et Møde i Nyborg, hvor de i Forening med Bugenhagen stulde raadslaa om de Punkter, der maatte være at tilføje Kirke-

¹) Rhode, Saml. til Hollands og Falters Historie. II, 128—9. Sam. Barfod, Den falskerste Geistligheds Personalhist. II, 255—6. I et Brev til Kongen af 28 Decbr. 1537 omtaler Bugenhagen med megen Tilfredshed den Fremgang, Superintendenternes Visitationer havde (Schumacher, Gel. Mån. Br. I, 20).

²) Ny Kirkehist. Saml. II, 605.

³) Danst Atlas. VI, 591. Jfr. Nyt hist. Tidsskr. VI, 31.

ordinansen, inden den blev forelagt Rigsraadet paa den tilstundende Herredag i Odense, saa førte Mødet vel ikke til noget betydeligere Resultat, paa Grund af at det ikke var fuldtalligt, og Kongen favnede Tid (eller maaste snarere Lust) til at gaa ind paa Bispernes Besværinger og Ønsker; men de fire Bisper, som vare mødte, nemlig M. Sørensen, M. Jakob Skjønning, Hr. Peder Thomsen og Hr. Mattis Lang, bleve dog enige om at indgive et skriftligt Andragende til Kongen, om at de Bestemmelser, der alt fandtes i Ordinanzen, maatte ske Fyldest, og da navnlig „at Skoler maatte blive forsete, fattige Folk i Hospitaler forsynede, at Præsterne maatte nyde deres Rettighed, og Provsterne alene tage deres Embede vare og nyde den høje Frihed igjen, som var tillagt dem, og at Superintendenterne maatte til Redelighed og itide saa den Underholdning, der var bestemt for dem, at de ikke for tit skulde behøve at kræve den, Guds Ord til Beskjæmmelse og deres Embede til Foragtelse“¹⁾. Man ser heraf, hvad Bisperne følte som den største Ulempe nu, da det gjaldt om at bringe Tingene i en ny Skik; og det var saa langt fra, at den danske Kirkeordinaas, der udkom den 14de Juni 1539, raadede tilstræffelig Bod paa Manglerne i denne Henseende, at der ogsaa senere fremkom gjentagne stærke Klager, som ingenlunde alene kunne søge deres Forklaring i Præsternes Unøjsomhed.

Alle de Forhandlinger, som førtes, især i de først 5—6 Aar efter Reformationen, om Hospitalets Indrettelse, om

¹⁾ Andraget, dat. Nyborg S. Marci Dag (25de April) 1539, er trykt hos Münter, Bugenhagii in Dania commor. p. 107—8. Et nyt og mærkeligt Vidnesbyrd om den Stemning, der paa denne Tid herskede blandt Bisperne, indeholdes i Bugenhagens Sendebrev til dem (dat. Nyborg den 28de April 1539), som er meddelt i Ny kirkehist. Saml. III, 465 ff.

Skolers Forsyning med de nødvendige Midler og om Præsters Lønning og Underholdning, gavede Biskop Sadolin overordentlig meget at bestille. Og skjønt det nu langt fra altid er muligt i det enkelte at paavise hans Virksomhed, er der dog Spor nok tilbage af den, til at vi kunne skjønne, at han har været en saare flittig og nidkjær Mand i sit Embede. Det var saaledes Planen i Odense at oprette et stort almindeligt Hospital for hele Fyn, hvortil det tidligere Graabrødrøkloster (med Undtagelse af Kirken), Sortebrødrøkloster med flere ældre Sygehuse i Odense, Helliggejsthus i Faaborg og andre Indtægter henlagdes¹). Sadolin interesserede sig meget for dette Hospitals Fremgang, han fik saaledes Marslev og Birkende Kirker annekterede dertil²), og han gjorde Forestilling om, at Provstiet i Assens, hvis Besidder tidligere havde været Forstander for Helliggejsthus Hospital i Assens, maatte blive henlagt til Underholdning for „en ret Hospitalsmester“ i Odense, som kunde have Opsyn med, at intet af de fattiges „Indkomst og Herlighed blev underflaaet.“ Men det lykkedes ham ikke at faa dette Forslag gennemført³). Ved hans Understøttelse blev det tidligere Helliggejsthus i Nakskov gjort til et Hospital, og efter hans Forslag blev en Præst, Hr. Henrik, 1539 beskikket til Forstander derfor⁴).

1) Bedel Simonson, Odense Bys Hist. II, 2, 8. 11—12. III, 147. Nyt hist. Tidsskr. VI, 33.

2) Bloch, Den fynske Geistligheds Hist. I, 858—9.

3) Se Tilæg, Nr. 3. Sfr. Saml. til Fyns Historie og Topographi. III, 263 ff.

4) 3 Regist. o. a. Lande. 5, 95, findes følgende Brevudtog: „Hr. Henrik, Præst, fik Brev ad gratiam, at skulle være Forstander udi Nakskov Helliggejsthus og opbære hvis Landgilde og Rente, som hører til samme Kloster, og det forvende udi de armes deres Bedste. Dog at de Riddersmænds Mænd, som pleje at have Herligheden til

Med Hensyn til Skolevæsenet viste han en lignende Iver. Han fik 1538 ansat en evangelisk Læsemester ved S. Knuds Kirke i Odense og udvirkede, at det blev paalagt Prioren i S. Knuds Kloster at underholde denne¹). Senere viste han ved flere Lejligheder, at det var hans Bestræbelse at forøge dette Embedes Betjydnings²). Da han klagede til Kongen over „den store Brøst, som fandtes i Kjøbstederne for gode Skoler, fordi Skolemester og Hørere ikke havde deres nødvendige Rente og Ophold“, saa udvirkede han, at det den 25 August 1540 blev overdraget Lensmændene Erik Krummedige i Odense og Michel Brockenhus i Nyborg i Forening med Superintendenten at drage om til alle Kjøbsteder i Fyn og paa Langeland for at optage Fortegnelser over alt det Allergods, Gildesgods og anden Rente, som der ingen Arvinger var til, og siden sælge samme Gods, og naar Kirkerne havde faaet deres Rettighed, udlægge Resten til et arligt og tilbørligt Ophold for Skolemesteren og Hørerne i enhver Kjøbsted³). En almindelig Forordning for hele Landet af samme Indhold udstedtes ikke længe efter i den kjøbenhavnske Recess af 22 Oktober 1540⁴).

Størst Bansteligbed synes dog Præsternes Lønningsforhold at have frembudt, og det kostede Sadolin meget Arbejde, inden han fik den Sag nogenlunde bragt i Rigtighed. Vi have ovenfor omtalt, at han strax efter sin Embeds-

---

noget af samme Gods, skulle den herefter nyde som tilforn. Og skal han efter Ordinansens Indbelse gjøre Regnskab og holde sex Personer til Kost, Klæder og gode Senge. Datum Odense 2da feria post Barnabæ, Anno 1539.

Relator Mester Jørgen, Superintendent i Fyn.“

¹) Danske Mag. II, 69—70. Riber-Artillerne, XXIII.

²) Se Tillæg Nr. 3 og 9.

³) Bedel Simonsen, Odense Bys Hist. III, 147—8.

⁴) Rosenvinge, Gl. danske Love. IV, 212.

tiltrædelse søgte at bringe Orden heri; men det var dog især i Aaret 1541 at denne Sag ret kom for, samtidig med at ovennævnte Befaling med Hensyn til Skolerne kom til Udførelse. I den ovennævnte kjøbenhavnste Recess af 1540 var det paalagt Stiftsbefalingsmændene at drage om med Superintendenterne til alle vedkommende Stifts Sognekirker forat forfare om Præsternes og Degnenes Underholdning og forat høre Kirkeregnskaberne; tillige var det strengelig befalet Bønder og Borgere (om Adelen, som mest kunde trænge til saadan Befaling, var der ikke Tale) at vise sig lydige mod Lensmændenes og Superintendenternes Anordninger og at yde deres Præster og Degne den tilbørlige og nødtørftige Underholdning. Den 25de Januar 1541 var Sadolin da som Følge heraf med de tvende Lensmænd, Erik Krummedige og Michel Brockenhus, i Svenborg, hvor de bestemte, hvad Løn Stadens tvende Sognepræster samt Kapellanerne, Skolemesteren og Hørerne for Fremtiden skulde have, og hvorledes det endnu bevarede Vicariegods skulde deles imellem dem¹). Men da de nødvendige Midler ikke kunde staffles tilbeje paa denne Maade, traf Bispen i Forening med Michel Brockenhus senere (25de April s. A.) den Bestemmelse, at tvende Landsbykirker (Kirkeby og Lunde) skulde annekteres til S. Nicolai Kirke i Svenborg, hvis Sognepræst, den bekjendte Reformator Christen Clausen Skroch, saa skulde forsyne disse Sogne med en Kapellan²). I Ddensen holdtes den 1ste Februar 1541 en stor Forsamling, hvor Biskoppen og de ovennævnte to Lensmænd, i Overværelse af Borgemestre og Raad samt Oldermændene og nogle Borgere af hvert Haandværks- og

1) Aftst. udg. af Fyens Stifts litt. Selsk. I, 115—7.

2) Bloch, Den fynske Gejstligheds Hist. II, 146—7.

Gildeslag, Kirkeværgerne og andre gode Mænd, „overvejede og begranstede, hvad Altergods, Vicarier og anden Kirkes Rente der kunde findes og forordineres til Præsters, Kapellaners, Skolemesteres og Høreres Ophold.“ Den Ordning, som her blev truffen, blev Grundlaget for Odense Bys senere Kirkeforfatning¹).

Men da det her ligesom i Svendborg og andensteds viste sig, at de sammensmeltede Levninger af det ældre Kirkegods ikke vare tilstrækkelige til Præsternes og Lærernes tilbørlige Underholdning, begav Bispen og Lensmændene sig til Kjøbenhavn, hvor de udvirkede et kongeligt aabent Brev af 13de Maj 1541, der skulde raade Bod paa „de mangfoldige Brøst og Klagemaal“, der vare indkomne angaaende Sognepræsternes Underholdning i Fyn. Heri bestemtes, at Landsbypræsterne for Fremtiden ikke skulde yde „Biskopskorn“ af deres Præstegaarde (og Annexgaarde), en Afgift, der var tilfalden Kronen tilligemed Bispetienden; endvidere, at de kun skulde yde 4 Mark danste aarlig i Gjæsteri (Hospitalitas), istedenfor at denne Afgift (der nu ogsaa tilfaldt Kronen) i Biskop Jens Andersens Tid var forhøjet til 7 Mark; tillige skulde de beholde „Herligheden“ af deres „Præstegaarde“, forsaavidt de havde haft den i Bispernes Tid. Til alle Kjøbstedkirker skulde der annekteres Landsfogne, saasnart Lejlighed dertil frembød sig²). Den sidste Foranstaltning var, som Biskop Engelstoft bemærker, en Udvej, der sørgelig mindede om den

¹) Hofman, *Foundationer*. VI, 258—61.

²) *Aktf. udg. af Fyens St. litt. Selsk.* I, 1—2. Det er uden tvivl den ved dette Kongebrev tilstaaede Eftergivelse og Nedsættelse af Præsternes tidligere Ydelse til Bisperne, som der sigtes til (men under et urigtigt Aarstal) i Vedel Simonsens *Odense II*, 2, S. 1. Jfr. Wolf, *Encom. Regni Dan.* S. 109. Hofman, *Om Lænden*. 2 Udg. S. 76—7. Ved „Præstegaarde“ maa ikke blot forstaaes de Gaarde, Præsterne behøvede, men ogsaa deres Mensalgaarde.

i den katholske Tid nylig saa højt anklagede Cumulation af Præbender og Sognekfolket's Forsømmelse¹). En anden Udvej, som vel ikke anvistes i dette Kongebrev, men som man senere lærte at gribe til, og som alt tidligere var kommen til Anvendelse paa flere Steder, var Nedbrudelse af Kirker og Sammenlægning af Sogne²). Kun Sognekfolkenes energiske Modstand forhindrede Udførelsen af denne Foranstaltning paa flere Steder, hvor den var paatænkt³).

Da Klagerne over Præsternes utilstrækkelige Forsørgelse ikke vare ejendommelige for Fyns Stift alene, men gjensløde fra alle Dele af Landet, blev denne Sag tagen under alvorlig Overvejelse ved Forsamlingen i Ribe i de første Dage af Maj 1542, hvor Kongen og Rigsraadet vare samlede med Bugenhagen og alle de danske Stiftslænsmand og Superintendentter for at pleje Raad om nogle Tillæg til Kirkeordningen. De saakaldte Riberartikler kom derfor ogsaa til at indeholde Bestemmelser, der vare af megen Vigtighed med Hensyn til Præsternes Underholdning. Navnlig blev Tiendepigten nøjere bestemt, og der blev givet Anvisning paa, at

¹) Nyt hist. Tidsskr. VI, 37.

²) Saaledes var der 1539 udgaaet Befaling til at nedbrude Krogsbøl (eller Krogsby) Kirke paa Laaland. Sognekfolken blev henvist til Raskov Kirke, og Borgerne i Raskov fik Tilladelse til af Kirkens Kalk og Sten at opføre „en Dvenger“ (et Bagtaarn) for deres By (Reg. o. a. L. 4, 96). At mange Kjøbstedkirker strax efter Reformationen nedbrødes, er for bekjendt, til at det behøver noget Bevis.

³) Følgende Brevudtog tyder paa saadanne Forhandlinger: „Jesper Daa fik Brev, at han og hans Sognemænd skulde nyde og beholde deres Sognkirke, Sandager Kirke, udi Skovby Herred udelagt, usforstyrret og usforhindret udi alle Maade, efter det Brevs Lydelse, som Anders Emichsen og Mester Jørgen, Superintendent udi Fyn, derom udgivet have. Gottorp Vor Frue Aften Purificationis, Aar 1540. Relator Hr. Eske Bilde“. (Reg. o. a. L. 4, 64).

de flet lønede Præster skulde hjælpes med Kronens Part af Tienden i vedkommende Sogn, den tidligere Bispetiende. Det blev overdraget Stiftslensmændene efter Omstændighederne at disponere paa denne Maade over Kongetienden, dog vistnok saaledes, at der i ethvert enkelt Tilfælde maatte erhverves kongelig Stadfæstelse paa en saadan Disposition over Kronens Midler¹⁾).

I de følgende Aar forekomme vel enkelte Exempler paa, at Præster saaledes fik et Tillæg af Kongetienden; men en almindelig, gennemgribende Ordning af Sagen lod længe vente paa sig. 1545 og 46 maatte Bugenhagen, der ved sit Arbejde i den danske Kirkes Tjeneste havde erhvervet sig en guldig Adkomst til at være de danske Præsters Talsmand, indtrængende foreholde Kongen, at mange Sognepræster i Danmark vare saa flet forsørgede, at de ikke kunde blive ved deres Sogne, og at det var let at indse, hvilke Følger en saadan Tilstand vilde have for den kristelige Religion. „Saa vidt jeg forstaaer,“ skrev han, „kunde Ed. Maj. let raade Bod paa denne Mangel ved at anvende hele Bispetienden til Forbedring af Lønningen, hvor den er for ringe. Ed. Maj. beholdt dog nok alligevel. Naar Præsterne ere saa flet stillede, bliver Følgen den, at Ungdommen taber Lusten til Studierne og hellere tager sig noget andet for, hvorved den kan have Udsigt til at finde sit Udkomme. Dog lader dette sig ikke udrette ved Breve og Ord; Ed. Maj. maa lade saadan Mangel udforste og opskrive ved en paalidelig Visitation. Bispetienden er ikke et Landgods eller en Herreindkomst, men

¹⁾ Riberart. V--XVI handle om Præsternes og Degnenes Lønningforhold. Det kan bemærkes, at der i Fyns Bispearchiv findes et Original Exemplar af disse Artikler med Kongens egenhændige Underskrift.

den er fra først af givet til Kirkens Opholdelse. Ed. Maj. tragte efter at hjælpe Kristus til at opholde sit Rige, saa vil Vorherre ogsaa opholde det jordiske Rige for Ed. Maj., som han jo ogsaa gjør, hvilket jeg haaber, at Ed. Maj. med Taknæmmelighed erkjender¹⁾).

Saa indtrængende de Mindelser end altsaa vare, som Kongen modtog, om at antage sig Præsternes Trang, saa varede det dog adskillige Aar, inden der blev gjort Alvor af at indfri de Løfter, Riberartiklerne indeholdt. Men i Efteraaret 1554 faldt Kongen under et Ophold paa Nyborg Slot i en svær Sygdom, og fra den Tid af indtraadte der en kjendelig Forandring i den Omhu, der vistest for at afhjælpe de Klager, der lige siden Reformationen uafbrudt havde lydt over, at Kirkens Tjenere vare utilstrækkelig forsynede med det nødvendige til deres Underholdning. Efterat der nemlig ifølge kongelig Befaling forud var anstillet nøjagtige Undersøgelser af Biskop, Lensmand og Provst, om hvad Præsterne havde at leve af i ethvert Sogn, udstedte Kongen, for Fjns Stifts vedkommende, en lang Række Breve, hvoraf de fleste understreves af ham den 7de Januar 1555 i Nyborg, og hvori der bestemtes, hvilke Kirker der skulde nedbrændes, hvilke Sogne der skulde annekteres til hinanden, og hvilke Præster der skulde have Tillæg af Kongetienden²⁾. Blandt de Kirker,

¹⁾ Schumacher, Gel. Mån. Br. I, 59—60.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 11. Endel af disse Breve findes endnu i Orig. i Fjns Bispearchiv. Den i Tillægget meddelte Fortegnelse over de Breve, som skulde udfærdiges, gjælder dog kun Fjnn og Langeland. For Laaland og Falster haves ingen saadan Optegnelse. Det er rimeligt, at der ikke for Fjns Stift har været udstedt noget saadant almindeligt „Klemmebrev“ (saaledes kaldtes disse Breve, fordi de vare forsegledede med Kongens „Klemme“, det store Segl, som forresten mange andre Kongebreve ogsaa forsegledes med), som der den 9de Maj 1555 udstedtes for de øvrige Stifter; ialfald er intet saadant

som ved denne Lejlighed bestemtes til Medbrudelse, var der forøvrigt adskillige, som staa den Dag idag, hvilket viser, at Sognemændene, da det kom til Stykket, ikke have villet give Slip paa dem, og at de have staaet Udveje til deres Bevarelse.

Enkelte, sjønt langt færre, Exempler forekomme, selv i denne Tid, paa at Sogne, som tidligere havde hørt sammen, nu bleve adskilte, nemlig hvor adelige Slægter sønskede en egen Præst til deres egen Sognekirke. Det skete saaledes 1553 efter Begjæring af den mægtige Kansler Johan Friis til Hesselager, at Hesselager Sogn adskiltes fra Langaa, til hvilket sidste Sogn Ørendrup, der hidtil havde været Annex til Frørup, nu annekteredes¹). 1554 adskiltes Svindinge fra Ørbæk, og hvert af Sognene fik sin egen Præst. Dette skete efter Forestilling af Superintendenten, M. Jørgen, paa Grund af Sognevejens Ufremkommelighed om Vinteren²). Men da det herom udstedte Kongebrev tillige indeholdt Bestemmelsen om, at Valkendorferne til Glorup for Fremtiden skulde have Svindinge Kirke i Befaling (∴ Patronatsretten), saa ser man, at Hovedgrunden dog vel var, at denne mægtige Slægt sønskede en egen Præst til sin Sognekirke, noget der i og for sig jo var meget hæderligt, da det viser en Interesse for Kirken, sjønt Sagen ogsaa kan og maa ses fra en anden Side, nemlig den, at saalænge Svindinge var forenet med Ørbæk, kunde Valkendorferne ikke have den udelukkende Ret

---

bevaret. — Den Bemærkning, Hvitfeldt (S. 1496) har under Aaret 1537, at Kongen „til Reformerings Behov mistede en hel Hob af den Rente og Herlighed, Bisperne havde haft“, passer egentlig først til Aaret 1555; thi hvad der tidligere var bortgivet, var forholdsvis ubetydeligt.

¹) Saml. til Fyens Hist. og Topographi. III, 146—7.

²) Jac. Madsens Bisitatsbog, udg. af Erone. S. 88—9.

til at kalde Præsten i Svindinge, hvilken Ret de fik, idet Sognene bleve adskilte, og Patronatsretten til Svindinge henlagdes til Glorup.

Med den ovenomtalte Række Kongebreve om Sognes Sammenlægning og Kongetienders Henlæggelse til Præstekaldene bleve Præsterne Klager, som havde Indtægt saa store, afhjulpne; men da Tillægene af Kongetienden kun vare givne de fleste Kald paa de daværende Præsters Livstid, var det at forudsæ, at Klagerne atter vilde komme til at Indtægt, hvilket ogsaa skete i K. Frederik II's Tid. Men denne Konges Foranstaltninger for at afhjælpe Præsterne Trang ligge udenfor nærværende Afhandlings Grændser. Det kan ikke omtvivles, at Præsteembedernes flette Vilkaar i Tiden nærmest efter Reformationen har haft en ugunstig Indflydelse paa deres Besættelse. Man maatte tage, hvem man kunde faa til at beklæde de ledige Embeder, om noget Udvalg kunde der sjelden være Tale. Vi finde, at Sadolin 1550 anbefalede en Mand til at blive Præst, som i sin Ungdom havde været Klerk, men siden „en ærlig Raadmand“¹⁾. En anden Gang anbefalede han en Person, der i sine yngre Aar havde været Kapellan i Bjergby paa Taasinge, men siden i mange Aar Degn sammesteds og Ting skriver der paa Den²⁾.

Inden vi forlade dette Emne om Præsterne Lønning, som vi have maattet behandle saa udførligt, fordi det i Sadolins Embedstid stod forrest paa Dagsordenen og ganske vist gav ham meget at gjøre, maa vi endnu omtale de Foranstaltninger der bleve truffet med Hensyn til Biskoppens egen Underholdning. Alle de tidligere Bispeindtægter

¹⁾ Suhms Nye Samlinger. II, 1. S. 191.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 12.

bleve 1536 inddragne under Kronen, og kun en næsten forsvindende Del deraf blev siden tillagt de ny Superintendenter, der jo ikke skulde være store og mægtige Herrer, som deres Forgængere havde været. I Ordinanzen (1537) bestemtes følgende Løn for enhver af Superintendenterne: 81 Td. Rug, 198 Td. Malt, 162 Td. Havre, 50 Læs Hø, 20 Læs Halm, 40 Lam og 100 Gylben. Pengene ombyttedes kort efter med følgende Naturalydelse: 5 Tremmert Humle, 6 fede Ørne, 12 Svin, 2 Td. Smør, 10 Læster Kul og 200 Læs Bed¹⁾. Naar hertil endnu regnes fri Bolig, der dog kostede endel i Bedligeholdelse — Sadolin fik saaledes 1538 anvist Bolig i det tidligere S. Clarekloster i Odense²⁾ — saa vil det ses, at et Bispeembedes Løn i Tiden umiddelbart efter Reformationen neppe var saa stor som et af de bedre Præstekalds nu for Tiden. Havde Bisperne faaet de dem tillagte Ydelse i rette Tid og i tilbørlig Kvalitet, saa havde de maaske dog i Tarvelighed kunnet leve deraf; men vi hørte jo, at de 1539 maatte klage over, at de, deres Embede til Bestjæmmelse, maatte tit kræve og minde om at faa, hvad der tilkom dem, idet Lensmændene, der skulde udrede Ydelse, vare forsømmelige dermed³⁾. Paa denne Klage blev der for Sadolins vedkommende først raadet Bod tre Aar efter. Thi vel befalede Kongen allerede 1540 Lensmanden paa Næsbjoved at anvise Superintendenten de Bønder, hos hvilke han skulde have Malt, Byg, Lam og Hø, samt de Kirker,

¹⁾ Ny Kirkehist. Saml. II, 107—8. Omsætningen af de 100 Gylben i Naturalydelse synes forøvrigt, som det følgende vil vise, ikke at være traadt i Kraft for Fyns Biskops vedkommende.

²⁾ Bedel Simonsen, Odense Bys Hist. II, 2, S. 5. Engelstoft, Odense Bys Sognehist. i Nyt Hist. Tidsskr. VI, 32.

³⁾ Se foran S. 46.

af hvilke han skulde have det Halm, der tilkom ham efter Ordinanzen, og derhos at udbetale ham de Penge, der tilkom ham, i to aarlige Terminer¹⁾; men det lader ikke til, at Befalingen er bleven efterkommet. Sagen kom ialfald først i Rigtighed ved et Kongebrev, dat. Odense 24de Juni 1542, hvorved der anvistes Bispen en Deel af Kronens og Stiftets Tjenere, hos hvem han kunde oppebære det Quantum Rug, Malt, Havre og Lam, som ovenfor er nævnet, samt 1 Td. Smør, idet der isøvrigt tilføjes: „hvis anden Del, Dyr, Halm, Hø og Penge, som Mester Tørgen og hans Efterkommere herforuden samtykt er at have skulle, det skal vor Lensmand udi Næsbhoved Len hvert Aar fornøje ham og hans Efterkommere, til saalænge vi kunne forstrive og forvise ham det paa et andet Sted“²⁾. Aaret efter fik han Anvisning paa at oppebære 300 Mark danste af den aarlige Bystat af Odense for de 100 Daler eller Gylden, der vare ham tillagte i Løn. Summen skulde hvert Aar til gode Rede overantvordes ham af Borgemestre og Raad³⁾. Noget tidligere havde han, som personligt Tillæg, for sig og sin Hustru, Marine Ibsdatter, faaet Livsbrev paa en Kronens Gaard i Snedstrup, som aarlig skulde 3 Ortug (omtr. 5 Td.) Rug og 3 Ortug (omtr. 6 Td.) Byg, „med al anden Tilliggelse, Ager, Eng, Skov, Mark, Fiskevand, Færgang“ osv.⁴⁾. Da hans fornævnte Hustru var død, og han agtede at ind-

¹⁾ Vedel Simonsen, Odense Bys Hist. III, 148.

²⁾ Regist. ov. alle Lande. 4, 79—82. Et ligelydende Brev (maaske kun med nogen Forskjel i Ravnene paa de Bønder, der skulde yde deres Landgilde til Bispen) findes udstedt Mandagen efter S. Michels Dag 1554 (Reg. o. a. L. 6, 200). Udstedelsen af det ny Kongebrev tyder paa, at det gamle ikke er blevet overholdt.

³⁾ Smst. 4, 85. Brevet er udstedt i Odense, Ryaarsdag 1543.

⁴⁾ Smst. 4, 352. Brevet er udstedt i Viborg, Onsdag næst efter Helligtrefoldigheds Søndag 1542.

ade sig i nyt Ægteffab, fik han 1547 Livsbrevet paa ovennævnte Gaard ogsaa overført paa sin tilkommende Hustru¹). Mod Slutningen af M. Jørgen Sadolins Embedstid omreguleredes alle Bispelønningerne og modtog ikke ubetydelig Forøgelse. Det Fyns Biskop vedkommende Kongebrev er udstedt den 17de November 1558; herved perpetueredes endel Fordegods i Fyn og elleve Kongetiender til Bispens Underholdning²). Da der imidlertid ikke angives, hvormeget Kongetienderne indbragte, kunne vi ikke bestemme, hvor stor Forøgelsen af Bispens Løn har været; saameget er dog vist, at Sadolin ikke ret længe nød godt af denne Forbedring i sine ydre Vilkaar, da han døde allerede Aaret efter.

Vi vende os nu til Spørgsmaalet om, hvorledes Sadolin stillede sig til de mange Levninger af Papismen, der fandtes i Stiftet ved hans Embedstiltrædelse. Vanstielighederne vare ikke ringe, thi skjønt Reformationen var gennemført paa Papiret ved Recessen og Ordinansen, stod det dog paa mange Steder endnu tilbage ret at føre den ind i Livet. Sadolin havde imidlertid allerede ved sin Overfættelse af Luthers Katekismus 1532 anvist et godt Spor, hvorledes dette skulde ske, og skjønt den „Examinats“ af Præsterne, der var stillet i Udfigt, saaledes som det tidligere er omtalt, neppe havde fundet Sted, er det dog rimeligt, at Sadolins Virksomhed i Stiftet, før han selv blev Biskop, ingenlunde

¹) Regist. ov. alle Lande 5, 298: „Mester Jørgen Jensen, Superintendent udi Fyns Stift, og tilkommende Ægtehustru, Elsebe Lauritzdatter, fik Livsbrev paa en Gaard udi Snedstrup, at have, nyde og beholde, kvit og fri uden Afgift, ubi begges deres Livstid etc. Datum Kolding, Søndagen Exaudi Aar etc. 1547.

Johan Friis, Kansler, subscripsit.“

²) Brevet er trykt i Christian III.s Hist. Suppl. S. 237—41.

har været betydningsløs for den rette evangeliske Dplysnings Udbredelse der. Enkelte Tiggerklosterer bestod dog endnu i Fyns Stift, dengang han 1537 overtog dets kirkelige Styrelse; men Munkene maatte snart efter vige for det kongelige Magtbud, der var udtalt i den latinske Kirkeordinans om Tiggerklostrenes Oplosning. Det sidste Kloster af denne Art, som endnu førte en hensygnende Tilværelse, var maaste Graabrødreklosteret i Nysted. Herhen havde enkelte Munkedeftedsfra søgt Tilflugt; men i Foraaret 1538 blev det opløst, og Munkene tilbids forviste ud af Landet¹⁾. Tiggerklostrene i Odense, som ogsaa holdt sig længe, vare formodentlig blevne forladte af deres Beboere 1537; om Nonnerne af S. Clare Ordenen berettes dog, at de først rømmede deres Kloster i Odense 1538²⁾. Med Herreklostrene gif det derimod ikke saa let. Adskillige af dem bleve rigtignok snart seculariserede og givne i Forlening til verdslige Herrer, mod at disse skulde underholde de tiloversblevne Klosterfolk, saa længe de levede eller til de droge bort. Saaledes gif det med S. Hans i Odense, Holme og Halssted Klosterer samt Dalum Nonnekloster (i det sidste fandtes der dog endnu 1571 nogle faa adelige Klosterjomfruer³⁾). Men tvende Klostre fik en større Varighed og kom til at forarsage Biskop Jørgen Sadolin mange Vanskeligheder; det var S. Knuds Kloster i Odense og Birgittinerklosteret i Maribo.

S. Knuds Benediktinerkloster i Odense var et af de anseeligste og rigeste Klosterer i Danmark. Fra gammel Tid havde Munkekonventet i dette Kloster haft Ret til at vælge Stiftets Biskop. Denne Ret var bleven Munkene

1) Seidelin, Diplom. Flensborg. II, 285—6. 293—4.

2) Bedel Simonsen, Odense Bys Hist. II, 2. S. 5.

3) Suhms Samlinger I, 1. S. 90.

fratagen efter Foranledning af R. Christiern I ved en Bulle af Pave Sixtus IV (1474), og der var blevet oprettet et Domkapitel af seculargeistlige Herrer, hvilket Odense Stift ligesom Børglum hidtil havde savnet. Men efter 15 Aars Forløb lukkedes det Munkene, der havde gjort Enkedronning Dorothea bekymret for hendes afdøde Husbonds Salighed paa Grund af hans Fremfærd mod dem, ved hendes Hjælp at vinde deres Rettigheder tilbage og faa Domkapitlet ophævet¹); og uagtet R. Christiern II atter gjorde Forsøg paa at udvirke en Forandring i denne Henseende, blev Gjennemførelsen af Planen ham dog for dyr paa Grund af de store Summer, som udfordredes til at sætte Sagen igjennem i Rom²). Indtil Reformationen fungerede derfor Munkekonventet i S. Anneds Kloster som Stiftets Domkapitel, og i Aaret 1529 blev Hr. Christen Povlsen valgt til Klosters Prior. Han var en retfindig og hæderlig Mand; men han havde Vanstuelighed ved at gjøre sig fortrolig med Reformationens Grundsætninger. Han har efterladt sig endel Optegnelser, der ere af megen Vigtighed til Klosters Historie i hans Bestyrelsestid, som varede det meste af et halvt Aarhundrede³). Saaledes beretter han, at han 1532 fik R. Frederik I's Brev om, at han maatte lade Klosters Landsbykirker (Paarup, Stenløse, Ubberrud, Aasum og Sørslev) betjene af præsteviede Klosterbrødre, uden at disse derfor behøvede at tage Bolig ude i Sognene, men kunde forblive i Klosteret. Denne Tilstand fortsattes ogsaa efter Reformationens fuldstændige Gjennemførelse. S. A. (1532) paalagde et Kongebrev Klosters Præster

¹) Daugaard, de danske Klosters. S. 296—7.

²) Nye danske Mag. III, 210—12.

³) Uddrag af disse Optegnelser er trykt i Danske Mag. II, 67 ff., og er Kilden til det følgende.

og Brødre, at de skulde være deres Prior og Formand hørige og lydige og i ingen Maade sætte sig op imod ham. Det har neppe været Kongens Mening derved at ville forhindre den evangeliste Vares Indtrængen i Klosteret; men Brevet kunde dog let benyttes af Prioren mod de Munke, som muligvis begyndte at gaa Tegn til Træfald. Og Anledningen hertil maatte blive saa meget større, da M. Sorgen Sædolin, som tidligere er omtalt, endnu samme Aar henvistes til Prioren, der skulde give ham Bolig og fri Underholdning i Klosteret. Ganste vist har det ikke været nogen behagelig Gæst for den gode Hr. Christen Povlsen, der saaledes selv maatte lukke Ulven ind i Faarestien; men endnu haardere var det at døje for ham, at han 1533 fik kongl. Befaling om at understøtte en vis Hr. Peder Svendsen, eller overlade ham en af Klosterets Kirker. Denne Mand havde nemlig tidligere været Munk i Klosteret, men havde forladt det, bestyldt for at have stjaalet en kostbar Guldkalk. Nu var han bleven evangelist Prædikant, og ham skulde Prioren underholde. Denne skrev derfor ogsaa: „Skulde jeg lønne ham for den Tjeneste, han har gjort her i Klosteret, da skulde det være med en Galge eller en Stejle“. Vi vide ikke, om Bestyldningen mod denne Peder Svendsen var sand¹⁾; umuligt er det jo imidlertid ikke, at en slet Person, der anmeldte sig som evangelist Prædikant, ved umiddelbar Henvendelse til Kongen, der ikke nøjere var bekendt med Forholdene, kunde opnaa en saadan Befaling til Klosterets Prior. Efterat K. Frederik I allerede havde berøvet Klosterets Landsbykirker hvad Sølvtlenodier, de havde, foruden de til Gudstjenesten uundværligste, begyndte Plyndringen af Klosteret

¹⁾ Et meget senere Kongebrev om en Præst, der havde stjaalet en Kalk (D. Mag. II, 73), gjør det dog sandsynligt.

selv ret i Grevefejdens Tid. Grev Christoffer af Oldenborg udfkrev 1534 først en Skat paa 800 Lod Sølv af Klosteret, siden fik han 1000 Mark danske, og endelig krævede han, endnu samme Aar, Ublevering af alle de Guld- og Sølvkledier, som fandtes i S. Knuds Klosterkirke, med Undtagelse af fire Kalle. Og da saa Christian III var kommen til Magten, maatte Klosteret 1536 udrede 4000 Lod Sølv paa eet Bræt. Efter denne Udskrivning har det neppe haft stort andet tilbage end sine faste Eiendomme. Nu kom Reformationen; Klosteret fik vel Tilladelse til at bestaa fremdeles, men Præsterne og Munkene skulde holde sig den evangeliske Kirkeorden efterrettelige, aflægge deres Messer og øvrige papistiske Væsen, og underholde en evangelisk Læsemester, der skulde undervise dem i Guds rene Ord og Evangelium. Det holdt haardt for Hr. Christen Povlsen og hans Munke at føje sig i den tvingende Nødvendighed. De gjorde Modstand, saalænge de kunde, men Sadolin veg ikke tilbage; han forlangte, at de uden Vægning skulde rette sig efter Kirkeordinansen og navnlig efter den Undervisning for Klostermænd, som var denne vedføjet; tillige fordrede han, at de skulde aflægge deres Tonsur og ikke „lade rage deres Krone“ som hidtil. Munkene vægrede sig, men kongelige Befalinger nødte dem 1538 til at falde tilføje. Hr. Christen Povlsen lod sig dog først give et Vidnesbyrd af endel ansete verdslige og geistlige Mænd, om hvorledes Superintendenten, Mester Jørgen, med Rgl. Maj.s Brev nødte og trængte Munkene i Klosteret til at lade deres Haar vøxe, og ej vilde tilstede dem at forrette nogen Gudstjeneste hverken i eller udenfor Klosteret, med mindre de vilde aflægge deres Krone og Krands. Tillige tog Prioren et Tingsvidne, om hvorledes han og hans Kapitelbrødre havde forrettet deres Gudstjeneste, „før

denne ny Skik var kommen." De fik da det Studsmaal af Borgemeistere og Raad, at de havde holdt „hellige, gudelige og sømmelige Messer og Gudstjeneste daglig og uforfømmelig, som hæderlige og ærlige Klostermænd burde at gjøre." Som det synes har Hr. Christen Povlsen været naiv nok til ikke at føle, at netop det, at han havde været saa ivrig i at holde sine Messer og Vigilier, nu var Anstødsstenen for ham. Da han imidlertid tillige var en ualmindelig dngtig administrativ Embedsmand og vistnok ogsaa en meget redelig Mand, fik han 1541 kongeligt Forleningsbrev paa at være Prior i Klosteret sin Livstid, mod „at gjøre Kongen og Riget sliig tilhørlig Tjeneste deraf, efter Klosterets nderste Formue, som Hs. Maj. plejede at have deraf, og at have godt Opsyn med, at hvad der laa dertil, kom Klosteret til Bedste og ikke forkom eller fortæredes til Unytte, og aarlig at besørge Præsterne, som vare derinde eller herefter bleve indgivne, deres tilbørlige Underholdning, og holde godt Regimente i Klosteret, med Sang og anden Gudstjeneste, og holde Godset ved Hævd og Magt".

S. Knuds Kloster var altsaa ved Sadolins Bestræbelse bragt ind under den evangeliske Kirkeorden, og endel af Klosterets rige Midler vare komne til at tjene til kirkelige Formaaes Fremme: nogle Præster havde her deres Bolig og Underholdning; Bøfemeisteren ved S. Knuds Kirke lønnedes væsentlig af Klosterets Indkomst; denne Kirke saavel som den latinske Skole vedligeholdtes af Klosteret; Skolemesteren, Hørrerne og nogle Disciple havde her deres Koft; og endelig maatte Prioren holde et Par Studenter ved Kjøbenhavns Universitet. Alligevel gik dog det meste, af hvad Klosterets betydelige Fordegods indbragte, til Statsfornodenheder, og naar den aarlige Indkomst ikke forflog til at udrede de Udstrivninger, Kongen gjorde, maatte Prioren pantsætte af God-

fet for at gjøre de store Fordringer fyldest¹⁾). Denne Tingenes Tilstand var ikke efter Sadolins Hoved; han vilde om muligt gjerne se alle Klosterets Indkomster anvendte til kirkelige Djemed, og han indgav derfor 1542 eller i et af de nærmest følgende Aar et udførligt Andragende til Kongen, om at der ved Hjælp af Klosteret Midler maatte blive oprettet et Domkapitel i Odense. Andragendet er mærkeligt og fortjener nærmere Omtale, da det er karakteristisk for Sadolins kirkelige Ridfærhed.

Han begynder med alvorlig at minde Kongen om hans Pligt som en kristelig Øvrighed „at forsørge alle og hvert den kristelige Religions Embeder af den hellige Kirkes Guds, som redelig dertil er lagt“, inden det anvendes til andre Djemed, Guds fattige Tjenere til Bedrøvelse. Han foreslaar derfor, at der i Fjns Stift ligesom andensteds i Riget oprettes et Domkapitel, som med godt Samraad kunde udrette saadanne nødtørftige Sager, „til hvilke een Mand er saagodt som ingen Mand“. Navnlig henviser han med megen Ros til det Kapitel, Kongen havde begyndt at indrette i Slesvig, og ønsker et lignende for Fjns Stift, men tilbyder forøvrigt selv at nedlægge sit Embede og give Plads for en anden, der maaske bedre var istand til at sætte Sagen i Værk; hvis Kongen derimod, efter de andre Superintendenters Raad, vilde beholde ham, skjønt han var skrøbelig og udarbejdet, vilde han med Guds Hjælp gjøre sit bedste og ikke forsale.

Hans Plan var nu denne, at der skulde oprettes et Kapitel bestaaende af fire Prælater og sex eller flere Kanniker. Den første Prælat skulde hedde Decanus og være en promoveret Theolog og „en drabelig Læsemester i

¹⁾ Danske Mag. II, 71 ff. Vedel Simonson, Odense. III, 149. Nyt hist. Tidsskr. VI, 30 ff.

den hellige Skrift"; den anden skulde hedde Archidiaconus og have hele Stiftets Hospitalsvæsen under sin Bestyrelse; hertil foresloges Christiern Pedersen, Domprovst i Viborg og Søstersøn af den afdøde Biskop Jens Andersen (Veldenaf). Kongen havde allerede tidligere betroet denne Mand Forstanderskabet over det store Hospital i Odense, der var grundet ved Sammenlægning af flere Klosters og ældre Hospitalers Midler¹). Den tredje Prælat skulde være en Domprovst,

¹) Denne Christiern Pedersen maa vel adskilles fra hans mere berømte Navne, Skribenten M. Christiern Pedersen (det er saaledes ikke, som Bircherod antager, denne men hin, der omtales i Fortegnelsen over Medlemmerne af S. Knuds Gilde i Odense, Suhms Saml. I, 1. S. 44). Han var en Søstersøn af Biskop Jens Andersen (Veldenaf) og var 1528—37 forlenet med den til Fyns „Biskopsdom“ liggende Gaard Trækulde i Gudmehjerred (Reg. o. a. L. 2, 182. D. Mag. 3 R. VI, 146. Saml. til Fyns Hist. o. L. III, 136) Dengang M. Knud Gyldenstjerne, der hidtil havde været Domprovst i Viborg, 1529 blev Biskop i Odense, afstod han Domprovstiet til Chr. Pedersen (Scr. Rer. Dan. VII, 242; jfr. foran S. 16). Denne nævnes 1530 som „Igl. Maj.'s Sekretær“, da han 26 April fik Igl. Præsentation paa Haarby Kirke i Fyn (Reg. 2, 216). 21 Jan. 1531 fik han Igl. Livsbrev paa Drefflette Kirke, som han imidlertid endnu samme Aar med Igl. Stadsfæstelse (af 2 Juli) afstod til Hr. Hans Olsen (Reg. 2, 223. 231). Han havde, uagtet sine forskellige kirkelige Forleninger, ikke modtaget og modtog aldrig den geistlige Bielse. Den 23 Novbr. 1538 fik han Kongebrev paa det Vikarie med dets Tilliggende, som Biskop Jens Andersen, hans Morbroder, med sit eget Kjøbegods havde funderet i Odense (Reg. 4, 118). I R. Christian III's Tid brugtes han jævnlig i Stats tjenesten; men Igl. Sekretær har han dog neppe været. 1535 var han Proviantmester i en Del af Nørrejylland og oppebar Madstatten i Viborg og Vendelbo Stifter; 1539 og 1541 oppebar han paa Kongens Vegne Skatten af Fyn (D. Mag. 3 R. V, 278. VI, 213—4. 296). I Registeret over Adelsens „Rustning“ 1539 ansattes han til to „geruste Feste med Slavind“ af sin Forlening og Jordegods (smst. VI, 228). 1539 lejede han af St. Knuds Kloster en Have og Jord udenfor Møgleport i Odense (Bebel Simonson, Odense II. 2, S. 10); i denne By havde han, som det synes, ogsaa sin Bolig, thi han beholdt Domprovstiet i Vi-

der skulde føre Tilsyn med Kirkeregnskaberne og være Kirkerne, Præsternes og Degnenes Børge i Retsfager. Den fjerde Prælat skulde under Navn af Cantor have Skolevæsenet under sit Opsyn og tillige drage Omsorg for Kirkebygningernes og Præstegaardenes Vedligeholdelse. Hertil foretoges Prioren i S. Knuds Kloster, Hr. Christen Poulsen, „dersom han vil skikke sig gudfrøgtelig med Guds Ord og kristeligt Levnet“, hvilket Sadolin haabede (Bemærkningen viser dog, at hans evangeliste Sindelag endnu kunde være nogen Tvivl underkastet). Blandt Kannikerne skulde Senior Capituli føre Forsædet i den Ret, der skulde paadømme alle stridige Ægteskabsfager. Notarius skulde udstede alle Breve og føre Protokollen, desuden skulde han drage med Superintendenten paa Visitation for at beskrive, hvad mærkeligt der forhandlede. De to næste Kanniker i Rækken skulde være tvende gamle, emeriterede, men dog lærde Mænd, der skulde være Bisiddere i Ægteskabsretten og forøvrigt, naar Lejlighed gaves, kunde holde Forelæsninger over den hellige Skrift. Et Kannikepræbende skulde anvendes til at holde en ung Mand ved Universitetet, der med Tiden kunde gjøre Tjeneste i Kapitlet, naar noget af de ældre Medlemmer

borg til sin Død. Som ovenstaaende Andragende viser, blev han af Kongen beklædt til Forstander for det almindelige Hospital i Odense. 1541 gav han paa egne og Hustrues Bøgne, med Igl. Stadsfæstelse, en aarlig Rente paa 24 Mark danske, af det af Biskop Jens Andersen stiftede Vikarie, til Skolemesterens og fattige Pøblinges Ophold i Odense (se Tillæg Nr. 7. Vedel Simonsen, Odense. II, 2, S. 18—9). Han var to Gange gift: 1. med Barbara (fra Viborg), med hvem han havde flere Børn; 2. med Marine Michelsdatter (fra Odense). Efter hans Død, 1545, maatte hans Enke og Arvinger som „ufrit Folk“, ifølge Recesfen, sælge hans efterladte Vikariegods, som i sin Tid var erhvervet ved Kjøb fra adelige, til Kansler Johan Friis, der overtog Forpligtelsen til deraf at udrede de 24 Mk. aarlig til Odense Skole (smst. II. 2. S. 34—37).

afgik. Skolemesteren ved Domskolen burde ogsaa aflægges med et Kannikedomme, i hvilken Henseende Sadolin henviste til den Ordning, Kongen havde truffet i Slesvig, hvor Rektor og Subrektor ved Domskolen vare Medlemmer af Kapitlet.

Udgifterne ved et saadant Kapitel, mente han, kunde bestrides af S. Knuds Kloster og nogle andre kirkelige Ven, og da navnlig de tvende Provstier i Odense og Aalborg. Imidlertid var det hans Mening, at Klosteret fremdeles, som hidtil, skulde underholde nogle Skoledisciple og fattige og strøbelige Præstemænd, der ikke mere duede til at gjøre Tjeneste. Klosters Landsbyfogne kunde gives Kannikerne som Præbender; de kunde da stundom besøge Sognene, men forresten lade dem betjene af unge Mænd, der samtidig kunde høre Læsemesterens Forelæsninger og saaledes erhverve sig Dygtighed til at overtage selvstændige Embeder andensteds. Han foreslog ogsaa at henlægge et Landsbyfogt til Underholdning for en ung Præstemand, der kunde være Superintendentens Amanuensis. Med Hensyn til Sognepræsterne i Odense, der allerede vare saaledes aflagte, at de ikke trængte til Understøttelse af Klosters Indkomst, foresloges, at de ogsaa skulde være Medlemmer af Kapitlet og med Superintendenten og andre Kapitelsmedlemmer danne et Konsistorium. Provstiet ved Vor Frue Kirke, der allerede var saa godt som tabt for Kirken, da den fgl. Rente- mester M. Anders Glob var forlenet dermed, ønskedes bevaret som et Præbende for Sogneherren ved Vor Frue, saaledes som det forhen havde været, med Opretholdelse af Forpligtelse for Provsten til at holde Kordegne til Skole, Kost og Klæder. Biskop Mogens Krasses Vikarie ønskedes henlagt til det vordende Konsistorium, der skulde dømme i Egtestabs- sager, med Vibehold af den i Fundatsen fastsatte Forpligtelse for Vikariets Besidder til at forsyne nogle Skolepæblinge

med Klæder og Sko og at underholde nogle fattige¹⁾. Andragendet flutter med den Begjæring, at Kongens Mandat om Kirke- og Skoletjeneres tilbørlige Underholdning maatte ogsaa i Fyns Stift „gives til Landsting“, saaledes som det var sket i Sjælland og Skaane, og det beklagedes højlig, at adskillige, verdslige Personer endnu vare aflagte med Præstefald, som de lod besørge af Vejetjenerne, medens de skaltede og valtede med Præstegaarden og det tilliggende Gods som deres private Ejendom, til største Skade for Raldene. Til sidst indeholder Andragendet et Forslag med Hensyn til en Reform af Maribo Kloster, men dette skal senere omtales²⁾.

Dette var altsaa M. Jørgen Sadolins Ønsker og Forhaabninger, og hele Tonen i Andragendet viser, hvor vigtig han ansaa Sagen for at være. Men uagtet han kunde henvise til den Ordning Kongen havde truffet i Slesvig ikke ret længe før, saa udrettede han dog intet. I Slesvig havde Adelen af politiske Grunde støttet hele denne Ordning af Domkapitlet, i Kongeriget gik Adelenes Bestræbelser mest ud paa selv at tilrive sig Kirkens Gods og Rente, og den maatte altsaa være Modstander af et saadant Forslag, hvor klart end dets Vigtighed i kirkelig Henseende kunde bevises at være. At K. Christian III, hans øvrige Retfærdighed og umiskjendelige Iver for Kirkens Vel ufortalt, idethale optraadte paa en anden Maade i Hertugdømmerne end i de tvende erobrede

1) Mogens Krattes Vikarie gik ikke mange Aar efter over i verdslige Hænder, idet Prioren Hr. Christen Povlsen 1552 fik tgl. Befaling om at udlevere alle Vikariets Adkomstbreve til en Slægtning af Stiftens, Jesper Kratte (Krause) til Basnæs. Dog skulde denne fremdeles udrede 15 Mark danske aarlig til fattige i Odense efter Stiftelsesbrevet (Ved. Sim., Odense II, 2, S. 80. 97).

2) Hele Andragendet er meddelt som Tillæg Nr. 3, hvor der ogsaa er gjort Forsøg paa at bestemme Tiden for dets Affattelse.

Kongeriger, vil en nøjagtig Undersøgelse, hvortil her ikke er Stedet, desuden noksom godtgjøre. Nok er det, Sadolin maatte lade sig nøje med de tilstedeværende Kræfter og Midler, hvor utilstrækkelige de end forekom ham at være. Fyns Stift fik ikke noget andet Konsistorium, end det højst ufuldkomne, der anvistes i den fjerde af Riberartiklerne 1542, hvor der bestemtes, at naar Sager her forefaldt, skulde Befalingsmanden for Fyns Stift tilkalde Prioren af S. Knuds Kloster med nogle af de agtværdigste Klosterbrødre eller ogsaa andre af Sognepræsterne eller lærde Mænd, som boede i Nærheden, og i Forening med disse afgjøre Sagerne. Det var herved væsentlig overladt Stiftslensmanden, hvem han vilde kalde til som Meddommere, naar Ægteskabsager eller andre gejstlige Sager skulde paa kjendes. Men det synes ikke, at en Ret, der mest bestod af gamle Klostermand, kunde erhverve sig nogen sonderlig Anseelse. Vi ville derfor ogsaa i den følgende Tid finde tildels ganske andre Personer fungerende som Dommere i konsistoriale Sager i Fyns Stift. I en Ægteskabsag, der paa kjendtes 1548, bestod Retten saaledes af følgende Medlemmer: Stiftslensmanden Ejler Dønnon, Mester Jørgen Gyldenstjerne¹⁾, Superintendenten M.

¹⁾ M. Jørgen Gyldenstjerne var en Broder til den forhenværende Biskop Knud Gyldenstjerne. I Kong Frederik I's Tid havde han været Igl. Sekretær og havde faaet flere anseelige gejstlige Forleninger, saasom et Kanikedømme i Lund og Ærkebegnedømmet i Ribe. I Odense havde han et Vikarie, og for denne By havde han en sær Forkjærlighed. Johan Valkendorf, som havde Bentebrev paa Provstiet i Odense efter M. Anders Glob's Død, afstod dette mod en Affindelsessum 1533 til Jørgen Gyldenstjerne, der dog ikke kom i Besiddelse af Provstiet, thi da And. Glob døde 1546, formaadede K. Christian III ham til at aflaa det til Kronen mod andre Forleninger. Han døde 3die Maj 1551 i Odense. Efterat være udraadt af Statstjenesten levede han mest for Studeringer, og Lev-

Tørgen Jensen, samt Borgemeistrerne i Odense Hans Friis og Oluf Hansen²⁾). I andre Sager har Retten formodentlig været anderledes sammensat, saaledes som Tilfældet vistnok var i en Sag, som strax herefter skal omtales.

Sadolins Plan til en nyttig og tidsvarende, kirkelig Anvendelse af S. Knuds Klosters rige Midler mislykkedes altsaa aldeles. Klosteret vedblev fremdeles at bestaa; de gamle Klostermænd bare endnu deres Munkedragt, sang deres „Tider“ i S. Knuds Kirke og forrettede hvad andet, der var dem levnet af deres tidligere Gudstjeneste. Nogle af dem vare tillige Præster i Klosters nærliggende Landsogne. Mången en adstadig Borger eller ældre Matrone, der var kommen lidt hovedfulds ind i alt det ny og fremmede, som Reformationen havde ført med sig, glædede sig vistnok i Hjertet over, at man endnu havde beholdt Resten af det engang saa højt agtede „renlige“ og regelbundne Liv. Men paa andre gjorde den Skaansel, der vistes mod de gamle Klostermænd, den modsatte Virkning, og den betragtedes som en fordømmelig Lunkenhed og Reflen med Papismen. Og Biskoppen, der var den, hvis Opgave det nærmest maatte være at vogte den evangeliske Kirke for al Sammenblanding med Romerkirkens urene Levninger, fik — skjønt uden al billig Marsag — Skyld for, at han ikke tilbørlig opfyldte sit Embedes Pligt, ja, at han maaske selv var mindre rettroende og evangeliskfindet, — han, der trods nogen havde

---

ningerne af hans lærde Breveværling ere endnu bevarede. Nærmere Oplysninger om ham findes i Danske Mag. IV, 162 ff. Scr. Rer. Dan. VII, 242. Bedel Simonsen, Odense II, 2. S. 71. 77. III, 154—5. Ny kirkehist. Saml. I, 391—2. Breve fra udenlandske Lærde til ham findes i Kongl. Bibl. (Vøllings Brevsaml.).

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 8.

bidraget til at grundfæste den rene, evangeliske Lære i Danmark. Det var to yngre, geistlige Mænd i Odense, Præsten ved S. Hans Kirke, Lavrits Heliesen, og Læsemesteren ved S. Knuds Kirke, Christoffer Michelsen, der optraadte med denne Bestyldning og forfagtede den med en saadan Haardnakkethed, at de derved begge styrtedes i Ulykke.

Lavrits Heliesen var født i Fyn og blev 1537, umiddelbart efter Kjøbenhavns Universitets Gjenoprettelse, indskreven som Student, og kort efter blev han Universitetspedel, hvilken bestedne Stilling i de Dage undertiden var Gjennemgangspost til højere Embeder; man har endog Exempler paa, at en Mand, der endte som Biskop, begyndte som Universitetspedel¹). Efter at Lavrits Heliesen i Aarene 1537—39 havde tjent som Pedel, har han maaste besøgt fremmede Universiteter; men herom vides dog intet for vist, ligesaa lidt kan det angives, naar han blev Sognepræst ved S. Hans Kirke i Odense²). Men her begyndte han ved Aaret 1551 heftig at angribe Præsterne i S. Knuds Kloster og kaldte dem Munk, der burde bortjages. Det lykkes ham at drage den nye ansatte Læsemester Christoffer Michelsen med sig; og disse to Mænd skjæbte og raabte nu i deres Prædikener og Forelæsninger mod Knudsbrødrene og vilde intet Samkvem have med dem, men undsløg sig endog saa for ved Ordinationer at lægge Hænderne paa Ordinandernes Hoveder med disse, skjønt Biskoppen befalede dem det.

¹) Optegnelser af Dr. Jens Bircherod om Studenter fra Fyn (Manuscr. Danske Mag. 3 R. I, 70—71. Biskop Kjeld Jul i Viborg var først Universitetspedel (D. Mag. 3 R. VI, 8).

²) Bloch beretter (Den nyeste Geistligh. Hist. I, 816), at L. Heliesen tillige en Tid var Sognepræst i Lunde, men Efterretningen herom synes at grunde sig paa en Misforstaaelse (se Nyt hist. Tidssk. VI, 94).

Efterat Sadolin ved mundtlige Forestillinger havde søgt at bevæge dem til at afstaa fra deres Gjenstridighed og Skjalden mod Klosterpræsterne, men uden Held, forelagde han Sagen for det i Sommeren 1551 forsamlede Landemode. Stjønt alle Prousterne her misbilligede deres Opførsel og satte dem i Rette derfor, lode de sig dog ikke paavirke deraf. Da Præsternes Kalent for Odense Herred nogen Tid efter holdtes, benyttede Sadolin Lejligheden til atter at tage Sagen for og at paaminde dem om at lade deres haardnakkede Modstand fare; men de vilde ikke alene ikke lade sig sige i denne Sag, men deres Forbitrelse vendte sig nu imod Biskoppen, som de be- skyldte for at staa i Ledtog med „Munkene“. Navnlig drev Hr. Lavrits Heliesen Sagen paa Spidsen, idet han fra Prædikestolen angreb Bispen og paa Kirkedøren op slog en Skrivelse imod ham. Nu var der intet andet for Sadolin at gjøre, end at indstevne Sagen for det ovenomtalte Stifts-konfistorium, der, med Stiftslensmanden Jørgen Brade i Spidsen, efter afholdt Forhør, erklærede de tvende, gjenstridige Præstemænd for affatte fra deres Embeder¹⁾. Hermed var Striden imidlertid ikke tilende, thi da Lensmanden indberettede det forefaldne til Kongen²⁾, blev Sagen overgivet til Univer- sitetskonfistoriets Undersøgelse; der forlangtes ikke nogen ny Dom, men Kongen ønskede, at de højlerde skulde gjøre et For- søg, om de ikke kunde „afstille, nedstoppe og ventlig forlige Sagen“, at den danske Kirke kunde bevare det gode Rngte, den havde for Samdrægtighed og Enighed. Maaste have Lavrits Heliesen og Christoffer Michelsen ogsaa selv andraget paa, at deres Forhold maatte blive nøjere undersøgt og Affat- telsesdommen ophævet.

¹⁾ Danske Mag. V, 199.

²⁾ Ny kirkehift. Saml. I, 321.

I Februar 1552 mødte altsaa saavel Biskop Sadolin som hans tvende Modstandere for Konfistorium i Kjøbenhavn. Efter at begge Parter havde aflagt Ed paa, at de intet andet vidste, end at de havde en ren og retfærdig Sag, og kun havde handlet af Iver for Sandheden og efter deres Samvittigheds Tilskyndelse, og ikke af private Lidenskaber, saa fremlagde Biskop Sadolin nogle skriftlige Beretninger om det forefaldne og gav senere, efter Opfordring af Universitetets Rektor, Dr. Peter Capetehn, en udførlig, mundtlig Fremstilling af hele Sagen. Dagen efter bleve L. Heliesen og Christoffer Michelsen stedte til Ords. De gavede en ganske anden Fremstilling af deres Forhold og fremkom med Klage over, at Bispen førte farlig og forargelig Være, som deres Samvittighed ikke tillod dem at tie til. Efter nøjagtig Undersøgelse af de fremførte Punkter kom Professorerne imidlertid til det Resultat, at der ikke var noget som helst med Grund at udsætte paa Bispens Forhold og Være, og at de tvende Præstemænd dels af Had og Avind dels af Ungdomsubesindighed, uden skjellig Aarsag, havde vaakt denne forargelige Strid. Man forestillede dem det urigtige i deres Opførsel og søgte at tale dem tilrette; de mest ansete Theologer ved Universitetet, Biskop Ped. Palladius og Dr. Joh. Machabæus, søgte ved private Forestillinger at bringe dem til bedre Fornuft, og Sadolin erklærede, at han vilde lade det skete være glemt, dersom de vilde erkjende og afbede deres Forseelse; men alt uden Frugt. Christoffer Michelsen udtalte sig endogsaa paa en uærbødig Maade om Kongens Person og sagde, at det havde været bedre, at Hs. Maj. havde jevnet alle Klostre med Jorden end at frede Munkeværnenes Levninger, i hvilken Anledning Universitetets Rektor maatte tage til Orde og vise ham tilrette og retfærdiggjøre Kongens skaanende Fremgangs-

maade. Efterat en Mægling saaledes forgjæves var forsøgt, sluttedes foreløbig Forhandlingerne; Sadolin rejste formodentlig hjem, medens de tvende Præster bleve i Kjøbenhavn, og den 18de Februar 1552 indsendte Professorene en Beretning til Kongen om Sagen. De raadede til at se at faa den neddæmpet saa snart som muligt, og henstillede til Kongen, om han selv vilde kjende i Sagen eller overgive den til Universitetets Raadommelse, at den kunde blive afstillet i Tide. At forvise de to unge Mænd ud af Riget maatte de meget fraaade, da dette kunde give Anledning til, at de i Udlandet udsprede Beskyldninger imod Kongens og den danske Kirkes evangeliske Rettroenhed; ligesaalidt kunde de tilraade, at Sagen kom til offentlig Disputats, som Præsterne havde forlangt, ialfald maatte de henstille dette til Kongens egen Betænkning. Forøvrigt anbefalede Skaansomhed af Hensyn til Personernes Ungdom¹).

Denne Indstilling vandt Kongens Bifald og d. 5 Marts f. A. befalede han Professorene fremdeles at forhandle med Hr. Christoffer og Hr. Lavrits for at faa dem til med det gode at afstaa fra deres Wildfarelser. De skulde indtil videre blive tilstede, og man kunde derfor bestikke dem til Kapellaner eller skaffe dem nogen anden Tjeneste, saa at de ogsaa kunde have noget at leve af. Kongebrevet slutter med den Bemærkning: „vi befinde og vide vel, hvoraf samme unge Personer lade dennem saa haardfindet og modvilligen befinde²).“ Skade at Antydningen ikke er bestemtere, nu fristes man til at antage, at der bag ved disse unge og ubefindige Mænd

¹) Universitetets Erklæring er trykt i Danste Mag. V, 197—202, og et Udtog af Forhandlingerne i Konsistorium, i Ny kirkehift. Saml. I, 322—4.

²) Kongebrevet er trykt i Ny kirkehift. Saml. I, 325—6.

har staaet Folk, som have tilskyndet dem til denne Opposition mod deres Biskop, — og der er Rimelighed nok for, at der blandt den fynske Adels har været Mænd, som ikke vare Sædolin gode, om end af ganske andre Grunde end de to Præster, og da vel især fordi den Iver, hvormed denne nidkjære Biskop, ligesom hans Medbroder Hans Tausen i Ribe, søgte at værne om Kirkegodset og at sørge for Kirkens Tjeneres tilstrækkelige Underholdning, maatte falde ubekvem paa en Tid, da Adelen gjerne vilde betragte alt, hvad der var levnet af Kirkeejendomme fra den katolske Tid, som Præstegods, hvorpaa den havde faaet en guldig Adkomst, da den arvede Prælaternes politiske Magt.

En anden Formodning frembyder sig dog ogsaa, naar man lægger Mærke til Tiden, da de to Præstemænd optraadte med deres heftige Iver mod en skaansom Behandling af de forhenværende Munke. Det var nemlig netop paa samme Tid, som den saakaldte adiaforistiske Strid førtes med største Bitterhed i Tyskland, og denne drejede sig som bekendt om et beslægtet Spørgsmaal, nemlig om hvorvidt man i vanskelige Tider turde give efter for anderledes tænkende — navnlig for Papisterne — i Ting, der ikke angik Læren men kun Kirkeforfatningen og Kirkeskikkene. Dette Spørgsmaal var fremkommet i Anledning af Kejser Carl V's voldsomme Forsøg paa at paatvinge Protestanterne det augsburgske Interim (1548), og Striden var bleven næret ved de sachsiske Theologers, navnlig Melancthons, mæglende Bestræbelser (det leipzigiske Interim), der opvakte saa stor en Harm hos mange ivrig evangeliskfærdede Lærere. Vel muligt, at de tvende fynske Præster kunne have været paavirkede af disse Forhold og nu mente, at det var Tid ogsaa for dem at aflægge et Vidnesbyrd om, at der intet Samsfund kan være

mellem Kristus og Belial, hvor forskjellige end de ydre Forhold vare, da der hertilands intet Forsøg var sket paa at skaffe hverken det augsburgske eller det leipzigiske Interim Anerkjendelse, saaledes som Tilfældet var i Tydskland¹).

Efter Kongens Onske kaldte Professorerne flere Gange i Foraaret og Sommeren 1552 de tvende Præster for sig for at bringe dem til at bekjende deres Vildfarelse, men altid uden Held; endelig forelagde de dem d. 21de Juli Valget mellem at gjøre Afgift eller at gaa i Fængsel, og da de ligefuldt bleve ved med deres Paastande, blev Hr. Christoffer Michelsen indespærret i Klosterfængselet i Sorø og Hr. Lavrits Heliesen i Herrerisvad i Skaane. Den førstnævntes Hustru søgte ved at bønfaalde Kongen at formilde sin Mandes Skjæbne; men da det blev sat som Betingelse for hans Frigivelse, at han skulde gjøre Biskop Sadolin Afgift, og han ikke vilde indlade sig derpaa, maatte han forblive i Fængselet til sin Død d. 23de April 1556²). Med Hr. Lavrits Heliesen blev der gjort endnu et Forsøg paa at

¹) Det augsburgske Interim havde vel været forelagt Kjøbenhavns Universitet til Betænkning, men var paa det bestemteste blevet forkastet.

²) Ny kirkehist. Saml. I. 324. 326. Det har hidtil ikke været bekjendt, hvad Udgang det fik med Christoffer Michelsen, og jeg har tidligere af Hensyn til Blochs forvirrede Efterretninger om ham været tilbøjelig til at antage, at han kunde være falden tilføje og være kommen tilbage til sit Embede. Men at det ikke er saa, oplyses af en samtidig Kilde, der fornødig er kommen frem i Gehejmearkivet, nemlig nogle Optegnelser af Christen Nielsen Juel, der i nogle Aar (1554—59) opholdt sig i Sorø Kloster og siden blev Præst i Strandby i Viborg Stift. Her findes nemlig følgende Notits: «Anno 1556, die Jovis ante dominicam Jubilate, obiit Dominus Christoferus in carcere Soræ, qui per semiquinque annos carceratus erat a regia maiestate Christiano 3 propter magistrum Georginum, superintendentem Fyonæ.»

overbevise ham om, at han havde forset sig imod sin Biskop, idet han i Foraaret 1553 blev indkaldt for en Ret, der holdtes paa Kjøbenhavns Slot. Kongen, Kansleren, flere Adelsmand og Præster og alle Universitetets Profesorer vare her forsamlede, saa man ser, hvor stor Vigtighed der tillagdes Sagen, og hvor meget det var Kongen om at gjøre at bringe denne halstarrige Tvrrer til bedre Fornuft. Za han søgte selv at overtale ham til at falde tilføje; men alle Anstrængelser bleve ligesaa frugtesløse som tilforn. Dommerne fandt ham skyldig i følgende fem Punkter: 1. at han ikke, efter sin Superintendents Befaling, vilde have nogen kristelig Omgjængelse med de Præstemænd i S. Knuds Kloster i Odense, uagtet de for mange Aar siden ere reformerede og gjøre deres Tjeneste og Prædikeembede baade inden Odense By og udenfor i deres Sogne, og holde sig i Vardom og Levnet ustraffelige, som andre fromme Præstemænd, efter Ordinansens Rydhelse; thi her bør ikke den ene Guds Ords Tjener at forsmaa og foragte den andens Embede, som er dog af Gud, besønderlig naar der ingen redelig Aarsag findes til samme Foragtelse. 2. at han ikke vilde, efter sin Superintendents, Mester Jørgens, Befaling, være tilstede og lægge Haand med paa dem, som bleve indviede til det hellige Prædikeembede, efter den rette apostoliske Skik, idet han foragtede og forsmaaede den ganste Handel og Ceremoni, fordi de Tjenere og Præstemænd, som have været Klostermænd i S. Knuds Kloster, ogsaa vare tilstede ved samme Indvielse, hvilke dog ikke burde enten at skydes fra saadan Tjeneste eller saa at foragtes og forsmaaes, fordi de have været Klostermænd eller Canonici regulares, som man kaldte dem i fordums Tid, skjønt der nu ingen Skilsmisse er mellem dem og andre fattige, kristne Prædikanter. 3. havde han ogsaa til-

skyndet andre til at vise samme Ulydighed mod Superintendenten. 4. havde han overraabt sin Superintendent, Mester Søren, aabenbarlig i Prædikestolen uden Skjel, hvilket jo ingenlunde er tilbørligt at give en Almue Marsag til Ulydighed mod deres aandelige Fader, Superintendent eller Biskop, som dem skal lade forshyne med Guds salige Ord og end undertiden selv undervise dem i deres Saligheds Sag. 5. opflog han et Brev paa Kirkedøren om samme hans Handel imod Mester Søren, hvilket maatte anses for et oprørsk Stykke, om han endog nu vilde besmykke det ved at sige, at det var sket for at stille den Brede blandt Almuen mod Mester Søren, som var opvakt ved hans Prædiken. Af Hensyn til disse fem Punkter, hvori han havde forset sig, og da han ikke vilde erkjende sin Brøde, erklærede Dommerne, at han var falden under den verdslige Dyrigheds Straf, efterat han tilforn ved Dom var affat fra sit geistlige Embede. Men da Kongen alligevel naadig havde tilladt, at han maatte være under Kirkens Straf, kunde Dommerne, paa Grund af hans store Ulydighed, Gjenstridighed og Haardnakethed, ikke andet end erklære ham for affat fra hans Præsteembede. Kongen tillod ham dog frit at færdes omkring i Sjælland og Skaane, men Fyns Land og Stift maatte han ikke betræde; og da Kongen mundtlig havde forbudt ham at skrive eller tale noget imod Religionen eller i anden Maade at lade sig høre anderledes, end tilbørligt kunde findes at være, hvis han ikke vilde straffes som en anden Vægmand, der forbrøder sig mod sin Herre og Konge, saa raadede Dommerne ham til at forholde sig stille. For at Dommen dog kunde være til Hr. Lavrits Heliefens Forbedring og ikke til hans Skade og Fordærv, lovede de ham, at naar han vilde bekjende sin Brøde og afbede den hos sin Superintendent, saa vilde de

allesammen med Knæfald i al Underdanighed gjøre Bøn til Hans Majestæt, at han maatte komme til sit Præsteembede, Agt og Ære igjen, som tilforn.

Skjønt denne Dom efter de Tiders Forhold vistnok maa anses for skaansom, saa lader det dog ingenlunde til, at Lavrits Heliesen fandt sig tilfreds med den. Dette udtalte han ikke blot paa en skarp Maade, da Dommen blev ham forelæst; men han gav tillige snart saadanne Tegns paa, at det ingenlunde var hans Agt at forholde sig rolig, at Universitetets Professorer fandt sig besøjede til at andrage hos Kongen om, at han paany maatte blive tagen i Forvaring, for at han ikke skulde afstedkomme meget ondt. Senere Forfattere berette, at han hengav sig til gjendøberiske Vildfarelser, og offentlig omdøbte sin Søn i Stranden ved S. Anne Bro (Toldboden) ved Kjøbenhavn; men da ingen samtidige Beretninger eller Aktstykker stadfæste dette, maa vi lade det staa hen som uviist. Nok er det, at Kongen i Slutningen af April 1553 af Hensyn til Professorernes Indstilling lod ham sætte i Forvaring i Hærsvadkloster, og herfra førtes han Aaret efter til Bisborg Slot paa Gulland, hvor han formentlig efter et kortere eller længere sørgeligt Fangeliv er afgaaet ved Døden, uden at Ulykken har kunnet bøje hans stive Sind eller forandre hans Overbevisning om Rigtigheden af den Betragtning, han havde forfægtet¹).

Falder der nu nogen Stkke paa Sadolins Karakter som Menneske og evangelist Biskop ved denne Sag? Vi kunne ikke finde det. Vil man sige, at han kunde have taget

¹) Se forøvrigt Ny Kirkehist. Saml. I, 327—34, hvor Dommen er fuldstændig aftrykt tilligemed Kongebrevet af 28de April 1553 til Universitetet, hvorved Dommen forandredes.

Sagen med større Sagtmodighed og forholdt sig ligegyldig til, at de tvende puritanfke Præster angreb Klostermandene i S. Knuds Kloster, da kan dertil bemærkes, at hele Sagens senere Gang viste, at Lavrits Heliesen og Christoffer Michelsen ingenlunde vare tilgjængelige for Overtalelser og Grunde, desuden var det et Principspørgsmaal, om man paa een Gang skulde tilintetgjøre alle Levninger af den tidligere kirkelige Tilstand og paa reformert Vis begynde fra bar Bund af med den hellige Skrift alene som Forudsætning, eller man, som Luther anbefalede, skulde lade saadanne Kirke=stikke og Overleveringer bestaa, som havde gammel Hævd og kunde forenes med Skriftens Lære. Vel var det neppe noget heldigt Forhold, at Klostermand fra deres Klosters af besøgede Præstetjenesten i omliggende Sogne, og det blev ogsaa senere, i K. Frederik II's Tid, allevegne forandret¹⁾; men denne Ordning havde Sadolin jo ikke indført, tværtimod have vi set, at hvis han havde faaet sit Ønske sat igjennem, saa var S. Knuds Kloster forlængst blevet omordnet paa en ganske anden Maade. At han skulde have næret hemmelige Sympathier for Papismen, kan neppe nogen for Alvor antage, og det kan ogsaa hans Forhold til et andet Kloster i Stiftet tilstrækkelig modbevise.

I ingen Del af Danmark stod, saavidt vi kunne skjønne, den evangeliske Oplysning paa svagere Fødder end paa Læsland. Dens Middelpunkt i kirkelig Henseende dannede det anseelige Birgittinerkloster i Maribo med dets skønne Kirke. Dette Kloster fik Lov at bestaa efter Reformationen; det var Adelen meget om at gjøre at bevare det, forat have et Sted at sende deres Døtre hen, naar disse paa Grund

¹⁾ Se Ny kirkehist. Saml. II, 764—5.

af Fordommen mod Ægtefæb med vanbyrdige ikke kunde gjøre passende Giftermaal. Men disse adelige Jomfruer, der havde søgt Klosterlivet uden nogen religiøs Trang, og dog fremdeles skulde leve under gudelige Øvelser og klosterlige Former, bleve en slem Uting og gjorde de første evangeliske Bisper i Fjns Stift mangfoldige Bryderier, naar disse søgte at bringe større Orden i Klosterjomfruernes uordentlige Liv. Det var selvfølgelig ved Reformationen ogsaa gjort Maribo Kloster til Pligt at følge Bugenhageus Regler for Klosterfolk; men Gjennemførelsen af denne Befaling synes her at have ladet vente længere paa sig end paa de fleste andre Steder. Ifølge Birgittinerklostrenes Indretning var der, foruden Nonnerne, i ethvert Kloster tretten Præstemunke, der forrettede Guds-tjenesten ved de tretten Altare i Kirken og vare Nonnernes Skriftefædre. Disse Præster vare naturligvis i ringe Grad stiftede til at vare Nonnernes Vejledere til evangelisk Op-lysning, saa meget mere som det lader til, at man i Maribo har optaget fordrevne Tiggermunke som Skriftefædre for Klosterjomfruerne.

Saaledes forstaa vi nemlig den Klage, som Sadolin fremkom med i sit Forflag om Oprettelsen af et Domkapitel i Odense, hvori han anføder over den „aabenbarlige Ustiftelighed“, som endnu fandtes hos adskillige ugudelige (s: papistiske) Klerke, „besønderlig de Almissemunke, som med stor Behændighed ere indlagte og holdes hos Jomfruklosterene“ (Maribo), hvis Færlighed han alt tidligere havde gjort vedkommende opmærksomme paa¹). Navnlig synes det at have været en enkelt af disse Klerke, der har forsøgt en bestemt Modstand mod Bisperne, saa at denne, der maatte gaa

¹) Se Tillæg Nr. 3.

kempelig tilbærks paa Grund af det stærke Angstød, Maribo Kloster havde blandt Adelen¹⁾, fandt sig foranlediget til at holde en Religionsdisputats med ham i Kongens egen Nærværelse. Vel hffedes det Sadolin her grundig at gjendrive denne „gjenstridige Papist“, men han er dog formodentlig indtil videre bleven i sin Stilling, da vi se, at Sadolin, rimeligvis af Klogskabshensyn, frabad sig hans Indkaldelse for Universitetet til en end nderligere Gjendrivelse, som Dr. Peder Palladius var tilbøjelig til²⁾. Derimod gjorde han i sit ovenomtalte Andragende et Forslag til, at man istedenfor hine „ugudelige Klerke“ skulde ansætte „nogle rette Guds Tjenere“ hos de adelige Somfruer, nemlig „en ret Confessor, det er den kristelige Tros og hellige Skrifts Bekjender og Lærefader“, saaledes som det i Ordinansen var befalet, at der skulde bestiftes en Læsemester i Klostrene, og endvidere en Prædikant i Klosteret, samt en Sognepræst for Almuen i Byen og en Skolemester, der kunde oplære Ungdommen og synges med den i Kirken. Disse fire Personer, mente Sadolin, kunde lettelig opholdes af det meget, der ellers kostedes paa 25 Munke efter Klosterets Regel³⁾

Skjønt det Andragende, hvoraf ovenstaaende Forslag var en Del, idethele blev uden Virkning, saa hffedes det dog Sadolin ikke længe efter at faa en Mand bestiftet til Læse-

1) Herom vidner bl. a. den Forsigtighed, hvormed Sadolin i sit ovennævnte Andragende udtalte sig om Mislighederne i Maribo.

2) Se Palladius's Brev til Sadolin, Tillæg Nr. 5,

3) Naar Sadolin her nævner 25 Munke, har han medregnet de Lægbrødre, som ogsaa vare i Birgittinerklostrene. Forøvrigt bemærker han, at dette Tal langtfra var fuldt, dengang han skrev dette (Tillæg Nr. 3). I et saavidt vides senere Brev omtaler han ogsaa de „25 Personer, som der (i Maribo) plejer at holdes, og nu er ikke uden 8, og flestedelen Lægmand og ularde“ (Tillæg Nr. 6).

mester og Prædikant i Maribo Kloster, om hvis Dngtighed til dette vistnok ikke lette Hverv der kun kan være een Mening. Det var M. Niels Palladius, en Broder til Sjælands berømte Biskop. Vi have et Brev fra den sidste til Sadolin (dat. 12 December 1543), hvori han takker ham for det hæderlige Tilbud, der var gjort Broderen, der dengang opholdt sig som gift i Bittenberg, og skriver, at denne var villig til at modtage Tilbudet, og at han formodentlig kunde komme tilbage fra Tydskland til næste Foraar¹⁾). Efterat Niels Palladius var kommen tilbage, traf Sadolin Overenskomst med Abbedisfen og Klosterkonventet i Maribo om, hvorledes de for Fremtiden skulde underholde ham som deres Læsemester og Prædikant, der skulde undervise dem om den rette Salighedens Vej, saaledes som Kirkeordinansen foreskrev. Og siden sendte Sadolin ham til Kongen med dette „Konventsbrev“ for at erholde Stadfæstelse derpaa. I en ledsagende Skrivelse til Kongen fremhævede han, hvor højlig en saadan Prædikant og Læsemester var fornøden, der kunde undervise Klosterjomfruerne og føre Tilsyn med, at den rette kristelige Religion ikke forhindredes af noget Munkeri eller falsk Regel, der var Guds Ord imod. Bispens udbad sig derfor Kongens aabne Brev til Abbedisfen og Klosterkonventet om, at de skulde antage M. Niels Palladius „med Fuldmyndighed paa den kristelige Religions Begne“ til selv at forrette Prædiken, Skriftemaal, Sakrament, Fordefærd og anden Kirketjeneste i Klosteret, og til at antage de nødvendige Medhjælpere for Klosterskets Regning, navnlig en Sognepræst for Borgerne i Maribo. Idethele var det Sadolins Ønske, at Palladius skulde have en udstrakt Myndighed til at reformere Klosteret, og at

¹⁾ Se Tillæg Nr. 5.

alt, hvad der vedkom Gudstjenesten og de gudelige Øvelser sammesteds, skulde staa under hans Vedelse¹⁾. Vi vide imidlertid ikke, om Kongen er gaaet ind paa hans Ønske i hele dets Udstrækning. Vel fik „M. Niels Palladius, Læsemester og Prædikant i Maribo“, et Kongebrev til Abbedissen, Somfru Margrete Jensdatter, „at hun skulde forskaffe ham den Læsemesters Underholdning, som det Konventsbrev, de derpaa selv udgivet have, videre formelder og han derpaa haver²⁾“. Omstændigheder, der senere skulde omtales, tyde imidlertid paa, at det langtfra endnu er lykkes at bringe nogen ret evangelisk Skik, end sige nogen evangelisk Aand, ind i disse adelige Klosterjomfruers Liv, og dette vistnok væsentlig fordi Kongen, af Hensyn til Adelen, har været betænkelig ved at give Palladius den Myndighed, som udfordredes til, at han kunde udrette noget af Betydning.

I sit Brev til Kongen havde Sadolin andraget paa, at det tillige maatte blive overdraget N. Palladius en Dag om Ugen at holde Forelæsninger af den hellige Skrift for Landsbypræsterne, der saa skulde føre ind til Maribo den Dag for at høre ham, og at han tillige maatte blive bestikket til at føre Tilsyn med Provsterne og Præsterne der i Landet (Laa-land og Falster), paa det ingen Forsømmelse skulde ske, fordi Bispen paa Grund af Afstanden ikke saa hyppig selv kunde være tilstede. Altsaa til Vicesuperintendent paa Laaland og Falster vilde Sadolin have N. Palladius, og slikt kunde

1) Se Tillæg Nr. 6.

2) Danst. Mag. 4 N. I, 301. Af den Plads, hvorpaa det udaterede Udtog af dette Brev staar i Registranten, skulde man antage, at det var fra 1547, men dengang var Palladius ikke mere i Maribo. Det maa være fra 1544 (eller 1545) og ved en Uagtsomhed være indført paa en urigtig Plads.

maafte nok gjøres fornødent, ikke blot fordi alle Kejser vare faa ulige besværligere dengang end i vore Dage, men ogsaa fordi det, som ovenfor er bemærket, vistnok endnu stod ringe til med den evangeliske Dphsning paa mange Steder. Der er ialfald endnu opbevaret en Provsteretsdom fra Aaret 1543, hvorved Hr. Peder Rasmussen i Taagerup, Provst i Fuglse Herred, Hr. Kjeld Jakobsen i Særljøbing, Provst i Møseherred, Hr. Hans Simensen, Sognepræst i Fuglse, og Hr. Niels Knudsen, Sognepræst i Slemninge, paa et Møde i Rnsted, i Overværelse af Lensmanden paa Aalholm, Eric Rosenkrands, og Superintendenten, M. Jørgen Jensen, erklærede Mester Christiern, Sognepræst i Rjettinge, for affat fra hans Embede, fordi han bevislig trods mange Paa-mindelser af Superintendenten, Provsten og Herredspræsterne var vedbleven med den offentlige Paakaldelse af Helgener og havde holdt latinske Sjælemesser, ganske som i Bavedømmets Dage. Han kunde heller ikke bevise, at han levede i lovligt Ægtekab med den Kvinde, som han havde i sit Hus, og med hvem han havde Børn. Provsten havde tidligere forbudt ham hans Embede, indtil hans Sag var bleven undersøgt af Lensmanden og Superintendenten, men dette Forbud havde han aldeles ikke agtet, og vilde nu heller ikke love nogen Forbedring, men udstødte kun Trusler og „eventyrlige onde Ord“ mod sine Dommere¹⁾.

Under flige Forhold kunde et nærmere, overordnet kirkeligt Tilsyn med Præster og Menigheder, end det Superintendenten i Odense kunde udøve, vel gjøres fornødent, og skjønt det ikke er os vitterligt, at M. Niels Balladius har faaet nogen kongelig Bemyndigelse til at staa Sadolin bi i Udøvelsen af

¹⁾ Se Tillæg Nr. 4.

hans Bispeembede paa Saaaland og Falster, er det dog bevisligt, at han har deltaget med ham i Visitationerne paa disse Øer. Fornylig er nemlig et hidtil ubekendt Skrift af N. Palladius kommet for Dagen, der giver nærmere Oplysning i denne Henseende, nemlig: „En almindelig form, som brugis i Wittenbergs kircke effter alle Prædiken, til at formane folcket at bede for alle aandelig oc legomlig Nødtørftighed, tilhobeset aff Nicolao Palladio. Der nest findis ocfaa her vdi om Doctoris Martini Luthers bøn oc bekendelse, som han giord i sin fiste tidt. Wittenberg. M. D. XLVI.“ Skriftet indledes med et Sendebrev, „ærlig og højlærd Mand Mester Søren Jensen, Superattendent udi Fyns Stift, venlig tilstrevet.“ Dette begynder saaledes: „Kjære Mester Søren, gunstige Herre og sønderlig gode Ven. Giver jeg eder kjærlig tilkjende, at den Tid jeg visiterede med eder udi Saaaland og Falster, da var sammesteds nogle Sognepræster, som bad, jeg skulde skrive dem til, hvorlunde man plejer her i Byen (Wittenberg) efter Prædiken at formane Folket til at bede for al Nødtørftighed, aandelig og legemlig: saa har jeg nu efter deres kristelige Begjæring sammendraget eu liden Form til at bede, simple Landsbypræster i eders Stift til Nytte og Gavn, bedendes eder, I ville tage denne min føje Tjeneste til Takke.“ Forøvrigt var, som dette Skrift ogsaa viser, Palladius's Virksomhed som Prædikant og Læsemester i Maribo kun af kort Varighed; allerede 1546 havde han forladt Bladsen, maaste træet af det utaknemmelige Arbeide, han her havde med de lidet gudelige, eller ialfald lidet evangelistfæindede, Klosterjomfruer. Han begav sig tilbage til Wittenberg, hvor hans Hustrues Slægt var, og hvor muligvis hans Kone og Børn havde opholdt sig

al den Tid, han var i Maribo¹). Aaret efter (1547) blev han Sognepræst ved Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn.

Det er ikke bekjendt, hvem der blev M. Niels Palladius's nærmeste Efterfølger som Prædikant i Maribo; men vedkommende synes ikke at have haft nogen sænderlig behagelig Stilling, thi endnu levede den tidligere Confessor, Hr. Mads, i Klosteret — maaste den samme Mand, med hvem Sadolin, som ovenfor er omtalt, 1543 havde haft en theologisk Disputats i Kongens Nærværelse — til denne holdt Klosterjomfruerne sig, medens de kun lidet brød sig om den af Kongen og Superintendenten bestiftede Prædikant. Derfor fandt Sadolin sig foranlediget til at andrage paa, at bemeldte Confessor, Hr. Mads, maatte blive fjernet fra Klosteret, eftersom „Prædikanten i Maribo Kloster ikke kunde komme udi en ret kristelig Skik der i Klosteret hos de Jomfruer, aldenstund Hr. Mads var der.“ Kongen maa, hvor tilbøjelig han end ellers var til at gaa lempelig tilværks med Maribo Kloster, dog have indset det grundede i Biskoppens Klage; thi den 24de Januar 1551 befalede han Hr. Mads at forlade Maribo og begive sig til Sorø, og samtidig forbød han Abbedissen i Maribo at underholde ham mere af Klosterets Midler, og tillagde Abbeden i Sorø Befaling til for Fremtiden at forsørge Hr. Mads med Varelse og Underholdning der i Klosteret. Denne Foranstaltning er maaste truffen, medens Pladsen som Prædikant i Maribo var ledig, ialfald bestiftede Kongen samme Aar Hr. Hans Zepsen, der hidtil havde været Vikarius i Roskilde, til Prædikant i Maribo. Da denne Aaret efter med Ros kunde omtale den „Endighed“, Klosterjomfruerne havde vist ham i hans Embede,

¹) Dette antydes i Pæd. Palladius's Brev til Sadolin (Till. Nr. 5.)

er det at antage, at Fjernelsen af den gamle Confessor ikke har været uden Betydning, eller ogsaa har den nu Prædikant været mindre nøjeregnende end hans Formænd — og det sidste er maasse det sandsynligste; ialfald høre vi, efterat der ved Hr. Hans Jepsens Død 1561 var kommet en anden Prædikant, de bitreste Klager over Somfruernes lidet gudelige Liv og deres fortsatte Vedhængen ved alle de gamle papistiske Skikke og Lærdomme¹⁾).

Forøvrigt var Klosterlivet en Livsform, der ikke ret kunde trives i den evangeliske Kirkes Forbund trods den bekjendte rigelige Underholdning, der var tillagt en Klosterjomfru, og vi høre derfor 1556 Klage fra de adelige Rigsraader over, at, siden den Ordinans om Religionen var udgaaet, var der saa Somfruer indgivne i Somfruklostrene her i Riget, saa det var at befrygte, at Klostrene med Tiden skulde blive øde, i hvilken Anledning K. Christian III, søjelig som han var mod Adelens Ønsker, gav dem Stadfæstelse paa, at Maribo Kloster, „som var stiftet og funderet i en kristelig Agt og Mening“, for desbedre at blive ved Magt, skulde altid herefter til evig Tid være og blive et Adelskloster og nyde al den Tilliggelse, Rente og Kettighed, Gods og Ejendom, som det hidtil havde haft. Kun forbeholdt Kongen sig Borgeleje i Klosteret, naar han opholdt sig paa Laaland; dog tilføjedes der — hvad der var Hovedsagen i kirkelig Henseende og et Vidnesbyrd om, at Kongen ingenlunde for at give Klosteret større Tiltrækning agtede at opgive den evangeliske Ordning deraf —: „sammeeledes ville vi have Magt til at lade sætte Prædikanter udi forstrevne Kloster, og skal Abbedisfen med menige Konventsøstre der sammesteds være vor Ordinans,

¹⁾ Ny Kirkehjst. Saml. II, 759—64. Pontoppidan, Ann. eccl. Dan. III, 393—7.

som vi om Religionen have ladet udgaa, hørige og underdanige, og aldeles dennem derefter at rette¹⁾.” — At Sadolin, fra hvem det kirkelige Tilfyn med Maribo Kloster udgik, under alt dette ikke var sænderlig yndet af Klosterjomfruerne, kan ikke undre os, og det er derfor rimeligt nok, hvad der fortælles, at de jublede, da de hørte, at han var død, og at de mente, at Vorherre nu havde ramt ham, fordi han havde villet forhindre dem i Udøvelsen af deres papistiske Guds-tjeneste og overtroiske Skikke²⁾).

Endnu kunde der spørges, hvorledes Sadolin stillede sig til de mange Levninger fra Bavedømmets Tid, især Minderne om Helgentilbedelsen, som fandtes rundt om i Kirkerne; men i denne Henseende savne vi, saavidt vides, Efterretninger. Bistnok har han fjernet de mest anstødelige; men nogen fanatisk Yrer for at udlette alle Sporene af den tidligere kirkelige Tilstand synes han ikke at have været; idetmindste fandt endnu hans anden Eftermand paa Fyns Bispestol, Mester Jakob Madsen, mange „Skarns Mariebilleder“ og andre „Skarns Tavler“ omkring i Landsbykirkerne. Overhovedet turde det maaste ikke være Sadolins mindste Ros, at han mere gik positiv end negativ tilværks, mere søgte at opløse Menighederne om den evangeliske Sandhed og opbygge dem paa den rette Grund, end paa en Gang

1) Registre over alle Lande. 6, 257—9. Kongebrevet (dat. 1ste Okt. 1556) indeholder desuden endel Bestemmelser om den Tugt, der skulde herske i Klosteret.

2) Blandt de Klageposter, Sadolins Eftermand, M. Niels Jespersen, 1563 fremførte mod Klosterjomfruerne i Maribo, var ogsaa følgende: „Gloriantur mirum in modum de obitu Mag. Georgii, piæ memoriæ Superintendentis, et aliorum tantæ impietati resistentium ac aversantium, existimantes, hujusmodi fieri a Deo, illis in vindictam atque in defensionem superstitionis hujus loci, credentes se facile posse id efficere“ (Pont. l. c., p. 394).

at berøve dem alt, hvad de i kirkelig Henseende hidtil havde haft at holde sig til. Herom vidne ikke blot de fortræffelige Anvisninger til en frugtbar evangelisk Lærervirksomhed, som hans tidligere omtalte Udgave af Katekismus indeholder, men ogsaa de Optegnelser, vi endnu have fra hans egen Haand, hvori han paa det nøjeste har gjort Rede for alle de Punkter, der kom paa Tale, naar han drog omkring paa Bisitats i Stiftet. Deriblandt findes maaste endel, som en Bistop nu ikke lettelig vilde falde paa at drage frem ved en Bisitats; men man maa erindre, at Menighederne dengang trængte til Bejledning i mange Forhold vedkommende de ydre Sider af Kirkelivet, hvori en Vedtægt og almindelig anerkjendt Praxis nu har uddannet sig netop paa den Grund, som blev lagt af nidkjære Kirketilflynsmænd i Tiden nærmest efter Reformationen. Men ved Siden ad de mindre væsentlige Punkter i denne „Bisitatsbog“, vedkommende ydre Kirkeforhold, indeholder den en saa bestemt Paavisning af de væsentligste Ting i Menighedernes kirkelige Liv, at den giver os en saare fordelagtig Forestilling om Sadolins Flid og Omhyggelighed i hans Embede som Bisitator¹⁾.

En Bemærkning paatrænger sig imidlertid, naar vi se, hvormeget Bispen gif i det enkelte ved sine Bisitater, nemlig den, at det maa have været vanskeligt for ham at overkomme sit Embede især paa en Tid, da saa meget skulde ordnes fra nyt af, og naar man tager Hensyn til Stiftets betydelige Udstrækning; thi det indbefattede jo ikke blot, hvad der nu hører dertil, men, som vi have set, ogsaa Laaland og Falster samt Als og i nogle Aar maaste tillige Femern²⁾.

¹⁾ Denne „Bisitatsbog“ er meddeelt som Tillæg, Nr. 2.

²⁾ Det saa ud til, at Als og Værø 1540 skulde være blevene løsrevne fra Fyns Stift, idet Kongen nemlig d. 1 April d. A. bestiftede

Det kan derfor heller ikke forundre os, at Sadolin ikke fandt Tid eller Lejlighed til nogen Skribentvirksomhed; noget stort Rald synes han overhovedet ikke at have haft i den Retning, da hans fleste Skrifter jo ere Oversættelser. Men forøvrigt gif det flere som ham, at da den egentlige Reformationkamp var tilende, standsede deres Forfattervirksomhed. Naar man derfor ikke vil medregne et latinsk Mindedigt over Biskop Jens Andersen, som Sadolin skrev, nærmest efter Bispens Søstersøns, den tidligere omtalte Christiern Pedersens, Beretning, og hvori han med venlig Deltagelse skildrede de forjædelige Forhaanelser og Lidelser, den gamle Biskop havde maattet udstaa i sine sidste Leveaar¹⁾, saa er det eneste trykte Arbejde fra Sadolins Haand, der er bevaret fra den Tid, han var Biskop, en Psalm, „gjort om Doctor Morten Luthers sidste Ord“, hvortil han maatte foranledigedes ved det tidligere omtalte Skrift af Niels Paladius, der jo indeholdt en Meddelelse om disse Ord²⁾.

Naar vi derfor undtage Sadolins Deltagelse i de almindelige Bispemøder eller Nationalkoncilier, som man har kaldt dem, der holdtes i Kjøbenhavn 1540, Ribe 1542,

---

Hr. Nicolaus Johannis, Præst ved Marielirken i Flensborg, til Superintendent for Nordborg og Sønderborg Amter (Seidelin, Dipl. Flensb. II, 297—301); men da den fynske Adel gjorde Indsigelse derimod, tilbagegav Kongen allerede d. 24 April f. A. Fyns Biskop hans gamle Rettighed over disse Læ (Werlauff, Prisstrift om det danske Sprog i Slesvig S. 69, Not. e). Femerns Forhold ere mere ubekjendte, men efter 1544, da Zen ved Arvedelingen tilfaldt Hertug Hans, synes den ikke mere at have hørt til Fyns Stift, efter som det ofte senere, skjønt uden Virkning, paaanleedes fra K. Frederik II's Side, at Hertug Hans uden Berettigelse havde tilegnet sig den geistlige Overhøjhed over Zen. (Marsberetn. fra Geh. Arkivet. III, 28. 31. 32).

1) Dette Mindedigt er nu trykt i Scr. Rer. Dan. VIII, 526—8.

2) Psalmen er optrykt i Nø kirkehist. Saml. II, 602—3.

Antvortskov 1546 og Kjøbenhavn 1555, ved hvilke han paa Grund af sin praktiske Sands og Erfaring vistnok har været et indflydelsesrigt Medlem, saa kunne vi sige, at hans Virksomhed indskrænkede sig til hans eget Stift¹⁾. Men her spore vi den ogsaa i alle Retninger. Ham kan det saaledes utvivlsomt tilregnes, at der oprettedes et Præstekollegium for Præsterne i Odense Herred, hvilket formodentlig blev Forbilledet for andre lignende Kollegier, der senere oprettedes i de øvrige Herreder. Statutterne ere endnu bevarede, men udaterede. Af Bestemmelserne kunne følgende fremhæves: Kollegiet skulde samles fire Gange om Aaret i Odense, og det bestod af Bispen, Læsemesteren og Sognepræsterne i Odense og i det omliggende Herred. Kl. 6 om Morgenen skulde Medlemmerne samles i S. Knuds Kirke, hvor offentlig Gudstjeneste holdtes, og den af Præsterne, hvis Tur det var at holde Kollegiet, prædikede. Fra Kl. 7 til 10 skulde de egentlige Forhandlinger holdes enten i det biskoppelige Kapel eller i Bibliotheket. Her skulde Præsterne paa broderlig Vis afhandle de Sager, der laa dem paa Hjærte, fremsætte Spørgsmaal og forebringe Klager. Hvad her forhandlede maatte ikke udsprede videre, og ingen maatte gjøre nogen af Brødrenes Spørgsmaal latterlige eller forstyrre ham, naar han vilde fremsætte noget. Stridsspørgsmaal mellem Brødrene skulde her strax afgjøres af Bispen, Læsemesteren, Provsten og nogle af de mest ansete Præster, med mindre de stridende Parter selv foretrak at udsætte Afgjørelsen til et følgende Møde eller at indanke Sagen for Universitetet i

¹⁾ En Afskrift af Beslutningerne fra det kjøbenhavnske Møde 1540 findes i Sjæns Bispearkiv; den kan tjene til i flere Stykker at berigtige og udfylde det Aftryk, Pontoppidan har givet (Ann. III, 248—54) af Mødets Beslutninger.

Kjøbenhavn. Til disse Forhandlinger, der udgjorde Hovedsagen ved Kalentet, havde kun de ovennævnte egentlige Medlemmer Adgang. Kl. 10 om Formiddagen sluttedes Forhandlingerne, og man indtog et fælles Middagsmaaltid, der befestedes efter Tur af Medlemmerne. Fire Ketter Mad var den sædvanlige Bedtagt. Under Maaltidet skulde der forelæses noget af en god Bog, saasom Margarita theologica. Den øverste Hører i Skolen var Forelæser. Tvende andre Hørere skulde gaa for Borde, om de fandtes villige dertil. Skolens Rektor skulde derimod af Hensyn til hans Embede have sin Plads ved Præsternes Bord; om han vilde, kunde han lade «Gratias» efter Maaltidet affynge med Figuralmusik af nogle Skoledisciple eller lade anden flerstemmig Sang foredrage af dem. Naar Bispen, Provsten og Dagens Bært ønskede eller tillod det, kunde han ogsaa lade opføre en Dialog eller noget lignende dramatisk til Underholdning for de tilstedeværende, dog maatte Personerne ikke være udklædte. Der var nøje bestemt, i hvilken Orden man skulde sidde tilbords, hvormange Borde der maatte være, og hvilke Ketter der skulde gives. Forelæseren og de, der gik for Borde, spiste bag efter, dog skulde nogle af de bedste Stykker sættes tilside til dem. Levningerne uddeltes blandt fattige Skoledisciple. Kl. 2 eller senest Kl. 3 om Eftermiddagen skulde man stilles ad. De Bøder, som faldt for Udeblivelse eller for andre Forseelser, tilligemed en Skilling, som enhver Broder skulde betale ved hvert Møde, skulde anvendes til det fælles Bibliothek, hvortil ogsaa enhver Broder enten i sin Livstid eller idetmindste ved sin Død skulde give en af sine bedste Bøger. Læsemeisteren førte Tilsynet med denne Bogsamling, og hvis nogen vilde hædre Kalentet ved at forære det et

Drifkefar eller andet, skulde han ogsaa have saadant i Forvaring¹⁾).

Angaaende Sadolins Forhold til Stiftets Præster ere ikke mange Efterretninger opbevarede. Det maa vistnok antages for at have været godt, naar man tager Hensyn til den Tver, hvormed Sadolin ved enhver Lejlighed søgte at værne om Præsternes Rettigheder og at sikre dem det nødvendige til deres Underholdning, selv om han derved paadrog sig „ubillige Edlinges“ Fjendskab, hvad han sikkert manges en Gang har gjort, da det i de Dage ingeniunde hørte til Sjeldenhederne, at overmodige Adelsmænd og Adelsfruer for en ringe Tings Skyld stod Præster efter Liv og Belfærd eller søgte at unddrage dem deres lovlige Indkomster²⁾).

Paa Besættelsen af Præsteembederne synes Sadolin efter et Par Tilfælde at dømme at have udøvet en ikke ringe Indflydelse. Et Præstevalg paa Als gif saaledes for sig paa følgende Maade: Landslet Sognevalg var ledigt; Brovsten paa Als, Hr. Jürgen Petri, Præst i Rysabild, tilligemed Henrik Lundt til Landsletgaard og nogle andre Sognemænd udvalgte da ved Helligtrekongerstid 1550 Nicolaus Moldenhower fra Alsens til Præst og sendte ham derpaa med deres foreløbige Kaldsbrev („Etschinge“ kaldes det i den plattyske Beretning) til deres Biskop, Mester

¹⁾ Se Tillæg Nr 9.

²⁾ Bloch, Den tyske Geistligheds Hist. I, 9. Efter de Anvisninger her gives, er det at antage, at en nøjere Kantsagelse af Sjæns Bispearkiv vilde kunde levere yderligere Beviser i denne Henseende. Forøvrigt vil jeg kun minde om den Sag, Sadolins Eftermand, M. Niels Jesperfen, havde med Hans Korby til Uggerslevgaard og siden med dennes Enke, Fru Anne Oldeland, i Anledning af disse to overmodige Adelsfolks Forsølgelse og Forurettelser mod deres Sognepræst (Helveg, Den danske Kirkes Hist. eft. Ref. 2 Udg. S. 174—7).

Jørgen, Superattendent i Fjens Stift, med Bøn om, at han vilde fuldkomme Vocationen. Noget Tid efter vendte bemeldte Nicolaus tilbage med et Testimonium fra Professorerne ved Kjøbenhavns Universitet og med Bispens Samtykke til Kaldelsen. Først efterat disse Bevisligheder vare producerede, foregik det egentlige Valg, idet Nicolaus Moldenhøwer paa Søndagen Judica s. A. prædikede i Landslet Kirke i Provstens Nærværelse. Efter endt Gudstjeneste udtog Provsten og ovennævnte Henrik Lundt „efter kgl. Mj.s Ordinans“ 8 af de ældste og forstandigste Sognemænd, som efter at være udgangne og have raadslaaet, atter indkom og erklærede, at de stod ved deres første Beslutning om at ville have Nic. Moldenhøwer til deres Præst, og at de vare villige til at nyde ham alt, hvad der tilkom ham som Sognepræst¹⁾. Men det var ellers ikke almindeligt, at Bispens saaledes kom til at gjøre sin Stemme gjældende, inden det det egentlige Valg var foregaaet, skjønt Sabolins Eftermand ganske vist ved en given Lejlighed gjorde Fordring derpaa²⁾. — Da den gamle Præst i Beringe, Hr. Mikkel Jepsen, 1551 ønskede at oplade sit Kald for en anden, mod at denne sikrede ham en aarlig Aftægt af Kaldet, saa begyndte man med at erhverve Superintendentens, M. Jørgen Jensens, Samtykke. Overenskomstens Gyldighed betingedes ved, at Superintendenten fandt den ny Præst „lærd og bekvem“ til Embedet. Men om noget egentligt Valg fra Menighedens Side er der ikke Tale i Kontrakten, skjønt denne sikkert nok er afsluttet

1) I Fjens Bisparkiv findes en saamtidig Afskrift af det ved det endelige Valg udfærdigede Kaldsbrev, dat. Dom. Judica 1550.

2) Se den mærkelige Præstevalgsfag, som Biskop Engelstoft har meddeelt i Saml. til Fjens Hist. og Topogr. I, 59—71.

med Menighedens Bifald, da otte Sognemænd og Herredsprovsten nævnes som nærværende ved dens Afslutning¹⁾.

Bed andre Lejligheder søgte Sadolin at hævde Menighedens Raldsret, som han vel overhovedet neppe ønskede at gjøre noget Indgreb i, hvor det kunde forenes med Embedets Tarv. Et Exempel frembyder sig fra Nyborg 1557. Efter den gamle Sognepræsts, Hr. Niels Pedersens, Død valgte Borgemeistere og Raad paa Menighedens Vegne den residerende Kapellan, Hr. Lavrits Hansen, der tillige var Præst paa Nyborg Slot, til deres Sognepræst; og otte Dage efter blev denne Mand tillige af Herredspræsterne valgt til Provst i Binding Herred. Smidlertid kommer Lensmanden, Frants Brockenhus, der som det synes tidligere havde stadfæstet Hr. Lavrits Hansens Valg, tilbage fra en Rejse til Kjøbenhavn med den Bæfted til Bispen, at det var Kongens Vilje, at M. Oluf Bjørnsen skulde have Embedet. I en udførlig Forestilling til Peder Dye søgte Sadolin nu at vise det mislige heri samt overhovedet i den Forandring, Lensmanden havde begyndt at foretage med de Kollatfer, han efter Ordinanfen havde at udstede for de af Menighederne valgte og af Superintendenten prøvede Præster, idet han kun stadfæstede dem betingelsesvis, „dersom Hs. Maj. det saa behager“. Sadolin paaviste, at denne Fremgangsmaade ingen Hjæmmel havde i Ordinanfen, og opfordrede Peder Dye til at anvende sin Indflydelse hos Kongen, for at den af Borgerstabet udvalgte Præst maatte beholde Embedet²⁾. Det lader til, at Begjæringen er bleven opfyldt, eftersom vi nogle Aar efter træffe M. Oluf Bjørnsen som Præst — ikke i Nyborg, men

¹⁾ Se Tillæg Nr. 10.

²⁾ Se Tillæg Nr. 13.

i Malmø¹). Men forøvrigt er det sandsynligt, at Sadolin ikke har gjort sig sænderlig yndet paa højere Steder ved saadanne Forestillinger; ialfald tyder det ikke paa nogen høj Gunst ved Hove, at han ved et lidt tidligere Besøg i Kjøbenhavn samme Aar ikke engang kunde opnaa at faa Kongen i Tale²). Hvor mange og „store Sager“ Kongen end paa den Tid kunde have at udrette, synes det dog ikke at kunne regnes for en Ubetydelighed, naar en Biskop med Besvær begav sig til Kjøbenhavn for at tale med Kongen om sit Stifts Anliggender. Men maaste frngtede man for Besværing og ubekvemme Andragender, som man helst vilde undgaa.

Det vilde have været af Interesse, om vi havde haft de af Sadolin udstedte Synodalpaamindelser, da disse for den ældre Tid give gode Bidrag til Oplysning om Bispernes Embedsiver og den kirkelige Tilstand i Menighederne; men med Undtagelse af nogle, ikke engang fuldstændige, Optegnelser om Landemodesforhandlingerne i Odense 1550 og 51, ere alle Synodaler fra Sadolins Tid tabte. De opbevarede Fragmenter handle mest om Kirketugt, om Degnernes Embede og om Tiendefager³). Men selv uden disse, mener jeg dog, at vi kunne danne os et temmelig klart Billede af Sadolins Virksomhed og Karakter. En nidkær Mand har han været i sit Embede, ivrig for Kirkens Vel, med klart Blik for hvad der var Hovedsagen i Menighedens kristelige Oplysning, findig i sin Optræden mod Levningerne af den tidligere kirkelige Tilstand, en udholdende Forsvarer af Kirkens og

¹) Ifølge Reg. o. a. L. 8, 448 til M. Oluf Bjørnsen, Præst i Malmø, d. 28de Decbr. 1564 Kongebrev paa et Kannikedsomme i Lund.

²) Se Tillæg Nr. 13.

³) De ere aftrykte i Suhms Nye Saml. II, 1. S. 190—91.

dens Tjeneres Rettigheder, men netop derfor lidet yndet af de store i Landet, hvoraf mange i Hjærtet vare Reformationen ugunstige, medens de med begjærlige Hænder kastede sig over det verdslige Bytte, som Sejren over Prælaterne og Folkebevægelsen skjænkede dem. Neppe har Sadolin haft Selvbeherkskelse nok til at rette sig efter det Raad, hans sagtmodigere Medbroder, Dr. Peder Palladius, gav med Hensyn til Superintendenternes Forhold til Adelen, naar han anbefalede, „at naar en Adelsmand begyndte at nyde Strid med en Superintendent eller at udæste ham ved at forsvare en eller anden Sætning af den papistiske Lære, som det ofte kunde ske, saa skulde Superintendenten enten tie stille til slige aabenbare Fornærmelser, eller svare saa beskedent som muligt, navnlig med Hensyn til alt, hvad der vedkom hans eget Embede, og kun henholde sig til den Trostabsed, han havde svoret Kongen, idet han f. Ex. svarede: Min fromme Herre, min fromme Mand, jeg er ifkun en fattig Tjener, dertil har jeg paa mine Knae svoret Kongl. Majestæt, at jeg vil være tro i mit Embede, og eder og andre af Adelen er det befalet at haandhæve mig, saa tror jeg ogsaa det gode til eder¹⁾.“ Unegtelig hørte der en stor Befindighed og Ud-
mængde, for ikke at bruge noget andet Udtryk, til at optage ikke blot personlige Fornærmelser men Spot over den Lære, man forkyndte, og som var den sejrende i Landet, paa denne Maade, og Sadolin har som sagt neppe været udrustet med disse Egenheder i den Grad, som vilde have været fornøden, om han altid skulde have holdt Fred med de overmodige Stormænd, som fandtes i hans Stift.

Efter et vistnok ofte møjsomt og anstrængende men derhos

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 350—51. 699.

rigt og frugtbart Dagværk gif M. Jørgen Jensen Sadolin til Hvile d. 19de December 1559, 60 Aar gammel. Hans Lig jordeedes i Graabrødre Kirke i Odense og dækkedes af en Ligsten, der nu er henflyttet til S. Knuds Kirke og viser os Mandens Skikkelse i den Tids Præstedragt med langt Skjæg og en flad Hue paa Hovedet, ligesom vi se Luther afbildet, med Bogen i den ene og Handsterne i den anden Haand. Ligstenen har følgende Dmskrift:

Conditur hoc tumulo ecce Georgius ille Johannis,
Ista qui celebris præsul in urbe fuit,
Eximium Christi qui defendebat ovile,
Jam tenet en lætus regna corusca Dei.

Under Billedet findes følgende Indskrift:

Her ligger begravnen en erlig oc lærder Mand, Mester Jørgen Jensen, fordum Superintendent i Kjøens Støgt, som døde den 19 Dag Decemb. 1559. Med begge sine Høstruer, Marine oc Elsebe, och døde 1588 ten 5 Marci¹).

Som denne Ligsten viser, og som det alt er berørt i det foregaaende, var Sadolin to Gange gift, nemlig: 1. med Marine Ibsdatter Hegelund fra Skive, der formodentlig døde 1545 ell. 46, og over hvem man har en latinsk Sørgefæng af hendes Søn, den fejrede latinske Digter Hans Jørgensen Sadolin²); 2. 1547 med Elsebe Lavrits-

¹) Af Ligstenen findes en kobberstakten Afbildning i Dausse Mag. V, 193. Bemærkningen om den sidste Hustrues Død er aabenbart senere indhuggen og staar derfor lidt løsreven fra det øvrige.

²) Se foran S. 58 og Tillæg, Nr. 16. Hans Jørg. Sadolin figer i et Digt om de jydste Øyer til Dr. Hans Frandsen (Sylvarum lib. p. 24):

Natale matris optimæ mæx solum,
Schiuam vetustam, diliges.

I en Dedications (1581) til M. Peder Hegelund i Ribe figer Hans Jørg. Sadolin: •Viros doctos, qui apud te sunt, meo

datter fra Sjælland. Efter sin Mauds Død fik hun d. 22 Juli 1560 Kongebrev paa at „maatte bygge og bo i hvilken Kjøbsted i Danmark hun lyste, og der nære og bjerge sig, og saalænge hun sad Enke være fri for Skat, Landskneghold og al anden Tynge og Besværing“; senere blev hun paa Livstid forlenet med en af de Gaarde, som vare Bispen i Fyn tillagte paa hans Embeds Begue, for hvilken da Eftermanden i Embedet, M. Niels Jespersen, fik anden Erstatning¹). Som Indskriften paa Vigstenen viser, sad hun Enke i 28 Aar og døde d. 5 Marts 1588. Af disse tvende Egtestaber havde Sadolin 16 Børn, men de fleste af dem kjendes kun af Navn. — En af Sønerne vandt dog i sin Tid en ikke ringe Berømthed ikke blot herhjemme men ogsaa i Udlandet.

---

nomine salvere jube: nominatim vero meos, ex Hegelijs familia, consanguineos“. I sammes Elegiada, Witeb. 1552, findes følgende Digt:

Inferiæ ad tumulum Marinæ Matris i. m.
 Hæc tibi defunctæ, mater, monumenta relinquo
 Filius, ingentis triste doloris opus.
 Nam siquidem renuunt aliud tibi munus ademptæ
 Fata, uolo luctus signa manere mei.
 Testor et, acciderit mihi nil quod acerbius unquam,
 Quam cum fatidicæ te rapuere Dææ.
 Attamen hoc nostræ reddit solatia menti,
 Quod sis saluificum pectore fassa Deum,
 Duxeris atque piam semper sine crimine uitam,
 Pro quibus attribuit cælica regna Deus.
 Hoc igitur tumulo corpus requiescit et ossa,
 Ast aminus cæli regna beata tenet.
 O genetrix placide posito requiesce dolore,
 E somno donec te uocet ipse Deus.
 Te uocet ipse Deus uasti dominator Olympi,
 Qui tibi per Christum cælica regna dabit.

¹) Reg. o. a. L. 7, 32. Topograf. Saml. i Geh.-Ark. (Fyn).

Børn af første Ægteskab.

1. Hans Jørgensen Sadolin var født i Viborg, hvorfor han senere almindelig kaldte sig Vibergius. Hans Fødselsdag var den 20de Marts, men Aaret er ikke bekjendt; det maa dog vel være senest 1529¹⁾. Han kan altsaa ikke have været sonderlig gammel, da han 1537 fik Kongebrev paa St. Mikkels Vikarie i Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn „til at optugtes og holdes til Skole med“²⁾. Hans Fader havde hidtil haft dette Vikarie, men fik det saaledes overdraget til Sønnen, som beholdt det, ogsaa længe efterat hans Skolegang var forbi. Det er ikke bekjendt, hvad Aar han blev Student i Kjøbenhavn, men i Foraaret 1550 drog han, forsynet med Dr. Peder Palladius's Anbefaling, til Bittenberg. Da han, efter at have studeret et Semester der, agtede sig til andre Højskoler, udstedte Melanthon d. 20de Oktober 1550 et egenhændigt Vidnesbyrd for ham, hvori han paa det bedste anbefalede ham og omtalte, at han skrev saavel latinsk Prosa som Poesi og dyrkede de filosofiske og theologiske Discipliner. Desuden bemærkedes det, at man ikke behøvede at frygte for, at han skulde falde nogen til Byrde, hvor han kom frem, da han havde tilstrækkelig Understøttelse fra Hjemmet³⁾. Nu gjorde han en Rejse i det sydlige Tyskland og

¹⁾ Se Petersens Lit. Hist. II, 94 Not. Det er urigtigt, naar M. Hans Jørgensen Sadolin i Danst Atlas III, 456 nævnes blandt de berømte Mænd, der ere fødte i Odense. Han siger udtrykkelig selv, at han er født i Viborg (Sylvarum liber p. 24):

Hic natus infans aureum Solis iubar

Vidi fauente numine:

Cognominatus vnde sum Vibergius

Inter Poetas Daniæ.

²⁾ Kjøbenhavns Kirker og Klosters i Middelald. S. 189.

³⁾ Se Liilag, Nr. 14. Zfr. Ny kirkeh. Saml. I, 470.

beføgte flere Universiteter der, men 1552 træffe vi ham atter i Bittenberg, hvor han begyndte sin frugtbare latinske Digtervirksomhed, idet han udgav en lille Samling «Elegiada», som han tilegnede Professor Dr. Christiern Torkildsen Morfing i Kjøbenhavn. Samlingen indeholder især Digte til forskellige Personer, fornemmelig danske, saasom Forfatterens Broder Jakob Jørgensen, M. David Cellius fra Malmø, Dr. Peder Palladius, M. Niels Griffen (døde 1553 som Lektor ved Lunds Domkirke), Kansler Johan Friis, M. Jørgen Mortensen Bornholm, Lukas Andersen fra Rjøge («de tabulis physiognomicis»), Hr. Christen Poulsen, Prior for S. Knuds Kloster — denne havde sendt Forfatteren en anseelig Gave, hvorfor han takker. I et Digt til sin Fader skildrede han sit akademiske Liv: under Melanthon's Vejledning dyrkede han Filosofien og studerede Platons og de sokratiske Skrifter; trættes han af alvorligere Studier, saa beskæftigede han sig med Musik eller tog Del i Vaabenøvelser; alt, hvad han tog sig for, drev han med Flid og Iver, forat han kunde have den rette Frugt af sine Ungdomsaaar¹). Samme Aar tog han formodentlig Magistergraden i Bittenberg, ialfald nævnes han som Magister fra dette Aar af, og Melanthon gav ham d. 20de Juni 1552 et nyt, yderst smigrende Bidsnesbryd, hvori han omtalte hans udmærkede Evner, Flid og behagelige Væsen, som havde bevirket, at den berømte Lærer havde fundet Behag i hans Selskab, hvorfor han lykønskede Danmark til, at det havde frembragt et saadant Talent²). Det maa vel have været M. Hans Jørgensens Agt paa denne Tid at forlade Bittenberg, siden han forsynede sig med dette

¹) Se Ny Kirkehift. Saml. I, 478—9. Petersen, Lit. Hist. II, 94—95.

²) Se Tillæg, Nr. 15.

Vidnesbyrd; imidlertid er der Spor til, at han endnu opholdt sig her 1553. Han udgav nemlig i dette Aar i Wittenberg en Samling fortræffelige Lærdomme for Børn og moralste Leveregler for voksne — alt i flydende latinske Vers — og ledsagede af Forfatterens Billed¹⁾. I Fortalen til disse »Disticha moralia«, der er rettet til hans „elskede Fædreland“, udtaler han sig om sine Studier og Arbejder paa en Maade, der viser, at han var sig sine Talenter bevidst og nok ønskede dem anerkjendte af andre. Han omtaler, at han i den senere Tid ogsaa havde givet sig af med juridiske Studier; men forresten udgjorde Rideøvelser, Vaabenbrug, Musik og Digtning hans daglige Udspredelse²⁾. Han slutter med følgende Distichon »Ad Daniam«:

Dania cara meis tua tempora cinge coronis

Et tempus uati molle precare tuo.

Det kunde tilføies oversattes paa følgende Maade, skjønt Ord-

1) Titelen findes hos Petersen a. Str. S. 95. Desuden findes der en særskilt Udgave af disse Disticha moralia i 4to, uden Aar og Tryksted.

2) Denne Fortale er saa karakteristisk, at jeg her maa meddele den:

Etsi grauibus interdum studiis defatigatus, aliisque curis, quarum uix impetum mens mortalis patitur, obrutus ad artes confugiam incundiores, quales sunt illæ, quæ consistunt in re equestri, in diuersis armorum generibus & in harmoniis testudineis, tamen nulla re ita afficior ac Poesi. Itaque cum superiores Germaniæ ciuitates lustrarem, & ad diuersas proficiscerer Academiæ, tam ut memetipsum nonnihil in hoc studii genere exercerem, quam tædium temporis fallerem, Elegiadia pauca lusi (nam sic itineraria mea poemata nominare placuit) quæ jam passim a literarum studiosis teri uideo. Postea uero ad disciplinarum cognitionem magis inflammatus cum in studio iuridico paululum uersarer, disticha quædam moralia feci, quæ tibi, o carissima patria, consecrare uolui, ut aliquod extaret monumentum nostri erga te amoris, qui tantus est, ut omnium existimationem facillime superet.

spillet, hvorpaa den poetiske Virkning væsentlig beror (tempora og tempus) ikke lader sig gjengive paa Dansk:

Danemark, slyng om din elskede Tinding den Krands,
 jeg dig bringer,

Og om en lykkelig Stund for din Digter anraab!

I nogle Aar høre vi nu intet om M. Hans Børgensen; men de Vers, han alt havde udgivet — og maaske flere mindre Samlinger, som nu ere tabte — havde allerede i den Grad hendraaget den almindelige Opmærksomhed paa ham, at den lærde franske Bogtrykker Antonius Gryphius i Lyon 1561 omtalte det som sin Hensigt, at udgive en samlet Udgave af «Carmina Wibergii¹⁾». Imidlertid vendte han hjem og blev 1556 Præst i det store Thoreby Kald paa Laaland, hvorpaa han ikke længe efter indlod sig i Ægteskab med Marine Ulfsdatter (rimeligvis en Datter af Præsten Hr. Niels Ulf i Nysted), der stjænkede ham flere Børn. 1561 valgtes han tillige til Provst i Musse Herred²⁾. Da han var en munter og selskabelig Mand og vel ogsaa havde meget at fortælle fra sine Rejser, søgte den omboende Adels jevnlig Selskab med ham; han glemte ialfald ikke selv at omtale, hvilket venstabeligt Forhold han stod i til Mand som Rigsraad Erik Rud til Fuglsang, Albert Oxe til Nielstrup og andre³⁾. Han fortæller etsteds om et muntret Selskab, han var i hos

¹⁾ Ant. Gryphii Fortale til Joh. Francisci Carmina, Lugd. 1561.

²⁾ Tiden, da han blev Præst og Provst, fremgaar af hans Diplom som Poeta laureatus, der nedenfor skal omtales (jfr. Im. Barfod, Den fælterste Gejstlighed Personahist. I, 127—8. II, 323). Sadolin opregner 1566 følgende Børn, han havde med sin ovennævnte Hustru: Barbara og Marine (der alt vare døde smaa), Theophilus, Dorothea og Sorgen (se Tillæg, Nr. 16).

³⁾ Se Epist. dedicatoria i Sadolins Epigrammer «De regibus Daniæ» 1569.

Klavs Hvitfeldt paa Gjedssørgaard 1561. Han traf her, foruden flere Adelsmand, sin Ven og fordums medstuderende i Bittenberg, Dr. Med. Hans Frandsen¹⁾, der netop var vendt tilbage fra en mangeaarig Udenlandsrejse (Vejen fra Tndskland til Kjøbenhavn gif dengang almindelig over Gjedssø, hvor der var en Kongsgaard). De tilbragte en munter Aften og Nat med hinanden under Bærgrenes Klang, og den næste Dag fulgte hele Selskabet Dr. Hans Frandsen paa Vej indtil Herregaarden Sørup²⁾. For denne Mand, der ogsaa var en begavet Digter og senere vandt sig et berømt Navn som Læge og Professor i Medicinen, nærede Sadolin idethele stor Beundring og Venstabs, saa at han hædrede hans Bryllup med en hel Cyclus latinske Digte, hvori han indfører Apollo og alle de ni Muser som lovsyngende og lykønskende Dr. Hans Frandsen³⁾.

1) I Sadolins *Haudeia* seu institutio. Viteb. 1553, findes et Par Digte til ham fra Joh. Francisci (jfr. Petersens Lit. Hist. II, 74).

2) Ifølge Fortællingen til Sadolins Epithal. in hon. nupt. D. Joh. Francisci.

3) Disse Digte (Epithalamion etc.) udfom 1556 i Forbindelse med en anden Digtesamling af Sadolin, Fasciculus Apollinaris, der ogsaa er tilegnet Dr. Hans Frandsen. I den sidste Samling findes ogsaa Digte til forskellige andre Personer, saasom: «Ad affinem suum M. Georgium Erasmus (formodentlig Præsten ved S. Albani K. i Odense) de theologia et poesi; ad Antonium Balderslebius Cher: pro scriptis ab eo missis; in nuptiis D. Justini Pauli et Margaritæ Moldenhaueræ; Laus P. Parui Rosæfontani (aftrykt i Ny kirkehift. Saml. II, 253). Sadolin hilser Dr. H. Frandsen fra «D. Georgius Christiernus consanguineus meus», og fra «D. Petrus Conradus (vistnok Præst i Maribo, jfr. Ny kirkehift. Saml. II, 762) meus vicinus vir ingenio et humanitate præstantissimus»; og han beder at hilse «eruditissimos Lagonem et Ottonem Brockenhus». Ligesom «Epithalamion» var skrevet 1561, skjønt det først blev trykt 1566, saaledes er det rimeligt, at de fleste Digte i «Fasciculus Apollinaris» ere fra en ældre Tid; «Laus P. Parui Rosæfontani» maa saaledes være skrevet før 1559.

Endelig lykkedes det 1569 Sadolin at sætte Kronen paa sin latinske Digtervirksomhed ved Udgivelsen af en Samling Epigrammer om danske Konger, som han tilegnede K. Frederik II¹⁾; thi ved formaerende Venners Anbefaling og med Universitetets Bifald lønnedes dette Skrift med et kongeligt Diplom af 10de Januar 1570, hvorved Forfatteren udnævntes til Poeta laureatus, med Digtervaabenet: et blaat Skjold, hvori et gyldent Lam hvilende paa en Guldbog²⁾. Efter fremmed Skik havde man begyndt at hædre udmærkede Digtere paa denne Maade, saaledes var M. Peder Parvus i K. Christian III's Tid bleven Poeta laureatus, og Sadolin havde ved denne Lejlighed sunget til hans Ære; nu opnaaede han selv den samme Hæder. Det er os ikke bekjendt, at nogen dansk Digter efter ham er lønnet paa denne Maade af nogen af vore Konger. Formelige Adelsdiplomer fik derimod flere Digtere, saasom Rasmus Lætus, Thomas Ringo og Holberg. Digternes Lavrbærkrone gav derimod ingen adelige Rettigheder, om end Digterens Efterkommere havde Ret til i deres Segl, Binduer, paa deres Gravsteder og andre Monumenter at bruge det Stamfaderen forundte Vaabenmærke, hvorfor man ogsaa finder M. Hans Sadolins Søns Gravmæle prydet med Faderens „adelige Vaaben“ (∴ det ovennævnte Mærke³⁾).

¹⁾ Da Skriftets Titel ansøres urigtig saavel hos Worm som hos Nyerup, og der nævnes to Skrifter af Sadolin fra Aaret 1569, uagtet der kun er eet, skal jeg meddele den rette Titel: *De regibus Daniæ Epigrammaton liber unus, qui Regum Danicorum Chorus inscribitur. Ad calcem libri addita sunt insignia Regum Daniæ illustrata.* Hafn. 1569. 4.

²⁾ Diplomet er aftrykt i Bruuns Danske Samlinger I, 177—9.

³⁾ Bloch, Den nyeste Geistligheds Hist. I, 17. Zfr. det ovennævnte Diplom.

Den Anerkjendelse, Sadolin saaledes havde vundet, var for ham en ny Spore til digterisk Virksomhed¹⁾. K. Frederik II, der alt havde været Konge i 13 Aar uden at gifte sig, havde endelig begjæret Sofia af Mecklenborgs Haand, og der var almindelig Glæde i Folket over Udsigten til, at Kongeslægten ikke skulde udslukkes. Sadolin maatte som kronet Digter nødvendig her lade sin Stemme høre. I Juli 1572, umiddelbart førend Brylluppet, udkom i Kjøbenhavn hans Digt «De nuptiis inclyti Dan. Regis Friderici II etc». Paa en virkelig poetisk Maade skildrer han her Forberedelserne til Brylluppet: Nyttet udbreder sig, at Kong Frederik vil hente sig en Brud fra Tyskland; Havets gamle Gudsdomme, Nereus og Thetis, og hvad de andre Havguder hedde, høre deres Hoveder af det vaade Dyb i glad Forventning; Freden er gjenoprettet i Norden, ingen Sky skal fordunkle Bryllups-glæden. Tiden nærmer sig, en Flok raske Sømænd vinde Sejl i Kaa, da melder Triton, idet han stryger Vandet af sit vaade Skjæg, at en dejlig Jomfru nærmer sig til Stranden fulgt af et glimrende Følge. Jomfruen bestiger Skibet, Ankeret lettes, Sejlene udspændes af den friske Brise; da istemme Nymferne en Sang til den unge Kongebrud: Vær from og gudfrøgtig, Kirker og Skoler skal du besøgte, Videnskaberne skal du fremhjælpe, for Enferne og de moderløse skal du sørge;

¹⁾ Et Skrift af Sadolin, som Lyschander og efter ham vore andre Litteræthistorikere, anføre: *Colloquium Hemmingii et Lolland.*, Hafn. 1568, findes nu ikke mere. Vi vide heller ikke, om det har været paa Vers eller i Prosa. Tvende andre poetiske Smaa skrifter af Sadolin, som Lyschander anfører, nemlig *Epithalamion Erasmi Reravii.* Hafn. 1567 og *Elegia in obitum Erici Podebusch.* Hafn. 1582, findes heller ikke i vore Bibliotheker. Enkelte Digte af ham findes derimod trykte hist og her, f. Ex. i Jonges Kbhvns. Beskrivelse. S. 348—50, og i Prof. Heinrichsens Skoleprogram fra Odense 1859. S. 6—7.

din Afkom skal høste den Betsignelse, du faar. Medens Nymferne saaledes ledsage Skibet med deres Sange, lægger det an ved Falsters Kyst; Sejlene synke, Ankeret falder, en Skare af Landets ædelbaarne modtager Bruden; Falster og det nære Laaland fryder sig. Da ile Venus, Juno og Minerva, med Forglemmelse af al gammel Tvist, til Flintinge Præstegaard¹⁾, hvor Musen og Chariter alt længe var husvante, og bede Digteren om at istemme en Sang til Kongebrudens Ære osv. — Paa denne Maade bliver Forfatteren ved; smukt beskriver han, hvorledes K. Frederik iler sin Brud imøde, hvorledes Kjøbenhavns Digtere berede sig til en Betsomstfang, og Præsterne melde deres Menigheder den Ægte, Gud havde ladet vederfares Folket.

Det er rimeligt, at Sadolin selv har bivaanet Bryllups-højtidelighederne i Kjøbenhavn, ialfald udkom der samme Aar en anden latinsk Digtesamling af ham (*Enchiridion Evangelicum, carmine jambico dimetro descriptum*), hvori han i Dedicationsdigtet til Lic. jur. Caspar Paslich fortæller om et Gilde, han for nylig havde været indbudt til i Kjøbenhavn, hvor Paslich, Dr. Hans Frandsen, Hofpræsten M. Niels Kolding o. a. havde været tilstede. Den nævnte Caspar Paslich var en pommerst Adelsmand og K. Frederik II's Hofraad; af flere Ytringer synes det at fremgaa, at Sadolin mente, at han især kunde takke ham for, at han var bleven udnævnt til *Poeta laureatus*, hvorfor han heller ikke forsømte Lejligheden til at berømme ham i sine Digte. Nogle senere Digtesamlinger af Sadolin (*Uranie: sive de rebus divinis liber, ad inclytum Lubecæ imperialis senatum, Rostoch 1574. 8, og Aureorum Pythagoræ Carminum,*

¹⁾ Præstegaarden i Thoreby ligger i Flintinge.

et Præceptionum Phocylidis moralium interpretatio. Rost. 1574. 8) frembyde ikke nogen særdeles Mærkelighed. Udentviol havde Sadolins ældste Søn, Theophilus, der i dette Aar kom til Univerfitetet i Rostok, Manusfripterne med og besøgede deres Trykning. Ogsaa i det følgende Aar (1575) udgav M. Hans Sadolin nogle gudelige Digte (Psalmorum poenitentialium metaphrasis metrica. Hamb. 1575. 8), der dog, faavidt vides, ikke mere ere bevarede.

Men nu indtraf en Begivenhed, der kaster en mørk Slagstygge over Sadolins Billede og gjør, at vi tabe en stor Del af den Interesse, vi ellers kunde have for den begavede Digter. Skjønt Præst og Provst, og gift Mand i en Alder af henved 50 Aar, indlod han sig dog i utilfadelig Omgjængelse med en adelig Jomfru, Anne Baad, i Maribo Kloster. Forargelsen blev vitterlig; Albert Dye til Rielsstrup, der tidligere havde været en af hans Omgangsvenner, optraadte som Anklager imod ham. Den 6te September 1576 kom Sagen for Bispen og Landemodet. Sadolin havde intetsomhelst at bestynde sin Hustru, Maren Ulfsdatter, for, der kunde undstynde en saadan Utrofskab; og da der fremlagdes Breve til ham fra bemeldte Klosterjomfru, skrevne med Tal og ukjendelige Bogstaver, hvori hun kaldte ham sin Mand og sagde, at hun var med hans Barn, saa maatte han gaa til Bekjendelsen; hvorpaa han blev erklæret for affat fra sit Embede. Denne Dom var han imidlertid ikke tilfreds med, men begav sig ud af Landet, formodentlig til Lybek, og begyndte nu i Skrift og paa Tryk at angribe Biskop M. Niels Jæpersen, der tidligere havde været hans gode Ven. Som Følge heraf blev Sagen, ifølge kongelig Befaling og begge Parters Ønske, indantet for Univerfitetets Domstol, idet Kansler Niels Raas og Rentemester Christoffer Balkendorf

tillige bleve tilforordnede som Dommere¹⁾). Allerede tidligere, ved Kongebrev af 24de Oktober 1576, var Sadolin, paa Grund af at han „var rømt af Riget“ bleven det Vikarie berøvet, som han siden 1537 havde haft med Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn²⁾). Den ovennævnte kongelige Befaling til Universitetet om at domme i Sagen er af 11te December 1576, og allerede Dagen efter blev Sagen foretagen i Helliggejstkirke i Kjøbenhavn. Sadolin vilde vel fragaa sin tidligere Bekjendelse, men Beviserne vare for klare, og Dispens og Landemodets Dom blev erklaret for at staa ved Magt³⁾). Nogle Dage efter udgik der kongelig Befaling til Christoffer Balkendorf om at lade ham henføre til Sorø Kloster, hvor der skulde anvises ham et eget Kammer og gives ham Føde og Klæde af Klosterets Midler. Vel havde Kongen haft guldig Grund til at straffe ham paa det højeste; men for Godtfolks Forbøns og for hans Verdoms Skyld vilde han ikke staa ham efter Livet, og han skulde have Tilladelse til at gaae frit om i Klosteret; men han skulde forpligte sig til ikke at skrive eller lade skrive noget, hjemme eller udenlands, der kunde forulempe Fyns Biskop eller andre, der havde været ham inod i denne Sag; gjorde han det alligevel, skulde det gjælde hans Liv⁴⁾). Overensstemmende med denne Befaling førtes Sadolin til Sorø, hvor han blev stillet under Opsyn af Klosterets Abbed, M. Iver Bertelsen, der selv engang havde været Fange i det samme Kloster, han nu styrede, og han har neppe været nogen streng Opsynsmand.

¹⁾ Bloch, Den fynske Geistligheds Hist. I, 14—16. Se Tillæg, Nr. 18.

²⁾ Kjøbenhavns Kirker og Kloostere i Middelalder. Till. S. 216.

³⁾ Se Tillæg, Nr. 18.

⁴⁾ Se Tillæg, Nr. 19.

Zalfald udtalte Sadolin sig senere med stor Agtelse om ham ¹). Frihedstabet er vel derfor heller ikke faldet ham saa tungt, især da han fremdeles kunde give sig af med sine lærde Syssler. Flere af hans senere udgivne Digte bære Præg af at være forfattede i Sorø og indeholde Anmodninger til forskjellige om at gaa i Forbøn for ham hos Kongen. Da der imidlertid 1580 foregik den Forandring, at Sorø ophørte at være et Kloster og istedenfor blev en verdslig Forlening, der overdroges til Kongens Yndling Peter Reedtz, saa havde dette til Følge, at Sadolin, ifølge egl. Befaling af 16de Oktober s. A., blev løsgiven af sin „Behegelse“ og fik Lov til herefter frit at opholde sig, hvor han kunde være og underholde sig i Riget ²). Han drog nu til sin Broder Jakob, der var Præst paa Langeland, og tilbragte Vinteren hos ham ³). Men i det følgende Aar (1581) fremtraadte han atter i Litteraturen med tvende latinske Digtesamlinger. Den ene (*Sylvarum liber*) er dediceret til K. Frederik II og indeholder dels religiøse Digte, blandt andet nogle, hvori Sadolin udtaler Anger over sit Fald, dels Digte af blandet Indhold, s. Ex. et til Dr. Hans Frandsen om Inslands Byer og andre Mærkeligheder, i Anledning af at Frandsen agtede at gjøre en Rejse til denne Landsdel. Enkelte af Digtene ere i det græske Sprog. Den anden Samling (*Piarum meditationum liber*) knytter sig til forskjellige bibelske Emner. Den er tilegnet Biskop M. Hans Laugesen i Ribe, med hvem Sadolin i sin Tid havde studeret udenlands. Af

¹) Saaledes siger han i *Sylvarum liber*, p. 26:

Hoc mecum Iuarus Bartholinus, temporis
Nostræ decus, desiderat.

²) Sjæl. Registre 12, 129. Ifr. Ny kirkehist. Saml. III, 550 ff.

³) Ifølge Fortalen til *Piarum medit. liber*.

Dedicationen, der er dat. Kjøbenhavn d. 5te April 1581, ser man, at Forfatteren da opholdt sig i denne By og havde Dmgang bl. a. med Dr. Hans Frandsen og med den ansete Bogtrykker Lorents Benedict.

En Del af sit følgende Liv har M. Hans Sadolin rimeligvis tilbragt hos sin Søn Theophilus, der var Præst i Aastrup paa Falster. Efterat han i længere Tid havde tiet, besang han endnu i en Alder af henved 70 Aar, den unge Kong Christian IV's Kroning¹). Maaſte har dette Digt givet Anledning til, at han paa sine gamle Dage kom til Hove. Sigvard Grubbe fortæller nemlig i sin haandskrevne Dagbog, at K. Christian IV d. 12te April 1598 havde indbudt nogle ſvenſke Rigsraader, der paa den Tid vare i Helsingør, til en Frokost paa Kronborg, og at det ved Bordet gik muntert til med Skaaler, især efterat en af de ſvenſke Gæster havde mindet om, at det netop var Kongens Fødselsdag, hvilket man ellers ikke synes at have erindret. Dagen efter var Selskabet samlet hos Kansler Christen Friis; over Bordet blev Poeten Sadolin, som var Kanslerens Husfælle („domesticus“), opfordret til paa staaende Fod at gjøre et Vers om Gaardsdagens Højtidelighed, hvori dog Sigvard Grubbe, som var en flink Latiner, kom ham i Fortjæbet. Dette er ogsaa det sidste, vi vide om M. Hans Jørgensen Sadolin; formodentlig er han død ikke længe efter. Der kan ikke være Tvivl om, at han har besiddet ualmindelige

¹) De coronatione et de laude Potentissimi Principis Domini Christiani Quarti etc. Carmina Joannis Sadolini P. L. Dani. Hafn. 1597. 4. Heri findes ogsaa af samme Forfatter: De spectaculis quibusdam exhibitis in apparatu Regiæ Coronationis Elegiæ tres; og tilfødt: Ad illustr. Regem D. Christianum IV. Elegia gratulatoria Theophili Sadolini.

Digtergaver. Skade at han aldrig prøvede sine Kræfter i Mødermaalet; nu kunne hans Digte kun læses af faa og stattes af færre. Hans Grav var i Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn, saa han sikkert ogsaa er død i denne By¹⁾. Om hans Søn Theophilus meddeles nedenfor nogle Efterretninger.

2. Jakob Jørgensen Sadolin var sikkert ogsaa født i Viborg. Den 15de Maj 1556 blev han valgt til Sognepræst i Snøde og Stoenſe paa Vangeland og derpaa ordineret af sin Fader. Den ovennævnte Broder har skrevet flere Digte til ham, der vise det gode Forhold mellem dem, og, som ovenfor er bemærket, fandt M. Hans Jørgensen efter sin Løsgivelse fra Klosterfængselet i Sorø i den første Tid et Hjem i Broderens Hus²⁾. Denne er forøvrigt mest bekendt ved den saakaldte „Snødebog“, en omfangsrig og omhyggelig Samling af Optegnelser og gamle Efterretninger om Snøde og Stoenſe Præstekald, som han 1576 forfattede til Oplysning for sine Eftermænd i Embedet³⁾. Han døde ved Aaret 1583 (og ikke 1592 ell. 93, som Bloch figer).

3. Povl Jørgensen (Sadolin) var som det synes Præst, da han 156* blev gift med Marine, Datter af

¹⁾ Se Tillæg Nr. 22.

²⁾ Bloch, Den nyeste Geistligheds Hist. I, 22. I Joh. Georgii Vibergii Sadolini Elegiada, 1552 findes et: Ad Jacobum Georgium fratrem, der indeholder Opmuntring til Udholdenhed i hans Studeringer. Et Digt, «de victoria Davidis in Goliath», i Sylvarum liber, p. 27—8, er ogsaa tilegnet Broderen.

³⁾ I Kirkehist. Saml. II, 255—65 har J. F. Fenger meddelt en Bestrivelse og et kort Uddrag af „Snødebogen.“ En af de mest karakteristiske Efterretninger deri er imidlertid kun udtogsvis omtalt af ham, og da den kaster et klart Lys over Tilstandene i den katolske Tid her i Landet, tager jeg ikke i Betænkning at aftrykke den her som Tillæg Nr. 20, efter en Afskrift, som Registratør E. U. A. Plesner har meddelt.

«Laurentius Arnoldi Lubecensis¹⁾.)» Maaſte dette Giſtermaal med en Pige fra Lybek forklarar det Bekjendſkab, ſom hans ovennævnte Broder, Hans, havde til Borgerſtabet i denne By¹⁾).

4. Rasmus. 5. Chriſten (død ſpød). 6. Jørgen. 7. Theodor (død ſom Barn). 8. Luther. Alle diſſe Sønner af Biſkop Jørgen Sadolin kjendes kun af M. Hans Jørgenſen Sadolins Digt om Familien.

9. Dorthē Jørgenſdatter blev gift med Hr. Mads Hansen († 1593), Præſt i Horne i Fyn (en Søn af den fra Grevefejdenſ Tid bekjendte Hr. Hans Madsen i, Svanninge). Hun havde tre Børn²⁾).

10. Marie Jørgenſdatter.

Børn af andet Ægteſkab.

11. Lavrits (døde ſom Barn).

12. Theodor blev Student 1581 fra Odense Skole³⁾).

13. Ambroſius, 14. Marine, 15. Sofie og 16. Anne kjendes kun af M. Hans Sadolins Digt »de generis ſui propagine». Det er iøvrigt klart, at denne har ſat Døtrene af hvert Ægteſkab ſidſt i Rækken uden Henſyn til, om de vare fødte tidligere end flere af Sønnerne.

¹⁾ I Joh. Geo. Sadolini Fasciculus Apollinaris, 1566, findes et Digt: Ad D. Paulum Georgii, fratrem, cum illi desponderetur proba virgo Marina, præclari viri Laurentij Arnoldi Lubecensis filia.

²⁾ Foruden den ovenfor (S. 108) omtalte Digteſamling til Raadet i Lybek anføres af Løjshænder v. a. et Skrift af M. Hans Sadolin »De usura, ad senatum Lubecensem».

³⁾ Saml. til Fyens Hiſt. og Topographi. I, 77. Jac. Madsens Biſtatsbog udg. af Erone. S. 255.

⁴⁾ I Dr. Jens Bircherods Udſkrift af den gl. Universitetsmatricel anføres blandt Studenterne fra Odense: Theodorus Georgii 1581, Episcopi M. Georg. Joannis fil. Selv om han er født i Faderens ſenere Aar, maa han dog have været temmelig gammel, da han blev Student.

Skjønt det ikke er min Hensigt at anføre Biskop Sado-
lins Efterkommere i de senere Slægtled, skal her dog endnu
meddeles nogle Efterretninger om et Par af de mærkeligste
af dem, nemlig om Bispens Sønneson Theophilus og
dennes Søn Jørgen Sadolin, om hvilke jeg har fundet
nogle hidtil ubenyttede Oplysninger.

Theophilus Hansen Sadolin var født 1557 i Klink-
tinge Præstegaard¹). Sytten Aar gammel sendte hans Fader
ham til Universitetet i Rostok, idet han i et Digt til denne Høj-
skole anbefalede Sønnen til Professorernes Omhu²). Efter
to Aars Studering her drog han bort fra dette Univer-
sitet forsynet med et hæderligt akademisk Testimonium, der
ogsaa vidner om den Anseelse, hans Fader nød som Digter³).
Senere har han rimeligvis ogsaa studeret i Kjøbenhavn.
1584 træffe vi ham som Sognepræst i Nastrup paa Falster.
Ogsaa han har forsøgt sig i den latinske Digtekunst, som man
ser af hans »Elegia gratulatoria ad Christianum IV»⁴).
Han var to Gange gift, anden Gang med Anne Steffens-
datter, der maasse var en Slægtning af hans Ungdomsven,
Laalikken Professor M. Hans Steffensen (Johannes
Stephanus). Man har endnu en hel Række Breve fra
Stephanus til Hr. Theophil Sadolin. De ere alle i det
latinske Sprog, hvori lærde Folk paa den Tid næsten altid
udveikle deres Tanker. Et enkelt af dem (det første i Ræk-
ken) maa her finde Plads som en Prøve paa hele Samlingen⁵).

¹) Sm. Barfod, Den falksterke Gejstligheds Personalthist. I, 127—8.

²) Dette Digt findes i Joh. Georg. Sadolini Aureor. Pythagoræ
carm. etc. interpret. Rost. 1574.

³) Dette Testimonium er trykt som Tillæg, Nr. 17.

⁴) Se foran S. 112 Not.

⁵) Disse Breve findes i et Bind med Afstrifter af Breve, akademiske
Testimonier o. a. af M. Joh. Stephanus, i Kongl. Bibl., Ny
Igl. Saml. 1390 Fol.

Mi amicissime Domine Theophile Sadoline!

Venit ad me ex tuis, uti aiebat, auditoribus quidam, afferens mihi a te literas humanitatis antiqvæ et benevolentiaë plenissimas, ad quas ut mox responderem, si quid vellem, submonuit, se enim, rebus suis ita suadentibus, mox sublatis velis hinc soluturum. Ne vacuum igitur dimittam, hoc saltem pro temporis angustia respondebo: me consilium tuum de huc mittendo filio valde probare, tibiqve et ipsi simul meam operam ad quodvis boni amici officium ex animo præstandum offero, ac inprimis quod Regiæ mensæ particeps aliquando fiat, sedulo quod possum laboraturum. Nec dubito, quin Magnif. Dn. Cancellarius interpellatus multis de causis¹⁾ id negotium sibi valde sit commendatum habiturus; et ut dicam, quod sentio, non video, qua certiore et breviora via fieri possit, ut voti tui compos reddaris. Si tentabis, succedit, sat scio. Interea temporis ut filio prospiciatur de comoda habitatione et mensa, tu pro prudentia tua ipse efficies. In meas ædes eum lubens recipere, quod agnosco me tibi debere, sed familiam meam Deus opt. max. pro sua benigna voluntate ita nuper afflixit, hinc ad cælestem sui et beatorum angelorum ac hominum consuetudinem evolata uxore mea desideratissima, ut in hoc meo luctu, quod nollem equidem alias invitus omnino, cogar hic meum amico officium denegare. Quod in eam partem te spero, pro tuo candore, accepturum, ut de mea voluntate nihil sinistre suspiceris. Habebis me tamen morum et studiorum filii tui non solum inspectorem, sed et, si qua fieri ratione a me possit, promo-

¹⁾ Det vil erindres, at M. Hans Jørgensen Sadolin tilfældt havde været Kanslerens "domesticus".

torem assiduum. — Orationem a te elaboratam et Manibus optimi tui Parentis dicatam ut nobiscum communicare velis, te etiam atque etiam oro. — In Academia facta est aliqua hisce diebus mutatio. Doct. N. Cragio¹), cui scis commendatam esse a Regia Majestate summam administrationem Regiæ Scholæ Sorensis post obitum cl. viri M. Joh. Michaelidæ, in Professione Græca succedente M. Cunrado Aslacho Bergensi, in ejusque locum in Professione Pædagogica surrogato M. Christiano Johanne Ripensi. Die 29 Januarii hujus anni obiit venerandus senex M. Joh. Aurifaber, ætatis 85. Rhetorica Professio mandata est Doct. Thomæ Finckio Mathematico; ejus loco Mathematicum Professionem in se suscepit M. Johannes Erasmus, Pædagogus. Cui quis sit successurus, adhuc incertum. — Plura non permittit tabellarii festinatio. Te igitur cum uxore, liberis et tota familia Deo opt. max. commendo. Vale, vir ornatissime, et, quod facis, in amicitia nostra constans persevera, certus de me, quod sum idem, qui fui, idem quoque perpetuo permansurus. Iterum vale. Hafniæ, 19 Februarii 1602.

Af dette Brev erfares altsaa, at Theophil Sadolin's Fader var død for nogen Tid siden, og at Sønnen havde udarbejdet en (sikkert latin'sk) Mindetale over ham, der dog maatte ikke er bleven trykt, i alle Tilfælde kjendes den ikke mere. Af senere Breve fra Stephanius ser man, at den Søn af Sadolin, som der er Tale om i Brevet, ingenlunde artede sig vel, efterat han som Student var kommen til Kjøbenhavn. Han søgte at lokke saamange Penge fra Faderen, som muligt, hvilke han da fatte overstyr ved et uordentlig

¹) Her synes at mangle noget i Afstriften.

Levnet. Alle Stephanius's Formaninger og Straffepædikener hjalp intet paa ham. Formodentlig har da Faderen 1605 taget ham bort fra Kjøbenhavn¹). Da Stephanius senere blev Forstander for Sorø Skole, sendte Sadolin sin yngre Søn, Hans, over til ham, forat han kunde søge Skolen under hans Opfyn. I et Brev af 30 Okt. 1609 melder Stephanius Sønnens Ankomst og lover, at han og hans Hustru vilde tage sig af ham og se ham tilgode, hvor de kunde. Denne Søn var senere Sognepræst i Horbelev paa Falster i over et halvt Aarhundrede²). Det sidste Brev fra Stephanius til Hr. Theophilus Sadolin i den omtalte Samling er af 21 Marts 1611; det viser, at Sadolin endnu paa sine gamle Dage gav sig af med videnskabelige — som det synes nærmest mathematisk-astronomiske — Studier. Aaret efter døde han, d. 18 Marts 1612.

Foruden den ovennævnte Søn, Hans, havde Hr. Theophilus Sadolin ogsaa en Søn ved Navn Jørgen Theophilus Sadolin, der blev en lærd og dgtig Mand. Han var født i Aaret 1600. Ligesom Broderen gik han i Skole i Sorø under den berømte M. Jens Dinesen Jerfin, der dog ikke dimitterede ham. Efterat han 1619 var bleven Student, fik han D. Thomas Finckel til Privatpræceptor, af hvem han nød mange Velgjerninger, baade medens han var i Kjøbenhavn, og senere da han opholdt sig udenlands. I Oktober 1622 forlod han nemlig Kjøbenhavn for at fortsætte sine velbegyndte Studeringer ved fremmede Højskoler. Inden han drog bort, indrettede han sig efter den Tids Studenter-

¹) Sønnens Navn anføres ikke i Brevene, uidentviol har han heddet Christen. Han var ældre end nogen af de Sønner, som omtales i Im. Barfods Fortægnelse over Hr. Theophil Sadolins Børn.

²) Im. Barfod, a. Str. I, 167. Jfr. Danske Mag. 3 R. V, 330.

stik en Rejse- eller Stambog, hvori ikke blot alle Profes-
 forerne men endogaa Kjøbenhavns Universitets Kansler, Chri-
 sten Friis til Kragerup, indstrev deres Navne og gode Ønsker
 for den begavede og haabefulde Student. Ved Hjalp af
 samme Rejsebog, som endnu er bevaret, kunne vi følge Jørgen
 Sadolin paa hans Rejse. Han drog først til Falster, for at
 tage Afsted fra Slægt og Venner. Her levede nemlig endnu
 hans Moder, der var gift med Faderens Eftermand i Nastrup,
 Hr. Hans Krog, her var ogsaa hans Broder Hans allerede
 Præst i Horbelev. Derfra sejlede han fra Gjedssø over til
 Tyskland og tilbragte nogle Maaneder i København. I For-
 aaret 1623 gik Rejsen til Bittenberg, hvor dengang en stor
 Mængde danske Studenter opholdt sig. Her synes han især
 at have lagt sig efter de østerlandske Sprog (Hebraisk og
 Syrisk), men vel ogsaa efter Theologien idethele. 1624 be-
 søgte han i nogen Tid Universitetet i Vena, men vendte samme
 Aar atter tilbage til Bittenberg. I April 1625 tog han Afsted
 fra sine Venner her, og nu gik Rejsen hjemad. København be-
 røretes paa Hjemreisen; men allerede d. 9 Maj s. A. tog
 Jørgen Sadolin Magistergraden i Kjøbenhavn under M.
 Vulfgang Rhumans Dekanat. Endnu en lille Udflugt over
 Odense, Ålbens og Haderslev til Ribe, hvor Biskop Jørgen Hemmet
 i Begyndelsen af Juli 1625 skrev i Stambogen, og saa vare
 Ungdomsrejserne forbi. Samme Aar blev han nemlig Kon-
 rektor ved Kjøbenhavns Latinskole, men her blev han dog ikke
 gammel, thi i det følgende Aar kaldte Enkedronning Sofie
 ham til Præst i Stokkemærk paa Laaland, og d. 7 Febr.
 1627 blev han ordineret i Odense af Biskop Hans Michelsen.
 Snart efter ægtede han, som Stik var, Formandens Enke,
 Margrete Madsdatter. I Aaret 1629 blev han Herredes-
 provst og var 1648 en af den laalandske Gejstlighedens Afsen-

dinge ved K. Frederik III's Valg. Saavidt vides døde han 1650. Og saa han var Forfatter og forsøgte sig som latinist Poet; men det synes mere at have været Traditionerne fra Farfaderen end eget Digterkald, som have givet ham Ehren ihænde. Han sang ved den kjøbenhavnske Præst, M. Peder Skjelderups, Bryllup (1622), ved K. Christian IV's Død (1648) og ved K. Frederik III's Kroning (1649). Og saa som theologisk Forfatter optraadte han. Hans Skrift: *Compendium mosaicum cum partitionibus succinctis et distinctis adornatum pro juniorum memoria*, Hafn. 1642. 8, indeholder en Oversigt over Indholdet af Mosebøgerne og en Ordning af deres historiske Stof under visse Overskrifter. Bogen tilegnedes Kansler Christen Thomsen til Stougaard, og ledsagedes af anbefalende Vers af den lærde Præst Laurentius Petræus i Nykjøbing, Præsten Claudius Jani Wardebergensis paa Laaland og Forfatterens Broder, Hans Theophilus Sadolin i Hørbelev, ikke at tale om, at den theologiske Professor Niels Poulsen Scandorf gav den en lang rosende Dmtale med paa Vejen. Forfatteren havde forsynet sig med et kgl. Læarsprivilegium paa at udgive Skriftet uforstyrret af Eftertryk, saa han altsaa maa have ventet, at det skulde faa megen Udbredelse. Dette er dog neppe sket, skjønt Skriftet vidner om Flid og giver ret bekvemme Oversigter¹).

---

¹) Se Tillæg Nr. 21, samt Bloch, Den nyeste Geistligheds Hist. I, 19—21. Worms Lex. II, 305—6.

Tillæg.

1.

Kongeligt Præsentationsbrev givet M. Jørgen Pedersen paa Østerulslev Kirke.

mandt oc haffue forfarenhedt och forstandt i then hellige scriffth, haffue wij fuldbyrdt och sambthcht hannem atwære sogne prest vtj forne wor oc kronens kyrckø Øster Wsløff, meth saa skiell athand schall lære oc prædicke sogne folckit Gudz rene klare ordt och euangelium fore, som hand kand beuise met then hellige scriffth, oc lære thennom theris fiels salighedt, som hand will antswære for Gudt och wære bekiendt for off, och schall hand holde messe och Gudz thieneste fore them paa Danste, om the thet begerendis ere, uden all menisfens tilfeth och ugudelige ceremonier, oc giffue them thet hellige sacramente, Gudz legomme och hellige blodt, i begge parthe, som Cristus thet fielssuer instituerit oc befallit haffuer, och schall hand fielssuer føre ith gotht erligt leffnith oc giffue sith sogne folck gode exempell. Och ther som hand befindis seg icke haffue then nade atkunde leffue knsteligen, thaa schall hand thage seg en erlig persone till husfrue oc leffue meth hynne ith gotht erligt oc christeligt edtestab, oc icke schall haffue nogen Concubine eller nogen anden persone hoess seg, ther hand kand

være møstendht for aff nogen. Oc alt then stund hand stikker seg i saa maade, som foruit staaer, oc fører saadant erligt och christeligt leffnit inden kyrcken oc inden, thaa stalt hand bliffue widt samme sogen oc nyde wor oc kronens kyrcke meth all sin renthe oc rette tilligelse, oc stalt sogne folckit giøre hannem alt then ære met en erlig oc christelig opholdning meth klede oc føde oc liffs biæring till sig, sin husefrue och børn, som them bør atgiøre theris rette sogne preft, predicker oc rette siæle sørger. Oc ther som hand icke thesse forne article gjør oc holde will, som foruit staaer, thaa schall hand forlade samme kyrcke met all sin renthe och rette tilligelse, och wille wii thaa sticke en anden persone till samme kyrcke igen, som seg saa christeligen sticke och holde will, som foruit staaer. Oc thij forbiude wij alle, ehuo thee helst ære eller være kunde, andelig oc verdzelige, ehuaudt stath thee wdj sticket ære, forne Mester Søren Berffen her emodt paa forne wor och kronens kyrcke oc hans prestegordt meth all sin retthe tilligelse, inthet wonderthagit, wtj noget made athindre, hndre lade, møde, platze, vmage eller wtj noget made forfang atgiøre, wonder wor koningelige heffn oc wrede. Giffueth wdj Esferom closter Fredagen nest effter Jubilato søndag aar etc. Mdxxyvj.

Samtidig Afskrift (hvoraf Begyndelsen mangler) i Geh.-Ark. (Danse Saml. 604. Nr. 35). I Regist. o. a. V. 4, 92 findes følgende Udtog: „Mester Søren Berffen fik presentat paa Nster Bisloff kircke wdj Laalandt per obitum ultimi possessoris, secundum nouam et generalem præsentandi formulam. Datum Esferom Fredagen post Jubilato anno etc. Mdxxyvj. — Dominus Rex per se.“ Ovenstaaende Brev er saavidt vides det eneste endnu nogenlunde fuldstændig bevarede, hvori vi have den „ny og almindelige Præsentationsformel“ til Præstefald, der brugtes i R. Christian III's Tid før Udstedelsen af Kirkeordinansen.

2.

Sadolins Optegnelse om de Emner, der skulde forhandles ved Bispevisitationerne i Sjæns Stift.

En visitats bog.

Prefacien.

Her leser promsten min befalings breff, oc ieg strax der epher kaller kyrckewerrier oc fattigfolkis verier op till meg i den øverste stoell, oc kommer folkdiid till att sidde indtt, oc ieg setter meg der paa en stoell for dennom.

Summa visitationis.

Som n nu hørde min befaling n gode Christne, saa er thett første, ieg hassuer att handle for eder, som er medtt kyrckewerrier oc eder alle samen, om dende kyrcke oc Gudts huß, som i søge till att høre Gudts ordt utj.

Det andedt.

Om edhers Sogneprest oc Sognediegne, som skulle drage edher oc edhers børn Gudts ordt fore.

Det tredie.

Om hellige dage, huadt tiidt eder bør att komme til samens hid til kyrcke, oc huadt tiidt eder bør icke at komme her indtt.

Det fierde.

Om de fattige her oc andherstedts, huorlunde ther skall handlis mett thennom.

Det fempte.

Om kyrckegang, huorlunde den skall werre.

Det siette.

Om ecteshabs sager oc andre nøttørtiige articler etc.

Om kyrcken, om tagedtt, om vyndwer, om guluidt oc stoele, om tierregaardhen, om predicke stolenn, funthen oc alteret.

Om predikestolenn besynderliig. Om fronthen besynderliig. Om alteredt besynderliig.

En formaning til folckidtt, att de gaa gierne til kyrcke att høre Gudts ordt.

En andhen formaning til folckidtt, huad de schulle giørre vtj theris Sognekyrcke.

En andhen formaning til folckidtt, att the tage deris tiid waare.

Den tredie formaning til folckidtt, att the tage theris børn mett dennom til kyrcke søndag oc helligdag.

Om den første gerning, som er att bede.

Om den andhen gierning, som er att høre Gudts ordt.

Om den tredie gierning, som er att gaa til Sacramentt.

Om vin oc brødt. Om Scrifftemaall.

Om had oc affwend, att det schall forhindre inghen fraa Sacrament.

Om schendige lefnedt, att dhæt schall icke forhindre nogen fraa Sacrament.

Om den fjerde gierning, som er att lofsue oc tacke Gudt.

Om den fempte gierning, som er att giffue til the fattiige vtj kyrcke.

Den anden part.

Om Sognepresthen oc Sognediaghenn. Om deris gode heller onde røcte.

Om Sogneprestens embede oc befaling. Om Sognediagnens embede oc befaling.

En kortt formaning til the unge bonde karle oc drenge.

En formaning til pigerne og mørne.

En formaning til folckidtt att lade theris børn gierne komme til Sognediagnenn.

En formaning til folckiidtt, att the sette theris børn til hole¹⁾).

En formaning til folckiidtt att the vilde tiene²⁾ rett.

En formaning til folckiidtt om høntiders oc heders offer³⁾).

Om børne offer. Om brude offer. Om qwynde offer.

Om barsell quinder, en trøst oc formaning.

Om nassueneløse børnn, en andhen trøst oc formaning.

Om Iordemoder en vnderwisning oc formaning.

Om traalleqwynnder en formaning oc vnderwisning.

Mier om iordemoder. Om kyrckegang.

Huorlebis dhett schall gaa til mett kyrckegang.

Den tredie partt om helliige dage.

En liden formaning om rett faste. Om bededaghen.

Den fierde partt om de fattiige.

Om helligdomsgang. Om testaments gaffue.

Den fempte partt om nogne andre nødactiige artickele.

Om bøger. Om bandt. Om ecteschabs sager.

Om horekarle, booler oc schiorleffners folck.

Om Samenoms. Om Sognesteffne. Om Galente.

Om promsten. Om Superintendenten.

Efter M. Sorgen Jensen Sadolins egenhændige Optegnelse i Fyns Bispearkiv.

3.

Andragende fra Sadolin om Oprettelse af et Domcapitel i Odense og om andre kirkelige Anliggender.

Høi bornue Fførste, Stoermectig Konning, Allerkerriste naadig Herre. Veder ieg alsomhyngeligst Eders kongelig

¹⁾ D. e. latinisk Skole. ²⁾ D. e. tiende.

³⁾ Hædersoffer er hvad der nu kaldes Accidentser.

Majestat for then alformegtiste Guds Styl, att Ethers Naade vilde verdis til gunstelig oc hiertelig at høre oc act denne min eenfoldig och dog nødtørtelig beretning paa den helige kirkis och christelig religions vegne, for huilken at opdrage oc beuare ten helligand i skriften bemæller alle kristelig fyrster oc fyrstinner at verre syn flitighedt pligtige under Guds velsignels.

Først at eders kongelig Maiestat for ten store lyksalighed oc naadige fred, med huilken ten barrimhiertig Gud nu hauer bestyrked eders kongelig Maiestat, alle Danmarkis rigis och andre eders Modis landers tro oc gudfrøctig inbhyer til en hiertelig glede, ville nu ocfaa til mange siele trøst oc Guds store erre lade vel oc bestandelig forsørge alle och huer ten fanne hellige kristelig religions emmider af ten hellige kirkis gods, som redelig der til eer lagdt, føren thed altomøgit anderstes hen vennis, ten heligan (sic) vdi Guds fatige tiener til bedrøuis, ther iki med glede (som Paulus siger) kune gøre sit emmid och arbeid, men med angist, nar thi formerke vtatnemhed mod Gud, och di, som minst vil hielpe til Guds dyrkelses ophngels, mest nedbrnder, som i psalteren sies. Guds dyrkelses fundament det eer huad Guds ord skulle hae fin ophol med: ligesom verselig mact bestyrker then helige kirkis ret andelig mact, saa vil Gud den i gen visseligen bestyrke .. lenge.

Huar for vdi denne stift saa vel som andre vdi rigit motte bestedigis for aldt sua mange gode kerkis vnerholling, som disse och vnyftinde emder bør efter gamle christendoms stit at hae hos een ret domkirk eller kollegiat kirke, for mange nødtørtelig sager, som ther med et got samrodt faller at vdrrette, til huilke een man er fogot som ingen man.

Oc huad heller eders kongelig Maiestat vil efter andre min med brødris, Superintendentirs, til rodils lenger bruge

meg strøblig oc vdtarbeidit man i mit embde, thed ieg iki sielf vil forsage i det, ieg kan med Guds hielp, eller eders Raade och thi nyttis bedre at lade prousterne oc beiste pastorer heer i landet forsamlede vduale een, ther ted bedre kune vdrrette, Superintendenten motte tha haue sliig en erlig samholdenhed med sodan en kristelig chappittil, som i fordomstid hauer verrit i kristendom beskiftid, oc eders kongelig Maiestat nu i gen hauer begynt at anrette vdi Slesvig, Gud til ere oc eders kongelig nasn til een hederlig vdødelig aminnils, med alle ti gode och edle menz, som vdi Holste der til hialp, Gud vne alle danske men oc ten lyke ved Guds venstfab.

Thed første emid nest Superintendent kreeuer ien høilerd man i den helige skrift, som skulle verre ien promotus theologus oc ien drabelig lesmester i ten hellige skrift, then eders Node hauer allerede beseilit at skulle haue sin erlig og gode vnderholding af capitils eller herreklosters gos, then same vaar ingen vnttigh prelat, men een ret decanus, som kallis en deggen.

Thed andit emmit, som er archidiaconatus, borde oc at stillis med sin riige vnderholding til en ret erchidegendum, ther bør at haue een act oc tro til siun til alle fatigfolkis forsroring aff hospital goes och kristenfolkis almisgift, alle at vide regenstaf ther paa, thed er en ret hospitalmester, saam eders node nu allerede af Guds rod her hauer beskiftid til hospitalen then frome man Kristiern Bedersfen dumproust til Viborig, det ston hans beleilighed giuer seg her at verre. Men nar han med den rente, han her hauer, ther fra komer, ville ieg bede i Gesu nasn, at then proustidom vdi Assens, som før hauer der holdet fattig folk oc klerkis gesteri,

lesmester theologus.

en hospitalmester ret erchidegen.

Kristiern Bedersfens Vicarri

Assens prouft=
dom med tidin
adformedlis til
hospitalens
forstander.

motte bliue perpetuerit til sodan en ret hospital
mester, her i Ottens at baa, efter gode man Kaspar
Bockses afgang eller venlig fornøvels med en anden
prebennis magstkift, at ten, som ti fatiges forsuar skal
verre, ei nogit tør vnderflaa af ti fatige teris indkumst
eller herlighed.

en ret dom=
prouftis em=
mide.

Thed tridi er det, vor rette dum prouft borde
at vocte for sin vel forforgit prelatur bode at høre
kirkers regenssaf med herris proufter, huar hans befa=
ling er, som andre i theris iurisdixier, och at bestille
bode kirkers, presters oc degenes gafn, oc bestyrke deris
sag hos herstaf oc til tinge, nar en herris proufte saa
vel som preister ifi seel kunne sin sag fordæde, uden
huar herstauit er gudfrøctig. Tha vare thi vel en re=
delig gesteri verd hos kirkerne, ter nu saare besuaris af
them ouer stel oc loulig seduon, oc det ved ti personer,
ter sagen intid kan forbedre uden at optage renten oc
gøre vnyttig tæring.

Thed fierde er tennis, ter skal verre en forstan=
der for kirken oc skolen, at holde vnder god bygning oc
beuaring, med thi Gus tieners recidens, som der til
hør, tes ligift at holde vng klerke oc børn til sang oc
lesni(n)g ouels i kirken af ten hellige schrift oc idelig
haue en til siun med skolemester oc hører bode y kirk oc
skole, at vnge personer hollis vner tuet oc gudfrøctig=
hed. Then prelat kaltis cantor, och haffde en anden
kirki verre med seg for en til hielper i bygning, af goes,
ther til lagd; saadan en (fenne Gud) ved ieg ingen
bedre til fangs hos vos, en hederlig man her Christiern
Bouelsen, som nu er prir til sancte Knud, ther som
han vil med Gus node (det ieg forhobis) bestike seg

prir til sanct
Knud for en ret
cantor.

gudfryctelig med Guds ord oc kristelig leunit, oc vor
 kerriste nodig herre med sin nodis elskelig rod tykis got
 verre, at same sted med sin til legils motte kome til sli^g **consistorium**
 en och andre kristelig brug for en publico consistorio **i Janct Knuds**
 at holle vid mact, bode stiften oc ganske rigen til tienist **kloster.**
 vdi ret religion.

Thed femte skulle da den befallis, som fallis se- **ecteskafs sagers**
 nior capituli, som alle ecteskafs sager och andre geiste- **domer.**
 lig trette skule fornømist med andre lærde mend seg antage,
 instefne oc dømme, huad til tinge oc verselig dom iki
 pleie eller vel kan hanlis.

Thed siette skule en notarius haue, ther sli^g dom **notarius capi-**
 kune antegne och giue befreuit, vide oc saa rede paa **tuli oc stiftens.**
 breue oc register, skulle oc stynnum vdfare oc visitas
 med superintendent, nar han til sier, at antegne oc
 beskriue, hues merkeligter for hanlis bode for gode rod
 oc ten hellig kirks vindisbyrd.

Then syuen oc otten person motte vere tuenne **tuenne emeriti**
 gamle eller vdarbeidit oc dog lærde men, som kune verre **vdarbeidit lærde**
 tilhielp oc bisider y same consistorii rod oc dom oc **men.**
 ter for vere forfarin bode in canonica scriptura oc
 canonibus sanctorum patrum, huar af rette kaniker sit
 navn hafde; huilke oc saa fler af sli^g kaniker i ten he- **flere lesmester.**
 lige skrift seg stynnum forlyste ville oc kunne at læse
 for andre med superintendent oc then theologo, the
 vore teris navn oc tidligist gaun desbedre verd.

For thed niende, at nogre dulig vngv personer **stude.**
 kan opdragis i thi affeldigis sted, eer behof, at i thed
 minste een from vng mand vdhollis af same goes til
 studium, til han eer dulig at hiem fallis til ret cannik
 emmit at gøre for sin kanikedom. Then student at vd-

holle eller endoc somstes ii (o: to) eer eders Modis befaling al rede vdgangen paa.

Skolemestier.

Til det tinde, for sliq personer at berede til studium af barndom kan ingen lunde mystis een god dom skole i huer stift for vden andre kshsteders pædagogier, som fallis pugskoler. Vdi same dom skoler pleier gierne skolemesteren at verre een kannik och en lerd mester, den sin vnderholling oc bør at hauer af sodant chapittel eller klosters gos, som vor skolemester her vontlig hauer hagd nogen sin vnderholling, den dog motte forbedris, fordi han hører oc til samme kapittel, som eders Modis ordning vdi Slesvig formelder om then, der er i skolen ei iennist rector, men oc subrector, en dog then beholding bliuer ites hos emmidet, om personen andenstedes henkommer eller bestikidis til nogen anden befaling vdi consistorio.

viiij emders op=
hold til sanct
Knud.

Tisse forne otte personer for sine sliqe nyttige emder bør io at hauer sin redelig vnderholling af then helige kirks gos, som oc sanct Knudskloster tisse emder vel kune bekumme at holde bode med personer oc rente, nar thed blef ligelig fordelit efter huer emmidis tyngde och husholdings notærtighed, at huer kun føre eth gudfryctig lefuit oc staa i bønhørighed hos Gud.

Alms degne,
strøbelig, gaaue
oc enfoldig
presten.

Her for vden pleier af same kloster at holdis til kost sex personer, som skolen besøger, oc somme ennu ther fanger alms af presteborden. Er ther oc nogre fatige, strøbelig oc forsømt prest mend inde, som vdi sin enfoldighed til sliq emmid ifi erre dulig, ta er thed oc billigt, at thi motte hauer sin forsøring til end bord ther inne, det ston di vil verre Gud oc eders node der for taknemmelig oc hauer kysthes gaue til enligt lefuit.

Hvilke oc vilde oc kunne verre sogne prester til closters sogner.
 ti kirker, som ther til liggir, motte der for nyde sin
 underholli(n)g i stedet eller hoës huilken person same
 sogne blef til stift oc for det emmid appropriert, som
 een til theologum, en anden til forstanderen siel, then tridi
 kirke til seniore[m] capituli, then fierde til notarium,
 then femte til skoleme[st]eren, som pleier at haeue pension
 af een, dog nu huer til stede hoës same kirker, self ten=
 num stynim at besøge eller vid sin tro med hielper,
 som andre købsteders pastorer huer sin annex kirke hauer
 for seg oc sin med hielper, unge men, ter saa kan frem
 hollis til daglig leifex oc gøed om gengels, at bliue
 dulig til prouster oc prester anderstedes at settis; som
 oc i lige mode tilbørlicet kan verre, at een anex kirke hospitalis pre=
 ditors anex
 kirki.
 bliuer for then predikant vdi hospital, den han siel kun
 besøg, nar han hauer giord sith tianist om morigen.

Den siel same nytelighed for en vng prest mans en anex kirke for
 en prest man,
 superinten=
 dentens med=
 hielper.
 opholding att haeue hoës superintendenten med sli[ge] en
 anex kirki[s] tillegels, den han kune besøge oc haeue der=
 for sin kost, kleder oc bøger, med eth ring arbeid for
 hannum at scriue oc leese, det han siel kan worde ler=
 der oc mer forfarn af, til høire befaling siden sel at
 komme: stiller ieg aldelis vdi eders kongelig Maie=
 statis hender at beske, som Gud kan ver til ere oc
 religion til forfremels. Mig med nogre andre min
 medbrødre oc superintendenter tykis, det skule bedre haeue
 sig, at en superintendent hafde sli[ge] en vng prest man
 hoës seg med een dreng end andre schriuer eller suen,
 ther iki almindelig vil haeue Gud for øyne.

Vdi andre capittle pleier och tuenne kannikker at sogneprester til
 domkirken eller
 bykirker.
 verre sogne prester enten i den kirki eller en anden vdi

bhen. The fogne prester ere nu her i Otens (Gud verre lof) nogerledis forseet for vden klostets rente, vden hues eders kongelig Maiestat ville ellers noget bestite for en kapittils enighed saa vel her som vid andre domkirker hode med pastoris oc superintendentis be-
 horing hos det consistorium, som oc domprousten her i Otens til forn hauer verrit en fogneherre til vor Frue kirke, hauendis der sin residens oc hollinis sin koers degne til skole, kost oc kleder efter kongelig fundas, den ieg endnu beder for Jesu sthl vid mact mot hollis foruden alle befniding.

fogneprestens re-
 fidens oc koers
 degnes fundas
 til vor Frue
 kirke hos prou-
 stid.

bisp Mogenses
 vicaris fundas
 til fattig folk oc
 pebling: hield.

Item at bispe Mogenses vikari, ther er funderit paa sto oc kleder at skifte til pe(b)ling od) fattig folk huer aar, for vden huad ther augaar til kirki tienist oc ka-
 pellans beuaring, ther oc kun bliue til nogen nytte, besn(n)=
 derlig for consistorii dom vdi ectestafs sager at hanle med bynner vdi ouerlshthed, dog for vden huer mans ouerlof.

prestirs oc alle
 Guds tieners
 rente redelig at
 vdlome efter
 ordinansen.

Herfor vden alle kerrest nodige herre beder ieg eders kongelig hoymectighed for ten alle mectiste Guds sthl oc hans kristelig religionis beuaring, at eders kongelig Maiestatis mandat og bref motte en nu her til lans ting giuis vds n Hyns sthst, som i Siellen oc i Skon steid er, at fatig Guds tiener, som nu saare er forarmide prester, predikir, skoletiener oc degne saa vel i kbsted som paa lans by, motte til redelighed faa sine tinde oc hues andit tennem er til lagd at skulle faa efter eders Nadis kongelig ordinans.

fogners vrede-
 lig vuner-
 slagels.

Oc endelig beklager ieg for Gud oc eders kongelig Maiestat, at nogre personer, som ei ville siel verre vdi nogen kristelig klerk orden, mod eders kongelig Maie-

statis ordning oc min idelig paa mindels holde nogle capellaner oc rette leie tiener til nogle sogner, som thi vffikelig oc mod Guds lof er at komen oc ei vil nogen bestendige tiener ter til skife, paa det thi mo vnder seg sla preste gorde oc andit gos, som ther til ligger med oc saa en stor part af tinen oc andit, som en Guds tiener¹⁾ skulle leue vt af oc haue nogen efne til bøger oc huad andit hans emmid behouer. Sodan Simoni oc gezitiste hanning (!) er vharlig for Gud oc alle fromme kristne for then leuene Gud skyl. Rodige herre lader tennum iki besmitte andre deris samvittigheder med sine egen vdi saadan vredelighes samtyke. Gesus Christus vil ien gang hørre regenstaf oc sie saa til dennem, ther hans fatig tiener oc limmer lader lie nød for det, di skule fødiss af: Seg vor hungre, i gaf mig iki mad etcetera.

In summa, Gud almectigt bestyrke eders kongelig høymectighed och eders Rodis elsfelig raad med gudfructig oc lerde men at gøre ennu en goed set paa alle vgudelig kerkis obenbarlig vffikelighed, ter en nu nogit bedre kune flis i rigit, besynderlig med ti almis munke, Maribo closter
i Poland. som med stoer behennighed er in lagd oc hollis hos Somfrukloster, hues farlighed oc vgudelighed ieg hauer thennum aduurd, som ieg vil hobis trngthed for Guds dom, och ei hauer Inst vider ther om at schriue eller tale, vden hues ieg vdi nogen god ros²⁾ vis til nogen forbedring blef af eders kongelig Maiestat betroet at adspørris, besynderlig med huad lempe nogle rette Guds tiener motte thi erlig Somfruer oc gode mens børn be-

¹⁾ Rettet til: pastorer. ²⁾ D. e. Raads.

stiftis som en ret confessor, ted er then kristelig troes oc hel-
lige scriftis bekenner oc lersfader bode i scrif(t)mol oc oben-
barlighed, efter eders Rodis kongelig ordning; tes ligist en
med prediker for en til hielper i Guds emmidder, oc en sogne
prest for almo til same kirki, med en skolemester at holde børn
til lere oc Guds lof i kirken, for ten almis, ter ellers vdfkiftis
møgit vnyttig. Theffe fire personer kunne io til en redelig
hus holling besørgis med nogit af thed megle, ti koste paa
fem oc thue munke efter deris regil, oc nu faa er. Amen.

Ske Guds gode villie oc eders kongelig Maiestatis.

Samtidig Affskrift eller Udlast i Fyns Bispearv. Andragendet
er udateret, men Tiden lader sig dog temmelig nøje bestemme ved Hjælp
af flere Antydninger deri. Forfatteren begynder med at omtale en Fred,
Kongen for nylig havde sluttet; herved maa enten tænkes paa Forliget
med Sverig i Brønsebro 15 Sept. 1541, eller Forliget i Kiel 1543 med
Hertugerne af Pomern, eller Forliget i Speier med den tydske Keiser
1544. Kongens Ordning af Domkapittlet i Slesvig omtales; denne skete
1541, men den publiceredes saavidt vides først i Foraaret 1542 tilligemed
den plattyske Kirkeordinans for Hertugdømmerne. Christiern Pedersen,
der døde 1545, omtales som endnu levende. Bestielsen af M. Niels
Palladius til Prædikant i Maribo, der skete 1544, synes endnu ikke at
være foregaaet. Kongens Befaling, om at Kapitterne skulde underholde
Studenter ved Universitetet, nævnes; denne Befaling udgik 1541. Saa-
ledes viser Andragendet hen til Tiden mellem 1541 og 44, og det er rimeligst,
at det er fra den første Halvdel af Aaret 1542 og formodentlig indgivet
ved Mødet i Ribe, i Beg. af Maj d. A., hvor et saadant Andragende
bedst kunde komme til Afgjørelse, da Kongen saavel som Bisperne og en Del
af Rigsraaderne her vare tilstede; i Begyndelsen af Andragendet omtales
ogsaa Kongens Samraad med Bisperne.

4.

**Dom, hvorved M. Christiern, Sognepræst i Kettinge paa
Laaland, erklæres for assat, fordi han holdt fast
ved forskjellige papistiske Vildfarelser.**

Wij efftherne prestemendt i Laalandt, Per Rasmussen i
Togerup oc proueft i Fulffe herrit, Kieldt Jacopssen i Sax-

Kiøping oc prouest i Muskeherret, Hanss Synnenssen, fogne-
 prest i Fulske, och Niels Knuttsen, prest tiill Synninghe,
 bekiendes met thette wortt obne breff, att aar effther Gud
 byrdt M D xliij tredijæ syndag effther trinitatis ware wij
 met andhre prestemendt kalledhe aff erligh mandt Mesther
 Jørgen Jønssen, wor superintendent, och effther kone Maie-
 statis ordinange forsambledhe i Nysthed at forhøre och grantstæ
 vthi hweff maadhe Mester Cristiern, som ther och tiill Ret-
 tinge wor fogneprest, sagdis at haffue vhorfommelig seg beuift
 vthi syn kircke thieniste oc leffnet, modt Gud ordt oc kongelig
 ordinanz. Tha befundhe wij i sandhet fore then meninghe
 almw, som ther forsamblet war i erlig oc velbyrdig mandz
 neruærelsse, Eric Roskenkranges, leensmandt tiill Naleholm,
 at forne mesther Cristiern haffdhe emodt manghe paamindelsse
 aff bodhe superintendentt, syn prouest oc herrizpresther be-
 uisdhe seg end nw at fara met atskillighe falske lerdoms
 meningher oc holle seg oc folket wti om thee dødhe oc aff-
 ganghen helghen at paakallæ och siellæ at hielpæ met wor
 bøn och andhet moedt then cristelig och rætthe apostoliske traa.
 Desligeste att haffue latt synnghe latiniske sielle messer offuer
 liigh oc thenom begraffuet met sliche latiniske sang oc psal-
 mex, som mandt plendhe i passwe skæ. Oc bekiendhe hanss
 egghen foghendegn, Rasmus Scriffuer, att handt nødhe hanom
 tiill sliig messer och sang at synnghe met segh, som oc borg-
 mesther met alnwen kundhe icke swæ nen, att sliig handell
 vor io skeedt obenbarlige i theris fognekirckæ, meen modt theris
 wiillhæ oc samthæ. Item kunde forne mesther Cristiern icke
 heller loglighe gøre beuiffelict met entthen syn fogners almow,
 att handt leffwer i ecthestaff met then quinnæ, som hoess
 hanom er oc børn haffuer met hanom. Och offuer alt thette,
 sydhhen prouesthen met andhre prestemendt fore slich handhe-

ling og vlydighed modt Gudz ordt oc kongelig ordinantz haffdhe forbodhet hanom siith prestembedhe, tiill handt rættther seg, oc hanff sagh kom i dom fore kongelig befalingz mandt Hansff Brnæ tiill Sorup eller Superintendenten, tha gnyordhe hand dogh kirckethieniste oc brugthe preste embedhe ther offuer i slict forbudt modt alle cristelig loff oc ratt. Ther fore lessde wij kongelighe ordinantz oc recess emodt hanom, liighe som besegledhe ære, oc endheligh bødtt handt seg tiill slætt inghen rætting oc bedring, meen enesthe trøet met euenthyrlighe ondhe ordt. Oc ther fore sagdhe meninghe almw, att thij villæ hanom icæ hanthaffue oc nydhe i lengher nthii sllig syn handeell, meen thee strax samthgelig met prouesthen effther kon. ordinantz oc recesses Indelssæ vduoldhe uti hanff steedt en erlig oc cristelig leerdt mandt, som er Her Niellff Jenssen, ther wor capellan tiill Vestherulfffløø, bedhendis for forne superintendent Mesther Jorghen, at hand met erlig oc velbyrdig mandt Hansff Brnæ, kon. Matis befalingz mandt offuer thenne part aff stytthen, villæ thette ydermere besnyckæ oc vtrættæ i theris befaling oc embedhe effther Gudz villæ oc kon. ordinantz, saa thee en skullæ bliffue forsømtthe wthi Gudz embedhe oc i teris sielles forsyningh. Att saa i sandthet gnyck oc foer, bekiendhe wij met wore syngnetther nædhen fore thette wort obne breff, indhen huilket wij oc saa bedhe erligh oc velbyrdig mand Erick Rossenkrantz oc wor superintendent Mesther Jorghen Jenssen thette samtte wort breff at besegle met off. Datum tiidt oc steedt som forscreffwet stoer.

Orig. paa Papis med sex paastrykte Segl i Jyns Bispearkiv.

Brev fra D. Peder Palladius til M. Jørgen Sadolin om forskellige kirkelige Anliggender.

Dei gratiam et pacem per Jesum Christum. Mitto, mi domine M. Georgi, Superintendens et frater in Christo charissime, literas et responsum fratris de vocatione ista honestissima mihi abs te ipsius nomine oblata. Christus ipse sit tua merces magna nimis. Vbi facile fratris voluntatem intelligis, quod sit acceptaturus conditionem, nisi tu sententiam mutaueris, certis forte rationibus adductus, ita vt fit progressu temporis etc. Scripsi fratri nuper, vt rediret, et spero fore, vt transacta hyeme mox sit adfuturus, relictis in Germania vxore et tribus puerulis, donec rebus constitutis certior factus fuerit de loco et labore et sustentatione. Mitto præterea literas doctoris Pomerani de aduersa valetudine fratris, quas aliquando mihi remitti cupio, quibus necdum respondi. Te autem, mi charissime frater, rogo, vt adhuc vel vno verbo tuam voluntatem in hoc negotio mihi significare velis, vt oblata occasione scribam fratri, si opus esse existimas. Missem literas citatorias ad refractarium istum papistam, nisi tu per nuncium id prohibuisses. Sunt enim tales in ordinem redigendi, vt desinant blasphemare. Valde placuit vniuersitati colloquium tuum, quod habuisti cum isto nebulone in conspectu Regiæ Maiestatis. De nostro autem colloquio cum canonicis Roschildensibus summam tantum scribam, vt scias tu quoque, mendacium fuisse, quod tibi significatum est ab æmulis nostris de M. Matthia, vtinam piæ memoriæ¹⁾),

¹⁾ M. Mattis Pærßen, Rønne i Kjøbenhavn Kapitel, døde i Sept. 1543.

quod coactus et contra conscientiam nostris propositionibus subscripsisset. Libere enim et sua sponte, non coactus, sed bonis et firmis rationibus ex scriptura et patribus sumptis conuictus, tandem subscripsit, tametsi difficilem se in primis, vt fit, præbebat. Quemadmodum et nunc nobis accidit cum canonicis Roschildensibus, de quibus quam breuissime scribam. Post multas actionis controuersias et sermones vltro citroque iactatos tandem institutum fuit priuatum et theologicum colloquium nobis cum canonicis Roschildensibus. Dictus est dies. Venerunt Haffniam nudius tertius. Inceptum est colloquium primum, quod ab hora 8 vsque ad 11 perdurauit, de missa privata, de vera communione secundum institutionem Christi, de spirituali manducatione verbi ad suggestum deque sacramentali manducatione corporis et sanguinis Jesu Christi ad altere¹⁾). Vbi certis et firmis rationibus ex scriptura et institutione Christi damnata est omnis priuata missa, in qua scilicet nemo communicat sacramentaliter, vt vocant, præter sacrificulum, et quod cœna Christi semper fuerit et sit communio et non vnus sed plurium sacramentalis participatio, nisi apud ægrotos, captiuos etc., quanquam et ibi etiam est communio, quia adest minister, qui porrigit, et ægrotus, qui accipit, et liberum est ministro at gøre den siuge felfstæff in conuiuio seu cœna sacramentali. Hæc fuit summa tantum primi colloquii. Secundum inceptum est eodem die hora prima et durauit vsque ad horam sextam sub noctem, de transsubstantione, de reseruatione sacramenti ad pompam, de circumgestatione et de geniculatione seu externa

¹⁾ 3 Hånden er tilføjet: Cantor [et] Nicolaus Blach mutæ personæ, M. Joannes Laurentii talis qualis.

tantum adoratione, quæ monstra omnia solidis ex scriptura et patribus argumentis damnata sunt, omnibus obiectionibus canonicorum dilutis et confutatis ostensaque vera et sacramentali mutatione seu conversione ex nudo elemento seu ex naturali et sodalio pane in sacramentum seu sacrum elementum, in panem sacrum, qui panis sacramentalis et supernaturalis seu plusquam naturalis est verum corpus Christi, et calix seu vinum benedictum est verus sanguis Christi. Ita panis vi verbi assumit, quod non erat, et manet quod erat, donec consumitur, vel donec desinit in vsu esse sacramentum. Accedit enim verbum ad elementum etc. Tertium colloquium inceptum est heri hora octava, finitis in templo sacris, et duravit vsque ad horam primam, de ministerio verbi, pro impositione manuum et contra ordines papisticos. Interim multi egregii loci, facta collatione in scripturis et patribus, in his colloquiis sunt declarati, quibus canonici rectius informati et sanis sermonibus conuicti tandem nostris propositionibus sua sponte, libere et quantum nos intelligere potuimus bona conscientia et propria manu subscripserunt. Aderant ex nostra parte præter nos tres, doctor Christiernus et M. Siningius. Ex his poteris facile colligere, odiosam istam querelam apud te depositam fuisse mendacem de M. Matthia, cum schola cum eo ad eundem modum diligenter et fideliter egerit. Nos agimus in conspectu Dei cum timore et tremore. Præterea nihil moramur vermiculum nos a tergo rodentem. Nebula tantum est, cito pertransiet. Tu videbis. Verbum interim Domini manebit in æternum. Quod restat cum canonicis Lundensibus, cum M. Andrea ex Helsingøer et cum aliis impiis papistis et monachis, id

totum tuis orationibus ad Deum committimus. Nos interim ex gratia Dei monstra illa et beluas papales fortiter conficiamus. Bene in Christo vale. Raptim Haffniæ 12 Decemb. 1543.

Petrus Palladius.

Saluta vxorem tuam, salutant te fratres omnes et mea vxor.

Udskrift: Humanissimo viro M. Georgio Joannis, ecclesiarum in Fionia Superintendenti vigilantissimo, suo domino et in Christo fratri longe charissimo.

Egenhändig Orig. i Fyns Bispearkiv. Har tidligere været trykt som Tillæg til Heibergs Peder Palladius; men da den forrige Udgiver ikke ret har kunnet læse flere Steder i dette mærkelige Brev, har jeg anset en ny Udgave for ønskelig.

6.

**Brev fra Sadolin til Kongen om M. Niels Palladius's
Ansættelse som Prædikant og Læsemester i Maribo.**

Gudtt werre loffuidtt weedtt Jesum Christum for alle
sinn godheds trøst.

Aller kærifte naadiige Herre: Haffuer Jeg paa Eders
Naadis trøst mett høyrerde mandts, Doctor Peder Palladij,
raadtt oc hielp forhandliidtt hoof hans broder, then fromme
oc lerde mandt Mester Niels Palladium, att handtt wilde
anamme thenn arbejnd att werre en læsemester oc predicantt
epter Eders Koningliig Matt. Ordinange wtj Mariboo ij
Lolandtt, huor høynliig behoff er sliig en mandtt, ther dagliig
kwnde thennom wnderwise, hwo salliig will worde, oc haffue
en stedtge flyttiig tilsynn, att then christelliig Religion icke
forhnyndris aff nogen Monchevj eller falske Regell, ther ij

mange maade besyndis att werre modt Gudts ordtt. De testigest kunde læse en dag om wghen aff thenn hellige Scrifft for landts prester, som ther kunde indfare till hannom, oc handt therforudhenn kunde haffue en tilshyon mett prowsther oc prester ther wtj landhet, att inghen forsømmelse steer, nar ieg saa ideliig ther icke sielff kunde werre. Ther som E. Kon. Matz. wilde thett saa werdis till att samtycke oc stadfeste mett Edhers koningliig Matz. ohne breff till Abbatissenn oc menighe Conuentt wtj Mariboo kloster, att thn hannem annanne mett fuldmyndiighedtt paa thenn christeliig Religions wegne mett predicenn, scrifftemaall, sacramentt, iorderdtt oc alle rett kynde embeder sielff att giørre thennom, mett huem andre troo Gudts tienere handt mett seg samtycker, besynderliig en godtt sogneprest ther wtj byen eller om noghen gode predikere holdis ther wtj stedhen aff xxv personer, som ther plener att holdis oc nw er icke wdhen viij, oc flesthen deell leeg mendtt oc wlerde; forwdhen hmes andhen wilkor Edhers koningliig Matz. kandtt sielff forfare. De att hand for sliig syn flytting tieniste motte nyde thenn wonderholding, som begge Conuentz breff oc bezegling er paagiordtt, som forne Mester Niels oc tilstede haffuer, om Edhers Raade thet wilde see. Thn sette¹⁾ sielff thett indtt till Eders koningliig Matt., huadtt Skid edhers Raadis Hognectiighedtt wilde ther giørre till noghen forbedring ther ieg paa mytt embedts wegne thennom nooliig paamynnte hues behoff wor, om thett stedtt schall bliffue worafftiig til Gudts erre oc Christendoms gaffn, som thett well kunde beschickis mett saamange nytteliig personer ther att holdis til lerdom oc Gudts tieniste, som thett er fwnderedt paa. Saa schee nw ther wtj

¹⁾ Her synes at mangle: vi, eller: ieg.

Gudts oc edhers koniglig Mag. willie mett Gudts børns gode samwittiighedtt, som ther schall seg epther rette: Gudt beware Edhers Raade wtj alle gode raadt oc ett langwaarende faliigtt Regementt.

Edhers Koniglig Høgmectigheds
 underdanige tiener
 Jørgen Zenssen.

Egenhændigt Udkast i Fyens Bispearkiv. Brevet maa være fra 1544.

7.

**Sadolin's Fortegnelse over endel vigtige Brevskaber
 i Odense Stiftsarkiv.**

*Index regalium priuilegiorum et literarum
 pro diocesi Otthoniensi.*

Ratio reddituum obsignatorum pro sustentatione superintendentis in membrana maxima.

Obsignatio residentiarum superintendentis, prælectoris et aliorum.

De curiis, decimis et annexis ecclesiis necnon diminutis hospitalitatibus pastorum et aliis libertatibus ministrorum ciuitatensium obsignatio¹⁾.

Ratio reddituum obsignatorum pro ministris ecclesiarum et scholæ in Othonia cum implicita regia confirmatione superordinatis ministrorum sustentationibus per vniuersas Fionix ciuitates.

Obligatio Christierni Petri de sæ vxoris subsidio in vsum scholæ²⁾.

¹⁾ Se *Uttft. udg. Fyens Stifts litt. Selsk. I, 1—2.*

²⁾ Se *Bedel Simonson, Odense Bg. II, 2, 18—19.*

Obligatio vtriusque conuentus Mariboensis pro alendo prædicatore. (Senere er tilføjet: Hæ literæ commissæ sunt pastori Mariboensi).

Obsignatio patris domini Preberi equitis aurati super parochiali curia Kiørdrop cum admissione ipsiusmet.

Prouisio prædicatoris in Nykiøping Falstriæ, cuius confirmatio regia est apud præpositum Falstriæ, et hic quoque prouisio prædicatoris in Nyborg.

Discretio residentiarum apud superintendentem.

Protestatio domini Andreae Rodii¹⁾ de sua vicaria.

Recognitio librorum in vsum scholæ assignatorum.

Inventariolum in domo prælectoris, item in domo ludimagistri.

Index librorum bibliothecæ.

Donatio Frederici super diaconatum ecclesiæ Vinding ad scholam Nyburgensem.

Præscripta omnia inueniuntur in magno rotundo repositoio signato per A. Regales autem missiux conseruantur in oblongo paruo repositoio signato per B. Literæ autem controuersiarum sunt in antiquo rotundo repositoio per C. signato. Antiquatæ autem causæ in glauco oblongo repositoio signato per D. Literæ amicorum in nouo mediocri rotundo repositoio signato per E. Sed hereditariæ et proprii vsus literæ separatæ sunt in obseratum schriniolum.

Egenhändig Optegnelse af M. Sørensen Sadolin i Fyns Bispearkiv.

¹⁾ Sognepræst ved Vor Frue Kirke i Odense (Bløch, I, 737).

**Dom affagt af en Ret i Odense i en Egteſkabsſag,
der tidligere havde været forelagt Univerſitetet
til Betænkning.**

Vh epterne Eylex Rønnow, Kong. Matt. befallingis mandtt tiill Neſbyhoffued leenn, Jørgen Guldenſtiern, Jørgen Jenſenn, Superattendentt tiill Fyens Stiicdt, Hans Friies oc Oluff Hanſſenn, Borgemeſtere wttj Otthenneſſe, gjører witttherliigtt for alle med thette wortt obnebreff, ath aar epter Gudſ byrdtt M D xlviii fredagen epter Egidij mar for off tilſtøde kallett wttj Sanctj Hans Cloſter y Otthenneſſe tuende perſoner, Oluff Hanſſen oc Seynell Knudſdatther, om nogen tale om Ectefkab, ſom ſagdis thennom att være mellem gangen. Tha frambares ett oben bezeglet breff ſaa Indendis: Jeg Seynell Knudſ datther kiendis y thette mytt obnebreff, at ieg nogen tiitlang haſſuer wariitt wdj nogen weaſkab mett thenne breffuiſſer, fornumſtiig ſuend Oluff Hanſſen, oc wttj ſamme weaſkab haſſuer wh ij børn tilſammenn wtthen retth Ectefkabs handell, endog att off ſelff tiilforne haſſuer werit nogen ordtt emellom om ectefkab, huilcke hand icke nu holde will, oc ey ieg fand hannom thett paa medtt ſantt wiittneſbyrdt beuiiſſe, oc aldriig wh haſſuer wariitt lougliigen giiffuiitt ſammen. Oc eptertj att hand wiill icke haſſue meg tiill ecte, ſaa gierne ſom ieg hannom, tha er ieg ther med well tiilfredh. Thi giiffuer ieg hannom lediig og løeff, quitt og friie for hues tiilſagen ſom hand meg giordt haſſuer y thend ſag, oc haſſuer handt myn tiilladelle att maa giiffte ſegh huor, hand løſther, oc ſtall være vbehindrett off meg epter thenne dag y alle maade. Thette forne breff vor bezegliitt aff Knud Bagere, Knud Anderſſen oc Knud

Bødecker borger y Otthensse, oc ther offuer aff her Chresternn Bouellssen, prier tiill Sanctj Knud. Thette samme bestodt oc forne Seynell Knudsdatter selff mundeliig for off, bekendendis ogsaa att hende vor giortt fornøielse medtt v. daler, v. alne grofffløde og v. alne engelst for siin bekostning med hans barn att opføde. Suor hand oc selff for off, som tiilforn for Her Prier tiill Sanctj Knudt oc Clercheriedt, paa Helgens eedt med vpracte fingre, att hand aldriig aff siitt hierte samtyctte att viille haffue hende tiill ecte. Bleff oc her sammetiidtt læst høylert mandg Doctor Peders skriiffuelse aff Siælendg stiiætt, om huad handtt med andre wiise mendtt aff Kiøbenhaffns høye schole vdi samme sag adspurdtt gaffue for ett raadtt oc stielniidtt epter forskreffne breffs berettning, at nar sliig sag med sande viittnesbyrdtt kunde icke beuiise, tha skulle thend person, som for ectestab fictis, stades tiill siin eedt etc. Epter sliig beleyliighedtt lodtt vj forthj thett bliiffue ther wedtt, endog her aff adstiiellig orsagh var handliitt om theris ectestab ved talfsmend mellom thennom, liussning utti kirche og andre stæffue ther om. Dog men thett icke bleff fuldkommitt enthen ved prestegiiffuelse eller sammen viielse, thet handtt selff affflog oc icke viilde lade offuerliust stie wedt preste tianiste utti kircke, men nu forsuerges, att hand hende aldriig aff hierthet samtyctt nogen ectestab, oc hun selff thett ey heller, som hun siiger, enthen viill eller kann beuiise, tha finde vj thett icke guod ectestab mellem thennom bestendiig att være, for hues adstiiigelisse guode Chriisten tør lade seg forarge, men lade thennom selff paa begge siider suare for Gud, om nogen samuittigheg anden viittnesbyrd ther om hoff thennum er, end som the her for off bekiender. Tiill wiidtnesbyrdtt trycke vj vore Siiguetter

neden for thette vortt obne breff. Giiffuett aar, dag og stedtt, som forskreffuett staar.

Original med fem paatrykte Segl i Fyns Bispearkiv.

9.

Statuter for Præstekalendet i Odense By og Herred.

In nomine Jesu Christi domini nostri.

Nos subscripti ecclesiarum prouinciæ Ottoniensis presbyteri, quemadmodum sumus generali huius Fionensis dioceseos ecclesiastico collegio viciniore, ita quoque vt simus remotiori clericorum gregi bona fraternæ societatis et vnanimittatis exemplaria, ad Dei gloriam et promotio- nem Euangelij eius sanctissimi, nostra sponte recipimus et obligamus nos ad mutuum et sacrosanctum colloquium quater in anno celebrandum.

Videlicet omni secunda feria post dominicam quat- tuor temporum, quo die, mane hora sexta ad septimam vsque, omnes compareamus in ecclesia generali ad pias preces fundendas et ad audiendam sacram concionem, sub pena quatuor solidorum.

Deinde, mox a septima, concione finita et laudibus Dei decantatis, conueniamus in locum colloquio secre- tiori aptum, vt vel in sacellum episcopale vel publicam nostram bibliothecam. Vnde nemo sine euidenti neces- sitate discedat ante horam decimam, vt interim singuli suos defectus aut questiones vtiles proponere possint, ad quas etiam alij per ordinem distincte et prudenter re- spondeant.

Nemo fratris questionem derideat vel interturbet, aut secreto proposita diuulget in publicum vel ad verbi Dei

vllum aduersarium, sub pena priuationis ab hac honesta et pia sodalitate.

Et si contigerit (quod Deus auertat) controuersiam aliquam magnam oriri, non discedamus, priusquam res bene componatur sub iudicio Superintendentis, publici prælectoris, prepositi et optimorum fratrum, nisi disceptantes vel voluntarie causam suspenderit ad proximum futurum colloquium, vel appellauerint ad inclitam Academiam Haffniensem, idque suo periculo et omnium sumptu, si causam perdiderint.

Nec recipiatur aliquis in hoc nostrum colloquium, nisi publicus diuini verbi minister fuerit, etiam adiuratus ad fidelitatem ecclesiasticæ promotionis.

Sedebunt et singuli iuxta ordinem, quo recepti fuerint in hanc nostram societatem, nisi aut promotio academica vel officii dignitas sublimius aliquid postulauerit.

Hora decima frugale habebimus prandium per horam, non ex pluribus quam quatuor ferculis, sub pena vnus marcæ pro quolibet excessu. Primum sit laridum et salse carnes cum sinapio. Secundum ferma aliqua, vt dici solet. Tertium caro agnina vel bubula. Quartum assatura. Quodsi tempus id requisierit, sint similiter quatuor et non vltra ex piscibus, salsis scilicet, maceratis et recentibus vel assis vel elixis cum sorbiciuncula intermedia. Hic tamen pio patrifamilias suum relinquatur iudicium et arbitrium de ciborum delectu.

Hoc prandium patet nobis, quiuis in hanc societatem receptus, cum ordo ipsum attigerit, disponatque nobis vel in propria, si habitauerit Othoniæ, vel in alia clericali domo honesta et ad hoc apta.

Sub prandio lectionem mensalem vel ex Margarita theologica vel ex alio insignite vtili libello legat supremus schole vicarius. Et alii duo ministrent, si alioqui se ad nos inuitari permiserint. Rector autem pro dignitate sui officij mensæ assideat. Et si voluerit, poterit gratias in musicis figuratiuis decantari facere vel aliud artificiale sed breuiter, assumptis ad hoc pueris latina intelligentibus et ad musicam aptis. Poterit et dialogum aliquem vel quid simile ad nos introducere, personis tamen cognitis¹⁾, et cum requisito ad hoc consensu prepositi et patrisfamilias cum Superintendente, si adfuerit.

Qui offenderit confratrem, mulctetur pro iudicio quatuor fratrum iuxta facinus ipsum.

Non propinetur nisi bona cereuisia, nec aliquis differat abire vltra secundam horam pomeridianam aut ad summum tertiam.

Neque numerus symposij huius augeatur super triclinium, hoc est ad capacitatem trium mensarum quadrangularem. Prima sit Superintendentis, prelectoris et ecclesiastarum vrbanorum. Secunda sit prepositi cum ministris ecclesiarum ruralium. Tertia sit sacellanorum, ludimagistri et ministrorum, nisi vna aut altera oblonga ad hos tres ordines sufficiat.

Non excludantur parochorum ruralium ministri aurigæ, quia difficilius est illis ad nos iter et non sine suis impensis.

Paterfamilias constituat obesos panarios²⁾ et non tantum ligneos orbiculos³⁾, et apponat singulis mensis

¹⁾ Ovenfor S. 93 har jeg ved Uagtksomhed forklaret dette Udtryk urigtig; det bør oversættes: i befjendte Udflødninger, eller: Røller.

²⁾ Brødkurve. ³⁾ Træbrætter.

vas eleemosinarium, ne mappa nimium maculetur pinguedine, in quod vas coniciatur optimum frustrum ex singulis ferculis, et vna paropsis¹⁾ ex singulis reponatur ad mensam legentis et ministrantium post lectas gratias.

Colligantur eleemosinæ ex reliquiis ipsis, et per eosdem fideles vicarios schole pauperibus pueris scholasticis sunt distribuende ad ianuam tertia hora.

Conferamus item in vnoquoque conuentu nostro multam taxatorum cum solido a singulis ad conseruationem et augmentum bibliothecæ nostræ communis.

Quilibet item ad nos receptus pro legato dabit ad eandem bibliothecam vnum ex optimis suis libris, vel in vita vel saltem in morte.

Nemo etiam recipiatur, nisi sit publicus in verbo Dei minister, qui non solum prandium parare possit ad corporis refectionem, sed etiam ad precedens colloquium concionari nobis ad victum animæ.

Assignetur ei locus predicandus, quando alteri resignetur patrisfamilias nostri officium ad instans tempus nostri colloquij.

Qui item nostrum conuentum honorare velit vase aliquo potorio aut suppellectili alia, sit publicus prælector talium conseruator, vt est bibliothecæ.

Qui se absentauerit ab antemeridiano colloquio etiam ab initio, dabit dimidiam marcam, si penitus abfuerit, dabit integram, nisi legittime fuerit occupatus in sua vocatione, et tunc eius excusatio stabit ad iudicium quatuor fratrum.

Siquis fratrum habuerit aliquid aduersus alium aut sciuerit dissidium inter alios in hac nostra societate, non

¹⁾ Et fad.

dissimulet aut sinat talem inter nos hypocrisim et Jude animum, sed curetur, vt vinculum pacis etiam ex animo vigeat in nobis sub bona conscientia.

Samtidig Afskrift eller Udlaft i Fjens Bispearkiv. (Understrifter mangle).

10

Kontrakt, hvorved Præsten i Veringe med Biskoppens Samtykke afstaar sit Embede til en anden.

Fegh Oluff Esbernseenn bekender oc witttherligt gør mett thette myht obne breff oc eghen handschrifft, att efftherdij thisse viij dannemendt, Rasmus Magenn i Hielmerope, Per Hansenn i Weringhe, Matts Jensenn oc Nels Berthelsenn ibid., Jens Mandt i Skoufbo, Jep Magenn i Bregnemose, Morthindt Jespersen i Weringe oc Hans Andersenn i Stenolt, thij bleff fuldmøndige betroet aff Jep Michelseenn oc andre fellies wenner, som forsamlit wor hoff hoglerde mendt Mester Sørghenn Jensenn, Superattendent, oc Mester Hans Woffius, herritz prouft wthj Otthense herret, att mere offuer enn wenlige Contract medt hederlige mandt Her Michel Zebsen, sogne prest wthj Weringhe, oc hwem mett hannom offuer ening kunde komme thill att bliffue enn Gudtz ordtz thienere med liidelige wilfor wthj samme soghenn, ther handt nu fielff icke kandt for allerdom oc skrøbelighed forstaa, att handt dogh kunde nyde noghen hielp ther aff thill synn allerdomis wonderhollingh, oc then, som sidde skall wed gaardt oc fognen, maathe dogh haffue att holle fegh aff for synn thieniste, oc the forne viij dannemend nu paa fredagh wthj paaste wgehe, aar effther Gudtz byrdt 1551, wthj forne Her Michels stue, neruerindis hans sønn Jep Michelseenn oc flere wenner, wthj erlige och welbyrdige Mandtz Sørghen Bradis fogedis offuer-

uerelse, komme offuer saadan enn foreningh med forne Her Michell, att handt migh synn foghen wille oplade wthj begge more liffues thiidt, mett saa stell iegh ther thill kunde findis aff Superattendent her i styctet lerdt oc bequem, oc wbrødeligen wille holle forne Her Michell thenne off imellom giordt contract, som er att iegh skall giffue hannom aarlige aar thill gode rede hwer sanctj Morthens dagh thenne stellige penzion: Først fem ørtuge roo. Item fem ortuge bygh. Item hannom oc att beholle then thienere wthj Bregnemose med synn landgilde. Item ebt swynn, saa gott som iij marc, eller oc iij marc, item iij gode lass hør oc iij lam, thette att yde hannom sanctj Martinj dagh att syfte wthi Affens thill gode rede. Item ster thett saa, att Gudt handt kaller forne Her Michell Zepfenn, inden aaret er halt wde, thaa skall thet halt wdt thill hans aruinger, menn feyll ther enn maanett eller tho, att handt dør føre aaret er wde, tha skall redzelen dog ligeuull wdt all thilsammen, men hves thett saa ster effther Gudz willie, att forne Her Michel leffuer migh offuer, thaa skall inghen intrede wthj samme hans kyrcke, wthen then sligh enn lidelig contract holle will. Icke skall iegh heller wthj hans liffuis thiidt oplade noghen then, wdenn hwem thenne myn forplicingh holle will oc ther thaa ther thill samtyckes aff herriz prousten oc superattendent. Then thiidt oc men thenne aarlige penzion icke paa gaar att wdgiffuis før for en andenn aars renthe, hiell Samelld effther thenne nest følgendis S. Martinj dagh, thaa skall forne Her Michell Zbfenn thill synn behielpingh i thenne neruerende aar først beholde alle synn rofedt, som nu i iorden er, medt anden grøde thill S. Michelsdagh oc halff rothindenn oc halff medzommers thinden wthj thenne sommer, men iegh beholle alle byghthinden medt noghen bygsedt oc hør, som forue viij dannemendt endnu medt

Jørgenn Brade fandt offueruehe beggis wore nørtørtighed thill hushollingsh oc free att were behoff; oc meninge sognemendt haffuer loffuet ther for migh i andre maade att were behielpelige for myn tro thieneste. Thaa effther alle thisse forscreffne articler forplictet iegh migh paa myn gode tro oc loffue att wille wbrødelige holle thenne samme contract wthj alle syne puncter, bedendis fordiij wønlige hederligh mandt for^{ne} Mester Hans Woffius, theune samme herriz prouft, att handt will thenne woris contract med off baade forsenle, att konge Maiestatis Lensmandt effther Superattendants samtycke maa then ndermere stadfeste. Giffuit i Otthense aar som forscreffuet er, Quasimodogeniti Louerdagh.

Samtidig Afkrift i Fyns Bisperarkiv.

11

Optegnelser om de Tillæg i Indkomster, forskjellige fynske Præstekald skulde have.

Register paa the preste bressue, som Sorgen Skiu-
ckell skall forskickes at dele eblant presterne wdj
Fyens stigt, saa wiit som hand befaling haffuer
offuer the geistlig.

Item presten aff Nyøe och kirckenn ther sammesteds at
stiftes tienden emellom, halff til presten oc anden halff part
til kircken¹).

Item Wedle kircke at nedertages.

Item Her Peder kronens part aff tienden i hans liffs
tid aff Skjudebierg oc Orte.

¹) Brevet, dat. 9 Jan. 1555, er trykt i Hofmans Fundat. IX. App. til Fyn. S. 10—11.

Item Her Mags kronens part aff tienden aff Landerup vdi hans liffs tiid.

Item Daffuinde oc Allerup bliffue vnder en prest.

Item breff paa Sobn, Sandagger, Holuad oc Turupe fogne¹).

Item fogne presten til sancti Albani at nyde halff kronens part aff Skambye sogn, oc fogne presten til Skambye at beholle theud halff lest korn, som sancti Albani fogne prest nu haffuer aff Skambye fogne presters rente; oc er thu breffue paa²).

Item presten tiill Bielling at beholle kronens part aff Brendfiell.

Item fogneprestens breff aff Wedtoffte.

Item presten aff Guldbierg beholle theud gard, hand iboer, oc thet vicarie, hand i vere haffuer, vdi hans liffs tid.

Item hospitalet i Odense breff paa Tornbjerg gard.

Item fogne prestens breff til sancti Hans i Odense at beholle tienden aff Næsbjohffuit ladegaard.

Item Holme closters breff paa iij kircker³).

Item fogne presten til Suoninge at beholle et boel oc en kircke tofft.

Item presten til Vesterhesinge illebrand aff kircke stoffuen.

Item at Becke gard skal her epther ligge vdi Medelbhe fogen.

Item presten til Bissenbjergis kirckes breff⁴).

¹) Brevet angaaende Foreningen af Sobn og Turup var dat. 9 Jan. 1555 og omtales hos Bloch, Fynske Geistl. Hist. II, 308.

²) Brevet, dat. Nyborg 7 Jan. 1555, er trykt hos Bloch I, 605—6.

³) Brevet, dat. 9 Jan. 1555, er trykt i Christian III's Hist. II, 510.

⁴) Mester Mickel, Præst i Bispenbjerg, fik Brev paa Sognets Kongetiende, saafænge til Kongen traf anden Bestemmelse med den. Dat. ipso die trium regum 1554 (Reg. o. a. L. 6, 197).

Item breff att Egense kircke skall nedertages.

Item breff paa al thienden aff Trøstrupe sogen¹⁾).

Item sogne presten vdi Medelfar liifs breff paa thienden aff Ræsslund.

Item Her Byrgen vdi Krarups breff.

Item Her Byrgen vdi Boense breff paa kronens part aff thienden aff Skoubne sogen hans liifs tiid.

Item sogne prestens²⁾ breff till sanct Alban vdi Othense.

Item Iesemesteren vdi Othense breff paa kronens part aff thienden aff Seyerleff sogen³⁾).

Item capellanens breff tiill sanct Hans vdi Othense.

Item Her Byrgen vdi Wedlebye liifs breff paa kronens part aff thiendenn aff samme fogenn och epher hans død samme thind att skiffes vdi ij parther, thend ene part tiill prestenn och thend andenn tiill kirckenn.

Item presten aff Merruff fogenn breff paa xij les wedt aff windtfeller aff Marsløff kircke skouff.

Item Her Hans vdi Ørsted liifs breff paa kronens part aff thienden aff Ørsted sogen paa affgiftt.

Item Fordløse och Horstrup fogenn skall bliffue wnder en prest.

Item Her Jost liifs breff paa kronens part aff thienden aff Allerup sogen.

Item sogne presten tiill Gamborig breff paa kronens part aff tienden aff samme sogen.

¹⁾ Brevet, dat. 9 Jan. 1555, er trykt i Hofmans Fundat. XI, 145.

²⁾ Formodentlig en Fejskrift for: Kapellanens; thi Brevene for Sognepresten ved S. Albani Kirke ere omtalte ovenfor; et Brev angaaende Kapellanens Løn, dat. 9 Jan. 1555, er trykt i Christian III's Hist., Suppl. S. 131.

³⁾ Brevet, dat. 7 Jan. 1555, er trykt i Christian III's Hist., Suppl. S. 130.

Item Wenebye kircke skall nederbrudes och fogne folckit søge tiill Vdbye kircke.

Item Rørup kircke skall tilluckes, och the vj mend vdi Rosleff at søge tiill Merru kircke, och Rørup mend at søge tiill Arnes kircke.

Item ko. mt. breff tiill Thyrgen Stinckel at skulle fornøge Her Niels Brun $\frac{1}{2}$ lest kornn vdi thette aar, som ko. mt. gaff hanum.

Item vdi lige maade Her Thyrgen vdi Mundæbo iij pund kornn.

Item vdi lige maade Her Sorgen i Krarup $\frac{1}{2}$ lest byg.

Item vdi lige maade Her Thyrgen i Fangel $\frac{1}{2}$ lest kornn.

Item vdi lige maade Her Hans i Vgersløff iij pund byg.

Item Her Hans vdi Kierte at skulle mue vppebere kronens part aff tiendenn aff Kierte fogenn vdi thette aar.

Item at fornøge Her Thomes vdi Jordløse $\frac{1}{2}$ lest kornn, som ko. mt. gaff hanum.

Vdi Nyborig leenn.

Item presten aff Kullerup skall epher Her Berthels død haffue Reffsuindinge tiill Kullerup.

Item presten tiill Stenstrup skall haffue halff parthenn aff kronens thiende aff samme fogen.

Item Tollebølle fogne kircke skall werre annex tiill Tra- nekier fogenn.

Item Ellinge kircke skall were annex tiill Skellerup.

Item Fodsløtte kircke skall were annex tiill Trøggeløff.

Item Giesteløff fogne kircke skall werre annex til Hø- ruppe.

Item Skarøe, Hiortøe och Birckholm skulle søge tiill kircke tiill Dregøe.

Item Siuelbne fogne kircke skall were annere tiill wor frue kircke vdi Nyborig¹).

Item Ferrigløff kircke skall nedbrudes, och folcket at søge tiill Roldsted²).

Item Søllinge kircke skall nederbrudes, och folcket søge tiill Hellerup.

Item fogne presten tiill Boense skall nyde halff partenn aff thiendenn, och kircken halff part.

Item thienden aff Querndrup skall stiftes halff tiill prestenn och halff tiill kircken.

Item prestenn aff Herrested skall vdi thette aar beholde kronens part aff thiendenn.

Item vdi lige maade presten aff Dre skall beholde kronens part aff thiendenn aff Vigstruppe vdi thette aar.

Item prestenn vdi Lyngelse skall haffue kronens part aff thienden aff forne Lyngelse fogenn vdi thette aar.

Samtidig Optegnelse i Geh.=Art., Topogr. Saml., Fyn 6. Denne Optegnelse omfatter kun de Breve, Kongen udstedte i Nyborg Mandag og Onsdag efter Helligtrekonger (s: 7 og 9 Jan.) 1555. Af tidligere udstedte lignende Kongebreve kan nævnes, at Hr. Jesper Brun, Præst i Vibn, fik Brev, dat. Lørdag efter Dom. Lætare 1554, paa Vibn Kongetiende. Her Bertel Simonsen, Præst i Bindinge, fik Brev, dat. Torsdag efter Philippi Jacobi 1554, paa Rejsvindinge Sogn, dog skulde han holde en Kapellan til at betjene det sidstnævnte Sogn. Den i ovenstaaende Fortegnelse anførte Bestemmelse om, at Rejsvindinge skulde forenes med Kullerup, er altsaa af en senere Datum. Præsten ved Vor Frue Kirke i Svenborg, som hidtil havde haft Lved Sogn som Annex, mod at holde en Kapellan til at betjene Annexet, fik Brev, dat. Tirsdag efter Simonis et Judæ 1554, paa, at Lved Kirke maatte tillukkes og Sognfolkene henvises til Vor Frue K. i Svenborg, hvorved han sparede at holde Kapellan. Lved Kirkes Ornamente, Messeskæder og øvrige Inventarium skulde tilfalde Kirken i Svenborg, og Sognets hele Tiende

¹) Brevet, dat. 7 Jan. 1555, er trykt i Hofmans Fundat. V, 536—7.

²) Brevet, dat. 7 Jan. 1555, er trykt i Christian den Tredies Hist. Suppl. S. 233—34.

deles i to lige Dele, hvoraf den ene skulde tilfalde Præsten, den anden Vor Frue Kirke i Svendborg. (Alle disse Breve findes i Reg. o. a. L. Nr. 6). Sognepræsten i Kjerteminde, Hr. Peder Kortsen, fik Brev, dat. Tirsdag efter Nytaarsdag 1553, paa Drigstrup Kongetiende, forat han desbedre kunde holde en (residerende) Kapellan. (Saml. t. Fyns Hist. og Topogr. III, 2).

12.

Sadolins Anbefaling for en Mand, der havde været Kapellan og senere Degn i Bjergby paa Taasing.

Jeg Bürgen Zensfenn, Superattendent till Fyns stict, befender medt tette mith obne breff, adt tenne dannemandt her Jøb Hendrickssen aff Bierby paa Taasing her Ƴ Fyns stict haffuer ladit mig wiede, adt hand for nogen sin nødtortig erinde haffde behoff adt fare till nogre sine wenner Ƴ Selandt, om hand medt Gudh̄ oc teris hielp kunde nogre bedre vnderholling bekomme, huilcket ieg hannum icke kunde fornecte adt hand tedt kunde forsøge gerne medt min willig oc widtstab. Jeg haffuer her Ƴ stictet kendt hannum for en dannemand widt 22 aar, oc war en prest, før ieg kom till befaling, oc siden thyctis hannum gaat adt nære sig medt en degendom till ten sogen, som hand till dis̄ haffuer werrit, som hand oc før war en capellan medt sin broder, som ter war sogenprest. Oc enddog hand for sin ringe næring skyll haffuer ladit sig bruge en titt lang till oc adt werre en ting skriffuer ter paa landit effter dannemendh̄ begering, haffuer hand dog ter inden skickit sig well, som oc Ƴ andre sine befalinger oc omgengelfer, som hand haffuer fromme mendh̄ widtnisbyrdt nock ter paa, oc ieg icke heller kand hannum andit widtnesbyrdt giffue ter offuer end ten, ter goed er. Derfor beder ieg baade hans frynt oc fremmit, oc besunderlig huem han-

num kandt werre behielpelig till nogen forbedring effter hans willkaar, adt ti wille tage tenne hans reitze y ten beste mening, adt handt icke er afffaren y wlydighet, en heller lader hannum andit end gott adnyde for min person eller emmit. Ten tidt andre kirckens personer alle wegne offuer rigit bleffue bestyrckit y teris vnderholding aff konge matz. wor naadige herre, saa well her y stictet som anderstedtz, huer effter sine willkaar, ta laa hand siug wnder Gudz handt oc en actit adt lade nogre hans sag bestille. Bedendis nu for Gudz skul, om hannum endnu kunde nogenstedtz bliffue forbedring enten ter eller her, oc hues hand end nu wilde oc kunde effter sin forbedring nu y fremfarne aaring lade sig widere bruge y capellandom eller ander prestemmit, huo nogre hans tienniste ydermere beger, oc hand kand findis dulig till for nogen sin rund wnderholling, ta er hans leffnit oc omgengelse mig well saa behagelig wdi stilhet oc rolighet, adt tet skulde mig icke mishage, men mere kertz werre. Tenne min willig, widtstaf, windisbørd oc forbedings striffuelse for hannum befender ieg medt mit signet her neden for tryct. Giffuit y Ottenfe S. Matthei apostels oc euangelistes dag, 1557.

Original paa Papir med paatrykt Segl i Gehejmearkivet. Den noget ejendommelige Retskrivning minder om Tillæg Nr. 3.

13.

Brev fra Sadolin til Peder Ore angaaende kaldelsen af en Præst til Nyborg.

Wenliig helsenn medtt Gudz naade y Christo. Epther wellforskytt mangfolldiig tacksigelse for megit gott. Kerre Peder Ore, besynnderliig gwode menn och stedffe befunditt tro forsuor, ieg giffuer edher nydtmygeliig tiill kendhe, adtt ther

ieg nu siift wiidtt paaste marcktiitt tiill taliidhe medtt edher paa Koffuinhaffns slott, som och medtt mynn herris Raadis prædicant Mester Hendrick, om enthen aff edher wiiste nogre sager, ther miig kundhe werre bekenliigt hos hans Raade adtt thale om thenn thiidtt, tha mintthe y nen, helst y then hans store mødighedtt medtt mange store sager, machtt laa paa. Ther viij dage tiilforrn epther her Niels Pederffsens saliig affgang, som fogne præst wor y Nyburg¹⁾), bleff Her Lauris Hanssen, ther wor hans cappelan och prædicant paa slottiitt, och er enn godtt lerdt mandt, kallitt aff borgemesther och raadtt paa menighedz wegne, medtt hans Raadis lensmandtt paa slottiitt Franndz Brochennhuff, och epther then hans kaldz forskriifftt tiil miig kunde ieg icke anndiitt wiide, end ieg mothe hanom well samtycke tiil enn fogne præst y her Niels Pederffsens stedtt. Eptherdi hand haffde y nogre aar ther thienntt och well prædicantiitt for mynn herris Raade sielff, siidenn hand bleff medtt hans Raadis wiilge och samtycke diidtt kallitt fraa thuende fogner, y then hoff, hand skulle ther forfremmis, som hanom och bleff loffuit. Then samme her Lauris er och saa from, adtt alle herrudz præstene tiil samem endrechteligen viij dage ther epther wduoldhe siig hanom for synn proust y samme Windinge herrudtt. Nu viij dage siidenn, ther Franndz wor hiem komet, lodtt hand mig hemelig forstaa, adtt wor naadige herre kong. Matt. haffde befallitt hanom adtt siige miig, dett hans Raade wiil haffue Mester Oluff Biørnsen tiil enn fogne præst her y Nyburg. Well y Gudz naffnn hans Raadis wilge ther icke er modtt Gudtt, wiil ieg nødiig werre wlydiig, och siidhen haffuer wy her forloffuit och wentiidtt Mester Oluffz enthen egen kømmhe hiidtt eller nogen

¹⁾ Se Bedel Simonsen, Odense Bys Hist. II, 2, S. 94—95.

wiiff ſkriiffuelfe fraa hanom, huad ther om er beſtiickitt och beſlutt, thett wy gierne wiille rethe os epther, fortøffuendis end och om en cappelann, huem hanom behager y thienifte medtt ſiig tiil byenn eller paa ſlottiitt. Gudtt wedtt, ther ſom ieg haſſde wiift, adtt mynn naadige herre haſſde wiild ther om anderledis werriidtt beſpurtt och beſøgtt om en ſogenn præſt eller minſte cappelann ther adtt ſethe, ſkulle ieg icke haſſue tagiit nogen forſømeſe ther inden. Jeg minthe, hans Raadis lenſmandtt haſſde bode wiift hans Raadis wiillge ther om och haſſde thend myndighedtt epther ordinanzenn adtt giiffue collatz paa then kirke ſom andre baade wiidtt flott och anderſtedtz y then partt aff ſtigthen wnder hans beffalingh, thedtt ieg nu hør anderledis end epther ordinanzenn begyndher adtt ſethe y ſynn collatz, hand giiffuer nogenn præſt, medtt ſaadan enn articell: Ther ſom kong. Mantt. thett ſaa behager. Gudtt werre loff, hans Raade behager allt gott; ieg tror dog icke, at hans Raade will werre bemødigett igenn medtt ther om, och wiilfor adtt ſettis hos ſiig medtt andre kirker, y huadtt reth hans Raade haſſuer well hos alle kirker och offuer os alle hans Raadis fatige wnderſaathe, och io beſynderliig adtt raade, huem hans Raadis tro præſter ſkall were her ideliig wiidtt thieniifte y Nyborrig. Behager hans Raade icke thenne hans Raadis cappelann her Lauriiz, ſom epther ſliig wiilfor, ſom forſtreffuit ſtaar, er nu ſkiickitt baade en ſogenn præſt och en herrudz prouſt icke wduliig, och ther tiil medtt end nu ſielff wocther cappelann thienifte ſom en godtt predicant baade y byen och paa ſlottiidtt, Gudtt werre loff, tha er Meſter Oluff Biørnſſen och well en godtt lerdtt mandtt, then mig aldrig haſſuer werriidtt miſhagelig, men ther hand wor nu y Nyburg epther ſalig her Niels Perſſens afgang, ther her Lauriiz bliiff koriitt thiil en prouſt, adttſpurde ieg hanom

sielff mundeliig wdi Nyburg kirke och, om hand haffde nogen breff paa, tha swariide hand klartt ney. Er ther nu siden anderledis om beskiickitt, tha wenthe ieg hanom io enthen komhe sielff eller skiickidtt miig sin skriiffuelse, thett ieg kunde retthe mig epther, thett wilde ieg alttiidt gierne, hues Gudt kandtt bedre werre tiil ære och mynn naadige herre Kong. Mahtt. tiil willig wdi mynn fatige thieniste. Kierre frome Peder Dye, eptherdi η erre nu epther Gudtz wiillige och Kong. Maht. gunstige naade ther, som ieg hør, nu tiil stede, adtt [η] best kand were eders gamle wen en from Daniel paa Gudtz wegne, beder ieg eder ydmngelig, η wille mett huilken from mand eder best thæis, om then gwode herre Johan Friis icke end tiil stede er, wiilde wmage ether med beste lempe adt lade wor nodige herre Kong. Maht. wiide thenne sags forklarung epther thene mynn skriiffuelse, then ieg icke nender mig tiil adtt skiicke hans Naadis Mahtt. sieluff tiil hende. Ske Gudtz gwode wiilge ock hans Naadis. Then same gwode Gudt hans naadelig och salig regementt medtt gandtste hoff och ther η blant edher euindelig beffalindis. Aff Nyborig Mandag epther første søndag trinitatis 1557. Och frome Peder Dye giører och for Gudtz skyll adtt fli mig gunstig skriiuell igen med thene samme miin lendtt budtt, tagendis løn af then euig Gudt, hues mynn thieniste icke kandt forsthye och wederlegge.

Ethers wiilliigh thiener

Jørgen Sønssen Superattendent.

Egenhändig Original i Gehejmearkivet, topograf. Saml., Fyn Nr. 4.

Melanthons Anebefaling for Hans Jørgensen (Sadolin).

S. D. omnibus lecturis has literas. Vetus Ecclesiæ consuetudo est, honestis auditoribus dare testimonia de moribus et studijs, ut bene moratj & studiorum causa peregrinantes discerni ab erroneis possint, qui vagantur vt impostores aut insidiatores. Ideo hæc testimonia non ambitione, sed officij causa damus. Adfirmo igitur hunc Johannem Georgium Danum, natum in Metropoli Chersonesi Cimbricæ Viberga, venisse in Academiam nostram ornatum honorifico testimonio viri Reuerendi Petri Palladij Dani doctoris Theologiæ gubernantis Ecclesiam Hafniensem et Rotschildensem. Deinde commoratus est hic Johannes Georgius in nostra Academia hac ætate, cum magna laude modestiæ & diligentæ in literarum studijs. Scribit solutam orationem et carmen, & ad studia philosophica adiungit doctrinam Ecclesiæ dei, quia præcipue refert hos discendi labores ad hunc finem, vt illustret gloriam filij dej, et seruiat vtilitatj Ecclesiæ. Cum igitur & mores boni sint & honesta sit causa peregrinationis, & ipse alijs non sit oneri, sed patris viri honesti et docti pietate et liberalitate alatur, peto, vt hospitalia ej officia præstentur, præsertim a doctis, qui sciunt graues esse causas, cur studiosi expetere peregrinationes debeant, videlicet vt peritorum iudicia audiant, & de necessarijs rebus erudiantur & confirmentur. Ita Basilius Ecclesias in Asia & Europa adiit, vt vetera testimonia inquireret. Tales igitur hospites præcipue amanter complectendi sunt. Ac de his vere hoc dici potest, quod in vetusto poemate honestissime scriptum est

*Ζεὺς ἐπιτιμῆτων ἰμετάωντε ξείνωντε
ξείνωος ὅς ξείνοισιν ἀμ' αἰδοίοισιν ὀπηδεῖ.*

Bene vale candido lector. Datæ die Octobris vicesimo.
Anno 1550, Witebergæ.

Philippus Melanthon.

Egenhåndig Original i Bl. fol. Saml. 1076. Fol.

89.

**Et nri Vidnesbyrd udsædt af Melanthon for
M. Hans Jørgensen Viberg.**

Philippus Melanthon s. d. omnibus lecturis has literas.

Sua cuique uirtus uera et præcipua commendatio est apud prudentes, qui statim et iudicare ingenia possunt, et virtutem amant. Extant autem Poemata præclare scripta huius Magistri Johannis Georgij Vibergij nati in oppido Cimbriæ Viberga, quæ et naturæ ipsius bonitatem et eruditionem et virtutis studium ostendunt. Quare me satis esset nomen ipsius indicare ijs, qui eum antea non norunt. Docti enim statim eum complectentur propter facultatem ingenij et morum suauitatem. Sed tamen quia in familiari consuetudine magis introspecti hominum naturæ possunt, etiam iudicij mei testimonium ei tribuere uolui, cum amplius biennio nobiscum ita uixerit, ut propter morum suauitatem et studia mecum ei magna familiaritas fuerit. Vidi congruere ad ipsum Aristidis dictum, qui interrogatus, quomodo tantum virtutis decus adeptus esset, respondit, Naturam ualere plurimum, sed se studiose naturam adiuuisse. Ita cum in hoc Magistro Johanne Georgio semina sint omnium virtutum, amor iustitiæ et veritatis, candor animi et pudor, ipse singu-

lari diligentia hæc bona ornat, iustitiam et fidem summa cura tuetur, et in omni actione modestiam præstat. Eruditionem eius scripta ostendunt. Adiunxit autem ad latinæ linguæ cognitionem et græcam linguam. Et cum domestica disciplina a patre viro integerrimo ad ueram agnitionem Dei institutus sit, et postea fontes doctrinæ de Deo et de Domino nostro Jesu Christo crucifixo pro nobis et resuscitato, studiose didicerit ipse, uera inuocatione Deum colit, et pietatem animi honesta morum gubernatione declarat. Itaque et Patriæ gratulor tale ingenium, et Deo gratias ago, quod seminaria aliqua seruat Ecclesiæ, et quod patri seni declarat familias piorum curæ esse, sicut scriptum est: Generationi rectorum benedicetur, quæ diuina sententia in dulcissimo uersu recitata est: *Ἐνθεβέων παιδεύει τα λόγια, διθεβέων δ'αὐ.* Oro autem Filium Dei Dominum nostrum Jesum Christum, ut hunc M. Johannem Georgium seruet incolumem ac gubernet, et faciat eum *θεῖος ἔλεος*, ac organum salutare patriæ et animæ suæ. Bene vale lector. Datæ Vuitebergæ sub sigillo Rectoris, die Junij 20, Anno 1552.

Original paa Pergament i Bl. Igl. Saml. 1076. Denne Ubefaling, men uden Dateringen, findes aftrykt ved Slutningen af Johannis Georgii Vibergii *παιδεία* seu institutio pio studio edita in vsum puerorum. Viteb. 1553. 8. Hverken dette eller det foregaaende Bidnesbyrd findes optaget i den store Samling af Melanthon's Breve osv. i de første Bind af Corpus Reformatorum ed. Bretschneider, hvor der ellers findes mange andre af denne store Lærers akademiske Bidnesbyrd.

Hans Jørgensen Sadolins Beretning om hans Slægt.

Ad D. Joh. Francisci Ripensem, de generis sui propagine.

Joh. Georgius.

.....

.....

In Cimbria, quà Morsia nobilis

Tellus aquosis fluctibus hinc et hinc,

Circumdatur, vixit vir acri

Oreque, menteque, Christiernus:

Johanne natus qui patre floruit,

Et lege recta terruit improbos,

Justosque iuuit. Christiernus

Hic Sadolinus erat vocatus.

Sancto vetustus qui proavus meus

Vitam peregit coniugio probè

Cum fœmina casta et pudica,

Nomine quæ Catharina dicta est.

His filij tres, filiolæ et duæ,

Nati: Johannes, inde et Ericus, et

Iuarus, Ingella, et Tyara:

E quibus est mihi avus Johannes.

Blandè Mineruam qui rutilam colens

Pectus decoris artibus imbuit,

Urbs Cimbriæ quà stat peraltis

Turribus astra premens Viberga.

Ille è Marina Nicoleo sata

Ævo virenti sustulit vnicum

Gnatum, Georgium Johannem,

Quem benè patria nostra nouit.

Hic et secutus connubij fidem
 Casti sacratam, floridulam sibi
 Junxit puellam stirpe natam
 Ex Hegelundiaca, Marinam.

Hac matre et illo progenitus patre
 Ætate fratres exupero meos.
 Verùm vicissim me statura
 Corporis hi superare possunt.

Fratrum meorum nomina si rogas,
 Hæc sunt: Jacobus, Paulus, Erasmus,
 Tum Christianus, qui pusillus
 Cælitibus datus est beatis.

Tunc vnus, alto nomine qui patris
 Dictus, profunda morte Georgius
 Pressus, Theodorusque Primus
 Stelliferas petière sedes.

Postremus illo natus in ordine
 Venit Lutherus, præter et hos, duas
 Nobis sorores addiderunt
 Dorotheam et Mariam parentes.

Matrem verendam cum rapuit Deus,
 Patri dabatur virgo Selandica,
 Cui nomen est præstans Elissa,
 Moribus et pietate clara.

Quæ patre prægnans protulit de meo
 Laurentium, qui paruulus occidit.
 Hæc et Theodorum secundum
 Ambrosium et peperit decentem.

Gnatas et illa hæc candidulas dedit:
 Matris, Marinam, nomine de meæ

Vnam vocatam gratioſo:
 Quam Sophia eſt comitata, et Anna.

Fæcunda patri tam fuit en meo
 Virtus Tonantis munere credita:
 Quod ſcire ſi gaudes, Johannes,
 Gaudeo me tetigiſſe plectrum.
 Sed ô parumper, Melpomene, cane,
 Teſtudo dulces tuque modos ſona,
 Vt quam mihi Cypris propinqua
 Stet, meus aſpiciat Poëta.

Vt natus adſum, ſic ego filios
 Et filias ex coniuge libera,
 Quæ Volphiorum gente creata'ſt
 Progenere moderante Chriſto.

Hac nata nobis Barbara prodijt
 Nec non Marina: has mors tamen abſtulit:
 Ah dura Mors, Mors quæ puellas,
 Quæ rapit et iuvenes, ſenesque.

Donatus indè'ſt luce Theophilus,
 Quem conſecuta'ſt auſpicio Dei
 Viui, pios qui mitis ornat,
 Dorothea, hinc ſatus eſ, Georgi.

Pluresque Chriſtus ſi volet addere,
 Datosque iuſtus demere ſi volet,
 Eius voluntatem probato.
 Quod facit, hoc facit ille rectè (etc.).

Æf Jo. Georgii Sadolini Wibergeniſis Fasciculus Apollinariſ.
 Witeb. 1566.

**Vidnesbyrd fra Universitetet i Rostok for
Theophilus Sadolin**

Guilielmus, Dei gratia dux Brunsvicensis et Lunæburgensis,
Rector Academiae Rostochiensis lecturis S.

Etsi cuique sua propria virtus et eruditio verissimum sit testimonium, cumque bonis et prudentibus viris maxime commendet, tamen honesto et docto juveni Theophilo Sadolino Lalandò Dano petenti a nobis de studiis et vita sua apud nos acta documentum, duximus id impertiendum esse. Inquisimus autem in ipsius vitam et mores, et comperimus, eum magna cum laude modestiæ et diligentiæ in studiis integrum fere biennium in hac Academia nostra vixisse. Fuit etiam Professoribus huius Academiae eo carior, quod natus sit viro clarissimo M. Joanne Georgii Sadolino, poeta præstantissimo laureaue ob id ornato, ministro quoque verbi divini in Lalandia, cujus parentis sui vestigiis virtutum et eruditionis præclaris insistens filius, bonam nobis de se spem præbet. Ingenium hujus Theophili doctrinarum capax esse apparet, quod necessariis studiis recte excultum, non dubitamus ecclesiæ Dei et reipublicæ multum aliquando profuturum esse. Vsus est apud nos præceptore doctissimo viro et excellenti poeta M. Joanne Frederò, ingenuarum artium in Academia hac Professore, cujus ductu Latinæ lingvæ et poeseos studio diligenter incubuit, ac initia philosophiæ et inprimis cognitionem veræ de Deo doctrinæ percepit. Mores autem suos ita pie et modeste apud nos rexit, ut nullæ unquam de eo querelæ ad nos sint delatæ. Itaque bonorum benevolentiam sibi facile conciliabit,

quas et nos cum alijs viris honestis ipsum merito prosequemur, si in cœpta virtutis via indefesse progredi non desistat. Commendamus autem hunc Theophilum omnibus bonis et eruditis viris, quos clementer rogamus, ut ipsum animis benevolis complectantur et consilio et opera sua benigne juvent, quibus vicissim clementem nostram voluntatem et officia debita deferimus: Ac ne quis de fide harum literarum dubitet, sigillum Academiæ nostræ hisce apprimendum jussimus. Rostochij X Aprilis Anno M. D. LXXVI.

Affskrift i Kongl. Bibl., Thottste Saml. 2041. 4.

**Kongebrev til Universitetet om paany at paadømme M.
Hans Jørgensen Sadolins Lejermaals sag, der alt var
paadømt af Bispen og Landemodet i Slyn.**

Frederich thend Anden med Gudz naade Danmarckis,
Norgis, Wendis och Gottis koning etc.

Wor synderlig gunst tilforunn. Wiider effther som Mester Hans Jørgensenn aff Slynthinge, som haffuer hans echte hustru, for nogen thid sidenn haffuer werrid bestylditt for att skulle haffue belligitt en Jomfru aff Marribo Kloster, och Bispen aff Slynenn mett andre Prester for landemode haffue funditt hanum skyldigher vdindenn, och hand nu er komen tilstede, och er begierendis, samme sag motte forhørris aff andre dommere, formenendis seq ther vdinden att werre steed forkortt: Tha haffue wii effther begge Parthernis begiering, saa well Bispens som hans, huilcke ther nu skall werre tilstede vdi Riøpnehaffnn, thilforordnett Off Elstelige Niels Raas, wor Cantzler, och

Christoffer Baldendorpf, wor Renthemestere, wor thro Mand och raadt, att skulle forhørre samme sag thenum emellom er, att ingen seg mett rett schall haffue at beklage. Thii bede wii ether oc wille, attj retter ether epther mett thenum, nar the tilfigendis worder, samme sag paa nye att kalde for ether, och tha sampttligen att grandste och forfarre och dømme therpaa, huad heller forne dom, Bispenn haffuer vdgiffuitt, bør att stande wed macht, eller icke, och om forne Mester Hanns findis sagløs eller ey, Giffuendis thett fran ether bestreffuit mett thenum, effther som j wille andtsuare for Gudt och werre bekiendt. Ther med steer wor wilge. Schreffuit paa wortt Sagthus Hørsholm thend xi dag Decembris Aar 16 Mdlxxvj.

Wnder wortt signett.

Friderich.

Udskrift: Off Elstelige hederlige och hoglerde Mand Doctor Pouell Makenn Superintendent wdj Siellannndg Stigt, faa och Rectorj, Doctoribus, Magistris och menige Professoribus wdj Bniuersitetit wdj wor Rispsted Rispnehavn.

Paategning med Biskop D. Poul Madsens Haand: Thende Sag bleff hørdt i rette mellom M. Niels¹⁾ oc M. Hans i helliggesthus kircke, Onsdag thend 12 Xbris. Offueruerendis Nils Raas, Cangelser, Christoffer Baldendorff, Rentemester, D. Niels, D. Anders, M. Anders Røge, M. Claus Skabo, M. Hans Sascrides, oc M. Jacop Matsen, oc bleff dend første dom ved Macht.

Dominus Deus clementer reprimat furentem Satanam, qui eiusmodi scandalis sanctum verbi ministerium deformare studet. Amen. Amen.

Org. i Konfist. Arkiv, Pakken Nr. 183.

¹⁾ D. e. M. Niels Jespersen, Biskop i Fyns Stift.

**Kongelig Befaling om M. Hans Jørgensen Sadolius
Indsættelse i Sorø Kloster.**

Breff till Christoffer Valckendorff, Mester Hans
Jørgensen anrørendis, vt sequitur.

Wor synderlig gunst tilforn. Wiider effther som wij
forfare, att ther schall were gangen dom offuer Mester Hans
Jørgensen vdi thend sag emmellum Bispen och hannom, och
hand sig icke kand vndtschylde vdi the sager, hannom haffuer
werit tillaggt, huorfor wij well mett ald rette haffde att lade
straffe offuer hannom paa thett høigeste, andre till Exempell.
Dog haffue wij for gott folk theris forbøn och hans lerdom
skyld efftherlatt och forlindrit hans tilbørlige straff, saa wij
icke ere tilfindy att staa hannom effther liffuit, men haffue
naadigst beuilgit hannom hans underholding vdi Sorø Kloster
till klede och føde, mett thenne besteedt, att hand skall sig paa
thet høigist nøiachtigen emod off forschriffue, att hand icke
mett stendy schriffther inden landy eller uden landy, obenbarlig
eller lønlig, wid sig sielff eller andre wdschreffuen, vdi nogre
maade schall forulempe hans wederpantt bispen eller andre
her vdi Rigitt, som haffue weritt hannom emod vdi forne
sag, eller nogen aarsage till nogen wuillige att schulle giffue,
saa framptt hand icke will straffis paa liffuit. Thi bede wij
etther och begiere, attj forne forplichtelse thager aff hannom
paa thett allerstrengeste, och attj siden lader hannom komme
till Sorø, huor hand schall haffue hans underholding och
were frij och ledig; och attj hoestliggende breff Abbeden
lader offueranthuorde, att hand sig ther effther kand retthe.
Ther mett etc. Actum Frederichsborg thend xv. dag De-
cembriis Aar etc. Mdxlxxvj.

Item ett breff till Abbeden, att Kong. Matt. haffuer giffuit Mester Hans Jørgensen hans underholding i Sorø Closter till klede och føde, og att were ther sammesteds frij och ledig, att hand forne underholding till klede och føde lader hannom bekomme, saa och hans egitt cammer och werelse. Actum vt supra.

Sjæløndste Tegnelser XIII, 217—8.

Et Brudstykke af den af Hr. Jakob Jørgensen Sadolin forfattede „Snødebog“.

Om tyffue aar forleden [leffuede her i] sognerne gamle oldinge, then tid [nær] hundrede aar gamle huer them; ther ieg [forespurde] mig hos them, aff huad aarsage thet vo[r saa], att forne vij tiænere¹⁾ gaffue till sticthens her[skab] huer i tønne haffre, sagde de huer for sig, att deris foreldre haffde sagd for them, att vdi disse samme oldingers foreldris tidtt vor en prest vidt naffn Her [Peder], hand kom vdi skadhe oc belaa en aff sine tiæneste piger, oc hun bleff fructsommelig. Hun haffde en stor flect vdi sognerne, huilke feidede paa samme prest, oc end saa obenbarlige, att di holthe hanum indhe fraa kirckerne nogne søndage. Tha foer hand offuer till bispen ved naffn Carolus oc forligte sig med hanum, att bispen skulle aarlige haffue aff prestens tiænere, huer thennum aff forne vij gorde skulle giffue i tønne haffre till bispen, oc kaldis forsuors haffre, oc huer thennum skulde arbeide huer aar ij dage offuer i Jhn paa bispens mølle dæmning²⁾,

¹⁾ Disse Tjænere eller Bønder hørte fra gammel Tid ad mensam pastoris i Snøde.

²⁾ Ved Løvel Slot (ved Svendborg).

naar de bleffue tilsagde. Paa den forening drog bispen off[uer oc] ville stille thenne quindis slect. De [henvendte] sig till en herremand [ved naffn Hans] Sønson aff Egelnæ — —. Tha toge bispen oc Hans Sønson then slect med orde, att presten skulle giffte quindhen fraa sig, slij hindhe en goed karll, giffue hindhe godty oc pendinge, oc en slij them en gord, om behoff vor; oc ther med bleff samme prest oc then slect vell fordragne oc gode venner, oc presten tilbød sig selff att giffue slecthen iij tønner øll till sothe minde; gaff oc them vd, giffte quindhen siden rigeligen vd till en aldrende karll, som vdi mange aar haffde brastede, nar hand vor tilspurd, om hand icke brat vilde giffthe sig, oc suorede, att aldrig vilde giffthe sig, før saadan tidtt kom vdi Danmark, att hand enthen kundhe faa en prestes datther eller en quind, som en prest haffde lockhede, att hand medt saadan en motthe faa nogen aff en prest hans offre pendinge. Oc ther same folck kome samen, afflede the en dather tilsamen, huilken siden bleff giff, oc aff then same deris datther hindis dattherbarn er endnu paa thenne dag en rig quinde boende vdi en goed gaard vdi Snedde fogen.

21.

Udtag af Jørgen Theophilisen Sadolins Stambog¹).

Huldricus D. G. Admi. Ep. Sverin. Hæres Norveg.
Dux Slesvici, Holsatiæ etc. Anno 1626²).

¹) Kun Navnene paa de Personer, som have skrevet i Stambogen (med Forbigaaelse af endel ubekjendte fremmede Studenter) meddeles her tilligemed Stedet, og undertiden nogle af de tilføjede Mindeord. De i Parenthes tilføjede Bemærkninger (af hvilke der i Bogen er flere, end her meddeles) ere af en Søn af Jørgen Th. Sadolin.

²) Formodentlig har Hertug Ulrik opholdt sig paa Nykjøbing Slot

Oligerus G. Rosencrantz. Ottoniano Regio IV Non. Julii
1625.

Christianus Friis. Hafniæ 1622.

Frid. Balduinus D. Witteb. 19 April. 1625.

Balthasar Meisnerus D. Witteb. fer. in Paschati 1625.

Jacobus Jacobæus Volfius. Othoniæ 8 Febr. 1627, ætatis 73.

Nicolaus Hunnius, Theol. D. prof. publ. ac p. t. Acad.
Witteb. Rector, 26 Apr. 1623.

Cunradus Aslacus B. 6 Oct. 1622. »Pietatis, virtutis
et excellentissimi genii lavde conspicuo juveni Ge-
orgio Theophilo Sadolino, in Germaniam sacrorum
studiorum continuandorum gratia abiturienti». (Conr.
Aslacus Bergensis, cujus domesticus fuerat 1618,
summus Theologus).

G. Erasm. Brochmand S. S. Theol. D. et Prof. 6 Oct. 1622.

Martinus von der Meden. Hafniæ, 8 Oct. 1622.

Petrus Lauremberg. Rostochii, Apr. 1625.

Joh. Himmelius S. Th. D. et P. P. Jenæ 14 Sept. 1624.

M. Laurent. Fabricius Wit. Hebr. Profess. 17 Febr. 1624.

Thomas Finchius, Acad. Hafn. prof. Med. 6 Oct. 1622.
(Privatus Præceptor Patris mei, qui innumera et
magna beneficia Patri meo præstitit et Hafniæ et
Wittebergæ).

Casp. Bartholinus D. Hafniæ, Oct. 1622.

Joh. Mullenius. Othoniæ 8 Febr. 1627. (Den Tid min
fl. Fader bleff orderet af fl. D. Hans Michelson.
Doctor Jens Hansøn Mule, Adelens bestalter Doctor
Medicinæ i Otense i Tysen).

---

hos sin Moder, Enkedronning Sofie, dengang Sadolin var ovre at
søge Stoffemærke Kalb.

- Zacharias Brendel sen. Med. D. & Prof. in Acad. Jenensi
p. t. Rector.
- Ambrosius Rhodius D., Mathem. P. P. Vuiteb. 19 Apr.
1625.
- Augustus Buchner, Poët. Prof. Witteb., Oct. 1624.
- Johannes Cluverus Sorensis Academiæ Nobilium Theol.
Professor Regius. Scribebam Asseniæ in itinere.
Prid. Cal. Julij 1625.
- Olaus Worm D., Phys. Prof. P., Hafniæ 5 Oct. 1622.
- Claudius Plum J. U. D. ac P. P., Hafniæ 9 Oct. 1622.
- Johannes Alanus. Hafniæ 6 Oct. 1622.
- Christianus Longomontanus. Havniæ 6 Oct. 1622.
- M. Vulfgangus Rhuman. Hafniæ 7 Oct. 1622. (M.
Vulfg. Rhumannus promovit Patrem in Gradum Ma-
gisterii 1625).
- Hermannus Nicolaus. Hafniæ 6 Oct. 1622.
- Jacobus Hasebardus in Acad. Regia Mathemat. infer.
P. P. Hafniæ 8 Oct. 1622.
- Petrus Nicol. Gelstrupius Log. Prof. P. Hafniæ, 6 Oct.
1622. (Patruj Præceptor).
- Janus Dionysius Jersin. metaph. p. p., Haun. 6 Oct. 1622.
(Rector Patris Soranus).
- Johannes Affelman SS. Th. D. et P. P. Rostochii, Apr.
1623.
- Paulus Tarnouius D. et Prof. S. S. Theol. Rostochij
27 Martii 1623.
- Johannes Erasmus P. P., Athenis Havniacis 7 Oct. 1622.
- M. Johannes Schröderus diœcesis Hatherslebiensis in
Ducatu Schlesvicensi Præpositus Gen. 1 Jul. 1625.
- Johannes Johannis Resenius. Hafniæ 3 Nov. 1626.
»Rev. et clariss. viro Dn. M. Georgio Sadolino,

Ecclesiæ Stockemarch in Lolandia designato pastori,
amico et fautori honorando.»

Joannes Laurebergius D., Poës. Prof., Rostochij 9 Apr.
1623.

Henricus Costerus Rostochiensis. 7 Apr. 1623.

Salomon Glassius, Lingg. S. Prof. Publ., Jenæ 14 Sept. 1624.

Ericus Pors, Nob. Danus, Wittebergæ 13 Apr. 1624.

Johannes Jacobi L. Nycopiæ Pastor. Novbr. 1622.

Johannes Crogius, past. Eccl. Aastruppensis Falstrorum
14 Oct. 1622. (Vitricus Patris).

Stephanus Johannis f., in Balthici Sarepta littoris, pridie
Dom. Resurrectionis 1623, «amico et convictori dul-
cissimo.»

M. Caspar Bertram, pastor Numburgensium. 16 Sept. 1624.

Constantinus Fidlerus templi summi Rostoch. pastor.

M. Olaus Windius Danus. Witteb. 16 Martii 1625.
(Antecessor Patris in Conrektoratu Hafniensi).

Franciscus Hesus Torg., Acad. et consist. Electoralis
Witeberg. Proto-Notarius. 20 Apr. 1625.

M. Matthias Cornapæus Chiloniens. Holsatus. Wittebergæ.
21 Febr. 1624.

M. Christianus Reinhartus Wittebergensis. Witteb. 22
Jun. 1624.

Nic. Pauli Scandorph. e Danis Cimber. Witebergæ 27
Oct. 1623.

Georgius Hilscherus Wratislaviâ-Siles., Wittebergæ, 26
Febr. 1625.

M. Johannes Andreas (Danus). Athenis Leucoreis 17
Apr. 1625.

Jacobus Matthias Aarhusius. Witebergæ 19 Apr. 1625.

Anno 1627 thend 28 8bris holtt hederlig och høiglerdt mand
M. Jørgen Theophilusfen Sadolinus sitt brøllup med
erlig, dñderig och gudfrøctige quinde Margrete Madz-
daatter wdj Stoekemarche, och waar ieg wuerdig paa den
thid till samme brøllup derris fægemeftet

Rnud Pedersen Hørbou.

Georgius Brodius Gotlando-Danus. P. Wardingb., Witte-
bergæ 1 Majj 1624.

Johannes Theophilus Sadolinus, Pastor in Horbeløf Fal-
striæ 4 Nov. 1622.

Andreas P. Hegelund Ripensis Danus, Witteberga dis-
cessurus, 10 Majj 1624.

Janus Gvido Hafniâ Danus. Witebergæ, 4 Id. Martii 1624.

Johannes Paludanus. Wittebergæ III Non. Maji 1624,
»sympatriotæ et amico germani fratris loco nunquam
non habendo.»

Abrahamus Mechelburg Danus. Wittebergæ 1 Oct. 1624.

Johannes Christophorus Havnianus. Wittebergæ 15 Juli
1624.

Joh. Svaningius Rip.-Danus »amico suo veteri et a pu-
eris intime amato, fausta qvævis in patriam Witter-
bergâ redeunti vovet», 17 Apr. 1625.

Ivarus Joannis Bangdulinus Danus. Wittebergæ 17 Apr.
1625.

Johannes Lerche Neoburgo-Danus. Wittebergæ 19 Apr.
1625.

Christianus Stenius Anchonâ-Danus. 25 Aug. 1624.

Laurentius Paulus Rosenlundius Danus. Wittebergæ 16
Apr. 1625.

Laurentius Petri Selscorensis. Nestvedia 3 Jun. 1626.
(Successor patris in Conrektoratu Hafniensi 1626 a

Schola Nestvediana, et a Conrectoratu in Herloviam,
et a Herlovia in Concionatorem Nycopiensem 1630,
ubi obiit 1655).

Matthias Zoëga Rosefontanus Danus. Wittebergæ 19
Apr. 1625.

Petrus Severini Suerburgiâ-Danus. 1 Majj 1624.

Christianus Weiner. Witteb. 12 Majj 1624.

Thomas Michaelis Hiennius e Danis Cimber, Witteberga
discessurus 21 Aug. 1624.

Henricus Jekingius Asloâ-Norv. Witteb. 16 Apr. 1625.

Fridericus Paulinus Danus, (Witteb.) 20 Apr. 1625,
»ingeniosissimo literatissimo conterraneo suo atque
amico, reditum jamin patriam copitanti.»

Iuarus Hemmettæus S. R., Ripis Cimbrorum 3 Jul. 1625.

Michael Petri Munchius. Hafniæ 8 Febr. 1626.

Ferdinandus P. Payngk. SS. Th. St., Stockemark 3 Oct.
1626.

M. Vilhelmus Forbesius, Legionis Scoticæ ecclesiastes,
calamo volante in transitu ponebat Lolandiæ in Dania
26 Apr. 1628.

Efter den orig. Stambog i Kongl. Bibl., Ny tgl. Saml. 394. 8.

22.

Nogle Optegnelser til den sadolinke Slægts Historie.

Anno 1652, den 8 Martij døde Sl. M. Pederson Hor-
belov, som var Skolemester i Nykiøbing i sit Alders 33 Aar,
oc bleff lagt i Sl. Borgemesters Jacob Striffvers Graff.

Anno 1654 den 23 Junij døde min Sl. Broder Povel
Hanson Sadolin, som paa . . Aars Tid seglede paa Island oc
var Underkiøbmand, oc døde han i sit Alders 33 Aar, oc var

i Vossemente til Morten Ribers paa Amager Torff, oc bleff begraffven i sin Faders Farfaders M. Hans Sadolini graff i vor Frue Kircke i Kiøbenhavn.

Anno 1661 den 12 Martij døde min Sl. Syster Elizabeth Hansdatter oc bleff begraffven i Nyborig Kircke i Fyen, oc var hun i sit 28 Aar¹).

Anno . . . . døde Sl. Theophilus Hansøn Sadolin oc bleff begraffven i Stade i Bremen (sic).

Anno . . . . døde Sl. Theophilus Hansøn aff Stubbe-
fiøbing.

Anno 1663 den 21 Novemb. hensov min f. Syster, Maren S. Jørgens i Falckerløv, i Herren. Hendes Text var: Børn er komne til Fødzelsens Sted, oc der var ingen Krafft eller Mact til at føde.

Anno 1672 døde Hans Sadolin Hansøn den 5 Febr. i Togerup, oc var føed 1671 den 15 Junij, saa hans ganste Leffuedz Tid var vbløben i 32 Vger oc 5 Dage.

Disse Optegnelser findes bag i den i forrige Nr. omtalte Stambog. Forfatteren er, som Indholdet viser, Hr. Jakob Hansen Sadolin, dengang Kapellan og siden Sognepræst i Horbelev.

¹) Se Imm. Barfod, Den fælteste Gejstligheds Personalhist. I, 168.

Liste

over

Medlemmerne af Fyens Stifts litterære Selskab

den 1ste Juli 1866.

NB. De med * betegnede ere overordentlige Medlemmer.

Medlemmernes Navne og Opholdssted.	Fra hvilken Tid indtraadt.
1. Lassen, Consistorialraad, Sognepræst i Østrup (Æresmedlem).	1815.
2. Henderson, Professor i London.	1816. 1832.
3. Paludan-Müller, Rector, Professor, i Nykjøbing.	13de August. 1833.
4. * Holsten, Baron, Kammerherre, til Langeø.	24de Juni. 1834.
5. Huld, Provst, Lumbye.	4de Septbr. 1836.
6. Bagger, Sognepræst, Bispenberg.	29de August. 1837.
7. Knudsen, Provst, Giislev.	26de April. 1841.
8. Sviger, Stiftsprovst, Odense.	1ste Juli.

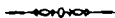
Medlemmernes Navne og Opholdssted.	Fra hvilken Tid indtraadt.
	1842.
9. Strøm, Sognepræst, Marslev.	30te Juni.
	1843.
10. Mumme, Cantor, Odense.	29de Juni.
11. Henriksen, Professor, Rector, Odense.	f. D.
	1847.
12. Eich, Overlærer, Odense.	25de Marts.
13. Jensen, Stiftsbibliothekar.	26de Octbr.
14. Faber, Adjunct.	f. D.
	1848.
15. Crone, Sognepræst, Herrested.	28de Juni.
16. Feilberg, Sognepræst, Ullerup.	f. D.
17. * Cederfeld de Simon sen, Kammerherre Amtmand, Nyborg.	f. D.
	1850.
18. Helm-Petersen, Cancelliraad, Boghandler, Odense.	14de Jan.
19. Nielsen, Sognepræst, Frørup.	1ste April.
	1852.
20. Engelstoft, Dr., Command. af Danneb., Biskop, Odense, p. t. Præsident.	24de Mai.
21. * Unsgaard, Geheimeconferentsraad, Stifts- amtmand, Odense.	1ste Juli.
22. Schurmann, Sognepræst, Seminarie- forstander i Skaarup.	f. D.
23. Steenbuch, Sognepræst i Odense.	8de Septbr.
	1854.
24. * Falsen, Kaptain, Søby-Søgaard.	25de Jan.

Medlemmernes Navne og Opholdssted.	Fra hvilken Tid indtraadt.
25. Løke, Apotheker, Odense.	1854. 28de Febr.
26. Hofman (Bang), Etatsraad, Hofmangave.	1855. 23de Mai.
27. Damgaard, Stiftsprovst, Odense.	1856. 12te Juni.
28. Arndrup, Stiftsphysicus, Odense.	1857. 18de Febr.
29. Gerson, Redacteur, Kjøbenhavn.	2den Juli.
30. Helveg, Dr., residerende Kapellan, Odense.	12te Novbr. 1859.
31. Christensen, Adjunct, Odense.	27de Jan.
32. Dreyer, Sognepræst, Ørsted.	8de April.
33. Brammer, Biskop, Aarhus.	30te Juni.
34. Algreen Ulfing, Cand. jur., Kjøbenhavn.	f. D.
35. Graae, Provst, Tranekjær.	f. D.
36. Gottschalk, Districtslæge, Kjerteminde.	12te Octbr.
37. P. W. Bekker, Dr, Provst, Soderup.	f. D.
38. Biborg, Dr., Sognepræst, Slagelse.	21de Decbr. 1860.
39. Kothe, Capitain.	15de Febr.
40. Bülow, Oberst, Fredericia.	f. D.
41. Hafager, Sognepræst, Særslø.	10de Octbr.
42. Hansen, Sognepræst, Skamby.	f. D. 1861.
43. C. F. Wegener, Dr., Conferentsraad, Kjøbenhavn.	19de Jan.

Medlemmernes Navne og Opholdssted.	Fra hvilken Tid indtraadt.
	1861.
44. Hofman (Bang), Sognepræst, Runde.	14de Marts.
45. W. Petersen, Grosserer, Odense.	f. D.
46. Hastrup, Adjunct, Odense.	f. D.
47. S. H. Klavsen, Lærer, Odense.	April.
48. Dreyer, Cancelliraad, Bogtrykker, Odense.	18. Decbr.
49. * Sehested Juul, Ritmester, Ravnholt.	f. D.
50. * Lindegaard, Justitsraad, Enkesholm.	f. D.
	1862.
51. Høierup, Præst, Middelfart.	26de Febr.
52. Sehested, Hofjægermester, Broholm.	f. D.
53. Mourier, Justitsrd., Borgemester, Odense.	f. D.
54. Grove Rasmussen, Præst.	26de Juni.
55. Joh. Grundtvig, Capitain, Kjøbenhavn.	f. D.
	1865.
56. Langkilde, Proprietair, Zuulstov.	26de Jan.
57. * Petersdorph, Greve, Einfidelsborg.	f. D.
58. Holbroe, Sognepræst, Søllinge.	f. D.
59. Høyer-Müller, Sognepræst, Kjolstrup.	17de Mai.
60. A. L. Becker, Professor, Kjøbenhavn.	29de Juni.
61. Feilberg, const. Cathet, Odense.	15de Novbr.
62. Schrum, Overauditeur, Hofoged, Svendborg.	f. D.
63. Jungersen, Provst, Skjellerup.	f. D.
	1866.
64. Fabricius, Sognepræst, Dreie.	1ste Jan.
65. Schlegel, Etatsraad, Odense.	31te Jan.
66. Koch, Etatsraad, Odense.	f. D.

Medlemmernes Navne og Opholdssted.	Fra hvilken Tid indtraadt.
67. Langkilde, Justitsraad, Bramstrup.	1866. 31te Jan.
68. Wiberg, Sognepræst, Jordløse.	f. D.
69. Møller, Cand. jur., Fuldmægtig, Odense.	f. D.
70. Dahl, Conferentsraad, Stiftamtmand, Aarhus.	26de Juni.
71. Eolding, Districtslæge, Nyborg.	f. D.

III.

Forsvundne Legater i Odense.

Af Stiftsprovst Daugaard.

Der er ikke mange Byer i Danmark, hvor Godgjørenheden igjennem flere Aarhundreder har vist sig i et smukkere Bys, eller hvor den christelige Barmhjertighed har været mere javmild mod de Fattige og Forladte, end i Odense, og det har ikke været en enkelt Klasse af Trængende, som have været Gjenstand for denne Godgjørenhed, men Barmhjertigheden har omfattet ikke mindre de forladte og hjælpeløse Børn, end de affældige Gamle. Det vilde blive en lang Liste, dersom man vilde optegne alle de adle Mænds og Qvinders Navne, der fra Reformationen og lige indtil vore Dage have skjænket milde Gaver til Odense Byes Skoler og Fattige, og Fortegnelsen vilde tillige bære Bidnesbyrd om, at der ved Siden af det christelige og godgjørende Sind har været en ikke ringe Grad af Velstand hos Byens Borgere. Thi blandt Velgjørerne træffe vi ikke blot Navne paa Mænd, der stode paa Samfundets høiere Trin, og det er siensynligt, at den Maade, hvorpaa en stor Deel af de adelige Familier i Byen var knyttet til Odense, har tilført de Fattige i denne Bys ikke faa milde Gaver; men det er ogsaa den jævne og simple Borger, der har havt Raad til at bringe Velgjørenheden

Offre, som efter hine Tidens Vilkaar og Pengeforhold maa kaldes anseelige. I Tidens Løb ere ikke faa af disse Navne gaaede i Glemme, og mange Legater savnes nu, om hvis Oprindelse der dog foreligge bestemte Efterretninger, og hvis Virksomhed kan spores og forfølges gjennem en kortere eller længere Aarrække efter deres Stiftelse. Det er saadanne Navne, som jeg vil søge at tilbagekalde ved nærværende Bemærkninger, der dog ville komme til at indskrænke sig til en enkelt Klasse af Legater, nemlig dem, som have været stiftede til Bedste for Fattige og Trængende. Der har hvilet en heldigere Skjebne over de Legater og Donationer, som have været givne til Skolerne i Odense, end over dem, som have været skjænkede til de Fattige, og atter saa har iblandt disse sidste de Legater, der have været overdragne til særlige Bestyrelser, undgaaet den største Deel af de Uheld, som have rammet de Legater, der bleve bestyrede af det egentlige Fattigvæsens Administratorer. De tvende Forudsætninger, under hvilke ethvert Legat maa ansees at være stiftet af vedkommende Giver, og de tilsvarende Forpligtelser, som de, der overtage Legatets Bestyrelse, paatage sig, at drage Omhu for, at Legatets Vicmed ikke nogensinde opgives eller vilkaarlig tilsidesættes, og at dets Fornu ikke forspildes, ere ikke blevne opfyldte ved en stor Deel af de Legater, der i det fyttende og attende Aarhundrede bleve oprettede til Bedste for Fattige i Odense, og som bleve stillede under den Tids Fattig=Inspecteurers Varetægt. Der ligger heri en Værdom og Advarsel med Hensyn til den ellers i andre Henseender usædvanlige Sammenlægning af de forskjellige Legater og Bølgjørenhedsanstalter i samme By under een samlet Bestyrelse. En saadan fælleds Bestyrelse vilde unægteligen med større Sikkerhed kunne fordele Understøttelsen ligelig mellem de

Trængende, naar disses Vilkaar og Trang kom under Bedømmelse af de samme Personer; men paa den anden Side vilde disse velgjørende Anstalter under uheldige Omstændigheder alle tilsammen være udsatte for den Fare, der ellers maaffee kun vilde have truet en enkelt af dem. De gamle Legater ere forsvundne, ikke blot fordi man har givet Pengene en anden Anvendelse, end den, hvortil de oprindelig vare bestemte af Giverne, men ogsaa derved, at Pengene for en Deel ere gaaede tabte ved en mindre god Bestyrelse. At man fraveg Legaternes oprindelige Niemed laa fra Begyndelsen af nærmest deri, at da flere Legater med et beslagtet Formaal vare overgivne til de samme Mænds Bestyrelse, saa ansaaes det ikke fornødent at holde ethvert Legat særskilt for sig, men man uddeelte dem under Eet og i Forening med andre Midler af lignende Art, der ogsaa kom de trængende Huusarme tilgode. Det var saaledes almindelig Brug, at Tablepengene, som indsamledes i Byens Kirker, og Mikkeldagsofferet af alle 3 Sogne sloges sammen med Legatrenterne, og uddelees i Forening med disse til Hunsarme hver Aar, saavidt de kunde række. Ved denne Sammensmeltning i Uddelingen, der ogsaa medførte en Sammen dragning i Regnskabsførelsen, gik det enkelte Legat som saadant tabt, og blev kun tilstede med sit Beløb i Legaternes fælleds Capitalformue, og Giverens Navn, der ikke vedblev at være knyttet til den oprindelige særlige Capital, gik paa denne Maade ogsaa tabt. For de Trængende, som skulde nyde Legatet, var dette af mindre Betydning, da disse Legater dog alle havde samme Formaal, og saalænge dette ikke forrykkedes, eller Summen forminskedes, var det forsaavidt ligegyldigt, om det enkelte Legats Rente uddelees særskilt, eller i Forening med Renten af andre ligeartede Legater. Men

Sagen fik, som vi ville faae at see, siden sin store Betydning, forsaavidt som dette var den nærmeste Foranledning til, at samtlige disse Capitaler skiftede Karakter, og gik over til det egentlige Fattigvæsen. Man vil imidlertid tage fejl, dersom man troer endnu at kunne finde alle disse gamle forsvundne Legaters Capitaler i den Capitalformue, der for Tiden eies af Odense Byes Fattigvæsen. Denne Formue vilde have været meget større, dersom den ikke i det attende Aarhundrede havde lidt betydelige Tab ved Magistratens Uvederhæftighed; men medens Tabet i og for sig ikke var ringe, saa blev det for det enkelte Legats Capital, der var indbefattet i den samlede Sum, af mindre Betydning, og ved Hjælp af den Formue, som Odense Fattigvæsen endnu eier, vilde de fleste af de forsvundne Legater kunne lade sig restituere.

I Odense Raadstues Arkiv findes 3 Legatprotocoller i Pergamentbind. Den ældste begynder med Aaret 1634, „da Hans Nielsen*) annammede Borgermesters Bestilling.“ Protocollen, der kaldes „de fattige Huusarmes Bog“, indeholder en Fortegnelse over de Rentepenge, som af udestaaende Capitaler indkom og toges til Indtægt for de Huusarme, ligeledes en Fortegnelse over hvad der var indkommen i Aarets Løb af Tavlepengene i Byens Kirker, og hvad Mikkelsdagsofferet havde indbragt. Af disse Rilder havde de Huusarme i Aaret 1635 i Alt en Indtægt af 238 Slette-Daler 42 Skilling. Samme Aar havde det egentlige Fattigvæsen en Indtægt af 907 Sl.-Daler 7 Skil.,

---

*) Det Epitaphium, som sees paa den nederste Pille i Sct. Knuds Kirke er opjæt over Borgermester Hans Nielsen (Chulsenbrun) og hans Hustru Maren Pou sdatter; i den tilhørende Grav i Kirkens Gulv ligger ogsaa Biskop Niels Bang med sin Hustru Anna Hansdatter, som var en Datter af Borgermester Hans Nielsen.

der var indkommen deels af Indbøanernes udløvede (paa-
lignede) Bidrag, deels af Blokkene i Kirkerne og deels
som Renter af Capitaler, der vare de Fattige tilhørende.
Den sidste Legatprotocol slutter med Aaret 1681. I dette
Aar var Mikselsdagsofferet, der i 1634 havde udgjort om-
trent 62 Daler, sjunken ned til 4 Rd. 4 Mk. i alle 3 Kirker,
og Tavlepengene, der i 1634 havde indbragt de Huusarme
omtr. 77 Daler, beløb sig nu kun til 20 Rd. Derimod
vare Renterne i Mellemtiden stegne ved de tilkomne Legater.

Uddelingen af Legatpengene til de Huusarme skete een-
gang om Aaret, i Almindelighed 2 Dage før Julen, og foregik
paa Raadstuen i Overværelse af Borgermesteren, Raadmandene
og Sognepræsterne; og ved Uddelingen sees den forskjelligte
Karakter af de sammenslaede og uddeelte Penge ikke at have
været ladet ude af Betragtning. En Deel af den samlede
Sum, der vel omtrent kunde svare til de egentlige Legat-
renter, er forlods uddeelt i større Portioner til særlige
Trængende, der ere vedblevne det ene Aar efter det andet at
oppebære denne Understøttelse om endog med forskjelligt Beløb
i de enkelte Aar. Derefter er den øvrige Deel af Aarets
Indtagter fordeelt, efter Sognene, til et meget stort Antal
Fattige, der inddeles i 3 Classer, efter Størrelsen af Por-
tionerne, som gaae fra 1 Rd. til 2 Mark. De egentlige
Legatportioner, hvis Antal sjeldent overstiger 10, ere større;
det omtrentlige Beløb er 3 Daler, der dog i flere Tilfælde
kan overskrides endog betydeligt. Saaledes har „Herr Jesper“
i Aaret 1635 facet 15 Daler. Og ligesom de Personer, der
have nydt denne Understøttelse, allerede ved Gavnens Størelse
ere løftede op over den store Mængde af Fattige, som ved
samme Uddeling ere blevne betænkte, saaledes fremgaaer det
ogsaa af selve Navnefortegnelsen, at de fleste af dem have

været Menneſter, der tidligere havde kjendt bedre Livsvilkaar. Vi trafte ſaaledes (1647) Herr Veſper, Herr Hans Mogenſen, Herr Chriſtopher, Edell Orgemeſters o. fl., (i 1666) Maren fl. Borgermeſter Hans Nielfens, Elſe fl. Veſpers, Karen Widymands (forhen Raadmand) o. fl. lignende Navne.

Det aarlige Regnſkab for Legaterne er ført af en Borgermeſter; Regnſkabsførelſen for det almindelige Fattigvaſen har været betroet til Een af Raadmændene. Regnſkaberne have været førte aldeles uafhængige af hinanden, og beggeſ Capitaler ere holdte hver for fig. Men der har alligevel fundet en indre Forbindelſe Sted mellem begge, ſom har været til Tab for Legaterne. Naar Fattigkaſſens Indtægter ikke kunde ſtrække til at beſtride den ugentlige Uddeling til de Fattige, ſom fandt Sted om Fredagen i Sct. Knuds Kirke, ſaa laante man af Legaternes Kaſſe, hvis Beholdning førſt ſkulde bruges ved Julen, og det kan ikke ſpores, at diſe forſkudte Summer nogenſinde igjen ere tilbagebetalte. Efter 1659 aſtog Fattigkaſſens Indtægter iſar betydeligt, da den aarlige Ydelle af frivillige Bidrag fra Byens Indvaanere aldeles ophørte; man maatte lade mange Fredage gaae forbi uden Uddeling, og man indſtrænkede ſig da ikke længere til at tage Forſtud hos Legaterne af de i Behold værende Rentepenge, men flere Capitaler, ſom efter deres Oprindelſe tilhørte Legaterne, overførtes ligefrem til Fattigvaſenet og indlemmedes i dettes Formue. Men om ogſaa paa den Maade Legaterne indſtrænkedes, ſaa vedblev der dog indtil Udgangen af Aarhundredet endnu at beſtaaе en ſærlig Legatformue, hvis Udbytte kom Huusarme tilgode uden nogen Forbindelſe med det egentlige Fattigvaſen; det var førſt i Begyndelſen af det attende Aarhundrede, at den hele Legatformue gif over til og gif op i det almindelige Fattigvaſen, og den er ikke ſenere

bleven udsøndret derfra. Og vel forsvandt ikke selve Capitalerne paa den Maade, men de forsvandt for de Personer, for hvilke den aarlige Rente efter Givernes Billie var bestemt, fordi disse Personer efter deres Livsforholde enten ikke vilde eller ikke kunde gaae ind under det egentlige Fattigvæsens Forsørgelse.

Den nærmeste Foranledning til denne Inddragning af Regatcapitalerne under det almindelige Fattigvæsen gav Forordningen af 24. Sept. 1708 om Fattigvæsenets Indretning i Kjøbstæderne i Danmark. Denne Forordning, ved hvilken Sognepræsten ved Kjøbstadens Hovedkirke, Et af Magistratens Medlemmer, og 2 eller flere Borgere bestiktedes til de Fattiges Inspecteurer i Kjøbstæderne, foreskrev, at forsaavidt det, der var givet til de Fattige, ikke maatte være tilstrækkeligt, skulde det Manglende tilveiebringes enten ved frivillige Bidrag, hvorfor Enhver kunde tegne sig, eller ved Paalæg af Magistraten paa de „uvillige Indvaanere“. De Fattiges Inspecteurer i Odense gjorde ingen Forskjel paa de Capitaler, som eiedes af Fattigvæsenet, og dem, som tilhørte de Huusarme, og idet de ikke toge noget Hensyn til Capitalernes Oprindelse og Bestemmelse, sloge de alle Capitalerne sammen, og toge den samlede Rente til Indtægt for Fattigvæsenet, for paa den Maade at kunne formindske de paalignede Bidrag fra Byens Borgere. Som Følge heraf ere de fleste Regater, der vare ældre end 1708, nu forsvundne, og ere med deres Capitaler kun tilstede i Fattigvæsenets samlede Formue. Det er kun de Regater, over hvilke Magistraten før 1708 ingen Raadighed havde, der have undgaaet denne Skjebne. For denne deres Fremgangsmaade gjøre Borgermester og Raadmand Rede i en Forestilling af 9. April 1719 til Stiftsbefalingsmanden og Biskoppen over Byens Stift, der findes blandt Fattig-

væsenets Documenter i Bispearkivet; det hedder her: „Anno 1708, den 24. Septbr. udgik den kongelige Befaling om de Fattiges Underholdning, og efter høistbemeldte Befalings Tilhold labe vi siden den Tid samlet alle de Fattiges Dienter i een Klasse og derefter dem uddeelt, saavidt de have kunnet tilstrække.“ Men de erklære sig derhos villige til at rette sig efter, hvad anden Anordning det maatte behage Stiftsøvrigheden at gjøre, „forsaavidt de Capitaler angaaer, som tillige staaer under Biskoppens Direction.“ Vi skulle siden see, hvilken Foranstaltning Stiftsøvrigheden traf til at restituere et enkelt af Legaterne, men med Undtagelse heraf indskrænkede det, som Stiftsøvrigheden udrettede, sig til, at der foretoges en Tredeling af den fælleds Capitalmasse, der udfondredes i

- a) Cantøler Friises Legat med en Capital af 3655 Rbd.
- b) Fredags Fattiges Capitaler 4395 Rbd. 2 Mk.
- c) Sule-Fattiges og Huusarmes Capitaler 2250 Rbd. 4 Mk. 2 f.

Med disse Summer ere de 3 Classer af Capitaler derefter opførte i Regnskabet for 1719, og denne Angivelse stemmer ogsaa med en til Stiftsøvrigheden samme Aar indgiven Specification over Ldence Byes Fattiges Capitaler. (I Bispeark.) Specificationen anfører vel for enhver Klasse de enkelte Obligationer med Debitorernes Navne, men den udviser ikke, hvilken Oprindelse den enkelte Capital har havt, eller fra hvilket Legat den stammer. Dette lader sig kun finde ved at efterføge og paavise, hvilke Capitaler de Huusarme for 1708 vare Tiere af, og hvilke Legater der saaledes ere med deres Formue gaaede ind i den fælleds Capitalmasse i dette Aar.

Der kunde være Grund til at formode, at ved den i

Aaret 1719 skete Udsøndring af de Sule-Fattiges Capitaler fra den øvrige Capitalmasse, maatte Renten af denne Formue være kommen de Huusarme igjen tilgode. Dette er dog ikke Tilfældet. Det er kun i Regnskabet, at denne Adskillelse af de 2 Arter af Capitaler er fastholdt; men de Huusarme have ikke nydt godt af den. Renterne af de Sule-Fattiges Capitaler ere ligesaavel flydte ind i Fattiggassen som af de Fregdag-Fattiges Capitaler, og saaledes blev det Skridt, der fra Stiftsøvrighedens Side i 1719 foretoges i de gamle Legaters Interesse, uden Virkning og uden Nytte for de Huusarme.

— I Fattigvæsenets Regnskaber fra 1720 til 1749 findes derefter Capitalerne sondrede i disse 2 Classer, men med Aaret 1750 forsvinder Søndringen. Med dette Aar er igjen Alt slaaet sammen i een Masse og fra den Tid af have de Fattiges og de Huusarmes Capitaler været uadskilte og uadskillelige. Det var ved samme Tidspunkt, midt i forrige Aarhundrede, at den store Forsømmelighed, som i længere Tid havde fundet Sted i Bestyrelsen af Fattigvæsenet, medførte et betydeligt Tab af Capitaler, der vare de Fattige tilhørende. Hvor stort dette Tab var, vil finde sin Forklaring ved Cantøler Friises store Legat. Et Gode medførte dog den af Stiftsøvrigheden i Aaret 1719 bewirkede Classification af de Fattiges Capitaler; thi da saaledes Fortegnelsen over Fattigvæsenets Capitaler var affluttet med bestemte Summer, saa bleve de Donationer, som senere tilflode Fattige og Huusarme, holdte for sig uden at gaae ind i den tidligere Capitalmasse, og saaledes ere de fleste af de Legater, der ere tilkomne efter 1719, endnu i Behold.

1. Cantsler Christian Friis's Legat paa 500 Rd.

Blandt de Fattiges Velgjørere i Odense i det syttende Aarhundrede indtager Cantsler Christian Friis til Kragerup*) den første Plads. Det ældste af 3 af ham stiftede Legater til Bedste for Huusarme i Odense er det ovennævnte paa 500 Rd. Fundatsen for dette Legat er udstedt fra Kjøbenhavn d. 30. April 1626, og findes hos Hofman VI, 281. En Afskrift af Fundatsen er indført bag i den ældste Legatprotocol i Raadstuen's Arkiv. Om Legatets Niemed og Bestyrelse bestemmer Fundatsen saaledes: „Gud den Almægtigste til Gode og Christi Lemmer, besønderligen rette Huusarme og Enker med deres fattige faderløse Børn, eller ogsaa andre meget syge og skrøbelige Mennesker i Odense til Hjælp og Husværelse haver jeg givet 500 gode enkende Daler, som altid skulle udsættes af Borgermester og Raad sammesteds imod nøiagtig Forklaring og Underpant, — — saa at

---

*) Christian Friis, eller som hans Navn skrives i hans Gravskrift i Marm. dan. T I. S. 177: Christen Friis, var Herre til Kragerup, Danmarks Riges Raad, Cantsler og Stiftsbefalingsmand over Sjæns Stift. Født 4. Nov. 1581, død 1. Oct. 1639. De Friis'ers Stamtales findes hos Hofman I. Tom. S. 39. Derefter horte Cantsler Chr. Friis til den Slægt, som nedstammede fra Jørgen Friis til Odden; hans Bedstefader var en Broder til Biskop Jørgen Friis i Viborg. Den anden Green af de Friis'ers Slægt er den, som havde Hesselager til Familiefæde, og af hvilken Cantsler Johannes Friis er bleven meest bekendt. Den tredje Afdeling af Slægten nedleder sit Udspring gjennem Niels Friis til Badskjærgaard (død 1528). Ved Mogens Friis, Geheimeraad og Stiftsbefalingsmand over Aarhus Stift, den første Greve af Friisborg, knyttede den sit Navn til dette Grevsfabs Besiddelse. Mogens Friis, hvis Gravskrift anføres i Marm. dan. I Tom. S. 107, døde den 9. Juni 1675.

den aarlige Rente deraf, 30 gode Daler*), aarligen bliver saaledes oppebaaren og udfistet, som det allerbedst kan synes til Guds Ære af Sognepræsterne og deres Medtjenere — og det en Dag eller noget før Allehelgensdag.“

I et egenhændigt underskrevet Revers — uden Datum — tilstode Otto Knudsen og Børgen Mogensén, Borgmestere i Odense, Børgen Mule, Hans Sommer, Hans Brun, Frederik Amersbak og Peder Nielsen, Raadmænd sammesteds, og gjorde bitterligt for alle deres Efterkommere, at efterkom arlig og velbyrdig Mand, Herr Christen Friis til Kragerup, Ridder, Kongl. Majestats Cancellar og Danmarks Riges Raad havde givet fem hundrede gode enkende Daler til fattige Huusarme, saa havde de annammet samme 500 Daler til dem paa Raadhuset, at udsatte dem imod god nøiagtig Forvaring, at Renten deraf aarligen for Martini kunde udgives til Præsterne i Odense for at udfistes; og forpligtede de sig til at holde saadant fast og ubødeligen. (Docum. i Bispearkivet bl. Fattiguæf. Papirer.)

Capitalen indestod hos Cantslærens Broder, Niels Friis til Krastrup, der allerede Oct. Mikkelsdag 1625 havde udfstedt sit Gjældsbeviis til Borgmester og Raad i Odense for denne Sum „af 500 Rgsd. in specie, som hans kjære Broder Herr Cantslæren havde givet til fattige Huusarme i Odense.“ (Vegatpr. Nr. 1.) Renten er derefter tagen til

*) Uagtet Christian den Tredies Revers, fra Kolding 1558, 66 Art. havde forordnet, at der ei maatte tages høiere Renter end 5 Rd. af Hundrede, vedblev den sædvanlige Rente dog at være 6 pro Cento, hvilket ogsaa fik Lovens Stadsfæstelse. (D. L. 5—14—5). Christian den Femtes Forord. af 19. Juli 1695 nedsatte Renten til 5 pro Cento, der var den gjældende Rentefod indtil Forord. af 17. Marts 1751 gav Tilladelse til at udsætte offentlige Midler til 4 pro Cent.

Indtægt i Legatprotocollen med 45 Slette Daler, under Navn af Velb. Niels Friisens Rentepenge, indtil Aaret 1640, i hvilket Aar Niels Friisens Arvinger ere opførte som Legatets Skyldnere. Fra dem er Capitalen i de næste Aar gaaet over til Raadmand Erik Jørgensen i Odense, der udstedte Obligation for samme, dateret Odense St. Mikkelsdag 1646. Under Erik Jørgensens Navn opføres derefter Renten, 45 Sl. Dal., indtil 1658. I de nastpaafølgende Aar er ingen Rente kommen Legaterne tilgode af denne Capital, men Erik Jørgensens Arvinger opføres i 1660 at staae til Rest med 1 Aars Rentepenge. Renten udeblev af denne Capital, som af flere andre Legaters Penge, i Krigsaarene, og først i 1663 kommer dette Legats Capital igjen frem med sin Rente i Legatprotocollen. I dette Aar har Fru Else Parsberg betalt 2 Aars Rente fra 11. Juni 1661 til 11. Juni 1663 med 108 Sl. Daler. Capitalen var nemlig ved de i Mellemtiden oplagte Renter voget til 600 Rigsdaler. 1672 er Capitalen overført til Generalkrigscommisfair Otto Povisch, der endnu i 1678 har betalt dens Rente til Legaterne med 36 Rigsdaler. Derefter er Renten udebleven, og ved Aaret 1681, med hvilket Aar Legat-Protocollen Nr. 3 slutter, anføres som Restance: „Herr Otto Povisch tre Aars Renter af 600 Rd., fra d. 11. Juni 1678 til 11. Juni 1681: Penge: 108 Rd.“ — Otto Povisch, der ved Giftermaal med Christopher Parsbergs eneste Datter var bleven Eier af Frydendal Gaard og Gods i Sjælland, døde 1681, og ved hans Død gif hans Bo til Concurs mellem Creditorerne. De Fattige bleve holdte skadesløse, og deres Tilgodehavende udbetalt med den fulde Sum af 600 Rd. Capitalen er derefter gjort frugtbringende ved at indsættes i den kongelige Kasse, i hvilken ligeledes en Deel flere Legatpenge, der vare

under Magistratens Bestyrelse, paa samme Tid indstødes. Af Cantsler Friisens større Legat indstødtes saaledes 1600 Rbd. og af Dr. Cluf Jacobsens Legat 300 Rbd. — For denne sidste Sum og for nærværende Legats Capital af 600 Rbd. lod Kongen under 13. Mai 1689 udlægge Kongetienden af Gloeskunde Sogn paa Volland. Efter 10 Aars Forløb blev denne Tiende igjen afhandlet til Cancelliraad Hans Daniel Ahlefeldt til Baadesgaard, der laa i samme Sogn og efter Krigen var bleven oprettet 1660 af 2 afbrændte Landebyers Torder, for en Kjøbesum af 1751 Rbd. 6 s. Den Deel, som af denne Sum kunde tilfalde Cantsler Friisens her omhandlede Legat, beløb sig til 1175 Rbd. 4 Mk. 2 s., for hvilken Sum ogsaa ovennævnte Kjøber under 12. Novbr. 1699 har udstedt Obligation til Legatet, og for hvilken Gjæld han endnu staaer opført i Fortegnelseerne af 1710 og af 1723 over de Fattiges Capitaler.

I Begyndelsen af det attende Aarhundrede deelte dette Legat Skjebne med de andre Legater, der stode under Magistratens Bestyrelse, og blev med dem inddraget i det almindelige Fattigvæsenes Fællesskæbe; den Sum, som dette Legat tilfaldt, var, efter hvad ovenfor er forklaret, 1175 Rbd. 4 Mk. 2 s., der saaledes ved at indgaae iblandt Fattigvæsenets Midler unddroges deres oprindelige Tiemed og Bestemmelse.

2. Cantsler Friisens Legat paa 100 Daler.

For denne Gave til fattige Huusarme i Odense have ingen Fundats, men i den ældste Legatprotocol i Raadstue-Arkivet findes indført en af Guldsmed og Borger i Odense Jacob Christensen den 28. Decbr. 1630 udstedt Forordning, hvori han gjør vitterligt „at have af Hæderlig og

Høilærd Mand M. Jacob Sperling, Guds Ords Tjener og Sognepræst til Sct. Knuds Kirke her i Byen, annammet Et Hundrede current Daler, hver Daler til 80 Skilling Danste*), som er det Hundrede Daler, ærlig og velbyrdige Mand Herr Christian Friis til Kragerup, Ridder, Kongl. Maj. Cancelex, Danmarks Riges Raad og Befalingsmand udi Sct. Knuds Kloster, de fattige Huusarme her udi Odense foræret og paa Rente perpetueret haver, og Sognepræsten til Sct. Knuds Kirke velbemeldte Herr Jacob Sperling, som nu er, saa og de herefter kommendes vorder, altid skal have udi Forvaltning, Renten deraf aarligen til forbemeldte de Fattige nodterstigen at uddele. Hvilke forskrevne Et hundrede current Daler, med sex current Daler Et Aars Rente, jeg fornævnte Jacob Christensen bepligter mig og mine Arvinger, En for Alle og Alle for En, ved vores gode Troe, Ære og Love, redeligen og vel at erlægge til velbemeldte M. Jacob Sperling eller hans Efterkommere, Sognepræster til Sct. Knuds Kirke, efter denne Dags Dato Et Aar, med gode, rede Penge og ingen anden Bøhre, skadesløs i alle Maader. . . . . Og paa det bemeldte M. Jacob Sperling**) eller hans Efterkommere, Sognepræster til Sct. Knuds Kirke, paa de Fattiges Vegne desbedre forskrevne Hovedstoel og Rente kan være forsikret, haver jeg fornævnte Jacob Christensen for mig og mine

*) Den gamle Daler, til 64 Skilling, eller 4 Mark, var ved Forordn. af 16. Nov. 1619, gaaet over til Dalere til 80 Skilling, men vedblev ligesuldt at holde sig i Brug under Navn af „Slette Daler“. Ved Siden heraf regnedes ogsaa efter Rigsdalere in specie, der isf. en Frdn. af 1629 indeholdt 96 Skilling.

**) Magister Jacob Sperling var Sognepræst ved Sct Knuds Kirke i 30 Aar fra 1628 til 1658. Hans Grav er i den søndre Gang i Sct. Knuds Kirke, lige ved Opgangen til Prædikestolen. Hans Gravskrift auføres hos Mummie: St. Knuds Kirke S. 178.

Arvinger til Troe Hefter (?) og Forlover stillet min kjære Svoger, ærlig Mand Laurids Gregersen, Guldsmed, Borger her sammesteds."

Capital og Rente var vel overgivet, som denne Forskrivning udviser, alene til Ect. Knuds Sognepræstes Omsorg og Uddeling; alligevel er Capitalen stillet sammen med de andre Legater, som havde af lignende Art, og i hvis Uddeling og Forvaltning Borgermester og Raad toge Deel; men derved kom Legatet ogsaa senere til at dele Skjebne med de andre Legater, der vare henlagte under Magistratens Raadighed. I Legatprotocollen er Jacob Christensens Rentepenge tagne til Indtægt med 6 Sl. Daler, og efter hans Død er Rente betalt af hans Arvinger 1640, og fiden af Een af dem, Abel, sal. Mester Benses. I en „Extract og Forklaring paa de Fattiges og Huusarmes Penge for Aaret fra Philippi Jacobi Dag 1650 til Philippi Jacobi Dag 1651“, som findes blandt Fattigvæsenets Regnskaber i Bispearkivet, er denne Capital anført blandt de Capitaler, hvis Renter om Fulen udbeholdtes til Huusarme, og det er bemærket, at Capitalen ved oplagte Renter var voxet til 100 Rdlr. fra de 100 Couvant Daler, som Sal. Herr Cantzler Christian Friis havde givet til Huusarme her i Byen. Pengene indeholdte den Gang hos Arvingerne efter Eiler Bilde til Hvidkilde og Rakkebølle, hvis Obligation for Capitalen, 100 Rigsdaler, er udstedt fra Rakkebølle den 22. Febr. 1645 og findes i Legatprotocollen Nr. 2 i Odense Raadstuearkiv. Eiler Bilde døde 1649, og Gjælden overgik derefter til hans Svoger Falk Gjøe, Hofmester paa Sorøe Academic, der ved sit Giftermaal med Eiler Bildes Broders, Marcus Bilde's, Datter, Karen Bilde, blev Eier af Rakkebølle og Hvidkilde, og som allerede i Forveien var de Huusarmes Skyldner for

100 Rdlr. som han selv havde givet til Fattige i Odense, og hvorfor han havde givet sin Forskrivning af 10. Mai 1634. Renten af denne sidste Sum blev betalt Aar efter Aar af Falk Gjøe saa længe han levede, og efter hans Død (1653) af hans Enke. Af Eiler Bilde's Gjæld derimod udeblev Renten aldeles, og i 1661 vare begge Capitaler med paadragne Renter voxede op til 258 Rgd. 4 Mk. for hvilken Sum Falk Gjøes Arvinger i dette Aar anføres i Regatprotocollen som de Huusarmes Debitorer. Disse nægtede at anerkjende Gjælden, for hvilken der i Eiler Bilde's gamle Gjældbrev ikke var givet noget Pant i Raffeballe. Pengene maatte indfoges ved Retten, og da Gjældbrevet indeholdt den Forsikring, at Eiler Bilde bepligtede sig og sine Arvinger, ved hans adelige Ære, gode Troe og Love redeligen og vel at betale Mester Jacob Sperling det 100 Rgd. in specie, som han havde lovet og fortrakt ham: saa bleve Falk Gjøes Arvinger ved en Høiesteretsdom i Aaret 1672 tilpligtede at betale baade Capital og alle paadragne Renter. Dette skeete først 3 Aar efter, da Falk Gjøes Søster, Jomfru Anne Gjøe, lod den gamle Gjæld: 258 Rd. 4 Mk. med en Deel af de paadragne Renter omskrive til ny Gjæld af 300 Rgd., som skulde forrentes med 6 pCt., og udbetalte den øvrige Restance med 36 Rgd. 2 Mk. (For de 300 Rd. udgav hun Obligation, dateret Juleaften 1675, og læst ved Høiesteretsdom d. 9. Febr. 1676.) Anne Gjøe har derefter betalt den aarlige Rente med 18 Rgd. indtil 1680. I dette Aar er Capitalen bleven udbetalt, og er gaaet over til 2 andre Debitorer, nemlig med 200 Rgd. til Raadmand Jørgen Barchhausen i Odense, Herredsfoged i Lunde og Skam Herred, og med 100 Rgd. til Landsdommer Otto

Risbrich.*) Dermed vare Legatets Penge gaaede over fra St. Knuds Sognepræst til Magistraten; den 25. Sept. 1694 udstedte Raadmand i Odense Niels Lauritzen Gorm sin Obligation for den Deel af Capitalen, som havde staaet hos Otto Risbrich, og gjør deri vitterligt, „at vare skyldig til Borgermester og Raad, paa de Fattiges Vegne, som her i Staden om Julen gives Almisse, nemlig Capital 100 Rgsd. god, grov, gangbar Mynt, som tilforn stod paa Rente hos Sl. Landsdommer Otto Risbrich, og er tilvoxen af 100 courant Daler, Sl. Herr Cantsler Christian Friis til Fattige givet haver, og 100 Rgd., Sl. Belbaarne Falk Gjøe ogsaa gav, og som med efterstaaende Rente blev til 300 Rgd., og de andre 200 Rgd. at staae paa Rente hos Tørgen Barchhausen her ibidem.“ (Obligationen er indført i Pantebogen for dette Aar i Raadstuearkivet.) Legatets Capital paa 300 Rgd. var saaledes i Behold ved Aarhundredets Udgang. Den gik i Begyndelsen af det næste Aarhundrede ind i den fælleds Fattiggæse.

3. Cantsler Christian Friises Legat til Æl og Brød til fattige Enker og Skolebørn.

Til det angivne Tiemed gav Cantsler Christian Friis tvende Capitaler, der i Forening udgjorde det nævnte Legat; 1637 skænkede han 1335 Rigsdaler og Aaret efter 1600 Rgsd., saa at det samlede Legats Capital beløb sig til 2935 Rgsd. Fundatserne, der findes i Bispearkivet, ere udstedte fra Sct. Knuds Kloster i Odense, i Cantslerens og hans

*) Landsdommer Otto Risbrich var en Søn af Borgermester i Odense, Thomas Broder Risbrich. Familiens Begravelsessted er i Hovedgangen i Sct. Knuds Kirke. Deres Gravskrifter anføres hos Munne: St. Knuds Kirke i Odense. S. 222.

Hustrues, Fru Barbara Wittorff til Engestofft, hendes Ravn, der begge have underskrevet, og ere daterede den første den 27. Oct. 1637, og den anden den 28. Oct. 1638. De ere begge aldeles ordlydende, med Undtagelse af Pengesummens Størrelse, og Enkernes og Børnenes Antal. Afskriften hos Hofman (Tom. V. 127 flg.) er ikke uden Feil, og derfor anføres her Fundatsernes Hovedstykke.

„Jeg Christen Friis til Kragerup, Ridder, kjendes og hermed gjør bitterlig for mig og mine Arvinger, at jeg med min kjære Hustru, Krlige og Velb. Frue, Fru Barbara Wittorff til Engestofft, Gud Almægtigste til Ære og hans Lemmer, mine fattige Medchristne til Husvælelse haver funderet og stiftet til fattige Enker og faderløse Børn udi Odense 1335 (1600) Rigsdaler, som Borgermester og Raad sammesteds, samt tolv Borgere paa den ganske Byes Begne, have annammet, efter den Revers, de derpaa udgivet have, og findes hos Bispen i Odense blandt Stiftets Breve nedlagt og forbaret. Og skal fornævnte Borgermester og Raad den aarlige Rente, som af fornævnte Capital ganger, 6 pro Cento saaledes disponere som efterfølger.

Der skal udvælges 10 fattige nødtørftige Guds Lemmer, fire (sej) fattige Enker, som fattige smaa faderløse Børn have, og sig ikke selv kan underholde uden Almisje. Dem skal gives hver Brød for 2 Skill. om Dagen og Cavent for 1 Skill. Dernæst sex (fire) smaa ubehjælpelige Skolebørn, fader- og moderløse, eller faderløse i det ringeste, og gives hver af dem Brød for 1 Skill. og Cavent (øl) for 1 Sjøsling*) om Dagen. — — Forbemeldte

*) Hos Hofman, i den ene Fundats: Cavent for 1 Skilling, og i den anden Fundats: Cavent for 4 Sjøsling.

10 Almisfelemmer skulle hvert Aar indtages anden Nytaarsdag, og skulle Biskoppen, Sognepræsten til St. Knud og begge Borgermestere have Magt at nævne disse Fattige, og samles derom lille Juleaften — — og siden anden Nytaarsdag dem indtegne.“ — Det var saaledes i Aar 10 Enker og 10 Skolebørn, der skulde nyde godt af denne betydelige Gave, og Udnævnelsen af de Almisfeyndende var overdragen til Biskoppen, St. Knuds Kirkes Sognepræst og begge Borgermestrene; derimod var Capitalens Forvaltning betroet til Borgermestre og Raad og 12 agtede Borgere. Disses Revers for Modtagelsen af den første Capital, 1335 Rgsd., er indført i den ældste Legatprotocol, og er dateret Jule-Aften 1637; i samme gjør Hans Nielsen og Frederich Ammerbach, Borgermestre udi Odense, Augustinus Ebbell, Jørgen Mortensen, Hans Ebbesen, Mads Hansen, Erik Jørgensen, Raadmænd, Laurits Nielsen, Byfoged, Peder Gaas, Hans Jensen, Knud Lauritzen, Thomas Bødker, Hendrich Clausen, Dines Jensen, Frederik Gummersbach, Herman Ripendall, Michel Hansen, Borgere, og Søren Andersen og Knud Jørgensen, Rammere — for sig og deres Efterkommere bitterligt, paa den ganske Odense Bys Begne, „at eftersom Ærlig og Velbyrdig Herr Christian Friis til Kragerup, Ridder o. s. v. haver funderet og stiftet til fattige Enker og faderløse Børn herudi Odense tretten hundrede tredive og fem entende Rixdaler Capital efter den Fundatses Hjælpelse, han derpaa gjort, og hæderlig og høilærd Mand D. Hans Mikkelisen, Superintendent i Fyens Stift, tilstillet haver: da have vi paa vore egne og Odense Bys Begne, saadanne fattige Menneker til Bedste samme 1335 Rd. til os annammet, dem at udsætte imod nøiagtig

god Forvaring, at Renten deraf aarlig kan udstiftes saaledes som efterfølger". — Børnenes og Enkernes Bespisning tog sin Begyndelse i det følgende Foraar, og vedblev, paa en kort Afbrudelse nær, saaledes til 1675. — Under Krigen 1658—1660 udeblev Renten, og da denne Restance endelig indbetalttes i Maret 1674, var den med Rentens Rente opløben til 620 Rd., der lagdes til Capitalen. Paa Grund af denne Capitalforøgelse, kunde Antallet af Enker og Børn i dette Aar forøges til 12. Det ansaaes dog fornødent at indhente Legators Søn, Hans Friises (til Clausholm), Samthkke til denne Udvidelse af Legatets Anvendelse, og Biskop Niels Bang og Borgermestre og Raad tilskrev ham derom den 9. Febr. 1674. I sit Svar fra Clausholm, d. 8. Marts s. A.*) bifalder Hans Friis den tagne Bestemmelse med Legatet, og anholder alene om, at de 2 nye Skolebørn maatte blive tagne af den danske Skole. Han forlanger derhos Oplysning om, hvorvidt hans Faders andre Legater holdes ved Magt, og han nævner som disse:

- a) 150 Rd. til en fattig Præsteenke med smaa Børn, som deraf aarligens skulde nyde Renten, og for hvilke Gavebrevet i sin Tid var leveret til Biskop Hans Miksfelsen.
- b) 100 Dal. courant, hvis Rente til Sulcasten skal uddeles til Huusarme.
- c) De 500 Rd., som af hans Gl. Fader er stiftet til Fattiges Underholdning.**)

*) Attesterede Gjenparten af de hidhørende Brevskaber i Bispearkivet, bl. Fattigvæsenets Papirer.

***) Om de 2 sidjævnte Legater er givet Forklaring foran. Legatet til en Præsteenke er forsvundet uden at have efterladt noget Spor; det nævnes ikke hos Hofman.

Der var vel i Fundatferne givet adskillige Forfkrifter angaaende Enfernes og Skolebørnernes Bespiisningsmaade, saaledes skulde „Brødet bestilles hos en god Christen Danne- mand, Bager, paa Fjerding, heel eller halvt Alar, og siden hos en anden, om paa den første klages; og skulde de hver Dag hver hente selv sit Brød, paa det ret Nødtørstige og de, som ikke skamme sig selv at gaae derefter, Almisse maa bekomme, og ikke for Bild og Venstrib forundes“. Ligeledes skulde „Olet hos en Brygger bestilles og af enhver daglig hentes“. Alligevel kunde det ikke undgaaes, at denne daglige Uddeling af Ol og Brød medførte nogen Vanskelighed, og den var forbunden med Besværlighed baade for dem, som saaledes bespistes, og for dem, som skulde besørge Bespiisningen. Dette foranledigede, at Stiftamtmanden og Bisoppen i Forening med Sognepræsten ved Sct. Knuds Kirke og Byens Borger- mestre og Raad i en Samling paa Raadstuen den 12. Marts 1675 toge den Beslutning, at der istedet for Ol og Brød in natura skulde uddeles Penge hver fjortende Dag til Enferne og Skolebørnene, og herom tilskrev man den følgende Dag Hans Friis til Clausholm, for at erholde hans Billigelse af den saaledes besluttede Forandring i de gamle Fundatfers Bestemmelser. Dette Samtykke gaves, og paa den Maade anvendtes saa Legatets aarlige Rente indtil Aaret 1708. Legatets gamle Uddelingsprotocoller, som oftere nævnes, have ikke været at opspore, men for Aarene 1680— 1708 findes (med en enkelt Undtagelse) særskilte Regnskaber for Legatet i Bispearkivet. (Fattig. Docum. Nr. 21.) Igjennem alle disse Aar er der hver Gang uddeelt til 12 Enfer og 12 Skolebørn: 7 Rd. 5 Mk. 4 ß. Ved Udde- lingen have disse, baade Enferne og Skolebørnene, faaet lige- meget, men Uddelingen er ikke skeet alle fjortende Dage, der

er i nogle Aar uddeelt 20 Gange, men i Almindelighed 22 Gange; hvert Aar er der beregnet til Vederlag for Regnskabsføreren 10 Rd., og Regnskabet for et enkelt Aar bliver saaledes følgende:

Capital 3655 Rd. til 5 p. C. giver i Rente	182 Rd. 4 Mk. 8 f.
7 Rd. 5 Mk. 4 f. uddeelt 22 Gange ..	172 — 4 — 8 —
Regnskabsføreren	10 — " — " —
	<hr/>
	182 Rd. 4 Mk. 8 f.

Denne Uddeling foretoges sidste Gang d. 14. Septbr. 1709; fra den Tid indtil Udgangen af Aaret 1722 bleve Pengene alene betalte til de 12 Skolebørn, men „Enferne forshuedes iblandt andre Byens Fattige, saasom alle Fattiges Capitaler og deriblandt Sl. Herr Cantøler Friises stiftede Almisse under Cet er blevet beregnet,“ som Magistraten forklarer i en den i dette Aar af Stiftsøvrigheden afæffet Erklæring. (3 Bispearkivet.) Forordningen af 24de Sept. 1708, som forordnede Inspecteurer for de Fattige i Kjøbstaderne, havde tillige overdraget Overtilsynet med Fattigvæsenet til Stiftamtmanden og Biskoppen, som dets Directeurer. I denne Egenskab kunde saaledes Stiftsøvrigheden i Aaret 1719 tilfige Borgermester og Raad til et Møde paa Raadstuen for at give Forklaring om de Fattiges Sager i Odense, og særligen for at skaffe Rigtighed paa Legaterne, om hvilke det var bragt i Erfaring, at de vare i stor Uorden, at Fundatserne vare bortkomne, og at Bestemmelserne angaaende Uddelingen ikke overholdtes. En Højesteretsdom havde vel i Aaret 1718 gjort Ende paa de langvarige Commissions-Forhandlinger og Undersøgelser, som efter Biskop Ringos Død (1703) vare førte angaaende mislig Forvaltning af Odense Byes offentlige Midler, men dermed var Enighed og Fredsommelighed mellem Byens Borgere og

dens Øvrighed ikke tilveiebragt; den vakte Mistillid og Mis-tænkthedsomhed gav sig Luft i Klager, der baade med og uden Navn fremkom over Magistratens egenmægtige Udfærd, og især vendte sig imod Borgermesteren, Jens Christensen. Ma-gistraten bragte en Deel af Fundatserne tilveie, og Raad-mændene fremlagde en nøiagtig Fortegnelse over samtlige Obligationer. Der fremlagdes tillige „den indbundne Bog, som kaldes Sl. Herr Cantsler Chr. Friises Fattiges Almissebog“. Denne Bog er siden forsvunden, men den fremlagte Capitalfor-tegnelse findes i Bispearkivet, og denne er for nærværende Regats Vedkommende saadan:

„Salig Cantsler Friises Almisse-Penge er Capital
3655 Rd.

Deraf er Specier . . . . . 1974 Rd. 4 Mk. 14½ f.

Courant . . . . . 1680 — 1 — 1½ -

Som ved disse Tider ere bestaaende hos efterfølgende:

Niels Hansen paa Langeland, nu Christian
Slaught, Borger og Garver i Odense. Derfor
er i Pant hans Gaard i Nedergade med tillig-
gende Hauge, Barkmølle med alt Tilliggende efter
Obligation af 3. Juni. 1718. Med 1 pro
Cento Lagie istedenfor Croner 8 f. . . . . 300 Rd.

Velb. Herr Conferentsraad Christian Ro-
sentranck til Schousboe, imod Fordegods i
Pant efter Obligation af 15. Jan. 1706, Croner 800 —

Hans Pederfen i Overgade, hans Obli-
gation af 17. Juni 1715 imod Pant i hans
Gaard. Croner . . . . . 100 —

Hans Thomassen Asfmanns Obligation
af 23. Marts 1709 imod Pant i hans Gaard, i
8 f. imod 1 pro Cento istedenfor Croner . . . . . 250 —

Lauritz Rasmussen Bognmands Obligation af 27. Sept. 1707 imod Pant i hans Gaard, i 8 f. imod 68 f. Lagie.....	70 Rbd. " Mt. " f.
Hos Odense By, hvorpaa ingen Obligation eller Forfkrivning er, men skal gives Obligation, paa Courant ..	80 — " — " -
Hos Odense By, for hvilken er en gammel indfriet og casferet Obligation paa 500 Rbd., hvorfor skal gives ny Obligation, Lagie deraf staaer hos Madam Blanchenborg*) 40 Rbd., hvilket er in Specie	500 — " — " -
Sal. Rasmus Madsen Bagers Enkes Obligation af 7. Juni 1713, hvorfor hendes iboende Gaard er i Pant, paa Specie	100 — " — " -
Carsten Eriksen Koch i Nørregade, hans Obligation af 11. Juni 1715 imod Pant i hans Gaard, in Specie	200 — " — " -
Hans Rasmussen i Nørregade hans Obligation dat. 11. Juni 1715 imod Pant i hans Gaard, in Specie	200 — " — " -
Jørgen Dreher uden Vesterport hans Obligation dat. 20. Juni 1715 imod Pant i hans Gaard, in Specie.	60 — " — " -
Sal. Jacob Laurfen Skomagers Obligation dat. 20. Juni 1706, derfor Pant i hans Gaard in Specie.....	161 — 5 — 2 -

*) Enke efter Borgermester Peder Blanchenborg, der var død 1711.

Sal. Niels Gorms Obligation af 25. Decbr. 1694 imod Pant i hans Gaard, in Specie	100 Rbd. " Mk. " s.
Søren Pedersens Obligation af 31. Marts 1705 imod Pant i hans Gaard, in Specie	152 — 4 — 2 -
Niels Pedersen Müllers Ob= ligation af 22. Juni 1718 imod Pant i hans Gaard, in Specie	113 — " — 14 -
Hos Odense By efter Obliga= tion dat. 22. Novbr. 1676 imod Pant i den nye Bognmandsløkke, item det Stykke Jord i Sundshaugen (?) og Grønløkken, in Specie	337 — " — 12½ -
Magister Elias Naur's Ob= ligation, dat. 5. Oct. 1714 imod Pant i en Hange uden Vestergade og Port, og hans Part af Gjertrudsholm, in Specie	50 — " — " -
Rasmus Ibsens Obligation dat. 25. Febr. 1715 imod Pant i hans Gaard, paa Courant	80 — 1 — 1 -

(Herefter følge Fredags- og Sule-Fattiges Capitaler.)

Dette er saaledes extraheret rigtig af Obligationerne, som til de Fattige her i Odense er udgivet, hvorom vi vidt=
løftigen in 1715 ligeledes har givet Forklaring, og til det
Kongl. Cancelli oversendt.

Lest. Odense, d. 19. Januari 1719.

Sens Christensen. Laur's Poulsen.

J. Hahne. Jacob Mortensen.

Borgermester Jens Christensen og de trende Raadsmænd havde saaledes gjort Rede for Legatets Midler; den samtidige Borgermester Jacob Møller var død et Aar i Forveien, og deraf kommer det formodentlig, at dennes Eftermand i det andet Borgermesterembede, Jørgen Friis, ikke har underskrevet Fortegnelsen. Samme Aar, 1719, døde Jens Christensen, og under hans Eftermand, den virksomme Andreas von Bergen restitueredes igjen nærværende Legat efter dets oprindelige Bestemmelse. Den i Fundatserne indsatte Bestyrelse tiltog sig atter Raadighed over Legatet.

Biskop Lødberg, Sognepræsten til St. Knuds Kirke Mathias Bloch og Borgermester Andr. von Bergen sammentraadte i et Møde paa Raadstuen Lille Tuleaften 1722, og vedtog, at „dette Legats Capital og stiftede Almisse efterdags fra de andre Fattiges Capitaler forsaavidt skal separeres og blive for sig selv, at de den Sal. Herre til Ære og berømmelig Afmindelse, stedse til et vist Antal fattige Enker og Skolebørn især og for sig selv efter Fundatserne skal uddeles.“ Det vedtoges endvidere, at der skulde stee Uddeling til 16 Enker og 16 Skolebørn. Uddelingen fastsattes til 21 Sk. hver fjortende Dag til hver Enke og ligesaameget til hvert af Skolebørnene, og Regnskabet over denne Uddeling skulde incorporeres i og følge med det aarlige Regnskab over Byens Fattiges Capitaler.*)

Fattigvæsenets Regnskab for det følgende Aar udviser, at den saaledes tagne Beslutning strax er bragt i Udførelse. Enkerne og Skolebørnene ere indførte ved Navn i Regnskabet, og Uddelingen har hver fjortende Dag medtaget 7 Rd.; den oversthydende Deel af Renten, som nu udgjør ialt 193

*) I Bispearkivet.

Rd. 3 Mk. 9 $\frac{1}{2}$ s., er uddeelt i større Portioner d. 22. Decb. Over Legatets Capitaler gives nøiagtig Forklaring, som udvifer, at de Summer, der i 1719 indstode hos Byen, nu ere gaaede over til private Debitorer; 500 Rd. til Oberst Hagedorn til Hærtslesgaard, og 337 Rd. 12 $\frac{1}{2}$ s. til Magist. Elias Naur. Da derfor Legators Sønneson Oberst Jørgen Friis til Høvringsholm d. 22. Oct. 1724 forespurgte hos Stiftsøvrigheden, om dette Legat endnu uddeeltes efter Fundatsens oprindelige Bydende, og Stiftamtmanden og Biskoppen i den Anledning afæfede Borgermester og Raad deres Forklaring, saa kunde disse svare i en Erklæring af 1. Nov. 1724, at bemeldte Legat ikke alene var ved Magt, og imod nøiagtig Pant og Forsikkring stod paa Rente, men endog forøget, og hvad Distribuzen angik, da stete den paa Raadstuen hver fjortende Dag ubi En af Magistratens og 2 af de 24 Mænds Overvarelse, „og bliver Uddelingen i den dertil særdeles beskikkede Protocol hver Gang attesteret.“

Paa lignende Viis faaes nu fort igjennem en Række af Aar. I 1739 er Capitalen voget til 3785 Rd., om hvilken Tilvæxt Regnskabet giver følgende Forklaring: „Efter forefundne og ihændehavende Obligationer befindes en Deel af Capitalen forlængst at være forandret til Croner og Courant, og Capitalen forhøiet med 40 Rd. Lagie Penge af 1500 Rd., som stod hos Byen, samt efter Regnskabet for 1728 med 22 $\frac{1}{2}$ Mars Rente Penge, 90 Rd. Courant, af en Capital paa 80 Rd., som iligemaade stod hos Byen.“ I Regnskabet for 1749 anføres sidste Gang Legatet med sin særlige Capitalformue; i dette Aar var Renten 210 Rd. 3 Mk. 14 s. og Capitalen 1474 Rd. 5 Mk. in Specie og 2372 Rd. 3 Mk. 13 s. courant. Dette Aar blev et Vendepunct i dette Legats som i det hele Fattigvæsens Historie i Odense. Ved Aarets

Udgang fratraadte den senere Landsdommer B on d e S i m o n s e n Borgermesterembedet, og Bestyrelsen af de Fattiges Pengemidler overgik til Borgermester A. M a r t s f e l d t, til liden Vaade for disse. — Fra 1750 er Renten af Legatet tagen til Indtægt iblandt Fattigvæsenets øvrige Rentepenge, og Capitalerne forsvinde i den fælleds Masse. Men Enkerne og Skolebørnene ere vedblevne hver fjortende Dag at faae udbetalt af den fælleds Kasse 7 Rd.

Fattigvæsenets Regnskabsførelse overtoges ved Begyndelsen af Aaret 1759 af Kjøbmand Mogens Faber. Den ham af hans Formand, Raadmand L. A b h j e, overleverede Fortegnelse over de Fattiges Capitaler udviste, at disse tilsammen udgjorde 12,119 Rd. 84 $\frac{1}{2}$, af hvilken Sum der tilhørte Cantsler Friis's Legat: 4102 Rd. 45 $\frac{1}{2}$ cour. *) Den Tilvæxt, som Legatets Capital her fremkommer med, er kun nominel, og er bevirket ved, at de 1474 Rd. 5 Mk. Species, som Legatet forhen eiede, ere omskrevne til Courant. Den til Mog. Faber overleverede „Protocol for Sl. Cancellar Friis's Legatum“ udviste, at der hver Maaned var uddeelt „til de 16 Enker og de 16 Skolebørn“ 14 Rd. gennem hele Aaret. Men af Rentefortegnelsen fra samme Aar sees, at en stor Deel af de anførte Capitaler kun have figureret paa Papiret, og at selve Capitalerne vare forsvundne. Dette foranledigede, at der i Aaret 1761 af Sognepræsten ved Sct. Knuds Kirke, J a c o b R a m u s, og Magistraten foretoges en nøiagtig Undersøgelse angaaende de Fattiges Capitaler, hvilket ogsaa Stiftsøvrigheden havde anseet nødvendigt. Resultatet af denne Undersøgelse var, at der fandtes Obligationer og Beviisligheder for i Alt: 8440 Rd. 3 Mk. 12 $\frac{1}{2}$, der vare

*) Fortegnelsen i Bispeark.

udfatte til forskjellig Rente, og af hvilke det samlede Rentebeløb udgjorde 400 Rd. Der manglede saaledes 3679 Rd. 24 $\text{\textit{\textit{f}}}$. af Capitalerne, men ved den endelige Opgjørelse blev dog Tabet for de Fattige noget mindre. I en Udskrift af Fattigvæsenets Deliberationsprotocol (i Bispeark.) for 1768 anføres Tabet, efter den kongl. allernaadigst anordnede Commissions Paakjendelse, at have udgjort 3402 Rd. 91 $\frac{1}{2}$ $\text{\textit{f}}}$, men det anføres tillige, at det maatte beroe paa, om Noget formedelt Stervboernes flette Tilstand (efter Borgermester Martfeldt) deraf maatte kunne erholdes. Dette Haab gif forsaa vidt i Opfyldelse, at det endelige Tab for alle Legaterne kun blev 2584 Rd. 1 $\text{\textit{f}}$., hvilket fremgaaer af Fattigvæsenets Regnskaber for 1771—73; af dette Tab faldt 941 Rd. paa Cantøser Friises Legat, og dettes Formue gif saaledes ned til 3161 Rd. Dette Capitaltab og Rentefodens Nedsættelse til 4 pro Cento gjorde det nødvendigt fra Aaret 1768 at formindske den ugentlige Uddeling, der nedsattes fra 21 $\text{\textit{f}}$. til 18 $\text{\textit{f}}$. hver fjortende Dag. — For de derefter følgende Aar (1774—1781) have Fattigvæsenets Regnskaber ikke været at opspore, og da disse igjen begynde med 1782, er den gamle Inddeling af Capitalformuen, nemlig: 1. Cantøser Friises Legat, 2. Fredags-Fattiges Capitaler og 3. Tulefattiges Capitaler, opgiven, og Alt er slaaet sammen i een Masse. Om Uddelingen til Enkerne og Skolebørnene savnes al Oplysning, men Betalingen af Legatets Andeel til den latinske Skole er stadigen vedbleven som Udgiftspost i alle Regnskaberne, med vedvarende Angivelse af, at det var af Cantøser Friises Legat, at Afgiften hvedes. Men Antallet af Discipulene er gaaet ned til 12, der hver fjortende Dag have faaet 18 $\text{\textit{f}}$. hver. Saaledes i Regnskabet for 1795: „af Cantøser Friises Legat er, som sædvanligt, udbetalt hver 14de Dag til 12

Disciple af den latinske Skole i Odense, de saakaldte Ol- og Brøds-Penge med 58 Rd. 48 ß." — Fra dette Aar og indtil 1803, da Reglementet af 5. Juli gav Fattigvæsenet en anden Indretning i Kjøbstæderne, havees ingen Regnskaber, og da disse igjen begynde med Aaret 1804, er Cantstier Friises Legat endog af Navn aldeles forsvundet, og spores kun derved, at der i Regnskaberne vedbliver Aar efter Aar at opføres som Udgiftspost: Ol- og Brødpenge til Odense Latinske Skole; men om nogen Uddeling til Enten er der ikke mere Tale; den Deel af Legatet, som tilkom dem, er tagen til Indtægt for Fattigvæsenets Kasse, og saaledes er det vedblevet lige til den Dag idag, uagtet der i den mellemliggende Tid var foretaget Skridt fra Fattigcommissionens Side, som maatte have ledet til en Restitution ogsaa af denne Deel af Legatets Virksomhed.

Om Størrelsen af den Sum, der af Legatets aarlige Rente kunde tilkomme Latinskolen fra Fattigvæsenet, efterat Legatets hele Capital var gaaet op i dettes Capitalmasse, førtes i Aaret 1825 meget vidtløftige Forhandlinger mellem Latinskolen og Fattigcommissionen. Forhandlingernes Foranledning var (efter Professor Henriksens Forklaring i Odense Cathedralskoles Indbydelseskrift for 1850) den, at der i det anførte Aar blev foretagen en Regulering af Stipendievæsenet. Skolens daværende Rector, Prof. Saxtorph formeente da, at Skolen var forurettet ved kun at modtage 58 Rd. 48 ß., som sin Andeel af Legatet, hvilken Sum efter en Rentefod af $3\frac{3}{4}$ pro Cento kun vilde være Renten af 1560 Rd., medens han maatte ansee Skolen for at være lobtagen i Legatet for 1892 Rd. 3 Mk. En lignende Forordning maa allerede tidligere være fremkommen fra Skolens Side, thi i Aarene 1810 og 1811 er der af Fattigvæsenet

udbetalt til Skolen: 62 Rbd. 4 Mk. om Aaret, og det er bemærket i Regnskaberne, at den Capital, hvorfra Renten skal svares, er 1560 Rbd., uden at man kan see, hvorledes denne Capital er udfunden. Dette lader sig derimod med Letthed paavise ved den Capital, der i Regnskabet for det følgende Aar 1812 opføres som Skolens Anpart, nemlig 1892 Rbd. 48 š., og hvis Rente er udbetalt til Skolen med 75 Rbd. 67½ š., — denne Capital er nemlig Halvdelen af det Capitalbeløb, 3785 Rbd., der efter Hofman (V 130) udgjorde Legatets Formue i Midten af forrige Aarhundrede, og som her foran er angivet ved Aaret 1739 at have været Legatets Eiendom. Men Paastanden er allerede i de nærmeste Aar fravegen, og fra 1815 er den gamle Afgift af 58 Rbd. 48 š. igjen vendt tilbage, og uden Afbrydelse svaret, indtil Sagen nu optoges paany af Professor Saxtorph med den Paastand, at Legatets Rente skulde deles ligeligen mellem Skolen og Fattigvæsenet. Fattigcommissionen, hvis Erklæring afseftedes, (Forhandlingsprotoc. Mødted. 5. og 6. Oct. 1825), fremdrog de gamle Fundatser, af hvilke det aldeles tydeligt fremgik, at der kun var tilstaaet Skolebørnene halvt imod Enkerne, og gjorde derhos gjældende, at da det var bitterligt, at dette Legat i forrige Aarhundrede i Forening med Byens andre Legater havde lidt et Tab, der for dettes Vedkommende udgjorde 941 Rbd., saa maatte dette Tab ogsaa falde paa Skolens Anpart af Legatet; Legatets Formue, der for Tabet udgjorde 4102 Rbd. 45 š., blev efter dette kun 3161 Rbd. og deraf tilkom Skolen ⅓ Deel eller 1053⅔ Rbd., med en aarlig Rente af 42 Rbd. 14 š.; og Fattigcommissionen gjorde altsaa Paastand paa, fremtidig kun at udrede dette Beløb til Skolen. Denne Meningsforskjellighed afgjordes ved Resolution af Directionen for

Univerfitetet og de lærde Skoler, under 2. August 1828, der gav Fattigcommissionen Medhold, og fastfattede Skolens Andeel af Legatets aarlige Rente til 42 Rbd. 14 fl. , hvormed den saaledes siden den Tid svares.

Men ved Siden af denne sin Fremstilling af Legatets Forhold til Latinskolen, havde Fattigcommissionen i sin sidste Indstilling og Betænkning i Sagen af 12. Juni 1828 (Fattigvæsenets Copibog for J. A. under Nr. 79) fremhævet et andet Punkt, nemlig angaaende Enkernes Ret til Legatets Nydelse, efter dettes oprindelige Bestemmelse; og ogsaa i dette Punkt blev Commissionens Indstilling bifaldet. Denne Indstilling gif ud paa:

1. At Cantaler Friises Legat til 10 fattige Enker og 10 fattige Skolebørn snarest muligt maatte blive bragt ud af det hidtilværende Fælledsffab med Byens Fattigkasse, og at der til den Ende, efterjom Fattigkassen tillod det, skulde udfattes i Legatets Navn mod anordningsmæssig Sikkerheden Capital paa 3161 Rbd. Sølv, der ifølge de oplyste Omstændigheder maatte antages at udgjøre Legatets nuværende Formue.
2. At der, indtil Legatet kunde vorde saaledes funderet, aarlig maatte udtages af Fattigkassens almindelige Indtægter $\frac{2}{3}$ Deel af ovennævnte Capitals Rente, nemlig 84 Rbd. 28 fl. Sølv, til halvaarlig Fordeling enten mellem 10 Enker, saaledes at enhver aarlig erholdt 8 Rbd. 41 fl. , eller ogsaa mellem 8 Enker, med 10 Rbd. 51 $\frac{1}{2}$ fl. til hver. (Dette sidste ansaae Commissionen meest overeensstemmende med den nuværende Rentefod af 4 pro Cento, og med den af Legator for hver Enke bestemte daglige Understøttelse af 3 fl. , der for hele Aaret vilde udgjøre 11 Rbd. 39 fl.)
3. At Legatets Bestemmelser, forsaavidt de vare væsentlige og

stemmende med Nutidens Aand, skulde overholdes. Som saadanne Bestemmelser udhævedes følgende, „der Ord for andet Lyde saaledes forsaavidt Enkerne angaaer:

- a. Der skal vælges 10 fattige Enker, som fattige smaa faderløse Børn have, og sig ikke selv kunne underholde uden Almisfe.
  - b. Enkerne, der saadan Almisse annamme, skulle ikke være nogle Kendedjæringer, ei heller de, som Slægt og Venner have, og tage hvad de af dennem bekomme kunde og desforuden de Fattiges Almisse.
  - c. End bliver nogen af samme Fattiges Raar lettere end før vare, og findes nogen Anden armere, da maa den Armeeste i den forriges Sted, hvis Vilkaar er forbedret, indtegnes.“
4. At der, saasnart det var besluttet, at Legatet skulde sættes i Kraft, skulde anskaffes en Uddelingsprotocol, hvori den kongelige Resolution blev at indføre, og hvori de af Commissionen hver Gang udnævnte Enker kunde indskrives.

Den ovenfor nævnte Resolution af Directionen for Universitetet og de lærde Skoler af 2. Aug. 1828 bifaldt ogsaa dette Punkt i Indstillingen. Det hed herom saaledes: „da det maa ansees tilstrækkeligen oplyst, at den nuværende Størrelse af Cantkler Friises Legat til fattige Enker og Skolebørn i Odense maa antages at være 3161 Rd. Sølv, af hvis Renter en Trediedeel tilkommer Odense Cathedraleskoles Stipendiefond, og da det er en Selvfølge, at bemeldte Legats Fundatser, hvis Originaler nu ere komne til stede, paa ny bør sættes i Kraft, saa have fra Directionens Side Intet imod Commissionens Forslag, at der under Navn af Cantkler Friises Legatcapital til 10 fattige Enker og 10 fattige Skolebørn mod anordningsmæssig

Sikkerhed udsættes en Capital af 3161 Rbd. Sølv, og at der aarligen udbetales fra Fattigvæsenet til Cathedral-skolen 42 Rbd. 14 f. Sølv, som Rente af Skolens Andeel af Legatet, istedetfor de 58 Rbd. 48 f. Sølv, som hidtil under Navn af Al- og Brødpenge have været erlagte."

Stiftsøvrighedens Skrivelse, hvori denne Resolution meddelees til Fattigcommissionen, fremlagdes i Mødet d. 10. Sept. 1828, og dermed synes Sagen fra Commissionens Side at være henlagt, uden at der er foretaget noget videre, for at bringe Resolutionen til Udførelse for Enternes Bedkommende. Fattigcommissionen havde opnaaet at faae Afgiften til Latinskolen nedsat fra 58 Rbd. 48 f. til 42 Rbd. 14 f., og dermed har den slaaet sig til No. De $\frac{2}{3}$ Dele af Legatets Rente indgaae endnu i Fattigtaksen, og tages til Indtægt af denne.

4. Dr. Eskild Christensens Legat.

Til fattige Huusarme i Odense gav Dr. Eskild Christensen*) for sin Død 100 Rigsdaler Species. Fundatsen for denne Sum, som er indbefattet i Fundatsen for tvende andre Legater, er først affattet efter Olverens Død af hans Eftermand i Egteskab, Professor ved Gymnasiet i Odense, Svend Pedersen, og dateret Odense den 20. Januarii Anno 1626. Det Stykke af Fundatsen, som vedkommer nærværende Legat, er saalydende:

„Jeg Svend Pedersen, Professor Collegii ubi Odense, kjendes og for alle gjør bitterligt, at efterkom min Sal. For-

*) Dr. Eskild Christensen, Ordinarius Medicus i Fyen, var gift med Maren Jacobsdatter, en Datter af Biskop Jacob Madsen, og døde 1600. Til det paatænkte Gymnasium i Odense skænkede han ved samme Fundats 300 Rbd. og til Sct. Knuds Kirke 100 Rbd. Hans Gravsted er i Kirkens Chor. Nummer, S. R. Kirke S. 138.

mand, Høderlig og Høilarde Mand Doctor Eskild Christensen, forðum Ordinarius Medicus her i Fyen, haver for sit salig Endeligt tilfagt og udgivet fem Hundrede Rigsdaler in Specie, en Deel til det Collegium, som da her i Odense stiftes skulde, og en Deel til de Fattige og St. Knuds Kirke, og jeg med min kjære Hustru Marine Jacobsdatters Samthkke derpaa en fuldkommen Foundation udlobet haver, saa bekræfter jeg nu med denne skriftlige Foundation fornævnte Sal. Doctor Eskilds christelige sidste Villie og Løfte, som saaledes ubrødeligen holdes skal: — — For det Tredie skal Et Hundrede Rigsdaler in Specie aarligen afrentes til de fattige Huusarme, saa at — Rigsdaler in Specie aarligen til hver tyvende Dag Juul*) udfisktes til dem, som kjendes nødtørftige at være, hvilken Rente jeg eller min Hustru vil vor Livs Tid raade for at uddele, og saa ombedes, at Superintendenten her i Fyen vilde siden have Indseende, at fornævnte Rente kunde aarligen ved Sognepræsten til Canuti Kirke, eller en anden gudfrygtig Mand, til dem som nødtørftige ere, redeligen uddeles".**)

Capitalen indbetaltes samtidigt til Biskoppen i Fyen, Hans Mikkelson, der udstedte sin Qvittering for Modtagelsen, og umiddelbart derefter udlaante Pengene til Fru Zidsel Høeg, Sal. Ebbe Munks Enke til Fjellebro***), hvis Obligation for denne Sum findes indført bag i den ældste

*) Den gamle Omflags-Termin for Fyen, som var den 20de Dag efter Juul, blev ved Forord. 1. Aug. 1671 forandret til den 24. Februar, hvilken ogsaa er den i Loven anordnede Termin (5—14—1.) I Begyndelsen af det følgende Aarhundrede sattes den til 11. Marts.

***) Hofman, V, 11. 135.

***)) Disse Egtefolks Begravelse findes i den østlige Ende af St. Knuds Kirkes nordre Sidegang. Ebbe Munk døde d. 8. Juli 1622, Zidsel Høegs Dødsaar og Dag er ikke optegnet i Gravskriften.

Legatprotocol. Obligationen er udstedt i Odense den 15. Januar 1627, i Zibsel Høegs eget Navn, og hun gjør deri bitterligt, „at hun af ret bitterlig Gjæld skyldig er til fattige Huusarme udi Odense Et Hundrede gode fuldvægtige, gangbare Rigsdaler in Specie, som Sal. Doctor Eskild Christensen, fordem Medicus i Odense, til fattige Huusarme haver givet, efter den Fundats, derpaa findes hos Superintendenten i Odense; og forpligter hun sig og sine Arvinger, paa deres adelige gode Troe og Love, hver tyvende Dag Juul at erlægge den aarlige Rente med 6 Rigsd. in Specie, til Sognepræsten til Canuti Kirke i Odense.“

Muligen har St. Knuds Kirkes Sognepræst de første Aar særligen uddeelt Renten, men fra Aaret 1636 er den tagen op i Legatprotocollen, og er uddeelt i Forening med de øvrige Legatrenter. Renten er indbetalt af „Fru Zibsel Høeg“ hvert Aar med 9 Daler indtil hendes Død i Aaret 1649, da Renten er betalt af hendes Arvinger. I den tidligere nævnte Forklaring over de Fattiges og Huusarmes Penge og Indkomster i Aaret 1650 er denne Capital anført blandt de Capitaler, hvis Renter uddeelttes ved Tuletid, saaledes: „100 Rixdl., som S. Doctor Eskild Christensen Medicus her i Vhen haver testamenteret, og efter St. Fru Zibsel Høegs Haandskrift af hendes Arvinger forventes“. Pengene ere dog ikke længe forblevne hos Zibsel Høegs Arvinger; 1653 og de nærmestfølgende Aar er Renten indbetalt af Hans Hansen Bager, og efter hans Død 1657 er Capitalen gaaet over til Raadmand Henrik Jørgensen, hvis Enke efter hendes Mand's Død (1674) er vedbleven at betale Renten indtil 1680, da den sidste af Raadstuen's Legatprotocoller slipper. Legatets Virksomhed kan alligevel forfølges til Aarthundredets Udgang. Den 29. Aug. 1704 udstedte Rasmus Poulsen,

Skomager og Borger i Odense, Obligation til Borgermester og Raad paa de fattige Huusarmes Begne, som om Julen nyder Almisse, for 100 Rigsdaler Specie, „som forhen er givet af Doctor Eskild Christensen og nu sidst stod paa Rente hos Sl. Dve Rasmussen Suel her ibidem.“ (Panteprotoc. i Raadstue=Ark.) Fire Aar efter skete Sammen dragningen af alle Legatmidlerne, i hvis fælleds Masse dette Legat saaledes indskjød 100 Rd. Spec.

5. Jens Ansgaris Legat.

Stifteren af dette Legat kalder sig selv „Borger udi Odense“; efter hans Gravskrift i Sct. Knuds Kirke hos Bircherod*), var han tillige Vhfyoged i Odense, hvilket Embede han formedelst Svagelighed synes at have nedlagt før sin Død. Fundatsen for Legatet er dateret: Odense den 5. Augusti Anno 1634,**) og begynder saaledes: „Efter som den Allmægtigste Gud haver besøgt mig Jens Ansgaris, Borger udi Odense, med sit faderlige Kors, Soet og Sygdom — — saa jeg ikke veed, hvad hans faderlige Villie er, enten til Livet eller Døden; saa haver jeg af fri Villie — — givet til fattige Guds Lemmers, Enkers og faderløse Børns Trøst og Hjælp i deres Nød her i Odense By, Et Hundrede Daler in Specie, som efter min dødelige Afgang skal udtages af Fælledsboet, og samme Penge skal strax udsættes til visse Folk, paa sædvanlig billig Rente, nemlig Sex Daler aarligen, og tages nøiagtig Forvaring derpaa af Hæderlig og Høilard Mand, M. Jacob Sperling, Sognepræst til Sct. Knuds Kirke. — — Og skal

*) Mumme: Sct. Knuds Kirke, S. 324.

**) Originalen i Bisp.=Ark. En Gjenpart i den ældste Legatprotocol. Hofman, VI, 280.

St. Knuds Sognepræst, nuværende eller efterkommende, optage den ganske Rente aarligen til Sct. Mikkelsdag, og den uddele og dispensere, uden al Bild, som han vil tilsvare for Gud, til samme christelige Brug, saa at fire eller sex saadanne Guds Lemmer af ærlige fattige Enker og elendige Faderløse, helst de, som holdes til Latin Skolen, kunde faae deres Deel og Portion deraf, eftersom hvers Nød og Trang er til.“

Ikke længe efter døde Giveren, og det sees af Legatprotocollen, at hans her udtalte Villie er steet Fyldest strax efter hans Død. I Legatprotocollen er Renten af den skjænkede Capital for Aaret 1635 ført til Indtægt saaledes: „Hos Else Jens Ansgaris 6 Dl.“ Men denne Rente er ligesaa lidt som nogen af de andre Legaters Rente paa den Tid uddeelt for sig til visse Personer, men i Forening med de andre Legater. I Aaret 1640 maa Capitalen være bleven indbetalt af Jens Ansgaris Enkes Dødsboe, thi S. Mikkelsdag 1640 har Henrich Torchelsen, Borger udi Odense udstedt sin Obligation, hvori han tilstaaer: „at eftersom St. Jens Ansgarris, fordum Byfoged her udi Byen, saavel som hans kjære Hustru Else Augustini Datter haver af christelig Betenkende testamenteret og givet til fattige Enker og faderløse Børns Trøst her ibid. Et Hundrede enkende Rigsdaler in Specie — — hvilke fornævnte 100 Rgd. min kjære Sogneherre — M. Jacob Sperling mig paa Rente laant og forundt haver“: saa forpligter han sig og sine Arvinger, Een for Alle og Alle for Een, ved Ære, Troe og Love at forrente denne Sum med Sex Rigsdaler aarligen, saalænge den hos ham eller hans Arvinger maa forblive staaende. — Capitalen indestod hos Henrich Torchelsen til Aaret 1650, men med dette Aar forsvinder den af Legatprotocollen,

og dens Rente er fra den Tid tagen til Indtægt for det almindelige Fattigvæsen, blandt hvis Capitaler den i Regnskabet for 1656 kommer frem som indestaaende hos Mester Hans Müller. Den er derfor ogsaa anført blandt de Fredags-Fattiges Capitaler i en Fortegnelse over samtlige Fattiges Capitaler, som af Magistraten i Odense under 10. Marts 1710 afgaves til den Commission, der var nedsat til at ordne og opgjøre de Fattiges Pengesager efter Biskop Kingos Død.*) Men Overførelsen fra Legaterne, hvis Renter uddeelttes ved Juletid, til det almindelige Fattigvæsen, kan ikke have forandret Gavnens oprindelige Natur og Diemed. Den er heller ikke den eneste Capital, der ved samme Tid fristede denne Stjebne. De store Restancer af de udlovede eller paalignede Bidrag til Fattigvæsenet i disse Aar, vise noksom, hvor vanskeligt det har været at skaffe de fornødne Penge tilveie til den Understøttelse, der hver Fredag uddeelttes til Byens Fattige paa Raadstuen, og det laa saaledes nær for Haanden at the til hvad man havde i de Huusarmes Kasse, naar Noget af dette syntes at kunne undværes fra den sædvanlige Uddeling ved Julen. Hvad der saaledes laantes af de Huusarmes Kasse i Arets Løb til at bestride den ugentlige Fredags-Uddeling til Byens Almisselemmer, findes en Tidlang i Legatprotocollens Regnskab over de Huusarmes Midler at være opført som disses Tilgodehavende hos de Fattige; i Aaret 1641 havde Borgermester Hans Nielsen annammet til de Fattiges Bedste af Legatrenterne 35 Daler; 1649 annammede han 39 Daler o. s. fr., men det sees ikke, at disse Summer igjen ere blevne tilbagebetalte til Legaterne, og førte disse til Indtægt ved Uddelingen. Uagtet derfor Legaternes Sum

*) Mumme, Bidrag til Odense Byes Historie, S. 87.

vogede ved nye tilkomne Gaver, saa er dog Uddelingen ved Julen ikke stegen, men er tvertimod aftagen igjennem hele Aarhundredet, efterhaanden som Udgifterne ved det egentlige Fattigvæsen ere tiltagne. Medens Legatrenterne i Aarene efter 1634 i Forening med Tavlepengene og Mikkelsdagsofferet i alle Byens Kirker have udgjort mellem 200 og 300 Daler, saa naae de samme Indtagter i Aarene mellem 70 og 80 neppe op til 150 Daler. Denne Nedgang skyldes hovedsageligen Offerets og Tavlepengenes Formindstelse; Legatrenterne have omtrent samme Størrelse. Der er vel tilkommen en Deel Legater, men efterhaanden ere disse gaaede over til Fattigvæsenets Behov; man har anseet det nok, at kunne uddele det sædvanlige Beløb ved Juletid til det eengang vedtagne Antal Personer, der havde faaet Sædvanens Hævd.

Legatets Capital, der efter 1708 gik op for bestandig i Fattigvæsenets Fælledsformue, indestod dengang, med 100 Rdl. hos Kjøbmand Thomas Christensen i Odense mod Pant i hans Gaard, hvilket den ovenfor nævnte Capitalfortegnelse fra 1710 udsifer.

6. Knud Lauridsens Legat.

Dette Legat, hvis Stifter Knud Lauridsen var Borger og Handelsmand i Odense,*) anføres hos Hofman (V, 136) blandt de Jule-Fattiges Capitaler. Dette er forsaavidt

---

*) Knud Lauridsen døde den 9. Sept. 1640, og ligger begravet i den søndre Gang i Sct. Knuds Kirke, hvor hans og hans Hustrues Anna Hasebarths Ligstuen findes foran Døren til Consistoriet. Hans Søn Knud Knudsen var Borgermester i Odense fra 1667—1677. Knud Lauridsens Navn findes blandt de Borgere, som i Forening med Byens Borgermestre og Raadmænd have understrevet Reverset for Modtagelsen af Cantøler Friis's større Legat, og han har saaledes hørt blandt Byens mere anseete Borgere.

mindre nøiagtigt, som dette Legats Rente ikkun en kort Tid er bleven uddeelt sammen med de andre Legatrenter ved Juletid, men derefter er holdt for sig selv, og uddeelt særskilt til elleve navngivne Personer, og dette Legat har saaledes mere end noget af de andre fundet Anvendelse efter Fundatsens Ord. Legatet bestod oprindelig i en Capital paa 300 Rigsdaler Spec., som Knud Lauridsen havde stjænket paa sit Dødsleie, og hvorfor Fundatsen efter hans Død udstedtes af hans Arvinger, dateret: Odense d. 21. Septbr. Anno 1644. En Affkrift af Fundatsen er indført i Legatprotocollen Nr. 2.

„Kjendes vi understrevne Oluf Johansen Bager, Rector og Canonicus udi Lund paa min Kjære Hustrues Begne, Maren Lauridsdatter, Knud Knudsen Borger her udi Odense, Sidsel Lauridsdatter Borgerke her ibidem, o. Fl., alle afgangne Sl. Knud Lauridsens Arvinger, vi gjøre for Alle vitterligt, at efterfom forbemeldte afgangne Sl. Knud Lauridsen, forstum Borger her ibid., udi sit Yderste Anno 1640 haver funderet til fattige nødtørfte Huusarme 300 Rgd. in Specie Capital, hvoraf siden 1640 fra d. 21. Septbr. og til 1644 d. 21. Septbr. er kommen til Rente udi fire Mar 72 Rgd. in Specie, som til fattige Huusarme ikke er bleven uddeelt, formedelst derpaa ingen skriftlig Fundats var fattet udi Pennen, hvilken Rente er hermed lagt til den første Capital, saa det nu beløber sig udi Alt til en Capital 372 Rgd. in Specie, og er nu strax bleven leveret til Borgermestre og Raad udi Odense, som dermed skal have god og flittig Indseende, at fornævnte Hovedstol hos visse Folk bliver udsat, saa og Renten deraf aarlig bliver indkrævet, og siden til hver otte Dage før JuleAften (uddeles), udi Bispens saa og Sognepræstens til St. Knuds Kirke med Borgermestre og Raad her udi Odense — — udi

samtlig deres Nærværelse udmelder elleve fattige nødtørftige Huusarme, som ere Borgere eller Borgerstæder her i Odense, som samme Rente skulle aarligen gives og bevilges." — —

Den hele Sum, hvormed Legatet saaledes var blevet overleveret til Borgermestere og Raad, kom imidlertid ikke de fattige Huusarme tilgode. Af de 72 Rd. Rentepenge blev 30 Rd. lagt til restevende Renter af Doctor Oluf Jacobsens Legat, og den saaledes fremkomne Capital af 100 Rd. overgik til de Fattige, som fik ugentlig Almisse om Fredagen. Den øvrige Deel af Legatets Hovedstol, 342 Rdlr. udfattes paa Rente hos Velbaarne Eiler Hæg til Dallund, der udstedte Obligation, dateret Odense d. 20. Septbr. 1644 for 342 Rgd., „som var de 300 Rgd., Knud Lauridsen i Odense til fattige Huusarme haver testamenteret, hvilken Capital siden af Renten er forbedret;" *) Renten forfaldt til St. Michelsdag med 20 Rdlr. 3 Mk. 4 ß. Legatprotocollen udviser, at Renten fra Aaret 1645 er indkommen med 30 Daler 3 Mk. 4 ß. Eiler Hæg døde 1659, og ved hans Død stod hans Bo til Restance med 4 Aars Rente, som udgjorde 82 Rd. 1 Mk. Men foruden denne Gjæld var Eiler Hæg 100 Rd. skyldig til Odense Byes Fattige, hvilke han selv havde staaet, og som han forrentede efter sin „i Bogen" indførte Haandskrift af 26. Marts 1632, med 6 Rgdlr. Ogsaa denne Rente var udebleven i flere Aar, saa at den samlede Gjæld, som paahvilede hans Bo til de Fattige og Huusarme i Odense, udgjorde i Alt 524 Rd. 1 Mk. For denne Sum lode Arvingerne ifølge Proces og Dom**) i det følgende Aar

* Extract og Forklaring over de Fattiges og Huusarnes Penge 1650 i Biske-Ark.

***) Fattigv. Regnsk. for 1661 i Biske-Ark.

udlægge en Gaard i Sønderfjeld af Hartkorn: 8 Td. 3 Skp. 2 Fdk. 1 Alb., der havde i Faste af Knud Hansen, hvis Landgilde med Aaret 1662 er begyndt at tages til Indtægt deels for de Huusarme og deels for de Fattige. Det sees heraf, at det er en Feiltagelse hos Hofman (V. 136), naar det hedder, at Gjalden i Boet efter Eiler Høeg ved en Høiesterets-Dom af 1672 blev vederlagt med en Bondegaard i Sønderfjeld, thi Gaarden var allerede i de Fattiges og Huusarmes Eie i Aaret 1662; Høiesteretsdommen af 1672 angaar derimod de Fattiges Tilgodehavende i Dødsboet efter Eiler Bilde,*) og Hofmans Bemærkning hidrører, som det synes, fra en Forveksling af disse 2 Creditorers Navne.

Det var en Binding for dette Legat, at det saaledes blev Med-Eier af en Fastegaard, forsaavidt som dette gav den nærmeste Anledning til, at Legatets Anvendelse bragtes i nærmere Overensstemmelse med Fundatsens Blydende. Legatets Indtægt udgik paa den Maade af Forbindelsen med de øvrige Legater, og der udnævntes efter Fundatsen elleve Enker, som særligen skulde nyde godt af den indkommende Landgilde; og denne særlige Uddeling gaaer saa igjennem Legatprotocollen til dens Afslutning 1681. Derimod stod Legatet sig kun slet ved det Udbytte, det havde af Gaarden istedetfor den gangse Rente af dets tabte Capital. Landgilden, der i de første Aar er beregnet til omt. 16 Daler for dette Legats Vedkommende, blev i de følgende Aar ikke betalt med dens fulde Beløb; 1676 har den kun beløbet sig til:

---

*) See foran, S. 199.

3 Tønder Byg à 1 Rd.....	3 Rd. » Mt. » f.
1 Lam	» — 1 — 12 -
2 Gjøes.....	» — 1 — 8 -
4 Høns	» — 1 — 8 -
1 Fjerding Smør	2 — 2 — " -
	Ialt 6 Rd. 1 Mt. 12 f.

Den næste Fæster af Gaarden, Knud Christensen, der havde Gaarden 1710, kunde endnu mindre udrede den aarlige Afgift, og Gaarden, som i sin Tid var udlagt til Legatet fra Dallund, kom nu tilbage til samme Hovedgaard, da den i Aaret 1716 folgtes til den daværende Eier af Dallund, Staldmester Jørgen Harthausen, for 400 Rd. Denne ubbetalte Kjøbesummen til Borgermester i Odense Jens Christensen, hos hvem Capitalen forblev, og som udstedte sin Obligation for Capitalen, 400 Rd. cour. til Legatet d. 11. Marts 1716. Med denne Sum har saaledes Knud Lauridsens Legat til 11 Huusarme i Odense været lodtagen i den Capitalmasse, der allerede dengang var gaaet over til den fælleds Fattiggæsse.

7. Cantsler Just Høegs Legat.

Stifteren af dette Legat, Cantsler og Rigsraad Just Høeg til Gjorslef, stod ikke selv i nogen nærmere Forbindelse med Odense, men han var ved sine nære Slægtninge*) bragt i en saadan Berøring med Byen, at deri vel kan findes en Grund til, at han betænkte dens Fattige med en saa be-

*) Hans Broder, Landsdommer Mogens Høeg til Kjærgaardsholm blev siden Befalingsmand paa Odensegaard, hvor han døde 1661. Hans Søster Sidsel Høeg og hendes Egtefælle Ebbe Munk til Fjellebro eiede Gaard i Odense (Engelstoft: Odense Byes Historie S. 157) og fik deres Begravelse i Sct. Knuds Kirke.

tydelig Gave, som han før sin Død bestemte til dem. Fundatsen for dette Legat*) af hvilken en Afskrift er optagen i Legatprotocollen Nr. 2, er forfattet efter Legators Død. Biskoppen over Thens Stift, Hans Mikkelsen og Mester Jacob Sperling, Provst og Sognepræst til St. Knuds Kirke i Odense, Hans Nielsen, Borgermester, Mads Hansen, Erik Jørgensen, Thomas Brodersen, Dinnes Jensen, Knud Jacobsen, Jesper Hansen og Peder Pedersen, Raadmand sammesteds, gjøre deri bitterligt, „at have annammet af ærlig og velb. Fru Anne Lunge, Sl. Herr Just Høegs til Gjorslef Penge fem hundrede gode Rigsdaler in Specie, som hendes Sl. Huusbond, bemeldte afgangne Herr Just Høeg, fordem Rigens Cantkler og Raad, haver foræret og givet til fem fattige Huusarme og nødtørftige Lemmer her sammesteds, saaledes at Renten, som er tredive Rigsdaler, til sine bestemte Terminer, som herefter skrevet staaer, skal uddeles, nemlig tolf Stilling paa hver Person om Ugen, er om Maaneden tre Mark og om Aaret paa enhver sex Rigsdaler. — — Hvilke forskrevne fem hundrede Rigsdaler Capital vi love for os og vore Efterkommere at udsatte til visse vederhæftige Personer mod Forlovere og god Forsikkring eller Fordegods til Underpant, saa og Renten deraf aarlig at uddele, som forskrevet staaer. Saafremt og velb. Fru Anne Lunge kunde være tilfunds udi hendes levende Live nogen af forskrevne 5 Fattige eller alle at ville udvælge, skal det være hende frit forbeholden. — — Og naar den gode Fru ved den timelige Død er affalden, da vi samtlige og vore Efterkommere at udvælge dem, samme Rente nyder. — — Saa at forskrevne Hovedstol eller dens

*) Hofman V, 131.

Rente ikke til anden Brug anvendes, under hvad Prætext det og være kan, og fornemlig have udi Agt, at de fattige Huus= arme alene nyde saadan Rente, som uberhyggede ere, og sig udi Liv og Levet gudelig og stikkelig forholde. Forfrevne 500 Rigsdalers Rente skal beregnes at angaae fra St. Boldborg=Dag nu tilstaaendes (eftersom vi forfrevne Capital have til os allerede annammet), og siden aarlig Aar til Ewigheid continueres, saa den gode Sl. Mand's og Frues endelige Billie herudi, som forfrevet staaer, fuldkommeligen uden nogen Undskyldning udi alle sine Punkter efterkommes."

Denne Fundats, der saaledes tillige indeholder Magi= stratens Revers for Pengenes Modtagelse, er dateret: Odense d. 6. Aprilis Anno 1648, og „under Doctor Hans Michelsens, Mester Jacob Sperlings og Hans Nielsen Bor= germesters Hænder og Segl saa og Odense Byes Secret bekræftet."

En nøiere Bestemmelse om de Fattiges Udvælgelse blev tagen i en Erklæring, som samme Dag blev afgiven af Just Høegs Broder, Mogens Høeg til Rjærgaardsholm, der for= pligtede sig til, at indhændige Fru Anne Lunge Magistratens Optegnelse paa de Fattige, som skulde nyde Legatets Rente, forat hendes Samtykke kunde erholdes saa betimelig, at For= tegnelsen igjen kunde være modtagen af Magistraten inden hvert Aars Boldborg Dag, men dersom saadant ikke stete, da skulde Borgermester og Raad have Magt selv saadanne Fat= tige at udvælge, som de for Gud vilde tilsvare.

Just Høeg var død 2 Aar i Forveien (1646), og det skulde synes, at Udførelsen af hans sidste Billie ved de ud= stedte Forsikringer var saaledes betrygget, at den ikke let skulde være bleven tilfidesat. Desto mere maa det overraske, at den aldrig sees at være kommen til Udførelse paa den

Maade, som her var foreffrevet. Renten af Capitalen blev ikke uddeelt til fem Enker for sig; Capitalen blev ikke engang loiet til de andre Legatcapitaler, hvis Renter kom stikkelige Huusarme tilgode, men blev strax overgivet til det egentlige Fattigvæsen. Dette finder sin Forklaring i Fundatsens Bestemmelse om, at Renten skulde uddeles ugentligen, og saaledes kunde man synes at komme Fundatsens Ord nærmest ved at henlægge Capitalen til de andre Capitaler, hvis Renter man uddeelte om Fredagen. Men hvad der maatte ansees at være en væsentligere Forskrift i Fundatsen, at det skulde være fem fattige Huusarme, som vare ubehygtede, og sig udi Liv og Levnet stikkeligen og gudeligen forholdt, blev saaledes aldeles ikke paaagtet. Capitalen selv forblev i god Behold, og dens Rente, 30 Rbd., er Aar efter Aar vedbleven at føres til Indtægt i Fattigvæsenets Regnskaber.

Legatets første Debitor var Stiftets Lehnsmænd Henning Balkendorph til Glorup, der udstedte sin Obligation i Odense, den 8. April 1648, for de „500 Rgd., som velb. Herr Just Hæg haver udgivet,“ og hvoraf Renten skulde betales med 30 Rgd. til Philippi Jacobi Dag, d. e. 1. Mai (St. Baldborrigs Dag). Henning Balkendorph har indbetalt Renten til sin Død 1658, og derefter er Capitalen overgaaet til Christian Urne til Søbysegaard. Henning Balkendorph havde tidligere givet til fattige Mennesker i Odense 100 Daler, som vare blevne forbrugte af Byen til Indkjøb af 100 Geværer, og for hvilken Sum Byen saaledes var de Fattiges Skyldner. Denne Capital udbetalte Byens Kasse i Aaret 1660, og den søiedes til de 500 Rbd., som udbetaltes af Henning Balkendorphs Arvinger, og saaledes blev Christi. Urne de Fattiges Debitor for 600 Rbd. Capitalen

forblev indestaaende i Søbhsogaard til Udgangen af Aarshundredet.

I Fortegnelsen af 1710 over Fattigvæsenets Capitaler, er denne Capital opført blandt Fredags-Fattiges Capitaler i Forening med 100 Rbd., som anføres at være givne af Cantøser Chr. Friis*); den findes da udsat i mindre Summer hos 7 forskjellige Mænd i Odense.

8. Else Friises Legat.

I den ældste Legatprotocol findes indført „Else Friises Brev paa to hundrede Slettedaler.“ Dette Document, der er udstedt i Odense, fjerde Pintsedag 1636, nævnes hos Hofman (V, 133, 135) men er ikke der aftrykt; det indeholder i sine væsentligste Bestemmelser Følgende: „Augustinus Ebbell, Raadmand udi Odense, Jørgen Friis**), Indvaaner sammesteds, — — gjøre for Alle bitterlig, at efter som vores Moder og Mormoder, ærlig, dydig og gudfrøgtig Qvinde Else Olufsdatter, Sal. Hans Friises Efterleverste udi Odense, nu Salig udi Herren, udaf en god og

*) Om disse 100 Rbd. af Cantøser Chr. Friis savnes al Oplysning. Bemærkningen gjentages hos Hofman V, 130; men er neppe rigtig. De 100 Rbd., som Chr. Friis gav til Huusarme, findes i Fortegnelsen af 1710 meget rigtig blandt de Iulefattiges Capitaler, og i den Forklaring, som hans Søn, Hans Friis, efter Cantøserens Død afæfede Borgermester og Raad angaaende hans Faders Legatpenge, nævnes kun een gang 100 Rbd.

**) Samme Jørgen Friis, Borger og Indvaaner i Odense, stiftede ved Fundats af 3. Marts 1641 (Hofman V, 85) et Legat paa 1000 Rbd., hvoraf 18 Huusarme og 4 Skolebørn skulde nyde Renten. De Huusarme modtage endnu deres Andeel af Legatet paa Odense Bispecontoir, og Sønnens Legat, der var betroet til Bisfoppen og Sognepræsten ved St. Knuds Kirke, har saaledes været helligere end Moderens, der var overgivet til Magistratens Baretagt.

christelig Betænkning ubi hendes Yderste haver testamenteret og givet til fattige Huusarme der sammesteds to hundrede Daler, hver til 64 Skilling danste beregnet, som hun begjæret (haver) hos vederhæftig Folk paa tilbørlig Forsikring for aarlig Rente Sex af Hundrede at skulle udsættes, og samme Rente til otte nødtørftige Huusarme Folk i Odense aarligen til Johannis Baptistæ Dag at uddeles, til hvilken hendes sidste og yderste Willie at efterkomme, Vi have til ærlige, velagte og velsornemne Mænd, Borgermestre og Raadmænd ubi Odense ladet overlevere et Gjælds-brev, hvor samme Penge nu paa Rente er bestaaendes, som de paa de fornævnte Fattiges Vegne have annammet, og er Renten til Aar 1634 til de Fattige bleven uddeelt. — —

Det var saaledes i Gavebrevet nøiagtigen angivet, hvorledes den aarlige Rente af den givne Capital skulde uddeles; det sees dog ikke af Legatprotocollen, at der til Sct. Hans Dag er skeet nogen særlig Uddeling af denne Rente, men den er tagen til Indtagt blandt de andre Legatrenter, og uddeelt i Forening med dem. Det Gjælds-brev, som Else Friises Arvinger havde ladet overlevere til Borgermestre og Raad, lød paa den ene af diæse, Augustinus Ebbell, der har indbetalt Renten af Capitalen med 12 Slettedaler indtil Aaret 1641. I dette Aar er Capitalen i Legatprotocollen bemærket „at være paa andre Steder udsat.“ Den blev, efter at være indbetalt fra Augustinus Ebbell, deelt; den halve Deel forblev hos Borgermester Hans Nielsen, der udgav sin Obligation for samme af Dato 16. Decbr. 1646; den anden Halvdeel overgik til Lehnsmænd Henning Balkendorph, hvis Obligation af 11. Nov. 1646 udviser, at dens Capital, 100 Slettedaler er „af de 200 D., Sl. Else Friis til Huus-

arme har testamenteret.“*) Den Deel af Legatet, som stod hos Henning Balkendorph, lod denne før sin Død erlægge med 150 Rd.**), men Regnskabet for denne Sum er bleven ført under det egentlige Fattigvæsen, hvorfra ogsaa Renten af de oprindelige 100 Sl. Dal. i de første Aar er udredet til Legaterne, men efter Aaret 1662 er dette ikke mere skeet, og ethvert Spor af Capitalen forsvinder saaledes fra dette Aar af Legatprotocollerne. Den stod senere paa Rente hos Raadmand Jørgen Mortensen, og deraf maa det være kommet, at der i Capitalfortegnelsen af 1710 anføres, at disse 150 Rd. ere givne til de Fattige af Henning Balkendorph og Raadmand Jørgen Mortensen.

Den Deel af Else Friises Penge, som stod hos Borgermester Hans Nielsen blev ved hans Død 1651 udbetalt i Forening med en Deel andre Capitaler, som han indesab med af de Fattiges Midler, og af hvilke Renten i flere Aar kun meget ufuldstændig var bleven betalt.

Hans Nielsen var i sin hele Embedsvirksomhed en meget myndig Mand, ved Siden af hvem den anden Borgermester og Raadmændene kun havde meget lidt at sige. Efter Fattigvæsenets Regnskab for Aaret fra Paaste 1651 og til Paaste 1652 var hans Dødsbo følgende Summer skyldig til de Fattige og Huusarme i Odense, hvis Penge allerede under Hans Nielsens Bestyrelse vare begyndte at smelte sammen.

a. „Efter tvende hans Haandskrifter i Bogen indført, som
Sl. Frants Ranzau og Steen Bech til Fattige
haver udgivet, Capital..... 100 Rgdl.

*) Forklaring over de Huusarmes Penge for 1650, i Bispe=Ark.

**) Legatprotoc. Nr. 2 ved Aaret 1661.

- Derpaa resterende Rente fra 4. Decbr. 1644 og til den 24. Sept. 1651 ..... 40 Rgd.
- b. „En Haandskrift, som er af de Penge Sl. Elfe Friises til Huusarme haver testamenteret ..... 100 Slette Daler Resterende Rentepenge..... 4 —
- c. „En Haandskrift, som er af de Penge, velb. Guunde Rosenkrantz med resterede af de aarlige udlovede 20 Rgd. til de Huusarme i fire Aar, nok 12 Rd. tre Aars Rente, Sl. Fru Sidse Høeg medresterede, hvilket tilsammen er gjort til Capital og paa Rente bemeldte Sl. Borgermester forundt ..... 92 Rgd. Resterende Rente deraf..... 3 —
- d. „Harde Sl. Borgermester annammet forleden Juul af de Huusarmes Penge 20 Rgd. 1 Mk. 4 Sk., hvoraf han haver udgivet 3 Rgd. 2 Mk.; Resterer, som han derpaa skyldig blev, og nu føres til Indtægt 16 Rgd. 5 Mk. 4 f.
- e. „Resterer Sl. Borgermester af de aarlige udlovede Penge..... 30 Dal. 1 Mk. 4 f.“

Hans Nielsens samlede Gjæld til de Fattige udgjorde saaledes 512 Slette Daler 8 f.; og Maaden, hvorpaa denne Gjæld er opstaaet, giver et Indblik ikke mindre i Bestyrelsen af Byens Sager end i hans egne Pengesøger, der neppe have staaet paa nogen god Fod. Det er et hderligere Vidnesbyrd om den daarlige Forfatning, hvori hans Dødsbo befandt sig, at vi allerede Aaret efter hans Død finde hans efterladte Enke blandt dem, som modtog Understøttelse af de Huusarmes Penge. De Fattige bleve dog holdte stadesløse, og deres Tilgodehavende betalt med „et Pantebrev af Jens Rebslager paa 400 Slette Daler, med rede Penge i Boet — 72 Dlr. 2 Mk., og hos Borgermester Thomas Brodersen, som han skulde lægge fra sig paa Svelteborgs

Rjøb — 39 Dal. 2 Mk. 8 f.“ Jens Andersen og efter ham hans Enke ere vedblevne at være de Fattiges Debitorer for 400 Sl. D., ifl. Obligation af 3. Juli 1651, i en lang Aar-række. Obligationen fornyedes d. 13. Nov. 1671 og endnu i 1688 findes Enken at være de Fattige den nævnte Sum skyldig.

9. Frederik Gummersbachs Legat.

IBlandt „Jule-Fattiges“ Capitaler opfører Hofman (V, 135) under Frederik Gummersbachs*) Navn 100 Rd. Courant Mynt, der uden Fundats ere de Fattige testamenteret den 19. Febr. 1676 i Forbindelse med lignende 100 Rd. til Sct. Knuds Kirke. Om Giverens Person er Intet andet bekjendt, end hvad Bircherod anfører, at hans Ligsteen, som tidligere laa udenfor Indgangen til Valkendorphs Capel i St. Knuds Kirkes nordre Gang, fortalte, at han havde været Handelsmand her i Odense, men var barnfødt i Grevskabet og Byen Dipholt af ærlige Forældre 1586, og her salig hensøvet i Herren Anno 1669.***) Han synes i en yngre Alder at være kommen til Odense, thi allerede 1630 findes han opført blandt Byens Skatteborgere, og i 1634 maatte en Hamborger betale 1 Daler til de Fattige i Bøde, fordi han udfordrede og sloges med Frederik Gummersbach paa Torvet i Odense „uansæet der ingen Skade stete.“ Testamentet, som Hofman paaberaaber sig, høves ikke, og det er saaledes uvist, hvilke Bestemmelser der muligen have været satte for Anvendelsen af denne Capitals Rente. Det fremgaaer imidlertid af Legatprotocollen Nr. 3, at Renten er kommen de Huusarme tilgode, og denne Gave til de Fattige i Odense har saaledes fra Begyndelsen af havt Cha-

*) Gummerbach, hos Hofman er en Træl- eller Skrivefeil.

**) Numme Sct. Knuds Kirke, S. 288.

rakteren af et Legat, hvilket ogsaa hele Tiden siden efter er blevet fastholdt, og derfor finde vi baade i Capitalfortegnelserne af 1710 og 1723 og hos Hofman Capitalen henregnet til de Jule-Fattiges Formue.

Legatet nævnes første Gang i Aaret 1671, da Tolder (senere Raadmand) Christen Bistesen til Indtagt for Legaterne erlagde 18 Dd., som var „to Aars Rente til førstkommande Nytaar af 100 Rd. Capital, Sal. Frederik Gummersbach til Fattige har testamenteret.“ Derefter maatte Testator være død allerede 1669, hvilket ogsaa stemmer med Gravskriften paa hans Ligsteen, og det hos Hofman angivne Aar for Testamentets Oprettelse 1676 maa saaledes hidrøre fra en Feiltagelse. Christen Bistesen har betalt Renten indtil 1675, i hvilket Aar Capitalen er gaaet over til Fru Anna Gyldenstjerne, afdøde Jørgen Brahes Enke, hvis Arvinger derefter sees at have erlagt Renten med 6 Rd. indtil 1680, da Thønnes Hansen „af de 100 Rd., som velbaarne Fru Anna Gyldenstjerne før forrentede“, har betalt Renten med 6 Rd. At denne Capital endnu har været i Behold dengang, de Fattiges samtlige Capitaler bleve slaæde sammen i een Masse ved Begyndelsen af det følgende Aarhundrede, sees deraf, at Aar 1716, den 27. Mai udstedte Borger og Indvaaner i Odense Christen Hansen Skaarup sin Obligation til Borgermester og Raad i Odense, hvori han gjør bitterligt, „at være skyldig til de Fattige her sammesteds, som pleie aarligen før Tuul at nyde Almisse=Penge, Capital Et Hundrede Rigsdaler danske, Courant Mynt, som er af Sal. Frederik Gummersbach, fordem Borger her ibidem, til Fattige givet, og sidst af Christen Jacobsen Byssriver her forrentet.“ Renten, som var 5 Rigsdaler, skulde betales hvert Aars 24. Februar, og til Pant satte Debitor sin „iboende Gaard, be-

liggende her udi Odense, tvært overfor Vor Frue Kirke, imellem Herr Jens Schaarup, Capellanens iboende Residents paa den søndre Side og Mad. Bloch Bognumands Gaard paa den nordre Side.“ (Pantebogen for det anførte Aar i Raadstue-Ark.) I samme Pant indestod, efter samme Obligation, i Forveien de 100 Rd. til Sct. Knuds Kirke, som Frederik Gummersbach havde givet til den; hvad Hofman derfor anfører V, 96, om denne Sums Anvendelse til Indkjøb af en Gaard i Tommerup, er neppe ganske nøiagtigt.

10. Oluf Jacobsens Legat.

Dr. Oluf Jacobsen var en Søn af Biskop Jacob Madsen i Tjen*) og saaledes en Svoger til Dr. Eskild Christensen, der paa lignende Maade viste sit velvillige Sindelag mod de Fattige, og hvis Legat til Huusarme i Odense foran er omtalt. Hvilken Stilling han her beklædte er ubekjendt; paa hans Gravskrift kaldes han „Hæderlig og høilærd Mand og Doctor,“ uden nogen nærmere Betegnelse af den Videnskab, hvori han var Dotor. Han kalder selv Claus Muhle, til Nislesgaard, sin kjære Fader, og antyder saaledes sit nære Slægtskab med denne Mand, med hvis Datter han var gift.

Fundatsen for det af Oluf Jacobsen stiftede Legat er udstedt i Odense neppe en Maaned før hans Død, og dateret den 20. Oct. 1638.***) Han giver først 200 Rgd. til Sct. Knuds Kirke, og begjærer derfor at bekomme sit Leiested og nedfattes hos hans sal. Forældre; og derefter hedder det i

*) Mumme, Sct. Knuds Kirke, S. 138. Oluf Jacobsen er begravet i Choret i Sct. Knuds Kirke, og hans Gravskrift siger, at han døde den 12. Nov. 1638.

**) Hofman VI, 278.

Fundatsen: „Desligeste giver jeg til de Fattige, navnlig to Hundrede Rigsdaler til Gymnasium, og tre Hundrede Rigsdaler til andre Fattige, beløber sig fem Hundrede Rigsdaler in Specie, som velb. Mand Lauritz Ulfeldt til Egeskou mig skyldig er; — — og skal samme Capital udsattes paa Rente af Bispen og Borgermestrene i Odense, som skulle staae derfor, og af dennem at uddeles til de meest Nødtørftige, og aarligen udgives til Fattige til tyvende Dag efter Junii“. Senere har Biskop Hans Michelsen givet Documentet en Paategning om, at Lauritz Ulfeldt havde leveret kam paa Gymnasii Vegne baade Hovedstol og al efterstaaende Rente til 20de Dag Junii 1643; og en lignende Tilsaelske er der tilført af Borgermester Hans Nielsen for Modtagelsen af Hovedstol med Rente til samme Datum til de Fattige.*) Capitalen er paa ny bleven overgivet til Lauritz Ulfeldt, der udstedte en ny Obligation til Borgermesteren d. 20. Dag (efter) Junii 1643, for 300 Rigsdaler; af den resterende Rente, som var udbetalt, dannedes ved Tillæg af Rente af Knud Lauritzens Legat en ny Capital paa 100 Rgsd., der udsattes samme Dag hos Antonius Johansen.

Senere indfattes Legatets Capital i den kongelige Kasse. Deraf beholdtes den ikke tilbagebetalt i rede Penge, men i Aaret 1689 lod Kongen til Betaling for samme og for 600 Rd. af Cantøser Friisens Legat udlægge Kongetienden af Gloslunde Sogn.***) Ved denne Tiendes Salg forøgedes Legatets Capital til 575 Rd. 2 Mk. 4 ß., for hvilken Sum Cancelliraad Hans Daniel Ahlefeldt til Baadesgaard paa Volland d. 12. Nov. 1699 udstedte Obligation til Bor-

*) Hofman l. c.

**) See foran ved Cantøser Friisens Legat, S. 197.

germester og Raad i Odense paa Legatets Vegne. Med denne Sum staaer bemeldte Debitor opført i Fortegnelserne af 1710 og 1723 over de Fattiges Capitaler, og med denne Sum blev altsaa dette Legat lodtagen i den fælleds Capitalmasse, da Alt sammenfældedes ved Aarhundredets Begyndelse. Det er saaledes mindre nøiagtigt, naar det hedder hos Hofman (V, 133), at Capitalen ved Rentetilskud er voxen til 400 Rd. Magistraten indberettede selv i 1710, at den ved Gloslunde Tiendes Salg var stegen til 575 Rd. 2 Mk. 4 f

11. Niels Buchholzes Legat.

At Fundatsen for dette Legat først er udstedt i Aare: 1710, har ikke kunnet frelse det fra at dele Skjebne med Legaterne fra det syttende Aarhundrede. Legatet selv hidrører fra Aaret 1693, og om dets Oprindelse og Bestemmelse giver følgende Uddrag af Fundatsen Oplysning. Hofman nævner Fundatsen*), men anfører den ikke; den findes indført i Pantebogen for 1711 i Raadstuearkivet, og er dateret: Odense den 22. Decbr. 1710. — Begyndelsen er saaledes: „Kjendes jeg Understrevne Niels Buchholz til Hesselagergaard, Amtsforvalter over Nyborg og Tranekjær Amter, og hermed bitterliggjør, at saasom min forrige Sl. Kjæreste, den dydædle Matrone Magdalene Jacobsdatter Holst, Sl. Raadmand Thomas Balzar Frithofs, i Odense, den 29. Aug. Anno 1693 udi hendes Svaghed, efter egen og min Tilskyndelse, har givet og foræret to Hundrede Rigsdaler danske Kroner til lige Deling mellem Sct. Knuds Kirke og de Fattige her i Odense, saa og en Lysekrone, som strax er ophængt over vores Begravelse i den

*) Hofman V, 96. 134.

fjendte Gang i samme Kirke, saa skal Renten af de 100 Rigsdaler til Kirken anvendes til Lys, samme Krone at forsyne og vedligeholde med. — — Renten af de 100 Rgdlr. til de Fattige skal til hver 11. Marts erlægges til En af Magistraten i Odense, Byens Kammer eller den, dertil ordineres, som andre saadanne Legater annammer, og derfor Rede og Rigtighed gjører, og Renten strax, naar den er forfalden og betalt, til de fattigste, forarmede Syge og Senge-liggende i Odense at uddeles ubi min, Niels Buchholzs Overværelse, eller hvem jeg dertil beskikker. — — Og eftersom samme Gave har sin Oprindelse ved min Opmuntring til min Sal. Kjæreste og til en Amindelse efter hende, hendes sal. Mand, saavel som og efter min Død, saa skal samme Gave og Capital forblive hos mig saalange jeg lever, imod Forsikring til Odense Magistrat, og efter min Død ligesaa hos mine Arvinger imod Forsikring og aarlige Rentens Erløggelse i rette Tid. Men ifald at enten jeg eller mine Arvinger efter min Død samme Capital ei paa Rente skulle ville beholde, da Odense Magistrat, som nu er eller herefter kommandes vorder, at være forpligtet samme Capital selv at imodtage og lade udsætte paa Rente imod god Forsikring." Som Pant og Forsikring for disse 200 Rd. sætter han derhos i Fundatsen „hans Eiendoms Boder og Baa-ninger, liggendes paa Holfedaare i Odense, som er 9 til-sammen."

Den nøiagtige Forfkrift, der her var givet om Rentens Uddeling ved Magistraten til hvert Aars 11. Marts, er aldrig kommen til Udførelse. Indtil 1722 indbetalte Niels Buchholz selv ingen Rente til Magistraten; i dette Aar er der betalt 11 Aars Rente af Capitalen med 55 Rd., og selve Capitalen er ligeledes samme Aar udbetalt af Stifteren til de

Fattiges Forstander, Raadmand Ulrik Bles, der udsatte den hos Søren Møllers Enke efter Obligation af 11. Marts 1722. Men Renten er gaaet ind i den almindelige Fattiggæsse, ligesom alle de andre Legaters Renter. Dog har denne Capital beholdt sin særskilte Plads og Betegnelse i de følgende Aars Regnskaber som: „Cancelliraad Buchholzes Capital,“ men nogen særlig Uddeling af Renten efter Fundatsen har ikke fundet Sted. Paa denne Maade er Legatet med sin Capital af 100 Rd. Croner vedblevet at opføres ved Navn i Fattiggæssens Regnskaber i en Række af Aar, og der er saaledes i det mindste steet Stifterens Billie Fyldest deri, at Gaven skulde være til en „Amindelse om ham efter hans Død.“ 1739 staaer Capitalen paa Rente hos Kromand Otto Mogensen udenfor Vesterport, og Renten er indkommen med 5 Rd. 1 Mk. 14 f. I dette Aar ere desuden 2 andre Legater opførte i Regnskabet, nemlig Hans Steenstrups og Mathias Møllers,*) hver med 100 Rd. Capital. Men disse Legater have været heldigere end N. Buchholzes, thi vel ere deres Capitaler gaaede ind imellem Fattiggæssens øvrige Capitaler, og Renten tagen til Indtægt for dette, men Renten er igjen bleven udbetalt af Fattiggæssen og særligen uddelt til 6 navngivne Personer efter Fundatsens Bydende. Dette sidste er aldrig steet med N. Buchholzes Legat, og efter 1749 forsvinder ogsaa Navnet af Regnskaberne.

*) Steenstrups Legat, stiftet ved Fundats af 11. Juni 1732. Møllers Legat, stiftet af Sognepræst Mathias Møller i Taagerup paa Folland og Brødrene Andreas og Laurits Høllerup i Odeuse, d. 11. Marts 1739.

12. Cornelius Hamsforts Legat.

Den af Cornelius von der Hamsfort stiftede Capital til Fattige i Odense har ingenfinde været optagen blandt de Summer, hvis Renter uddeelttes efter Legatprotocollen til egentlige Huusarme, og da der ingen Fundats habes for Pengene, saa kan det nu ikke afgjøres, om dette er skeet med eller imod Giverens Villie. Men ligesom den Omstændighed, at den aarlige Rente af Capitalen altid er flydt ind i Fattigvæsenets Kasse, og er bleven anvendt til at bestride den ugentlige Almisse-Uddeling, ikke i og for sig afgiver noget Beviis for, at det ikke af Giveren har været tilfigtet, at den skulde komme særlige Trængende tilgode, eftersom vi have seet, at mange Capitaler, der oprindeligen havde denne Bestemmelse, alligevel ere blevene overførte til Fattigvæsenet; saaledes er selve Summen her saa stor, at dens Ophavsmand ikke vel kan forbigaaes med Tausked blandt Rækken af de Mænd, der have været de Fattiges Belgjorere i Odense i forrige Tider. Iblandt disse Belgjorere indtager Familien von der Hamsfort en hæderlig Plads. Faderen, Doctor medicinæ Cornelius von der Hamsfort, gav ved Fundats af 13. Januar 1627, 1000 Rd. til Odense Gymnasium, hvis Rente skulde uddeles til 3 Studerende ved Gymnasiet.*) Søsteren, Magdalene, Dr. Hieronymus Thenners Enke, stiftede i Aaret 1616 de saakaldte Doctors Boder i Odense til Bedste for 8 fattige Enker.***) Stifteren af nærværende Legat, Cornelius von der Hamsfort, Læge i Odense og Licentiatus medicinæ,***) gav kort før

*) Hofman V, 17.

**) Hofman V, 157.

***) Baae Fader og Søn ligge begravne i Sct. Knuds Kirke. Numme, S. 125.

sin Død 1000 Rbd. til fattige Mennesker i Odense; det vilde være aldeles i Overensstemmelse med Anden og Ordene i Faderens og Søsterens Gavebreve, dersom man antager, at det ogsaa har været nærværende Givers Tanke, at hans Velgjerning skulde komme de trængende Personer tilgode, og ikke Byens Fattiggasse. Enten nu Døden forhindrede ham i at udstede noget Document, hvoraf hans Willie desangaaende kunde kjendes, eller et saadant Document vel er blevet udstedt, men er senere forkommet, saa høves det nu ikke; men Capitalen er bleven bevaret, og der har igjennem hele Aarhundredet bevaret sig en Pietet imod Giveren derved, at den er bleven conserveret for sig uden at forenes med andre Capitaler, og stadigen er holdt fast som „Cornelius von der Hamsforts Capital.“ Hofman anfører, at disse 1000 Rbd. ere givne af Cornel. v. d. Hamsfort d. 19. Aug. 1640. *) Det fremgaaer af Fattigvæsenets Lister, at han er død samme Aar. Men Pengene ere ikke umiddelbart efter hans Død blevne udbetalte til de Fattige. De maatte ved Dom indføres hos hans Moder, Cathrine von der Hamsfort, der i Aaret 1648 udbetalte den oprindelige Capital med paaløbne Renter for 7 Aar og 7 Maaneder til et Beløb af 482½ Rgd. Mod en Tilbagebetaling fra Fattigvæsenet af 26 Daler 1 Mk., afgjorde Cathrine von der Hamsfort sin Gjæld ved at udlægge til de Fattige tvende Haandskrifter, den ene dateret tredie Pintsfedag 1629, paa Capital 500 Rbd., den anden af Dato St. Knuds Dag 1630 paa 1000 Rbd., begge udstedte af Sl. Tygge Brahe, og nu overtagne og anerkjendte paa hans Hustrues Vegne af Velb. Jacob Lindenov til Søeholm, der ved sin Haandskrift af 30. Aug. 1648 paatog sig

*) Hofman V, 130.

at tilsvare og forrente Capitalen, 1500 Rbd. med 6 pro Cent. Jacob Lindenov døde 1675, og fra hans Arvinger overgik Søholm til Morten Schinkel, der overtog Gjalden til de Fattige, og udstedte Obligation for Pengene af Dato 8. Juni 1681 mod Pant i Gaard og Gods. Under den følgende Besidder af Søholm, Oberst Raphingst forbleve Pengene indestaaende i samme Pant; den gamle Obligation fornødes af hans Enke, Anna Barbara Carisius, der baade i Fortegnelsen af 1710 og af 1723 over de Fattiges Capitaler findes opført som Debitrice for de af Cornelius von der Hamsfort stjænkede Penge.

13. Henrik Lindenovs Legat.

Om Foranledningen til dette Legats Stiftelse beretter Hofman (V, 133), at Henrik Lindenov skal have givet 250 Rbd. til Fattige i Odense, da han paa sin Reise til Frankrig var i Havsnød. Kilden til denne Beretning synes at have været Magistratens Fortegnelse af 1710 over de Fattiges og Huusarmes Capitaler, hvori den samme Bemærkning er tilføjet ved de 250 Rbd., som kaldes Henrik Lindenovs Capital; men om selve Oprettelsen af Legatet og dets særlige Diemed, hvis noget saadant var tilfattet af Giveren, savnes al Oplysning. Der findes ikke Spor af, at der har været oprettet nogen Fundats, hvoraf det skulde kunne skjønnes, om Renterne af Capitalen skulde komme trængende Huusarme til Hjælp, eller indgaae i den fælleds Kasse til de Fattiges egentlige Understøttelse. Giveren var Henrik Lindenov til Gavns, der efter Henning Valkendorph fra 1629 var Lehnsmænd paa Sct. Knuds Kloster i Odense. Hans efterladte Enke Sidsel Lunge betænkte Gavns Godses Fattige med en Gave af 1200 Rbd., og det synes nærmest ogsaa at

have været hende, som efter Mandens Død (1653) har tænkt paa de Fattige i Odense; men i saa Fald ligger det nær at antage, at ligesom Renten af hine 1200 Rd. ikke gaves til Fattigvæsenets Kasse, men bestemtes til Uddeling blandt værdige gamle Aftægtsfolk paa Gavnø Gods, saaledes har det ogsaa været Hensigten med Gaven til Odense Byes Fattige, at den skulde komme de Huusarme tilgode. Renten af denne Capital findes første Gang at være indkommen i Regnskabet for 1654, og Pengene indestode da hos Rigsraad Gregers Krabbe til Torstedlund i Jylland, kongelig Befalingsmand paa Hindsgaul. Efter hans Død, 1655, er Renten i en Deel Aar betalt af hans Enke, Fru Dorthē Daae, og siden af Oluf Rosenkrantz til Enggaard, nu Gyldesteen, der var gift med Gregers Krabbes Datter. Senere er Capitalen overgaaet til Borgermester i Odense Knud Knudsen, der d. 21. Juni 1671 har udstedt sin Obligation for Pengene mod Pant i hans „Hovedgaard.“ Borgermester Knud Knudsen var en Søn af Knud Lauritzen, der stiftede det foran under Nr. 6 omhandlede Legat, og hos ham er Henrik Lindenovs Penge forblevne til hans Død, 1678. Hans Arvinger beholdt vel Pengene efter hans Død mod Pant i samme „Hovedgaard“, men Renterne udebleve Aar efter Aar, og i Aaret 1687 maatte der efter Bythingets Dom gjøres Udlæg for Capitalen med 9 Aars resterende Rente i Pantet. Udlægsforretningen viser, at den i Pantebrevet brugte Betegnelse af Borgermester Knud Knudsens Gaard som „Hovedgaard“ ikke er at forstaae om en Herregaard paa Landet, men om den Gaard i Kjøbstaden, hvori han selv boede. (Paa lignende Maade gav i det følgende Aar Raadmand Hermund Hermundsen de Fattige i Odense Pant i sin Hovedgaard med tilstødende Bo-

der.) Ved den foretagne Burdering og Udlæg tageredes Borgermester Knudsens Gaard med al sin Bygning til 550 Rbd. og Capitalen kunde saaledes igjen blive restitueret til Bedste for de Fattige. Gaarden kjøbtes af en Handstemager ved Navn Christian Hansen, og han var Debitor for Capitalen, da den ved Begyndelsen af det næste Aarhundrede med alle de andre Capitaler, som tilhørte Fattige i Odense, forsvandt i den fælleds Masse.

En Oversigt

over de her omhandlede Legater og de forskjellige Vilkaar, som disse have været underkastede, vil saaledes vise, at

1. Cantzler Friises Legat paa 500 Rbd. indgif under Fattigvæsenet 1708 med	1175 Rbd. 4 Mk. 2 ß.
2. Sammes Legat paa 100 Daler var, da den gif over til Fattigvæsenet, opvoret til:.....	300 — " — " —
3. Sammes Legat til Enker og Skole- børn, efter det i Midten af det at- tende Aarhundrede lidte Tab, havde ved Inddragelsen under Fattigvæ- senet en Formue af 3161 Rbd., hvoraf Enkerne tilkom $\frac{2}{3}$ Deel med.....	2107 — 2 — " —
4. Dr. Eskild Christensens Legat ind- gif uforandret med.....	100 — " — " —
5. Jens Ansgaris Legat med.....	100 — " — " —
6. Knud Laurigens Legat eiede.....	400 — " — " —
7. Cantzler Just Høegs Legat, ufor- andret.....	500 — " — " —
<hr/>	
Transp....	4683 Rbd. » Mk. 2 ß.

	Transp....	4683 Rd.	»	Mt. 2	ß.
8.	Else Friises Legat, 200 Sl.-Daler, er	133	—	2	— " -
9.	Frederik Gummerbachs Legat....	100	—	"	— " -
10.	Dr. Oluf Jacobsens Legat var ved Salget af Gloslunde Tiende stegen til	575	—	2	— 4 -
11.	Niels Buchholzes Legat.....	100	—	"	— " -
12.	Cornelius Hamsforts Legat var ved tilkomne Renter voxet til	1500	—	"	— " -
13.	Henrik Vindenovs Legat.....	250	—	"	— " -
<u>Tilfammen:</u>		7341 Rd.		4 Mt.	6 ß.

IV.

Beretninger om Skamby Sogn.

Af Karl Hansen,
Sognepræst i Skamby.

Skamby Sogn ligger mellem Odense og Bogenfse, noget nordligt, lidt nærmere ved sidstnævnte Kjøbstad. Det hører til den skovløse Deel af det nordlige Fyen, som kaldes Sletten, i ældre Tid Nørre Sletten, og bestaaer foruden Kirkebyen, der ligger omtrent midt i Sognet, af otte Byer, som i en Fjerdingvejs Afstand ligge rundt om denne. Nogle af disse ere ret bethdelige, men nogle ogsaa smaa, kun bestaaende af 3 til 4 Gaarde. Sognets samlede Hartkorn udgjør 444 Td. 7 Skp. 1½ Alb.; Indbyggerantallet var ved sidste Folketælling 876 Personer. Af Byerne vare Skamby, Ullerup, Steensbh, Glavndrup og Thorup faste- og hoveri- pligtige til Stamhuset Dallund, Vadstrup, Brøndstrup, Bolmerod og Rostrup til Grevstabet Gyldesteen; men paa ganste faa Undtagelser nær, ere nu alle Beboerne, baade Gaardmand og Huusmænd, Selvejere.

Kirken, som ligger i den nordlige Ende af Skamby paa en Højde, der behersker hele Omegnen og yder en meget riig Udsigt, er en stor Korskirke. Dens forskjellige Dele ere øjensynligt byggede til forskjellige Tider. Choret, som ender i en flad Gavl, har heelt omkring en høj, ziirligt udhugget Kampesteens Soffel og er forresten til Taget opført af hugne

Kampesteen. Den har havt et rundbuet Vindue. Indvendigt er Choret aldeles rundbuet. Hvelvingen har en Korsribbe, der er phteligere end Ribberne i Kirken og støtter sig paa fremspringende Piller. Højkirkens Gavl, hvor den hæver sig over Choret, synes opført af raa Kampesteene. Saavel denne, som Choret's Gavl ere raserede. Kirkens Materiale er mod Nord Kamp, mod Syd synes den at være deels Kamp, deels Muurstene, og den har ingen Soffelstene, saavidt den er at see; thi Korsene, Vaabenhuset og tilmurede Stræbepiller dække det Meste af den oprindelige Kirke. Dog kan man inde i et lille Rum mellem det nordre Capel og Vaabenhuset see den oprindelige nordlige Kampesteensmuur, der har smaa rundbuede Vinduer. Taarnet er opført af afvejlende Lag af hugne Kampe- og Muurstene til Højkirkens Højde, siden af Muurstene. Gavlene bære 7 Takker paa hver Side og ere prydede med Zirather fra den senere Middelalder.

Højkirken bestaaer indvendig af tre Hvelvinger, foruden den under Taarnet. Den øverste af disse er af en efter Bygningens Højde passende Brede, den næste en Deel bredere, den tredie uforholdsmæssig smal, og Taarnets Hvelving endelig som den første.

De to Capeller, som danne Korset, ere opførte til forskjellige Tider og ikke samtidigt med Kirken. Det nordre Capel er bygget lagviis af Kamp- og Muurstene. Dets Gavl bærer fire Takker paa hver Side og er prydet med blandede rundbuede og spidsbuede Nischer og Zirather. Indvendigt har dette Capel glatte Vægge hælt op i Højden med Taget, en dobbelt Korsribbe og en smuk Spidsbueaabning ind til Kirken. Hvelvingen er mere kuppelformet end i den øvrige Kirke. Det søndre Capel er længere end det nordre og bredere end Kirkehvelvingen, udenfor hvilken det staaer,

og som en Følge heraf er Gjennembruddet til Kirken skjævt, baade for Capellets og for Kirkens Bue, gennem hvilken det er brudt. Ogsaa her er dobbelt Korsribbe, men dens Hjørneribber hvile paa en massiv fremspringende muret Fod. Dette Capel gjør det Indtryk, som om det fra først af ikke havde været i Forbindelse med Kirken; thi indeni er det regelmæssigt, men for Kirken ligger det skjævt, saa at Capellets Spidsbue ved Gjennembruddet og Kirkens Spidsbue indenfor slet ikke passe til hinanden. Det har ogsaa Tegltag, da Kirken ellers er takt med Bly, paa den søndre Side af Choret nær, hvilket sjenshylligt senere er teglhængt istedetfor Blytaget. Den østre Side og søndre Ende af dette Capel er opført af Kamp- og Muurstene, som det synes i afvælgende Lag; den vestre Side er meest af Muurstene. Dets Gavl har fem Takker paa hver Side og er prydet med et stort Kors, hvis nederste Deel dog senere er gaaet tabt i en større fladt rundbuet Nische, hvoraf der er flere andre paa denne Gavl og nederst en lang Række Landsnit. I denne Gavl ere indmurede et Par Kampestenene med indhugne Billeder af en vinget Løve og et Lam med en Fahne. En lignende Løve er indmuret nederst paa en af de søndre Stræbepiller og paa Kirkens Nordside sees i Grundvollden en stor Steen, der siges at vise Spor af Djævelens Fodtrin, da han maatte gaae bort uden at kunne hindre Kirkens Opførelse. Baabehuset, som nu bruges til Sproitehus, er opført nord for Kirken af hugne Kampestenene. Det har formodentligt tidligere haft Takker, men er nu raseret. Det er ved en Muur af raa Kampestenene bygget sammen med det nordre Capel, og derved dannes et Rum, der synes aldrig at have været i Brug, og viser den gamle Kirkemuur uden Spor af Afspudsning indvendig. Under dette Rum er en

lille Hvelving, som indeholder en Mængde forraadnede Træstumper og en Deel Menneskebeen og to Hoveder, samt Stykker af en nyere Liigkiste. Da Epithaphiet over Præsten Hr. Niels Andersen og Kone sidder paa den indenfor værende Væg af Capellet, saa er der vel ingen Tvivl om, at det er deres Begravelse. Da Capellets Væg ind til dette Rum og Udmuren ere opførte af utilhugne Stene, synes det at være bygget samtidigt med Capellet og opført for at faae Afløb for Vandet fra Tagene, uden at falde ned i det smalle Rum mellem Capellet og Baabehuset, hvorfra det vanskeligt kunde komme bort, og maatte holde Fugtighed ved Kirken.

Medens Kirken saaledes, naar man nøjere betragter dens enkelte Dele, synes at være en ved et underligt Lune forbunden Samling af aldeles forskjellige Bygningsværker, saa gjør den dog som en Heelhed et smukt og opløftende Indtryk. Choret er lyst og den foranliggende Deel af Kirken, formedelst Capellerne, noget mørkere, hvilket saa meget mere fremhæver det smukke Chor. Altetablen forestiller Frelseren paa Korset med Johannes, Marie og Maria Magdalene, godt malet. Den nordre Fløj af Korset er indrettet til Skriftestol, det søndre var Gravcapel for Familien Fineke, og er nu Daabscapel. Baabehuset er nu afmuret fra Kirken, og den Væg, hvori forhen Indgangen til Kirken var, er prydet med et stort Maleri, som er skænket af Baron Blixen Fineke 1847 og skal være bragt hertil fra Sverrige. Det er godt malet og indeholder et bibelsk Sujet, et Festmaal, maaskee Luc. 14, 7 følg. Det er ikke tydeligt hvad det forestiller, men interessante ere Costumerne fra Middelalderen, hvori den store Mængde Bisperfoner, opvartende Tjenere, Soldater og Andre ere malede. Herz omtaler i sin Udenlandsrejse et Maleri i Klosteret St. Giovanni Paolos Re-

factorium af Paul Veronese, hvilket han benævner „Herrens Maaltid i Levis Huus.“ Maaſtee er det en Copi af dette og ſkulde da henhøre til Luc. 5, 29 ſølg.

Indgangen til Kirken er nu gjennem Taarnet, hvor et Baneel danner en Forſtue, over hvilken er anbragt et 1847 af Baron Blizen Fineke ſjænkhet godt lille Orgel.

Kirkegaarden er ved tildeels med Syrener beplantede Gange firrdeelt og omgives i ſin hele Omkreds af en lignende Gang. Qvartererne ere inddeelte i regelmæssige Gravpladſe, ſom ere omgibne med Borxbom og ofte prydede med phytelige Monumenter over de Afdøde, ſaa at Kirkegaarden afgiver et behageligt Syn og en venlig Hvileplads. Sydvæſt for Kirken er en Plads, ſom ikke er taget med ind til Begravelsesplads, og overſtygges af en vældig Hvidtjørn, maaſtee den største i Riget. Sagnet gaaer, at i en Peſt ſkulle de Døde være jordede der, og Tjørnen være plantet over dette Sted, forat det ikke mere maatte røres, da man frygtede for Smittens fornøede Udbrud, om Graven aabnedes. Man har formedelſt Træets uſædvanlige Størrelſe villet henføre det til den ſorte Død under Baldemar Atterdag; men da Biſkop Jacob Madſen, der ellers er ſaa nøiagtig og omtaler Træerne paa Kirkegaarden, ikke omtaler dette Træ eller Sagnet derom, ſaa har det ikke været til i Slutningen af det 16de Aarhundrede. I Chriſtian den fjerdes Tid var her flere Gange Peſt, ſaa at det maaſtee kan hidrøre fra den Tid. I Aaret 1862 blev en Grav gravet nærmere ind til denne Plads end ſædvanligt, og da optoges deraf en ſtor Mængde ſtørre Stene, een endog ſaa ſtor, at den, ſom den ſtod oprejſt der paa Kirkegaarden, kunde gjelde for en Bautaſteen.

Præſtegaarden ligger tæt nord for Kirkegaarden og

bestaaer heelt af nye Bygninger. Skolen ligger østen for Kirkegaarden, Kirkesangerens Bolig nede i Byen.

Østen for Byen paa Vejen til Thorup findes en anseelig Høj, som kaldes Thorhøj, og som, uagtet den øjensynlig ikke mere har sin oprindelige Højde, dog er ligesaa høj som Kirkebakkens og ventelig i Oldtiden har været Bavneshøj. Sydbøstlig for denne paa Glavnstrupmark findes den bekjendte Runesteen, som tildeels var sunken i Jorden, nu atter er oprejst og tildeels er vanskelig at læse. Dens Indskrift efter tidligere Undersøgelser er denne: „Ragnhild satte denne Steen efter Ole Solve Gode; en hæderlig Thegn. Dles Sønner gjorde denne Høj efter deres Fader og hans Kone efter sin Egtemand, men Sote ristede disse Runer efter sin Herre. Thor vie disse Runer. Forbandet worde den, som denne Steen vælter eller hen over anden drager.“

En Mærkelighed ved dette Sogn ere de uhyre Granitmasser, som ere spredte omkring paa Markerne især paa Skambh, men fremfor alle paa Steensbymark, hvilken By i Sandhed svarer til sit Navn, da de store Stene ere ligesom faaede over Marken. Efterhaanden formindskes de, da de optages og benyttes til Steengjærder og Steentruge ved Brønde eller bortføres til Landevejsanlæg, men endnu er der nok tilbage.

Den ældste Efterretning om Skambh og en Præst til samm,e som jeg har fundet, indeholdes i et Thingsvidne af 1348. Tydske Gejstlige, blandt hvilke Provsten i Odense og Prioren i Dalum, med nogle tydske Klerke, blandt hvilke Hvitfeld nævner en Nicolaus Suderavius¹⁾, havde med Magt villet fremtvinge et Bispevalg i Byen; thi allerede

¹⁾ Bispetrøn. 40.

dengang vidste Thdsfjerne at indsnige sig i Landets Embeder og vilde raade i Danmark. I denne Anledning vidnede nogle fyenske Sognepræster, der omtales som de ældste, der ved Erindring om det Forbigangne bedst kunde have Kundskab om, hvad der i nærværende Tilfælde var ret, at hverken Prioren i Dalum eller Provsten i Odense eller nogen Vægmand nogensinde havde haft med Bispevalget at gjøre, hvilket alene tilkom St. Knuds Brødrene. En af disse Sognepræster var Dns. Johannes in Sconby.²⁾ Ved Knudsbrødrenes Valg var Niels Jensen, en Franciskaner, derpaa bleven Biskop. Denne bevidnede 1361, at Anders Jensen af Thunghby (Lumbh) havde afstaaet al sin Ret til de Torder paa Brøndstrup Mark, som hans Forfædre havde givet til Tomfru Marias Alter i Skamby Kirke for at underholde Uds paa samme, til Fin Martensen, der kaldes exhibitor provinciae, imod at han af disse Torder ubredede, hvad til bemeldte Belysning udfrævedes.³⁾

Ikke længe derefter stænkede Fru Catharina af Steensby, afdøde Ridder Johannes Poulsens Efterleverste, til sin Sjæls Frelse en Gaard i Skamby, som dengang beboedes af en vis Hakon, med alt dens Tilliggende, intet undtaget, til evindelig Eje for Præstens Bord i Skamby. Paa denne Donation fremførte Hr. Peder Rafn, Sognepræst i Skamby paa Skamherredsting 5te Dag efter Fastelavn 1394 et Thingsvidne. Brevet lyder saaledes:

Omnibus præsens scriptum cernentibus Giommo Mattessen, aduocatus in Skamherrit, Martinus in Klinte, Matheus in Grindløse sacerdotes; Nicolaus Thomesen de Sandager, Petrus Henrici de Barstrup, Petrus Doke, Jo-

²⁾ Ann. eccl. II, 174. ³⁾ Ved. Simonf. Odense Byses Hist. I, 2, 53.

hannes Nielsen de Egense, Johannes Petri de Ugersløf. Salutem in Domino sempiternam. Noveritis nos sub anno Domini M. CCC nonagesimo quarto, feria quinta post carnis privium proxima in placito provinciali Skamherrit præsentibus fuisse, vidisse et pariter andivisse virum discretum Dum Petrum Rafn, personam ecclesiæ Skamby, integrum placiti testimonium per octo discretos viros Johannem Klinte, Johannem Nielsen, Jo. Juul, Thomam Boossen, Nich. Thuesen, Ingæ Skud, Johannem Andersen et Petrum Michelsen ibidem super hoc veraciter produxisse. Quod Dua Catharina de Stensby relicta Dni Johannis Pouelsen, quondam militis, quondam curiam suam in villa Skamby sitam, quam Haquinus inhabitat, ad mensam sacerdotis cujuscunque ibidem celebrantis, in testamento suo in extremis, cum attinentiis suis omnibus et singulis, demtis nullis, partim vel totaliter, ad perpetuam possessionem ob remedium animæ suæ salubrius (?) sponte contulit et legavit. Sub vindicta summi arbitri inhibens ne quis se cum dicta curia seu adhærentiis suis contra voluntatem et permissionem dicti Sacerdotis introumittere usurparet. Datum sub sigillis nostris præsentibus appensis, anno, die et loco quibus supra.

1394 stiftede Nicolaus Thomæson af Sandager, Dronning Margrethes Marst, en Sjølemesse i Skamby Kirke⁴).

Maaskee var det endnu i Hr. Peder Rafns Embedstid at to Gaarde i Slebstrup, Uggerslev Sogn, bleve tjænkede til Skamby Præstembede. 1410 Løverdagen før Barnabæ

⁴) Vedel Simonson, Rugaard I, 122.

Apostoli Dag (11te Juni) stod nemlig Henrik Nielsen (Quisbo) af Sandager paa Hvenbo Landsthing inden de fire Thingstøffe, og fra sig og sine Arvinger og til Sognepræsten til Skambh Kirke og hans Efterkommere henantvorbode tvende Gaarde i Slebstrup Skamherred, med alt det, som dem tilhører, til evig Brug, dog med saadan Vilkaar og Pagt, at forne Sognepræst og hans Efterkommere skulle tvende Dage om Ugen urhyggeligen til evig Tid holde Messer og andre gudfrøgtige Begjængelser for forne Henrik Nielsens afdøde Forældre og alle Andre, som vare hensovede og hvilte ubi Christo, til en gudfrøgtig Sukommelse. Og derved forne Messer ikke holdes, skulde forne Henrik Nielsen og hans sande Arvinger uden al Forhindring maatte forne to Gaarde med al deres Tilhøring igjen kræve, og forne Præst i Skambh skulde være forpligtet dem at afstaae og overantvorde til forne Henrik Nielsen eller hans sande Arvinger uden al Gjenfigelse og Modstand.

1420 bevidnede Provst Hermann Rinkeby i Odense, at for ham mødte en Mand af de Spedalskes Huus i Odense og bekræftede den Gave af 12 Mark Sølv paa Glamdrup Mark, som hans Forældre af Andagt havde skænket til St. Nicolaj Kirke i Skambh.

1423 skjødede paa Landstthinget Hr. Axel Andersen, Ridder til Pether Diegn af Nyborg en Hovedgaard i Rosendorp med fire Brydiegaarde.⁵⁾

1447 den 9de Juni skjødede Borkart Jensen til Præsten i Bizløff (Vigerslev), Hr. Peder, paa Bizløff Kirkes Begne 4 Agre Jord paa „Trodruppe“ Mark, som kaldes Ammetofte og den 13de Juli s. A. vidnede 8 Dannemænd

⁵⁾ Ved. Simons. Odense I, 2, 106. 110.

paa Skamherredsthing, at den Eng, som ligger for de fire Ammetofte paa „Thoruppe“ Mark, er de fire Tofters rette Tilliggelse og løber ud til Gaardsted, som anden Eng derhos ligger, og kan ingen Mand Andet mindes.⁶⁾

1466 var Hr. Henrik Skal Sognepræst i Skamby. Han forekommer blandt Vidnerne ved en Stadsfæstelse af en tidligere Bestemmelse af Biskop Henneke Ulfeld, at Deboerne i Hvellinge og Bugholm i Norup Sogn maatte søge Bederølev Kirke. Denne Bestemmelse er den 6te Febr. 1472 endhydermere bekræftet af Biskop Mogens Krasse, som dengang var i Skamby.

Det synes som Skamby Kald har staaet i et vist Forhold til Odense Domcapitel eller St. Knuds Kloster, som traadte istedetfor Domcapitel. Dette slutter jeg deraf, at Sognepræsten i Skamby 1481 Hr. Mikkel Jensen var Kannik i Odense og tillige Domprovst i Lund. Han har formodentlig da holdt en Vicar her i Kaldet. Mester Claus Andersen, Degn udi Odense, Mester Otto Hansen, Kannik der sammesteds, Vilhelm Frille i Vedeløff og Oluf Brokkenhuus til Vollerløff havde efter Kongel. Majest. Befaling for dem udi Rette stevnet hæderlig Mand Mester Michel Jensen, Domprovst i Lund, paa den ene og Henning Jensen i Sandagergaard paa den anden Side, om Forsvar til de to Gaarde liggendes udi Slebsirup, som vare givne til Skamby Præstebord. „Da vare de Forn. paa baade Sider mødte for os i det søndre Capell i St. Knuds Kirke i Odense, Nar efter Guds Byrd 1481, Tamperonsdag før Zuul, og de gave dem der til Minde og Rette for os med deres Beviiisning paa baade Sider. Og da efter deres begges

⁶⁾ Ved. Simonf. Rugaard I, 2, 11.

gode Villie og Samthkke blev det imellem dem saa endeligen forhandlet, at forn. to Gaarde med alt Tillæg skulle til evig Tid blive til forn. Præstebord, og forn. Mester Michel og hans Efterkommere, Præster til forn. Skamby Kirke skulle have Fuldmagt, Frugt og Landgilde op at bære, Bordnede i og af at sætte og være Forsvar til forn. to Gaarde efter deres egen Villie; dog under saa Skjel, at derfor skal holdes to Messer hver Uge om Aaret til evig Tid. Og dersom saa skeete at forn. Messer ikke holdtes i een Uge, da maa Præsterne sammesteds dem oprette i en anden Uge. Skeete det ogsaa, at der kom mærkelig Brøst paa forn. Messer, og forn. Præster til Skamby Kirke bleve een Gang og anden Gang og tredie Gang paaminde, det at forbedre, og de det ikke forbedre, da skal Capitlet i Odense have Fuldmagt med rette Arvinger til forn. Gods at gjøre Hinder paa Rettighed, som ganger af forn. Gods, til saalænge at forn. Præst eller Capellan haver oprettet hvad Forsømmelse, som paa forn. Messer tilforn gjort er, dog Godset at blive evindeligt til forn. Præstegaard, som forskrevet staaer." — Allerede dengang have Arvingerne efter Henrik Nielsen været misfornøjede med hans Disposition over Slebstrupgaardene og foreløbigt villet tilbagetage sig Herligheden over dem, hvilket dog ikke lykkedes.

1488 stjødede Hilleborg Ottosdatter, Knud Ghldenstjernes Enke, en Gaard i „Holmer“ til Graabrødkloster i Odense.

1497 mageskiftede Poul Laxmand en Gaard i Rosendorp i Skamby Sogn til St. Hans Kloster i Odense med to Gaarde i Orbek.⁷⁾

Den næste Præst i Skamby, om hvem Efterretning

⁷⁾ Ved. Simonf. Rugaard I, 2, 38.

haves, var Hr. Bertel Jepsen. 1513 var han tillige med Gjøde Brun, Officialis i Skovby Herred og Biskoppens Regnskabscommisfair, tilstede at høre Skambh Kirkes Regnskab. Ved den Lejlighed bekyldtes Henrik Degn at oppebære Indkomsterne af vor Frues Alter i Skambh Kirke. Det synes altsaa, at denne Indtægt ikke tilkom den omtalte Degn, der maastee har været Medlem af Odense Capitel. 1515 har Hr. Bertel Jepsen paategnet Just Urnes Legat til Faaborg Kloster.⁹⁾

Den sidste catholske Præst i Skambh var en Adelsmand Hr. Jacob Knudsen. Seg antager, at han ogsaa har havt en Præbende i Capitlet og som saadan har faaet Skambh Kald. Men med dette havde han efter den Skik, som var meget almindelig kort før Reformationen, faaet Lunde Kald forenet, hvilket blev til Skade for dette sidste; thi han afbrød de bedste Husse af Lunde Præstegaard og førte Lømmer og Steen til Skambh, hvis Præstegaard han dermed forbedrede.

Efterhaanden som Reformationens Grundsætninger fandt Anklang her i Riget og aabenbarede Intettheden i Catholicismens Messer, Afskaf og Munkewasen, greb Adelen Lejligheden til atter at inddrage det Guds, som fordem af deres Forfædre var givet til Gejstligheden og fromme Stiftelser. Quikoverne paa Sandagergaard havde, som vi have seet, allerede tidligere søgt at nuddrage Præsten i Skambh den gamle Henrik Nielsens Gave paa de to Slebstrup Gaarde. Nu bleve Fordringerne mere paatrængende. Maastee ogsaa de Messer, som vare Bøngelsen for Besiddelsen af Gaardene, ikke mere ere blevene holdte regelmæssigt. Jørgen Quikov til Sandagergaard vilde atter tilbagetage Gaardene.

⁹⁾ Bircherods Manuscript.

Hr. Jacob Knudsen klagede til Kong Frederik I, og denne beskikkede Niels Bilde, Henning Balkendorf, Anders Jacobsen, Johan Brockenhuus og Niels Jepsen, Høvedsmand paa Næsbyhoved, med flere gode Mænd til at paadømme Træcten mellem „Erlig og velbyrdig Mand Hr. Jacob Knudsen Sognepræst til Skamby og Jørgen Quitzov. De foretog Sagen i Odense 1531 tyvende Dag Juul (14de Jan. 1532?) og overgrandstede da forn. Hr. Jacob Knudsens Brev, og han da ingen Breve havde, med hvilke han kunde fordagtinge samme Gods, og forn. gode Mænd talede dem da saa imellem, at forn. Hr. Jacob skulde aarlig til gode Rede fange Landgilde af forn. to Gaarde, og forn. Jørgen Henningsen (Quitsov) strax at annamme til sig Herligheden og Forsvar over samme to Gaarde, og efter forn. Hr. Jacob Knudsens Død skulle forn. to Gaarde strax komme quit og frie og ubehindret igjen til Jørgen Quitzov og hans Medarvinger og deres Arvinger til evig Tid.“ Hvorledes Hr. Jacob Knudsen ikke havde de Breve, som baade hans Formænd og Eftermænd vare i Besiddelse af, er ikke klart.

Kort derpaa udbrod efter Frederik den førstes Død 1533 Grevens Fejde, i hvilken Thyen blev haardt medtaget. Da Grev Christopher i August 1534 havde indtaget Thyen, paalagde han til Krigsfolkets Underholdning blandt andet hver Sognepræst i Provindsen at give 10 Mark og siden for hver Kirke, han officerer og i Være haver, 10 Mark, hver Sognebegn 4 Mark. Hr. Jacob Knudsen, som havde to Kirker, har saaledes maattet svare 30 Mark i Krigsstat. At han ikke selv forestod Kaldet, men holdt Capellan, sees af Geistlighedens Hylдинг af Christian III, der for Skamherred foregik i Næraa 1535 anden Søndag efter Paaste, hvor Hr. Hans Møgen, Capellan til Skamby

Kirke, har understrevet det derom udstedte Document. 1536 paalagdes atter Præsterne i Fyen en Sølvsfat.⁹⁾

Hr. Jakob Knudsen har antaget Reformationen og har været den første lutherste Præst her i Raldet; thi han var her endnu 1541. Dengang tillagde Erik Krummedige Degnen ved St. Hans Kirke i Odense en Deel Legater og deriblandt den Afgibt af 28 Mark, som Hr. Jakob i Skambh svarede af sin Vicarie.¹⁰⁾ To Aar senere blev Hr. Jakob overfalden og dræbt i sit Huus. Mistanken for denne Ugjerning faldt paa Knud Urne til Søgaard, der havde havt Trætte med Præsten om noget Vicariegods. I Bispearchivet findes et Blad, som ikke synes afrevet, men hvis Indhold dog ingen ret Begyndelse eller Ende har, med Udskrift „Om Hr. Jakobs Vicariegods i Skambh.“ Indholdet er dette: Matth. Hansens Svar er saaledes: den Tid han stædet sin Gaard, han nu iboer, da stædet han af Hr. Jakob i Skambh, og da var det Vicarij. Saa kom han fra hantem til Knud Urne paa Søgaard; saa vandt Hr. Jakob ham tilbage igjen; saa fik Knud Urne ham igjen med Billie og de i Sjællebjerg (Bispenberg Sogn) gav Hr. Jakob deres Landgilde i det Sted. Saa blev Hr. Jakob slagen ihjel, saa beholdt Knud ham og hans Medfæller, som er Hjerre Knudsens Gaard og en Gaard i Nørrebh, saa sagde han, at han var til et Alter i vor Frue Kirke. — — Det var sagtens et af de dengang sædvanlige Overgreb af Adelen, der vilde tilrane sig Kirkens Gods, paa hvad Maade det saa end skeete.

Det synes, som Hr. Jakob Knudsen har beholdt Lunde som Annex til Skambh lige til sin Død. Vedel Simonsen

⁹⁾ Fyens Billaar i Grevens Fejde 98. 102. 112. ¹⁰⁾ Hofm. Fund. V, 189 og VI, 260.

har havt Antydninger, at Lunde 1543 blev annecteret til St. Hans Kirke i Odense¹¹⁾, og da dette Aar passer med Hr. Jakobs Dødsaar, er Fraskillelsen fra Skambh vistnok foregaaet i Vacancen.

Saa snart Hr. Jakob Knudsen var død, bemægtigede Jørgen Quitzov sig de to Slebstrup Gaarde, der paa en Maade vare kaldet fradømte, fordi Hr. Jacob ikke havde Adkomstbrevene. Eftermanden i Skambh Hr. Jørgen Mågen fornyede imidlertid strax Paastanden paa de to Gaarde og indklagede Sagen for Kongen. Mandagen efter St. Augustinidag (28de August) 1544 vare efter Christian den tredies Befaling i Odense forsamlede Os elskelig Johan Friis, Vor Cansler, Erik Banner, D. R. Marst, Hr. Jørgen Friis til Krogstrup, Peder Ebbesen til Birkelse, Oluf Munt til Palsgaard og Erik Krabbe til Busstrup, vore Mænd og Raad for at dømme mellem Hr. Jørgen Mågen Sognepræst til Skambh og Os elskelig Henning Quitzov, vor Mand og Tjener, og sine Medarvinge om de to Slebstrup Gaarde, som hans Fader tog Hr. Jørgen Mågen fra." Denne fremlagde nu de forhen anførte Breve, som hjemlede ham Gaardene, hvorimod Henning Quitzov kom med dem, som vare i hans Faveur, nemlig den sidste Contract med Hr. Jakob Knudsen, men Rigstraaderne dømte alligevel, „at forn. to Gaarde ubi Slebstrup bør at blive til Skambh Præstegaards Bord, efter den Contracts Lydelse, som Mester Claus Andersen Degn der sammesteds, Wilhelm Frille og Oluf Brokkenhuus have gjort Mester Mikkil Jensen og Henning Jensen til Sanduger imellem."

Hr. Jørgen Mågen var omhyggelig for at værne om

¹¹⁾ Ved. Simons. Odense II, 2, 76.

Embedets gamle lovlige Indtægter. Fra Catholicismens Tid havde Græsset paa Kirkegaarden og hvad Affald der kunde være af Træerne sammesteds tilhørt Præsterne; i den senere Tid var ogsaa dette gjort dem stridigt. 1545 bragte Hr. Jørgen Sagen for Landemodet og fik den Afgjørelse, at enhver Nytte af Kirkegaarden tilkom Præsten og ellers Ingen. De catholske Biskopper havde ved retslige Undersøgelser i lignende Anledninger dømt ligesaa, og da Kirkeordinantsen tilfagde Præsterne alt, hvad deres Formand i slike Tilfælde havde havt, saa var der ingen Grund til at fratage dem den omtalte Rettighed.¹²⁾

Men medens Hr. Jørgen saaledes var heldig i at hævde sit Kalds Rettigheder, maa man dog have anseet hans Indtægter for at være større, end han behøvede dem. Thi da Sognepræsten til St. Albani Kirke i Odense savnede tilstrækkelig Underholdning, tillagde Kongen ham under 1ste Juli 1552 6 Pund Korn af den Landgilde, som ligger ad mensam til Skamby Præst. Præsten gjorde naturligviis Indsigelse derimod, og Kongen maa være bleven opmærksom paa, at han der havde bortgivet noget, som han ikke havde Raadighed over; thi Onsdagen efter Helligtrekongersdag 1555 tillagde han Præsten til St. Albani Kirke Halvparten af Skamby Sogns Kongetiende „og derimod skal forn. Sognepræst til St. Albani Kirke undvære den halve Væst Korn, som han hidtil oppebaaret haver af Sognepræstens Rente i Skamby Sogn, og forn. halve Væst Korn herefter altid blive hos Sognepræsten af Skamby, efter det, som stiftet og fundet er.“

Hr. Jørgen Matzens Eftermand blev Hr. Hans Nielsen

¹²⁾ Annal. Eccl. Dan. II, 285.

af Slægten Bang, hvilket Tilnavn han dog ikke brugte. Biskop Jakob Madsen anfører i sin Visitationbog, at han var født her i Skamby, uden at sige, hvem hans Forældre vare. Han var født 1523. Præsten i Østrup og Hjadstrup, resignerede 1550 og drog til Munkebo, hvorpaa Menigmand af begge Sogne i Provstens Hr. Lauritz Ejlersens Rarvarelse kaldte Hans Nielsen til deres Sognepræst.¹³⁾ Der var han, til han 1556 kom til Skamby. En yngre Broder Hr. Claus Nielsen var Præst i Egense, var noget forfalden, laae i Strid med sin Kone og døde 1601. Hr. Hans Nielsens første Kones Navn har jeg ikke fundet. Med hende havde han følgende Børn: Christen Hansen, Præst i Hesselager, Niels Hansen, der blev Faderens Eftermand, Christopher Hansen Slotskriver paa Tranekjær, en Søn var 1590 i Pybet, en hjemme, en paa Odense Skole; en Datter var gift med Degnen Andreas Hansen, en Præstesøn fra Sønder Naraa, en ugift ved Navn Sophie var hjemme. Han havde allerede dengang ladet udhugge en Liigsteen over sig og Konen, som endnu ligger i Choret i Skamby Kirke, med deres Billeder, men da Rnsaldet er bygget noget ud over den, kan Indskriften ikke læses.

I Maret 1575 var han kommen i Trætte med Mauritz Pødebust til Rjorup, Befalingsmand paa Tranekjær „for nogle Ord, Hr. Hans have sagt inden Thybo Landsthing, at han skal have opbøden den Tiende imod Mauritz Pødebust, som de trætter om, hvilket Mauritz Pødebust mener Hr. Hans ikke at kunne gjøre beviisligt.“ Sagen var kommen for Kong Frederik II og han befalede Bistoppen Mester Niels Jespersen i Forening med Provsterne at

¹³⁾ Bircherods Manuscript.

støbne Hr. Hans for sig i Rette „granske og forfare derom af omstændelig Lejlighed efter Breve og Thingsvidner, som i den Sag udgangen, og siden endelig dømme dem imellem, om Hr. Hans har sagt Sandhed eller ej. Og dersom han ikke kan bevise forn. hans Ord, om han da ikke er pligtig at bøde derfor, som det sig bør efter Loven og Recessen. Datum Kjøbenhavn 8de Juni 1575.

Der findes i Bispearchivet et Blad uden Underskrift og Datum, men som er overskrevet: Dom imellem Velb. Mauritz Podebust og Hr. Hans Nielsen udi Skamby. „Da sagde vi der saa paa for Rette, at efterdi forn. Hr. Hans ilder paa det Brev, og Vidnesbyrd, som Velb. Morten Brof og Greger's Juul med Flere haver givet og beseglet paa ham, og mener sig derved at være skeet Uret, da kjende vi os ikke Dommere i den Sag, men bør at indkomme for sin tilbørlig Dommer, at gaae om hvad Ret er. Deslige efterdi Velb. Mauritz Podebust agter at ville paagaae forn. Hr. Hans Nielsen en Løgn Sag og vinde hans 3 Mark, hvilket vil strække sig paa Hr. Hanses Ere og Mandhold, og siden til hans Præsteembedes Fortabelse, kan vi ikke kjende denne Sag med Rette at maa falde under vor gejstlige Dom, hvilken ikke bør at dømme paa nogen Mands Ere og Liv, men samme 3 Marks Sag igjen at indkomme til Herredsting og Landsting, hvor den af Førstningen rejst og forfulgt er, der at tage Ende under vedbørlige Dommere, og hvis Hr. Hans der falder af Sagen og lægger sine 3 Mark, da at gange siden derefter paa hans Præstedom og Embede hvad Ret er.“ Den endelige Dom kan ikke have gaaet Hr. Hans imod; thi han blev i Embedet til sin Dødsdag.

De uførtroede Quitover prøvede ogsaa at faae Elestrupgaardene fra ham. Denne Gang var det Sorgen

Quigov, som først ved Klage til Stamherredsting og siden for Landstthinget havde prøvet at faae Præsten de to Gaarde fradømt, under det Paaskud, at Præsten nu ikke holdt de catholske Messer og Tjeneste, som skulde holdes til evig Tid, hvilke ikke nu stee eller ved Magt holdes. Landsdommeren paa Fyenbo Landstthing dømte den 5te Maj 1582, at dersom Tørgen Quigov vilde videre tale paa den Sag om forn. Gaarde, om der bør nogen Tjeneste eller Messer at gøres af samme, eller om han bør dem bekomme eller ikke, da burde Sagen indstævnes for Kongen. Det gjorde Tørgen Quigov ogsaa, og den 31te Maj 1586 paa Kongens Rætterthing paa Kjøbenhavns Slot blev Sagen foretaget og alle de gamle Breve fremlagte og prøvede, hvor da Tørgen Quigov især urgerede det oprindelige Gavebrevs Ord: „at dersom de Messer ikke ved Magt holdes, skulde Stamby Præst og efterfølgende Præster være forpligtede samme Gaarde igjen at give og henantvorde uden al Modstand og Indsigelse til deres rette Arvinger, som de vare frakomne“, og iøvrigt paaberaabte sig „adskillige Domme, som Adelen skal have forhvervet her udi Riget, paa hvis Gods, som i saa Maade haver været dem frakommet.“ Men uagtet alt dette dømte Frederik II dog, især med Paaberaabelse af sin Faders Dom, at de to Gaarde bør at blive og ligge til forn. Stamby Præstegaards Bord. „Dog efterdi den Misbrug, som udi Pavedømmet haver været med Messer at holde, nu er afslagt, have vi for godt anseet og ville, at Tjeneste igjen i anden Maade skal oprettes; og skal Hr. Hans Nielsen og hans Efterkommere, Sognepræster til Stamby Kirke derimod være forpligtede herefter en Dag om Ugen at gjøre en Prædiken udi Stamby Kirke, enten ved sig selv eller en Capellan, saa at forn. Fundats Gud til Ære udi anden Maade bliver efterkommet.“

Hr. Hans Nielsen har, til endhydermere Sikkerhed for Fremtiden, efter Christian den fjerdes Thronbestigelse under 20de August 1590 i Odense forhvervet et Kongeligt Vidni paa de gamle Stadsfæstelsesbreve paa hine to Gaarde. Der synes efter den Tid heller ikke oftere at være gjort Forsøg paa at fravende Præsten dem. Derimod omtaler Biskop Jakob Madsen flere Gange tre smaa Gaarde, som Præsten i Skambh havde af Udelen, og derfor skulde gjøre en Fredags Prædiken, men som efter Sognefolkene's Onske holdtes hver Helligdags Eftermiddag. Det synes at være den samme Prædiken, som ovenfor er nævnt.

Herr Hans Nielsen blev udvalgt til Provst i Herredet og skal 1580 have foranlediget, at Vandemodet forbød Præsterne selv at gaae ud at opkræve Smaaredsel. 1587 afstod han igjen Provstiet og Hr. Lauritz Andersen i Algernæs blev Provst efter ham.

I Aaret 1588 fik Hr. Hans sin Søn udvalgt til sin Eftermand. Kaldsbrevet lyder saaledes:

Vi Efterskrevne Lauritz Andersen Præst til Algernæs og Hundstrup Sogne, Provst i Skamherred, Mauns Olsen i Norup (?) Herredsfoged i Skamherred, Rasmus Jepsen i Steensby, Hans Jepsen i Glamdrup, Rasmus Hansen i Skambh, Søren Pedersen i Roerstrup, Lauritz Jensen i Volmer og Jens Nielsen i Varstrup gjøre vitterligt, at Aar efter Guds Byrd 1588 den Søndag før Pintsedag, som var den 19de Maj, vare vi forsamlede udi Skambh Kirke at udvalge og kalde en gudfrøgtig og lærd Mand til ret Pastor og Sognepræst at være efter Hr. Hanses Død og Afgang, som er nu en gammel og frøbelig Mand; da have vi efter en almindelig Bøn til Gud, og af menige Sognemænds her sammesteds Fuldmagt, os derpaa givet var, beraadt og med

fri Billie udi den hellige Trefoldigheds Navn paa vor egen og menige forn. Sognemands Begne udvalgt og kaldet, og nu med dette vort aabne Brev uden al Simoni, Gunst eller Gave, rettelig, efter Kongel. Majest. vor allernaadigste Herres Ordinants udbølge og kalde denne Brevvifer Hr. Niels Hansen, forn. Hr. Hans Nielsens Søn, Medtjener til Nj-kjøbing Kirke udi Falster, til vor rette Pastor og Sognepræst at være til forn. Skamby Sogn og Kirke, om han overlever sin Faders Hr. Hanses Død; dog med saa Vilkaar, at hæderlig og højlærd Mand, Mester Jacob Madsen, Superintendent over Fyens Stift, kjender ham udi Lærdom og Levnet dertil duelig og bequem at være, til Guds Ære og os alle til Salighed, Opbyggelse og Forfremmelse, og han ydermere af Kongl. Majest. Lehnsmænd, Erelig og Velb. Axel Brahe til Kongl. Majest. Gaard i Odense, bliver hertil samtykt og stadfæstet. Da love vi os, alle og hver, forn. Skamby Sognemænd at ville holde og kjende forn. Hr. Niels Hansen efter Hr. Hanses Død og Afgang for vor rette Pastor og Sognepræst, og bevise ham udi sit Præsteembede al tilbørlig Ære og Lydighed, som vi ham pligtige ere, og lade ham faae og nyde til sin Underholdning den sædvanlige Rente udi Tiende, Offer og al anden Rettighed, som andre vores afgangne Sognepræster af Arildstid, og den Daanemand hans Fader, Hr. Hans Nielsen, før ham havt haver, og nu efter Kongl. Majest. Ordinants bør at have, ubehindret og til gode Rede udi alle Maader, al den Stund og saa længe han igjen stikker sig imod os i Lærdom og Levnet, som en ærlig og gudfrygtig Sognepræst bør at gjøre, som han for Gud og sin Ærighed bekjendt være vil. Til ydermere Vidnesbyrd trykke vi forn. Mand vore Indsegle neden paa dette vort

aabne Brev, som er samthft og givet paa vor almindelige Sognestævne Dag Tid og Sted som forskrevet staaer.

8 Segl med Bomærker og Bogstaver i grønt Vox.

Dette Kaldsbrev blev anfægtet. Der ligge derhos i Bispearchivet to Skrivelser dog uden Datum og Underskrift, at Christopher Balkendorf begjærer Stevning over Hr. Hans og hans Søn. I den første beretter han at have Tiltale til Hr. Hans, at han haver samthft, at Sognemændene have givet hans Søn Kaldsbrev, og at samme Kald er steet mod Kongens og Rigens Raads Forordning, og Ordinantsen til Foragtelse og Overtrædelse og imod al Billighed, og eragter derfor, at Hr. Hans for denne hans praktiserendes og skarpevise Gjerning skal have forbrudt sit eget Kald. I Stevningen til Sønnen anføres, at det er mod Ordinantsen, at Sognemændene maae give nogen Præstemænd Kald, saa længe den Dannemand lever, som sidst haver bekommet lovligt Kald. Og er ogsaa imod Ordinantsen, at Præsterne skulle søge flige Middel, som ved Gunst og Venstaa at indflekke sig i noget Kald, og eftersom flige Kald og Kaldsbreve og Flekkeri skulde staae ved Magt og holdes for fulde, da vilde det forhindre mange gode fromme Folks lovlige Kald efter Ordinantsen.

Det er heller ikke godt at sige, hvad der har foranlediget denne Kaldelse dengang; thi Hr. Hans var ikke svagere end at han 5 Aar senere giftede sig anden Gang og levede derefter endnu i 10 Aar. Christopher Balkendorf var dengang en af Regjeringsraaderne og har ventelig i denne Egenstaa paataalt det formeentlig Ulovlige i den hele Sag, maaskee tilskyndet af nogle Medbejlere til Kaldet. Sagen har dog ikke faaet Fremme; thi Sønnen blev virkelig Faderens Eftermand.

Biskop Jakob Madsen beskriver Skamby Kirke 1590 saaledes. Templum taarnet; Korskirke; Vly meste Parten af Kirken; paa det nordeste Capel Vly paa Vesterende; paa det andet Capel Tegl uden Render. Hvelvinger 5, og udi hvert Capel en Hvelving. Tavlen midt udi crucifixio inter latrones, oven over den gamle Trægud og Komsfru Mariae Billede; i radviis paa begge Sider og paa Fløje 12 Apostler og Paulus og episcopus en; saa der neden for hver en liden halv Afgud forghltd; Stager af Messing 2; et stort Skab ved Norderside. Smuk gammel Degnestol. Ingen Skrifte= stol paa den anden Side. Choret indelukt med Sprintel; ingen Dør for. Prædikestolen ved Sønderside for Capellet. 3 nederste Capel Funtet; er panelet paa venstre Side inden. Hans Korn ligger i Søndercapellet: Dør for. Kirkegaards= muur Ramp. Kirkegaarden rum; 6 Træer paa og mange Hylde. En stjon Vade.

Præsten omtaler han dengang som hvidhaaret med en spæd Røst og noget hæc og siger, at han forhen var egen= findet med Trætte, men roser hans Prædiken og Embeds= førelse. Som alt anført giftede Hr. Hans sig anden Gang, da han var 70 Aar gammel, og blev viet af Biskoppen den 22de Juli 1593 her i Kirken. Hans anden Kone heed Ma= rine. Han levede endnu i 10 Aar og døde den 29de Decbr. 1603.

Hans Svigerføn Degnen Andreas Hansen synes at være død 1591. Dennes Eftermand var Hans Winter, der ikke kunde komme ud af det med Præsten. 1592 klagedes der over, at han ikke overholdt „Vedtægt“. 1594 forligte Biskoppen dem. 1596 klagede Provsten Hr. Niels i Alinte over at Degnen Johannes i Skamby var bleven haardt saaret af Præstens Søn Knud, som var Borger i Bogense (maastee

den, der 1690 var i Lybek og altsaa vel har været Kjøbmand), og 1600 bleve Præsten og hans Søn Medtjeneren forligte med Degnen og gave de gjensidigt skriftligt Løfte om at leve i Enighed. Degnen afbad sin Forseelse ogsaa hos Konerne (Præstens og Capellanens). Han døde af Pest i Begyndelsen af 1604 og hans Eftermand blev Mikkel Winter. Denne havde fra 1587 været Hører i Kjerteminde Skole, men var et maadeligt Subject og anklagedes for Forsømmelighed og et usædeligt Levnet og maatte 1589 give Biskoppen sin Forpligt at ville afstaae sin Tjeneste, naar hans Forsømmelse eller anden Ulempe fandtes. Men endnu samme Aar var det atter galt med ham, og han fik blot Tilgivelse paa flere Godt Folks Forbøn. Ved Paasketid 1599 blev han Skolemester (Rector) i Bogenfse, hvor han af Borgemeister og Raad bekyldtes for ikke at være fri for Drickfældighed. 1604 blev han Sædebegn i Skamby.¹⁴⁾

Sønnen Hr. Niels Hansen Bang blev Faderens Eftermand. Biskoppen omtaler ham ved sin Visitats 1592 paa en hæderlig Maade. 1615 blev han valgt til Provst.

I hans Embedstid forøgedes Kaldets Indtagter ved Frøknerne Svaves Donation. Disse to gamle ugifte Frøkener levede paa Harridslevgaard og ejede Sandager. De skulle have været noget fære, og Biskop Madsen fortæller, at de laae i Strid med deres Præst, Hr. Niels Mule i Bogenfse, og at Biskoppen forligte dem den 11te December 1595. „Dog klagede de i Fasten igjen, at han med forteecte Ord forgaff dem i Prædiken.“ Anledningen til deres Donation til Præsten i Skamby skal efter Sagnet have været, at deres Heste engang paa en Kjøretour løbe løbsk med dem og bleve

¹⁴⁾ Jakob Madsens Visitatsbog 129 f.ølg., 138 f.ølg., 292 f.ølg.

standsede i Skamby, uden at de kom til Skade, hvorfor de, af Taknemmelighed for Guds Baretagt over dem, besluttede at give noget til Præsteembedet. Men der have vel ogsaa været andre Grunde; thi de udvalgte sig 1615 deres Begravelsesplads i Skamby Kirke og forærede 1618 Kalk og Dist til Kirken, hvilke endnu bruges her. Herom findes udstedt følgende Brev: Anno 1615 den 13de Juni er bleven Erlig og velb. Sønfruer Lisbeth og Eleonore Svave til Sandager udviist deres Begravelsessted her i Skamby Kirke af Erlig og Velb. Claus Mule, Rigens Canzlers Fuldmægtig, efter den Fuldmagt, som den gode Hr. Canzler ham givet haver. Saa er samme Begravelse dem udviist i deres Fuldmægtigs Henrik Hansens Navnrelse i det nordre Capel i Længden 10 Sællands Alen og i Bredden 7 Sællands Alen og i Dybelse efter deres egen gode Behag. Og maa det være dem frit for at udbryde af Begravelsen gjennem Muren ud paa Kirkegaarden to Vinduer, som i Begravelsen kan lyse, og en Trappe til samme Begravelse, og skal ingen Stole eller andet være over samme Begravelse, hvilket altsammen Sønfruerne skal bekoste paa samme Begravelse, hvad dertil behøves og Kirken dermed intet at besvares. Og have forn. Sønfruer for samme Begravelse foræret til Kirken 160 Rigsdaler in Specie, af hvilke Penge de have bevillet til Kirkens Beplydelse og Vedste, som er først til en Kalk og Dist, til Messeshagel og Alterklæde, som deres Navn og Vaaben skal paastikkes. Hvad derover igjen bliver skal komme til Kirkens Gavn og Vedste, som forn. Henrik Hansen fra sig leveret til Erlig og Velb. Claus Mule, som skal føres til Regnskab hvor de henvendes som forskrevet staaer, og skal indskrives i Kirkebogen, og naar det bliver der indført, skal dette mit Brev mig igjen tilhændekomme, og fiden de gode Sønfruer

faae og bekomme en Extract af Kirkebogen efter som forskrevet staaer. Til endydermere Bidnessbyrd haver jeg Claus Mule underskrevet med egen Haand desligeste og jeg Niels Hansen Præst i Skamby Probst i Skamherred.

Gavebrevet til Præsten af 1618, som er lidt underligt og forvirret i Stiil og meget langtrukket, formelder, at Lisabeth Svave og Leonora Svave, Søstre, salig Jørgen Svaves Døttre af Harridslevgaard, have af den Helligaands Indgivelse skænket en Gaard i Rjærby og 6 „smaa Grønhuse“ til Skamby Kirke til Prædikestolen, at Præst efter Præst, som prædiker Guds hellige Ord i Skamby Kirke, skal have, nyde og bruge dem, dog at de have tilstaaet en gammel tro Tjener, Henrik Hansen, at bruge dette Guds sin Livstid og deraf give Præsten i Skamby 1 Pund Byg, men efter hans Død skal Landgilden tilfalde Præsten i Skamby, nemlig af Gaarden 3 Orter Byg, 1 Lam, 2 Gjæs, 2 Skp. Havre samt 2 Arbejdsdage i Høsten med 2 Bud. Husene skalde hvert give en Sletdaler. Naar Henrik Hansen er død, da skal den Svave, som boer her i Riget, see denne vores Begravelsessted (der er ikke Ord derom i det Foregaaende) til gode og holde den ved Magt, skal have Magt og Myndighed at stæde den Gaard og de Huse hen, naar de skal stædes bort, og det skal han have og nyde, bruge og beholde for han skal see Begravelsen til Bedste“ o. s. v. „Og dersom noget Menneffe, i hvem det nu være kunde, vilde gjøre nogen Forhindring eller Afbræk i nogen Maade paa dette vort Brev eller Guds, som vi nu have givet til Guds Ære og til Prædikestolen i Skamby Kirke, eller rygge vores Brev ubi nogen Maade lidet eller meget, da bede vi faa af Hjertens Grund, at Gud Fader, Gud Søn og Gud den værdige Helligaand for sin Søns Død og Pine lad al den Plage,

Hævn og Straf, som kom over Pharao og Ægypterne, komme over dem; desligeste Guds Formaladidelse og Forbandelse, Plage, Hævn og Straf komme over alle dem, som ville rygge dette vort Brev i nogen Maade. I Navn Guds Faders, i Navn Guds Søns, i Navn Guds den værdige Helligaands Navn. Amen. Ex Sandager 6te October 1618.

Faa Dage efter denne Donation døde Elisabeth Svave-Søsteren levede til 1624. De ere begravne i den af dem kjøbte Begravelsesplads under en fort i Bæggen indmuret Liigsteen, paa hvilken deres Billeder med de 16 Ahner er udhugget og nedenunder følgende Indskrift:

„Her ligger begravet Erlig og Velbyrdig Jomfru Elisabeth Svave og Jomfru Leonora Svave Søstre, S. Erlig og Velbyrdig Jørgen Svave og S. Erlig og Velbyrdig Fru Cathrina von Buchwald til Harrislevgaard deres Døtre, som er hensovet i Herren J. J. Elisabeth Anno 1618 den 22de Octo. og J. J. Leonora Anno 1624 den 22de August og gav de til Skamby Kirke 160 Rigsdaler, som Kirkens Forstander annammede for deres Begravelses Sted. Nok en forghlbt Kalk og Dist, kost 50 Rigsdaler med sin Arbejds løn.“

Hr. Niels Hansens Dødsaar har jeg ikke fundet; en Datter af ham var gift med Hr. Hans Nielsen Wang i Klinte, hvis Søn Dr. Niels Wang 1663 blev Biskop i Fyen.

Da Christian IV i Aarene 1623—25 arbejdede paa faae Hoveri og Kongeegter paa Krongodset afløst, vare der i Skamby 4 Mænd, i Koftrup 6, i Volmerød 1, i Badstrup 1, i Thorup 2 og i Slavndrup 1 Mand, som hørte til Kronen¹⁵⁾.

Eftermanden Hr. Niels Andersen var i Embedet i

¹⁵⁾ Danske Mag. 3die Række, 4de Bind, pag. 160.

Begyndelsen af Aaret 1635. Den 2den August s. A. har han „paa Ketterthing paa vort Slot Kalls“ forhvervet Christian den fjerdes Bidisse paa Frøtnerne Svaves Donation. 1646 kunde en af hans Bønder i Slebstrup Oluf Madsen ikke betale sin Afgift. Han skyldte Præsten 10 Sletdaler og 1 Orte Byg, men havde intet, og afstod derfor den 5te Marts til Præsten den saaeede Rug 4 Orter (6 Td.) og 5 Skp., som hans Høsbonde maatte gjøre sig saa nyttig som han vilde. Præsten tilegnede sig virkelig Afgrøden, men derpaa meldte Oluf, at han ikke længere kunde blive ved den Gaard, men at Hr. Niels maatte fæste den til hvem han lystede. Der maa Andre have boet i samme Gaard; thi den 12te Marts lod Præsten forbyde Niels Rasmussen og Hustru og Peder Hansen og Hustru længere at blive i hans Gaard i Slebstrup, som Oluf Madsen iboede, saafremt de ikke vilde stande til Rette. Nogle udnævnte Mænd skulde advare fornuftsfolk inden imorgen Aften at gjøre „hans Staffen“ ryddelig eller for Hjemmel tiltales.

I denne Præssts Tid indtraf nogle for Sognet uheldige Aar. Den 12te December 1644 vandt flere Mænd af Sognet paa Thinge, at det var dem bitterligt, at Steensby Mænd baade i Aar og forgangen Aar have af den stadelige Hagel og Visflag mistet deres Korn, som de skulde have at føde dem, deres Hustruer og Børn med og til at holde Huusboudethnge vedlige.

Under den svenske Krig, da Torstenson var falden ind i Thyland, var her paa Landet organiseret en Væbning til Landets Forsvar. Efterat Freden i Brømsøbro var sluttet den 13de August 1645, blev denne Væbning opløst. Den 25de September 1645 for Retten fremstod arlig og velforstandig Erik Sperling, Kongl. Majest. bestatter Capitain

over Skamherred og Lundeherred, og eftersom han idag ved Skamherredsthing holdt sin Mønstring, tilspurgte han dem alle, da Thinget var sat, hvorledes han udi denne Krigstid, medens han har været deres Capitain, haver sig anstillet, om han Noget haver forurettet i nogen Maade, at de det nu vilde tilkjendegive. Da fremstod en lang Række Mænd af hele Herredet, hvoriblandt Sep Nielsen i Klinte Lieutenant, Hjerre Madsen i Bederslev Fændrik, Niels Hansen i Hvelinge „Scarfant“, saavel som alle Herredsmænd, som idag Mønstring og Thing søgte, og vidnede, at forn. Capitain Erik Sperling haver, imedens og at den Stund han haver været hos dem og været deres Capitain, haver han anstillet sig mod Enhver, som en arlig og oprigtig Capitain vel egner og anstaaer udi alle Maader, baade i sin Exercitia og Bagt, og ikke Noget enten formedelst Gunst eller Gave udi nogen Maade forurettiget.

Herredsfogden i Skamherred Lauritz Nielsen boede dengang i Badstrup her i Sognet og levede til 1652. Hans Kone heed Karen Hansdatter. De ere begge begravne i Skamby Kirke. Den 14de Maj 1646 vare alle Kongens Tjenere i Skamby Sogn (4 Mænd i Skamby, 7 i Røstrup, 1 i Bolmerød, 1 i Badstrup, 4 i Thorup, 1 i Glavndrup), og Uggerslev Sogn indstavnede, fordi de ikke havde søgt Næsbhovedmølle med deres Korn eller Mølleren tilfredsstillet.

Den 21de October 1647 lod Degnen Claus Mikelsen i Skamby sig slyne, at han havde to Huulsaar, et for i Hovedet og et oven i Hovedet, og berattede, at Jørgen Rasmussen i Skamby slog ham dem d. 10de Octbr. Degnen havde været i Peder Rasmussens Huus, hvor han sad paa „et Forsæde“, da gif Jørgen Rasmussen „ufthydeligen“ bag

til ham og uden nogen Aarsag slog ham nogle Huulsaar i hans Hovede „og dersom han døer eller skader noget paa sit Liv og Helbred inden i Dag et Aar, da sthylder han ingen anden derfor end Jørgen Rasmussen.“ Men denne forbandede sig paa, at han ikke havde slaaet Degnen noget Huulsaar¹⁶⁾.

I Skamby Kirkes nordre Capel har Hr. Niels Andersen, som sædvanligt dengang, i levende Live ladet opsætte sit Epithaphium, uden at Efterkommerne have brydt sig om at supplere hvad der manglede. Det har følgende Indskrift:

„Her neden og indenfor ligger begravet hæderlig og salig hos Gud Mand Hr. Niels Andersen Otense fordom Præst i Skamby og Provst i Skamherred, som døde An. 16.. den ... med sin kjære Hustru ærlig, gudsfrygtig og salig Kvinde Maren Nielsdatter som døde An. 16.. den ... Hvis Sjæle Gud haver“. Denne Indskrift er omgivet med en oval Ramme, som bærer Indskriften: Unus post alterum tandem consumimur omnes, og Emblemer paa Arbejde, Haab, Død og Sejer. Ovenover: Cyprianus: Mors piorum finis laborum, et janua ad vitam. Non homo sed miseria Christiani moritur; og nedenunder Augustinus: Domine moriar ut te videam, nolo vivere, volo mori.

Eftermanden blev Magister Henrik Hansen. Han var en Søn af Biskoppen i Fyen, Dr. Hans Mikkelsen, og var født 1622. Allerede 1639 var han paa Odense Gymnasium, hvor han Nytaarsdag holdt en latinsk Tale. 1641 blev han Student og immatriculeret af Universitetets Rector Hans Hansen Resen. 1647 d. 26de Maj blev han med 33

¹⁶⁾ Af Thingbøgerne.

Andre creeret til Magister Philosophiæ af Decanus, Professor Peder Spørmænd. Han blev kaldet til Skamby 1648, i hvilket Aar da Formanden er død, og blev ordineret af sin Fader den 31te October s. A. Han har beghndt at føre Kirkebogen her i Skamby, som dog er noget beskadiget, saa at den først beghnder midt i Aaret 1651. Magister Hansens Kone var Ane Zensbatter Mule; i Kirkebogen nævnes 3 Døttre af dette Egtteskab, af hvilke Cathrine døde 1652, Ane Cathrine fødtes samme Aar, Barbara 1654. Tøve Dage efter dennes Fødsel den 10de December døde Moderen. Der forekommer senere en „Margrethe Henriksdatter i Præstegaarden“, som vel er en ældre Datter. Anden Gang giftede Magister Hansen sig den 29de Juni 1656 med Karen Ludvigsdatter¹⁷⁾ en Datter af Magister Ludvig Michelsen, Sognepræst ved Frue Kirke i Odense, men de synes ikke at have haft Børn.

I Magister Hansens Tid er Skamby Kirkes store Klokke støbt. Den har følgende Indskrift: Deo honori et toti coetui Scamensi utilitati hoc æs refusum est ex auctoritate Do Christophori Urne, Regni Daniæ cancellarii magni, templi Scamensis patroni summi, procuratore Johanne Brodero, cive Othoniensi optimo, anno a Christo nato MDCLIII, vigili gregis Dei heic existente M. Henrico Johannis Othoniano. Vigilate et orate quia nescitis qua hora Dominus venturus sit. Laurentius Johannis Othennius.

Til at anskaffe denne Klokke havde 7 Mænd i Sognet paa Sognestævne gaaet i Forløfte for, at hver Høelgaard

¹⁷⁾ Baaede Bloch og Thingbogen kalde hende Karen, men i Kirkebogen hedder hun Karen.

ffulde svare 6 Mark, hver Halvgaard 3 Mark, hvert Boel 1½ Mark, hvert Huus 8 f., hver Svend med fuld Løn 2 Mark, hver Svend med halv Løn 1 Mark. Men da nu Klokken var færdig, nægte de at betale. Magister Hansen indstævnedes da hine Forlovere den 8de December for Skamherredsthing, og der bleve de den 22de December dømt til at betale efter deres Forpligtelse.

Magister Henrik Hansen var Provst i Herredet, og som saadan overrakte han den 16de Jan. 1652 den nyelig udnævnte Biskop Lauritz Jakobsen paa egne og Herreds-Præsters Begne et honorarium, som var en Sølvstaal, veiede 21 Lod¹⁰⁾. Han synes at have været svagelig. Allerede 1653, da han kun var 32 Aar gammel fik han Capellan. I Bispesearchivet findes et Kongebrev til Biskop Lauritz Jakobsen saalydende: Frede III etc. Efterfom en Studiosus ved Ravn Cornelius Oluffsen anholder om vores naadigste Bevilling at være Capellan til Skamby Sogn, hvortil han af Sognepræsten sammesteds skal kaldes, uanset han ej den Alder, som vores Hr. Faders Mandat tillader Præsteembede at maatte betrædes ndi, haver naaet, da efterdi han er fulde 24 Aar, hans Gaver os ogsaa selv ere bekjendte, saa tillade vi, at han maa kaldes af Sognepræsten i Skamby til at være hans Capellan. Kjøbenhavn 27de Juli 1653.

Denne Capellan er dog ikke bleven ret længe i Skamby; thi Bedel Simonsen anfører, at Lauritz Danielsen Colarus 1655 blev Capellan hos Hr. Henrik Hansen¹¹⁾.

1653 den 9de Juni vare Skamby Mænd indstævnedes om deres Gjerder at holde vedlige mellem Skamby og Badstrup. Efterfom ingen af dem var mødt, ere de tilfundne

¹⁰⁾ Blochs Manuscript. ¹¹⁾ Rugaard II, 2, 95.

Thingsvidne at indgaae eller lide Dese, undtagen Præsten og Degnen, som ere under deres egen Øvrighed.

Samme Aar var en af Præstens Karle ikke modt til Monstring, der sendtes da den 20de October Nogle til Præsten „og gjorde Forbud, at han ej skulde huse eller hæle Balzer Nielsen, som tjener ham, mod den gode Mand's (Lehnsmændens) Villie; og de talte med hans Capellan, item forbød, at Mester Henrik ikke maatte lade ham undkomme.

Skamby Præstegaard brændte i Magister Henriks Tid Hans Fader Bisfoppen, der var meget formuende, opbyggede den atter meget prægtigt. Endnu 1849 fandtes der fra denne Præstegaard en Bjælke, som dengang var anbragt over Havedøren og som havde den Indskrift: Quod soboli faustum! Sumtibus Johannis Michaelis episcopi Fionensis hic sto, pede firmo erecta Anno MDC.... Aarstallet var ikke mere at læse og Bjælken er nu forsvunden. :

Magister Henrik Hansen havde en Broder, Hr. Mikkel Hansen, som var Præst i Nørre Broby og Provst i Saltingherred; en tredje Broder var Conrector i Odense. Alle disse Brødre vare formuende Folk, Faderen efterlod dem ved sin Død 30,000 Rigsd. Hr. Mikkel Hansen var i Aaret 1655 død, og hans Broder Magister Henrik i Skamby blev hans to Sønners Væрге. Som saadan laante han den 10de September d. A. af deres Midler 1000 gode enfende Rigsdaler til Ejler Høgh paa Dallund, hvilke denne lovede at betale med et Aars Rente 60 enfende Rigsdaler til 10de September 1656 og satte derfor Utkendrupmark under Dallund til Pant, saa at hvis Pengene ikke bleve betalte, maatte de gjøre sig Pantet saa nyttigt, som de kunde, til Gjælden var betalt.

Under 30te Juni 1651 har Kong Frederik III udstedt Brev, at Mads Jørgensen i Brøndstrup havde anholdt om, at hans Hustru Maren Knudsdatter maatte benaades paa hendes Liv for anden Gang at have ligget sit Barn ihjel, og da hun har godt Vidnesbyrd, saa tilstaaes det, dog at staae aabenbare Skrifte og Manden efter Formue til næste Hospital at give.

Da Hr. Jørgen Nielsen, Sognepræst til Neraa Sogn paa „Nørreflette“ i Fyen, havde andraget, hvorledes han var kommen til Agters formedelst at hans Quag og Famon af skadelig Smitte var bortdød og hans Abling saa ringe, at han ikke igjen kan komme paa Fode, saa bevilligede Kongen ham paa hans Ansøgning den „Gangbolig“ i Badstrup i hans Levetid quit og fri for den Hovning, som til Kronen gaaer, dog at han skulde svare aarlig Landgilde til Kongen og Kirken. Koldinghuus 17de Juni 1654.

Da Carl-Gustav var rykket ind paa Halvøen og nærmede sig Thyland, blev Adelens Contingent her i Fyen beordret at samles paa Stribsodden for at hindre en Landgang. Men saa lidet agtede Adelen Fædrelandets Fare, at de endog holdt disse Folk tilbage. I Skamherreds Thingbog af 1657 forekommer under 15de October: „Capitain Niels Pedersen udsagde, at Velb. Lauritz Ulfelds Foged, Enggaardts Foged og Uggerslevgaardts Foged toge deres Husbonders Tjenere fra Compagniet, da de vare commanderede til Stribsodden. Det skete i Høstens Tid sidstleden.“ Som en Følge heraf tilskrev Lehnsmanden Lauritz Ulfeld, at efter Rigens Raad Hr. Iver Winds og Gunde Rosenkrandses Befaling skulde han tilskrive Adelen at lade deres unge Mandskab strax uden nogen Forsømmelse møde ved Stribsodden

og der tage Ordre af Henrik Rantzau, hvad Poster de skulde tage.

Det kan ikke sees af Kirkebogen, naar Magister Henrik døde. Ved Begyndelsen af Aaret 1658 begynder en anden Haand og i Randen er skrevet: Persequitur reliquias prædecessoris sui Dn. Henrici nomine Anni hujus sc. 1658 usque ad Dom 3. Advent. Efter 23de Søndag efter Trinitatis staaer: Hactenus Henricus Johannis og ved Slutningen af Aaret: Heic desinit Henricus plane. Conatibus meis adspiret et benedicat ipse Deus. Amen.

Maaskee Krigsurolighederne i dette Aar under de Svenskes Occupation have hindret en ordentlig Førelse af Kirkebogen og at Eftermanden senere har samlet løse Optegnelser og indført dem, hvilke han da betegner ved reliquiæ prædecessoris. At farligt denne Egn i flere Henseender er bleven foruroligt af de Svenske, slutter jeg deraf, at der i Kirkebogen i Aaret 1659 anføres 23 Døde, af hvilke det udtrykkeligt bemærkes om en, at han blev skudt (trajectus globulo), da der ellers i Almindelighed kun ere 12 à 15 Døde om Aaret, og at Biskop Lauritz Jakobsen fortæller „1658 den 8de November skikkede den svenske Krigscommisarius mig Bud, at Peder Jensen skulde tilstades at prædike paa Skambj Kald; hvis det ikke skeete, vilde han revangere sig paa Præsten; og sagde derhos, at han deri havde at raade.²⁰⁾ Og Bloch bemærker hertil, at det var det Første, at de Svenske have befattet sig med den geistlige Jurisdiction her i Landet, hvortil denne Peder Jensen haver givet dem Aarsag. — Var Magister Hansen svagelig, saa kunde disse Anfegtelser nok fremstynde hans Død, som formodentligt er indtruffet mod

²⁰⁾ Blochs svenske Gejslighed I, 129.

Slutningen af Aaret 1658. Dog har hans Enke først 1660 holdt Skifte efter ham. 1660 den 9de August fremstod Claus Mikfelsen Degn i Skamby for Retten og paa erlig og gudsfrygtig Quinde Maren Ludvigsdatter i Skamby hendes Begne begjærede, at 4 uvillige Daanemænd her af Thinget maatte udmeldes til førstkommende Tirsdag at møde i Skamby Præstegaard at taxere og vurdere hvad Gods og Pøsøre der fandtes, som skal være til Skifte og Deling efter El. afgangne M. Henrik Hansen Sognepræst til Skamby Sogn og Provst i Skamherred, hans dødelige Afgang. — Det synes dog ikke, at den fornævnte Peder Jensen har faaet nogen Fremgang her, da Eftermanden ved Slutningen af Aaret 1658 beder om Guds Betsignelse til sin Embedsførelse.

Under Carl Gustavs Overfald vare Beboerne her i Thyen udsatte for megen Overlast af de Svenske. Fra 28de Januar til 12te August 1658 holdtes der ikke Thing i Skamherred fordi Ingen mødte uden Dommeren og Skriveren; atter 16de September mødte Ingen, og derpaa er der ikke holdt Thing før 16de Februar 1660. Præsterne og de mere formuende Bønder skaffede sig for store Summer „Salveguardier“, en Rytter, som laae i Gaarden og skulde afholde Andre fra at plyndre; hvilket maaskee ikke altid hjalp. Hvor saadanne ikke fandtes, røvede Benner (Polakkerne) og Fjender, saa at Tilstanden efter Krigens Ophør var høist sørgelig. Folk vare rømte fra deres Gaarde eller døde af Sult, hvorpaa ikke sjældent Exempler forekomme i Thingbøgerne. Der holdtes Syn over Kronens Gaarde her i Sognet. Enkelte vare slet afbrudte og kan ikke bygges under 60 eller 80 eller 100 Sletdaler. En Gaard i Badsstrup var af de Svenske nederflaget og forðarvet, taxeres for 60 Sletdaler. Et Huus slet afbrudt kan ikke bygges under 10 Sletdaler.

Det er karakteristisk, at Abelens Bøndergaard, f. Ex. en i Bolmerod, som tilhørte Velb. Frue Dorthe Daa paa Jerstrup, kan ikke opbygges under 200 Sletdaler. Forresten synes denne Egn at have lidt mindre ved Krigen; thi Gaardenes Brystfald tages i Almindelighed til 14 à 15—16 Sletdaler, sjældnere til 30 à 40 Sletdaler.

Et Par andre Noticer af Thingbøgerne oplyse Tilstanden i denne Fejdetid. Der var ideligt Tratte om Heste, som svenske Ryttere havde solgt til en og anden, og som reclameredes, fordi de formodentlig vare ranebe. En Capitain, som drog af Quarteer, tog en rødhjelmet Hest med sig, uagtet man ikke var ham nogen Contribution skyldig. En Kone, som havde tjent paa Uggersløvgaard og var i Besiddelse af noget Linned og Klædningsstykke, blev bestyldt for at have stjaalet det. Da udsagde hun, at hvad Klæder hun der havde, dem havde hun kjøbt af Ryttere i Blyndredagene, den Tid der kom 60 Ryttere til Gaarden, da købte hun de 2 Par Bagener og mere af det andet Løj. Salig Christopher Nielsens (Thingsskriverens) Enke i Bolmerod fremstod paa Thingden 5te Juli 1660 og meldte, at hun og hendes Børn havde fragaaet, hvis Arv og Gjæld hendes salig Mand sig haver efterladt, eftersom de af Tjenderne have været meget udplyndret, tilmed ogsaa haver hans Bestilling, nemlig Skamhereds Thingsskriveri, formedelst forløbne Fejdes Skyld været nedlagt, saa de over slikt ere ganske blevet forarmede. — I den forløbne Krigstid, da de Svenske udstrevede Soldater, havde de en navngiven Karl paa Rjørupgaard, at vilde tage ham til Soldat; men da lovede hans Fader, at dersom han kunde blive fri, da skulde baade han og hans Broder blive paa Rjørupgaards Stavn at tjene, og ingen andensteds, eller at fæste nogen Gaard, end paa samme Stavn. Da Faderen

kom ud fra Høsbonden om samme Sag, sagde en Anden: Hvorledes er I kommen tilrette med Høsbonde om Eders Søn? (Det var altsaa Herremændene, der udfstreve Soldater til de Svenske.) — Knud Madsen i Thorup fremstod og opbød Skamby Kirkes Anpart Korntiende for dette Aar paa menige Sognemænds Vegne, om Nogen, som Rettighed dertil haver, vil den annamme. Det viser hvor forvirrede Forholdene have været, at et saadant Spørgsmaal kunde opstaae.

Efter Sagnet skulle Svenskerne ogsaa have opbrudt og plyndret Frøfnerne Svaves Grav, som derfor senere blev tilmuret.

Tilstanden ved Slutningen af Krigen maa have været meget sørgelig her i Sognet. I Aaret 1660 ere begravede 75 Mennesker. Søndagen Sexagesima 3 Pers., 16de Marts 3 Pers., 17de Marts 3 Pers. Der er Liig her hver tredie, fjerde Dag, oftere flere paa eengang. Kirkebogen anfører intet om Aarsagen til denne Dødelighed, men den var upaatvivlelig en Følge af Hungersnød og dermed følgende Smitføet.

Efterat Rigsdagen i Kjøbenhavn havde overgivet Kongen Arberegjeringen, skulde denne Act godkjendes af hele Folket ved en almindelig Hylдинг, hvortil hver Stand skulde sende sine Deputerede. Fra hvert Herred mødte Herredsfogden og nogle Bønder. Herredsfogden i Skamherred var dengang Niels Ibsen i Glavndrup. Den 2den November 1660 vare 8 Dannemænd udmeldte for at taxere, hvormeget Herredsfogden og hans Medfølgere skulde have af Herredet til Taxepenge til Kjøbenhavn til Kongl. Majest. Hylдинг. Slige-maade skal de sige, hvormeget et Herredssegl skal koste at gjøre. Taxeringsmændene affagde, at en Heelgaard skal af-

gibe til Kjøbenhavn's Rejsepenge 1 Elmark, en Halvgaard 8 f., et Boel 4 f., et Huus 2 f. Item til Seglet hver Heelgaard 2 f. og saa advenant. Til Herredsfogdens Ledfagere udnævntes Jørgen Steffensen i Røstrup Sandemand, item Hans Knudsen i Badstrup og Jens Knudsen Smed i Bederslev. Den 8de November vare de rejste, og den 29de November vare de atter herhjemme.

Den Præst, som blev Magister Henrik Hansens Eftermand var Hr. Laurik Henriksen Hjort. Da Freden var vendt tilbage, giftede han sig med Formandens Enke, og blev viet i Frue Kirke i Odense tredie Søndag i Faste 1661. Med hende havde han følgende Børn: Jørgen, døbt 6te Søndag efter Paaske 1662. Anna Marie, døbt 14de Sept. 1664. Henrik, døbt 4de Søndag efter Paaske 1666. Ludvig, der ikke er anført som bragt i Kirke og altsaa død spæd. Han blev begravet 2den August 1667. Ludvig, døbt 17de Søndag efter Trinitatis 1668. Sophie, ikke anført som bragt i Kirke, begravet 1ste August 1671. Niels Frederik, døbt Helligtrekongersdag 1673. Michel, døbt 2den Septbr. 1674.

1666 den 18de Maj bleve Præsten og Degnen indstævnedes for Retten i Anledning af en Soldat, som var undvegen. Det er ikke ganske klart, hvorfor denne Indkaldelse er skeet, og Præsten erklærede ogsaa, at det var en Sag, „som vedkommer hans Embede aldeles intet, da han er en Guds Tjener, der havde at vare paa Herrens Tjeneste, men ellers var rede at svare Enhver, som billigen kunde have noget imod ham, for hans sande og rette Øvrighed;“ og Degnen erklærede det samme, men Årsagen var nok den, at Kirken spillede en Rolle deri. Sagen var denne: En Soldat, Hans Jensen, var undveget, og Afsesfor Morten Mikkelsen

til Ørritslevgaard, Ridefoged over Odensegaards Amt, havde befalet Laurus Knudsen i Steensby „at forstaafe ham tilstede at faste med de Andre (trække Lod) paa Ørritslevgaard.“ Karlen tjente hos Laurus Knudsen og var her i Kirken til Alters 3die Søndag efter Paaste, og der lurede nogle udsendte Mænd paa ham, for at gribe ham, naar han gik ud af Kirken; thi Husbonden Morten Mikkelsen havde befalet at tage ham, hvor de kunde faae ham til Kongens Tjeneste. Vidnerne udsagde, at under Prædiken vare der komne Nogle til Kirken at ville tage Hans Jensen til Soldat. Da Prædiken var ude og Folkene gik af Kirken, kom han saavidt i Waabenhuset uden Kirkedøren. Da kom Laurus Knudsen til ham og stod hos ham, hvad Snak han havde med ham vidste Vidnet ikke, og dermed blev Hans Jensen borte mellem Folkene, saa han ikke kunde vide, hvor han blev af, men kort derpaa sadde de fornævnte Mænd i Waabenhuset hos Laurus Knudsen og sagde til ham: I skal gjøre os Kundskab, saa vil vi tage ham. Dermed gik Kirkefolkene hver hjem til sit, uden Laurus Knudsen og de fornævnte Mænd, de bleve tilbage. Medens Degnen tog Klæderne af Alteret og siden igjen medens han læste med Ungdommen i Kirken, kom Laurus Knudsen ind i Kirken og ledte efter Hans Jensen, medens de andre Mænd stode i Kirkedøren. Han gik op i Choret og om ved Begravelsen, og da Degnen spurgte, hvad han ledte efter, svarede han, efter en Karl, og dermed gik han ud igjen og tiede stille. Da Degnen var færdig, gik han ud og lukkede Døren og Ingen bad ham om at lade den staae aaben, men da han kom ud paa Kirkegaardenu, bade de fornævnte Mænd, han vilde lukke Døren op. Da svarede han dem: I Dannemand have ganget ud og ind medens jeg læste for Børnene, og Ingen haver forbudet Eder det, da kunde I

have forrettet hvad I vilde; jeg har nu forrettet mit Embede; jeg tør ikke understaae mig at oplukke Døren nu, uden min Øvrigheds Villie, enten Bispen, Provsten eller Præsten, og dermed hød han dem Nøglerne og sagde, at dersom de havde noget i Kirken at forrette, kunde de selv lukke Døren op. Efter nogle Vidners Udsagn kom de Udsendte atter „i Solbjergelauget“ til Degnen og forlangte, at han skulde lukke Kirken op, men efter at have talt med Præsten, tog han Nøglen og satte i Kirkedøren, men vilde ikke lukke op; „det tør jeg ikke understaae mig, have I der noget at bestille, da kan I gaae ind.“ Men det synes ikke, at de vovede det. Karlen Hans Jensen er formodentligt snart paagreben; thi Thingbogen indeholder intet mere derom.

1667 blev opført et nyt Thinghuus for Skamherred, og dets Opførelse foranstaltedes saaledes: Skamby Sognemænd tog den halve Østregavl og en Væg lige op ved den søndre Side. Højrupmænd blev tillagt at forstaffe en Dør og Stokkene at sætte fast og forstaffe dertil, hvad behøves. Grindløse Sognemænd 3 Vægge ret op paa den søndre Side. Klinte Sognemænd den halve Vestregavl ved den søndre Side. Navaa Sogn den halve Vestregavl ved den nordre Krogébølle Sognemænd 3 Vægge paa den nordre Side og af Bygningen. Vederslev Sogn 2 Vægge paa den nordre Side og 1 Væg paa den østre Gavl reent op ved den nordre Side. Uggerølev Sogn en Væg reent op paa den østre Gavl ved den nordre Side. Thinghuset skulde være færdigt inden 8 Dage eller 14 Dage i det allerfeneste under Straf som vedbør.

1669 Allerhelgensdag da St. Hans Rasmusen i Steensby blev begravet udi Skamby Kirkegaard, da haver Niels Knudsen i Allerup udaf høittrængende Aarsager paa Kirsten Hanses

(Hans Rasmusens Kones) og Sl. Hans Rasmusens efterladte Børns Vegne frasagt dem al Arv og Gjeld, som kunde findes efter forn. Hans Rasmusen formedelst stor Vidtløftighed og Besværing som dem en Deel mesten at være ubesvidst, og derfor kastede Nøglerne paa Graven.

I Aaret 1675 synes Hr. Lauritz at have resigneret; thi ved dette anføres i Kirkebogen „Dom. 24 Trin. sang jeg Matthias Nielsen Sæf, uværdig Guds Ords Tjener, min første Messe udi Skamby Kirke, efterat jeg tilforn den 3die November var ordineret til det hellige Prædike Embede“ og han har allerede fra Søndagen Septuagesima 1675 ført Kirkebogen; men først den 7de Januar 1676 anføres „den 7de Januar blev min Antecessor den værdige og velleerde nu salige Mand Hr. Lauritz Henriksen begravet.“ Hr. Sæf var en Søn af Magister Niels Sæf, Convector i Odense, som døde 1665 og Mariche Poulsdatter. 1677 giftede han sig med Formandens Enke og de bleve viede i Skamby Kirke 16de Søndag efter Trinitatis.

Claus Degn havde, som det synes i læugere Tid, krævet og faaet 2 Skp. Havre af hver af Præstens Huusmand. Da Hr. Sæf kom til Embedet, modsatte han sig dette, hvorfor Degnen indklagede en af Huusmandene og 1676 kom Sagen for Retten, der dog afviste den, som henhørende under geistlig Jurisdiction. I Hr. Sæfs Indlæg i degne Sag oplyses, at Husene vare byggede i Hr. Hanses Tid (1556—1603) og den Sord, som lagdes til dem, var af Præstens egen Sord, som fra Præstegaarden var kommen.

Fra Hr. Sæfs Embedstilsættelse begynder en mere ordnet Førelse af Kirkebogen, saaledes at den er deelt i Colonner: „Viede i Ægtefab“, „Fødte til Verden“, „Døde af Verden“. I hans Embedstid boede her flere distinguerede

Personer i Sognet. I Thorup en Capitainlieutenant Didrich Wortmann, som den 19de October 1683 blev begravet i Stambh Kirke. I samme Thorup en Ritmester Claus Langhaar, da her laae Cavalleri i dette og de omliggende Sogne. Han var 1688 Major, og boede da paa Uggerslevgaard, hvor han døde den 5te September 1698, og den 26de Septbr. hensat i Uggerslev Kirke; men 14 Dage senere begravet i Stambh Kirke, hvor hans Ligsteen endnu findes. I Glavndrup boede fra 1652 Herredsfogden Niels Ibsen, der døde 1685. — Sognebegnen Claus Mikkelsen, som havde været Degn her i 41 Aar, døde 1681. Hans Eftermand blev Peder Roed.

Hr. Søj synes at være død i Foraaret 1686 eller maaskee flyttet andetsteds hen; thi hans Død eller Begravelse er ikke anført i Rittebogen, men i April d. A. beghynder en anden Haand, som ved Blækkets Blegthed næsten er ulæselig, men stundom har Tilføjelser med bedre Blæk, saa den synes skrevet til forskjellige Tider.

Eftermanden blev Hr. Ahasverus Bøgvad, der efter Blod havde været Biskop Thomas Kingos Fuldmægtig. Den 23de Februar 1687 blev han „uverdigg Guds Ords Tjener her til Menigheden viet til sin Hustru Karen Jensdatter i St. Knuds Kirke i Odense og stod deres Bryllup i Odense Bispegaard.“ De havde ingen Børn og han levede kun faa Aar; maaskee var han en ældre Mand, da han kom i Embedet. Han døde den 2den September 1693.

Fra ham findes i Bispearchivet en Beretning saalydende:

Til Biskoppen. Eftersom min Degn beretter, at det er Hr. Biskoppens Befaling, at jeg skal give Forklaring, hvorledes det er beaffent med Bonden Lauritz Hjerresens Land=

gilde til Kirken, hvoraf Degnen altid har nydt 1 Ørte Øyg, indtil nu paa 3 Aars Tid, det er ham frataget, saa har jeg derom erkjendiget mig, og nu efter Bondens Beretning befindes det saaledes.

Bonden skylder 9 Td. Øyg Landgilde til Kirken fra gammel Tid. Deraf har han nu i 36 Aar, han der har været, leveret aarlig til Præsten for Viin og Brød og Vortys 7½ Td. Øyg, og til Degnen 1½ Td. Øyg, som er hans Landgilde. Disse 1½ Td. Øyg, som er en Ort, siger ellers Bonden, at han af Kirkebogen har hørt oplæse, at han skylder af 13 Stykker Jord paa Rostrupmark. Herligheden til Gaarden har nu Mag. Tomas Bircheroed Conrector Scholæ Othonianæ. Hvorfor det er kommen til Degnen, kan ikke vides noget vist om; menes for Fredags Tjeneste at opvarte, saasom han derfor ellers intet især haver. Men Ingen kan mindes andet, den ene efter den anden, end at det saaledes haver været til Degnen. Dat. 20de Marts 1690.

Eftermanden blev Hr. Ananias Michelsen Lehrmann. Han har i Kirkebogen indført følgende Notits. Reliquias beati sui antecessoris (Dn. Ahasveri Bøgvadi, qui animulam suam coelo, unde venerat, reddidit die secundo Septembr. anni 1693, postquam sex annos et quod excurrit, vineae Domini plantando rigandoque hic in Schamby præfuerat) persecuturus Ananias Lehrmannus Mich. f. qui sparto (?) huic ecclesiastico regendo præfectus est die sexto prædicti mensis, ordinatus 6 Octobr. et introductus 22 ejusdem) a Dominica 19 post Trin exorsus est. Faxit summus ille rerum humanarum arbiter Deus, ut omnia cedant in sui ipsius gloriam, ecclesiæ emolumentum et meam ipsius salutem. Sic vovebam Skamby 5 Novembr. 1693.

Hvorledes det nu forholder sig med denne Optegnelse, om han dermed kun har forstaaet Kirkebogens Førelse er ikke godt at sige, men Aaret derefter har han antegnet i Kirkebogen Anno 1694 den 21de September sang jeg, uværdig Herrens Tjener min første Messe (som man kalder det) her udi Skambh Kirke, udi mange fornemme hæderlige godt Folks Marvarelse. Herre Jesu hjælp, Herre Jesu lad det vel lykkes Amen. Han blev kaldet hertil af Borgemeester Jens Eriksen i Odense, der 1687 havde tilkjøbt sig Skambh Kirke med Kaldsret. Hans Førelse af Kirkebogen har den Ejendommelighed, at han ved Børns Daab har indført Forældrenes og Faddernes Navne meget regelmæssigt, men ikke sjældent har glemt at tilføje Børnenes. Disse ere stundom tilføjede senere med andet Blaf, men meget ofte staaer Pladsen aaben, naar Præsten har glemt at tilføje dem. Hvad Hr. Ananias Lehrmanns Fader Mikkel Lehrmann var, kan ikke sees af Kirkebogen. Han var død 1700; men Moderen boede i Rjarteminde, en Broder Lauritz Lehrmann var Raadmand i Rjarteminde, en Søster havde været gift med Provst Hr. Hans Gjødesen i Agernæs, men synes at have været død, da Hr. Lehrman kom til Skambh. Han levede i nogle Aar ugift og en yngre Søster Kirsten bestyrede hans Huus, men blev mod Slutningen af 1696 gift med Christian Pedersen, Tolder i Bogenf. Inden dette skeete, havde Hr. Lehrmann haft en Ubehagelighed i sin Embedsførelse. Søndagen efter Paaske s. A. vaagnede han om Morgenen Kl. 4 ved et heftigt Sting i Siden og befandt sig saa ilde, at han ikke var istand til at staae op, og derfor sendte Bud til sin Nabo, Hr. Knud Krag i Sønderf, med Bøn om, at han over Middag vilde komme og forrette Tjenesten for ham, da der skulde være Altergang. Hans ovennævnte Søster tappede

Viin og fatte Brød frem, men da hun var bekymret for Broderen og var ved at skrive efter Medicamenter, da Degnen kom for at hente vasa sacra samt Brød og Viin, saa sendte hun en Pige ind at hente det, og denne tog i Hastværk en anden Flaske, hvori der var fransk Brændeviin. Degnen gik dermed op i Kirken, skjænkede i Kalken og lagde Brød paa Patellen, og saa kom da Hr. Krag, prædikede og consakreerte og uddeelte Brødet og Kalken til det første Sæt uden at mærke noget. Kun den sidste Kone gjorde et Ansigt ad Drikken, som bevagede Præsten til at undersøge den, og da han mærkede hvad det var, sendte han Degnens Medhjælper til Præstegaarden efter Viin, hvilken han da i Stilhed consakreerede medens Degnen blev ved at synge, hvorpaa de øvrige Altergjæster „bleve berettede.“ Formedelt sin Sygdom kunde Hr. Lehrmann ikke „komme til at raadsføre sig med sinukke Mand i saa important Een casu,“ han sendte derfor sin Søster til Odense, der i Biskop Ringos Absence refererede Mag. Ludvig Stoud det, som gav det Raad, at Præsten, saasnart han kom sig, skulde tage de Folk, som havde nydt Brændevinen, paa ny til Alters, hvilket han da ogsaa gjorde. Sagen kom imidlertid for Provsteretten. Communikanterne vare og indstævnedes, men af de 11, som havde nydt Brændevinen, mødte kun 5, og disse erklærede „at de af bar Bannvittighed ikke agtede andet, end det var Viin, smagede vel, at det var noget stærkt, men efterdi det ikke var dansk Brændeviin og de til det Franske ikke vare vant, tænkte de at et Slags Viin kunde være stærkere end det andet Slags.“ Endstjøndt Provsteretten kom til det Resultat, at „det vel var meget ilde at saadant sig skulde tilbrage, saa sees dette dog at være en menneffelig Forsæelse, som i dette Livs Usuldfommenhed snart kan overkomme og det samme og kunde veder=

fares Andre, da det ikke var andet end at det var steet af idel menneffelig Skrøbelighed og enfoldig Uagtsomhed“, saa multerede den dog Hr. Lehrmann paa 6 Rigsd., Degnen Peder Koed paa 1 Rigsd. og Hr. Krag paa 4 Rigsd., alt sammen til fattige Præsteener.

Paa Takfigelsensfest den 11te Februar 1697 havde Hr. Lehrmann ladet en Student prædike for sig, saa at der mod Lovens Bydende den Dag ikke var bleven holdt nogen Altertjeneste i Kirken. Dette kom Biskop Ringo for Øre og han beordrede i den Anledning Provsten Magister Rasmus i Rinte til med tilbørlig Nidkjarhed at erkjendte sig om denne Sags Bestaandenhed og snarest at meddele Biskoppen udførlig Underretning²¹).

Den nævnte gamle Degn Peder Koed, som havde været i Embedet siden 1681, døde i December 1697, 77 Aar gl. Eftermanden blev Hans Rasmussen, som alt i nogle Aar havde været ham adjungeret.

Hr. Lehrmann levede i nogle Aar ugift. 1699 har han anført i Kirkebogen: Den 12te April begravet Karen Hansdatter her af Præstegaarden, som holdt Huus for mig paa tredie Aar, udi sit Alders 73 Aar. Dog synes denne gamle Huusholderffes Død at have bevæget ham til at tænke paa Giftermaal; thi hans ældste Datter er døbt den 30te Juli 1700. Til sin Hustru valgte han Mette Vestengaard, dengang 23 Aar gammel, en Datter af Borgemeister Jens Eriksen i Odense, som ejede Dallund og Hollufgaard, men allerede var død for 10 Aar siden og hvis Enke Maren Bang nu var gift, med Krigscommisair Otto Pederfen Himmelstrup. I sit Ægteskab med Mette Vestengaard havde Hr.

²¹) Thomas Ringo af Sejberg, 71.

Lehrmann to Døttre og 1 Søn. Christiane Sophie, døbt 30te Juli 1700, der senere blev gift med Hr. Michael von Haven, Sognepræst til Horne og Åsdal. Marie Cathrine, født 6te Juli 1701, blev 12te Septbr. 1728 gift med Hr. Henrik Wederkinch, Sognepræst til Søborg og Gilleleje. Michel, født 9de Januar 1703; men allerede Aaret derpaa døde Hr. Lehrmann. „1704 den 13de Juni blev hæderlig og velskald Mand Hr. Ananias, efterat han 10 Aar og 9 Maa- neder havde forestaaet Skamby Menighed, begravet ætas 36.“

Fra Hr. Lehrmanns Tid haves en Byllov for Skamby, som i flere Henseender er interessant.

Der ere ingen Underskrivter under denne Byllov. Hele Documentets Redaction er ogsaa meget mangelfuld; dog er det intet Udkaft eller Copie; thi det første Ark er stemplet Papiir Nr. 21 til en halv Rigsdaler. Hvad der har for- anlediget, at det ikke er underskrevet, kan nu ikke afgjøres. Det er skrevet med en smuk Haand, men uden synderlig Or- thographie eller Stadighed i Stavemaaden. Det er maaskee Degnen, der har reenskrevet det. Der er heller intet Spor til at Documentet er thinglæst eller stadfæstet af Herremæn- dene, som ejede Godsset, saaledes som ved Østrup og Rasted Byllov. Hist. Tidskr. I, 465 V, 558. At nogle af Byens Gaarde dengang maa have været Kronens, sees deraf, at der i Bylloven tales om indquarterede Ryttere efter Forordn. af 15de Decbr. 1684.

Hr. Lehrmanns Eftermand som Sognepræst i Skamby blev Hr. Johan Posth, der blev kaldet af Krigscommissair Otto Pedersen Himmelstrup. 25de Søndag efter Trinitatis 1704 har han skrevet i Kirkebogen: „Denne samme Søndag blev jeg introduceret af Provsten i Agernæs Hr. Hans Gjø- desen, Gud give til Menighedens Opbyggelse og til min egen

Salighed og Frelse." Han giftede sig Aaret derpaa med Formandens Enke Mette Bestengaard og havde med hende 7 Børn, af hvilke Maren Bang, døbt 19de Juni 1706, Pauline Cathrine og Jens Otto forekomme i Kirkebogen. De sidstes Fødselstid kan ikke sees, da Kirkebogen slipper midt i Aaret 1707, idet der er afrevet formodentlig mange Blade, ligesom den begyndte midt i 1651, hvor der ventelig ogsaa mangler meget. Den næste Kirkebog begynder først 1720 og deri har Hr. Posth paa første Side skrevet: „Anno 1720 den 14de November gav Gud i Himmelen disse nordiske og lutheriske Riger den ønskelige og højtberømmelige Guarantiin Fred; Guds hellige og guddommelige Navn vorde derfor æret og lovet fra Ewigheid og til Ewigheid Amen, Amen. I Jesu Navn Amen.“

Skal det gamle Ord gjælde: Docti male pingunt, saa maa Hr. Posth have været en lærd Mand; thi en mere gruelig Skrift end den, han har ført i Kirkebogen, kan ikke vel tænkes. Denne er heller ikke ført med synderlig Omhu eller Nøjagtighed, og naar han har gjort galt, har han tilføjet „Lapsus manus et sensus“. Manden har overhovedet ført en curiøs Stil og indført mere i Kirkebogen, end egentlig vedkom denne. f. Ex. „1723 Onsdagen den 16de November parentered jeg over dette Herreds Provst Hr. Johan Ludvig Struch, Sognepræst til Navaa og Højrup Menigheder. Og som den salig Mand tog sin Død af en Alteration for en Procédur (per forum Compotens) udi Højrup Kirke ageret angaaendes et Skifte, committeret fra Rinte Præstegaard i Bolmerod til Kirkekommerens etc.“ Det sees heraf, at han maa have været constitueret som Provst, og han blev virkelig samme Aar valgt til Provst, hvilket han har indført i Kirkebogen saaledes:

Præposituræ Vocatio.

Vi ere blevne (atter) enige, at isteden for afgangne Hr. Provst Sl. Hr. Johan Ludvig Struch i Næraa at udvælge Belærverdige Hr. Johan Posth til Skamby Menighed at være Provst udi Skamherred.

Conventet udi Højrup Kirke den 22de Marts 1724.

Knud Hansen i Ugernæs, Gjøde Helm i Klinte, Rasmus Schytte i Uggerslev og Hans Struch i Næraa.

Og umiddelbart derpaa følger: „Eodem Die døde Senior udi Herredet Sl. Hr. Frederik Hjort i Uggerslev mellem 4 og 5 om Morgenen og Gud selv dømte i denne Dispute. Som Capellanen ibidem Hr. Schytte ville vaaret Provst.“ — Kort derpaa anføres: „Tirsdagen den 28de Marts parenterede jeg over Belærverdige Sl. Hr. Fredrik Hjort i Uggerslev (min udvalgte Broder) der i mit af Guds . . . Naade (for mange Avinds Syger) allernaadigst anbetroede Embede (nu) paa tyvende Aar har faa broderlig, christelig og indtil Døden trofastelig levet naboelig tilsammen, at aldrig en suur Mine er ifølge sin . . . ansigtelig ad utramque partem. Aetas. 71 A. 2 M. 6 D.“ Naar hans Døtre have holdt Børn over Daaben, nævner han dem „min egen kjære lybdige Datter“. — 1727 parenterede han uvardigen over Hr. Gjøde Helm, fordem Sognepræst til Klinte og Grindløse Menigheder. Kong Frederik den Fjerdes Død har han ogsaa anført i Kirkebogen saaledes: 1730 „Den Salige Højpriselige og Sl. Ihukommelse Konge, Kong Friederich den 4de, døde paa Odense nye Slot den 11te October mellem et og to om Natten udi Marsdagen samme hans Fødselsdag den 11te October udi sit 59 Aar; regjerede udi 31 Aar meget naadelig, gudfrygtelig, retfærdelig, sandruelig og deslige. Han efterlod sig en høitberømmelig Garantien Fred

med Rigerne opfyldt af Landsens Grode etc. Denne salige højloflige Ihukommelse haver selv udvalgt denne gylde Liigtext af Ps. 84, 11. Exord. Ps. 16, 3, som han blev herligen begravet den 12te December og blev parenteret over den 11te December af Assessor og Profesfor Muuse paa Gymnasio i Odense, hvor det høje Adelskab af Grever med Andre fra den store Cancellier etc. Den 12te December parenteret 1. Confessionarius paa Latin af Pauli Ord 2 Cor. 5, 1. 2. Biskop Kobberg i Fyen paa Dansk. 3 Hr. Hans til St. Hans Kirke paa Lybst. 3 Koeskilde parenterede Hr. Biskop Borm i Sjælland. Alle disse brugte Texten Ps. 84, 11."

Efter denne Optegnelse findes her ikke nogen Kirkebog fra Hr. Posths Tid.

1708 har han tilkjøbet Otto Himmelstrup 1 Gaard i Steensby, 1 Gd. i Kjelleby, 1 Huus i Rue, $\frac{1}{2}$ af en Gd. i Vedby, 1 Ld. 1 Fk. af Sønderfø Kongetiende. 1712 har han paa sine tre Stedbørn Begne tilkjøbet Jørgen Fredrik Hart Hansen til Dallund noget Tordegods, som var tilfalden dem efter deres Fader, Sl. Hr. Ananias Lehrmann, 1 Gd. i Thorup, 1 Gd. i Kjelleby, 5 Ld. 2 Skp. Hartkorn af en Gaard i Vedby, 3 Ld. 1 Skp. 3 Fkr. 2 Alb. af en Gaard og et Huus i Serup, 1 Ld. 1 Fkr. af Sønderfø Kongetiende, et jordløst Huus i Rue, tilsammen 16 Ld. 3 Skp. 1 Fkr. 2 Alb. Hartkorn betalt med 40 Dl. pr. Ld. = 657 Rd. 8 f. og for det jordløse Huus 14 Rd. 4 Mk. 12 f., tilsammen 671 Rd. 5 Mk. 4 f., hvilke vare indbetalte til Provsten Hr. Hans Gjødesen i Agernæs som Overformhuder. Jeg formoder, at det førstnævnte Gods, som Hr. Posth har solgt, har været hans Kones, og at det altsammen i sin Tid har tilhørt Hr. Lehrmann.

Skamby havde paa den Tid en Fælledsgræsning med Badstrup, Thorup, Glavndrup og Steensby. Paa denne toge, efter Skambyernes Paastrand, de andre Byers Beboere faa meget fremmed Qvæg paa Græs, at deres eget derover leed Nød for Græs, hvilket Skamby Mændene ved lovlige Midler agtede at faae forandret. De bevægede Præsten Hr. Posth til at indgive en Stævning til de andre Byers Herstaber paa Kjørup og Gjnfsidelsborg, paa Terstrup og paa Ørridslevgaard, om Noget af dem noget herimod kunde have at svare. Der var ogsaa udgaaet Kald og Varsel til Major Gramboe paa Sandagergaard og Regimentskriver Erik Torm „saavidt velbemeldte Hr. Major og Rytterbønderne deres Fælleders Taxering angaaer.“ Derpaa udmeldtes, til samme Syn at forrette, en Bønde fra Lunde, to fra Røstrup og en fra Brøndstrup. „Disse taxerede d. 15de Juli 1716 Skamby, Badstrup, Thorup, Glavndrup og Steensby deres sammengræssende Fælled, hvad Enhver derpaa kan græsse“, som efterfølger Skamby: Præstens Jord i Fælleden $11\frac{1}{4}$ Høveder, i Lødemarken²²⁾ $4\frac{3}{4}$ Høveder. Degnen paa Fælleden $4\frac{1}{2}$ Høveder og i Lødemarken $2\frac{1}{2}$ Høveder. De øvrige By-mænd $162\frac{3}{4}$ Høveder i Fælleden og $24\frac{1}{2}$ Høveder i Lødemarken. (Nogle Gaarde have 16, ja 21 Høveders Græsning i Fælleden, men da intet i Lødemarken. Der er ingen Forhold mellem disse to og det sees ikke hvad der har været Grund til denne Ansættelse.) Badstrup $32\frac{1}{2}$ Høveder i Fælleden og $11\frac{3}{4}$ i Lødemarken, Thorup $63\frac{1}{2}$ Høveder i Fælleden, $17\frac{1}{4}$ i Lødemarken. Glavndrup $59\frac{1}{4}$ Høveder alle paa Fælleden. Steensby $132\frac{3}{4}$ Høveder alle i Fælleden; tilsammen $566\frac{3}{4}$ Høveders Græsning. Dette var altfaa

²²⁾ Den sydvestlige Deel af Byens Mark heed Sønder Lømark.

det Kreaturhold af Hornquæg, som disse Dyr antoges at kunne græsse. Men dette Antal havde naturligviis ikke, da der jo ogsaa skulde Græsning til Heste, Faar, Sviin og Gjæs, hvorfor Forholdet for disse forskjellige Dyr fastfattedes ligesom i den før omtalte Blyb.

De baade her og i Blybven omtalte Rytterbønder maae have været Kronens Bønder, som vare henlagte til Rytteriets Underholdning. Frederik IV havde oprettet et Rytterdistrict her i Fyen og der laae paa denne Tid Cavalleri Chricerer 3: Rysserer, Dragoner og Ryttere i Sognene heromkring. Uggerslevgaard synes at have været Hovedquarteret; der boede altid de høiere Officerer.

1728 den 2den Juni blev den gamle Skolemester til den danske Skole i Skamby Christian Thil begravet ætas 68. Hans Kone Avild Kjærrumgaard døde 1730, 54 Aar gl.

Hr. Posth levede til 1743. I Kirkebogen, som atter begynder med dette Aar, anføres „1743 den 1ste Februar blev vores gode Sl. Præst Hr. Johan Posth begravet, været Præst i 38 Aar; i Ægteskab ligeledes med Sl. Hr. Ananias Behrmanns Enke Mette Bestengaard, havde 7 Børn tilfammen af hvilke 1 Søn og 1 Datter leve, ætas 67. Hans Enke boede senere her i Skamby og døde først i Begyndelsen af 1754, 78 Aar gl. Sønnen Mons. Jens Otto Posth nævnes 1744 og 1749 i Kirkebogen uden videre Betegnelse.

Eftermanden ved Hr. Posths Død blev Hr. Niels Zeuthen, kaldet af Clara Levezau til Dallund, Günther Didrik Finckes Enke. Om sit tidligere Livs Begivenheder har han meddeelt udførlig Efterretning bag i et græsk Nyt Testamente, som har tilhørt ham, hvoraf Følgende er en Udskrift: „Jeg Niels Zeuthen er født i Allested Præstegaard udi Salling Herred i Fyen den 17de April 1718 af For-

ældre: Fader Henrik Zeuthen Sognepræst for Allested og Beile Menigheder, Moder Birgitte Cathrine Thestrup, og var den yngste af alle mine Sødsfende. Min ældste Broder Peder Zeuthen, som var Professor Philosophiæ ved Gymnasium i Odense, døde 1745 den 24de October uden Livsarvinger; min anden Broder Matthias Zeuthen Kammerraad og Amtsforbaltter over Aalholm og Maribo Klosters Amt i Volland døde . . . ; min tredie Broder Jens Zeuthen, Sognepræst for Allested og Beile Menigheder døde i Aug. 1763. Min eneste Søster ved Navn Karen Lund døde af Forstrækkelse ubi sine Barneaar udi Sgn. Assessor Mules Huus i Odense. Da jeg var 6 Aar gammel, kom jeg af mine Forældres Huus til Sønder Broby Præstegaard, hvor jeg havde til Informator Studiosus Hans Christian Rasch. Anno 1727 kom jeg til Faaborg latinske Skole under Rector Hans Grønnegaard. Anno 1734 den 17de Februar kom jeg til Odense Skole, og efter Examination af Rector og Professor Thomas Abbye fik jeg Sted i Odense Skoles øverste Lectie, hvor jeg blev under Information af Rector Thomas Abbye og Conrector Søren Ancherfen indtil 1736, da jeg ved St. Johannis Tider blev forflyttet paa Gymnasium, hvor jeg under Information af Professor Risby, Theol. Rector; Peder Zeuthen Philosoph. Prof.; Erik Mule Græcæ Lingvæ Prof.; Thomas Abbye Professor Eloquentiæ og Søren Ancherfen Prof. Philosoph. forblev indtil 1738, da jeg blev sendt til det Kongel. Universitet i Kjøbenhavn med Testimonium af Prof. Søren Ancherfen, og derefter indstrevet iblandt Studenternes Tal efter udstanden Examination; hvorefter jeg rejste til Volland til min Morbroder Paul Matth. Thestrup Consistorialraad, Provst i Juglse Herred og Sognepræst for Ørstofte Menighed; og forblev der indtil 1739, da jeg i

Marts Maaned rejste til Kjøbenhavn og derefter souteneret Examen Philosophicum ubi Maj Maaned samme Aar; hvorefter jeg rejste hjem at besøge mine Forældre, men ved Michaelis Tider derpaa blev antagen af min Moders Fætter Statsraad og Professor Christian Thestrup i Kjøbenhavn til Informator for hans Børn, som jeg og imodtog og strax rejste til Kjøbenhavn. I denne Condition forblev jeg indtil Michaelis 1740, da jeg kom ind paa Regentsen for at studere til Examen Theologicum, som jeg tog i September 1741 under Examinatoribus Marcus Woldike og Jeremias Reuß Profes. Theologie, hvorefter Hans Excellence Højvelbaarne Hr. Geheimeraad Ivar Rosentrands gav mig sit Familie Stipendium til at rejse udenlands paa, som skeete strax ubi paafølgende October Maaned, da jeg rejste til det gamle og berømmelige Universitet i Helmstedt ved Brunsvig og strax blev indskreven iblandt Studenternes Tal af Rectore Magnifico og Prof. Eloquentie Christian Breithaupt, og begyndte strax at frequentere Collegia Academica, nemlig: Jeg hørte under Hr. Abt og Theol. Profes. Mosheim Collegium historico-ecclesiasticum. Under Hr. Abt og Theol. Prof. Seidel et Collegium Pastorale et Catecheticum og under Prof. Nicolaus Frobesius et Colleg. Philosoph. og Physico Experim. Udi Foraaret 1742 rejste jeg fra Helmstedt og til Halles berømmelige Academi og blev der indskreven blandt Studenternes Tal af Rectore Magnifico Hr. Geheimeraad og Professor Juris Bømer. Udi Halle hørte jeg et Collegium over Moral Theologi af Prof. Theolog. Sigismund Jac. Baumgarten, som og af ham over Hist. Eccles., af Prof. Knap et Coll. Exegeticum over Pauli Epist. til de Galater, af Prof. Lange et Colleg. over Theolog. Positiva og af Prof. Stiebritz over Jus naturæ et gentium. Udi Halle forblev

jeg til udi Marts Maaned 1743, da jeg efterat jeg var bleven voceret af Fru Oberstinde Finck til Dallund til Sognepræst for Skamby Menighed, rejste fra Halle til Kjøbenhavn for at prædike for Dimis, som steete Fredagen efter Paaste hellige Dage i vor Frue Kirke over den givne Text Coll. 3, 1, hvorved Professor Keuf var min Censor. Dagen derefter rejste jeg fra Kjøbenhavn, kom til Odense Mandagen efter Quasimodogeniti. Torsdagen derpaa var til Bispe Examen og Fredagen derefter ordineret i St. Knuds Kirke af Hr. Biskop Christian Ramus til Sognepræst for Skamby, hvortil jeg blev indsat her i Kirken Dom. Cantate af Hr. Provst Struch udi Mæraa."

Denne Hr. Struch i Mæraa havde formodentlig alt i længere Tid været Provst, da Hr. Posth ved sin Død, af Degnen ikke omtales som Provst.

I sit første Embedsaar byggede Hr. Zeuthen Præstegaardens Stuehuus fra nyt af og den 23de September 1744 ægtede han Somfru Anna Farenhorst, eneste Datter af Wilhelm Fredrik Farenhorst til Billestov og Anna Johanne Hvid „og stod deres Bryllup paa Billestov i mange smukke Folks Mærbarrelse." De havde følgende Børn: Gynther Didrich, født 7de Septbr. 1745, blev Tolbkaeserer i Hjerting. Henrik Christian, født 17de Decbr. 1746 og døde 2den Juli 1747 af Børnekopper. Tvillingerne Wilhelm Fredrik Farenhorst og Christiane Frederikke, fødte 8de April 1748, af hvilke den første 1767 var paa Billestov, i hvad Egenstøb nævnes ikke, og 20de 1771 blev ægteviet til Somfru Karen Friis, og den sidste døde kort efter Fødselen. Moderen fulgte hende den 4de Juni s. A., 21 Aar 6 Uger gammel. Aaret derpaa den 5te Marts 1749 giftede Hr. Zeuthen sig med ~~Anna~~ Sophie Top, eneste Datter af Farver Henrik Paulin Top og Dortha

Elisabeth Baansen i Svendborg 18½ Aar gl. „i mange fornemme Folks Nærvarrelse.“ De havde følgende Børn: Henrik Paulin, født 23de Decbr. 1749, men døde, kun 5 Uger gl. Henrik Paulin, født 20de Maj 1750, som kun levede en Dag. Anna Farenhorst, født 18de Jan. 1753, blev den 4de Marts 1777 viet til Mons. Lauris Engberg, senere Præst til Kullerup og Refsvindinge. De bleve efter deres Giftermaal i Præstegaarden, thi deres Børn ere døbte her i Kirken. Dorothea Elisabeth, født 15de Maj 1755, blev den 12te Marts 1776 viet til Hans Vang af Staarup. Henrik Paulin Top, født 22de Juni 1756. Peder Matthias, født 14de Jan. 1758, døde 6 Uger gammel. Theodosius Ernst Frederik, født den 15de Febr. 1760, død 1794. Schak Thestrup, født 28de April 1762, død 1784. Paul Math. Thestrup, født 16de Marts 1766, død 1770. Frederik Vagger, født 18de Novbr. 1767. Hr. Zeuthens Hustru Anna Sophie Top døde den 26de Juli 1774 „ham og fjære Børn til største Sorg og Bedrøvelse og blev begravet den 30te Juli hæderlig og anstændig.“ 1786 den 22de Septbr. giftede Hr. Zeuthen sig tredie Gang med Jomfrue Ulhed Marie Wandall, Datter af en Musicus i Nyborg, „og stod deres Bryllup her i Præstegaarden i mange fornemme Folks Nærvarrelse.“ De havde ingen Børn.

Dejn var paa den Tid Oluf Pedersen Vang, som døde 1748, 62 Aar gammel. Eftermanden blev Hans Fryndendahl, der var gift med Johanne Hvid. Han levede til 1761, da han døde 53 Aar gammel, og hans Enke giftede sig lidt over 3 Maanedes derpaa med Eftermanden Hans Peter Abler. Denne star 1782 sig selv ihjel med en Nagelkniv, og hans Eftermand blev Anders Larsen, der kom hertil fra Allefs og var gift med Christiane Ebbedatter.

Hr. Zeuthen har i sin Embedstid tilføjet Kirkebogen en Deel interessante Noticer, som fortjene at bevares. 1745. Udi dette Aar begyndte først her i Landene den fordærlige Sygdom at græsere iblandt Hornquæget og begyndte paa Brahetrolleborg og udbredte sig over hele Landet og vedvarede af og til her i Landet i 3 Aar; og den græserede over hele Danmark, men Norge blev forskaanet, hvorfor Gud være evig lovet og takket og befrie Norge fremdeles for denne og andre Landeplager.

1749 den 24de Juni blev Valzer Eriksen, Skomager her af Byen henrettet paa Slesstrup Mark, som Stjød Christen Jørgensen Snedker her i Byen ihjel den 19de Novbr. 1748. Hans Hoved blev afhugget med en Øxe og Hovedet paa en Pæl og Legemet begravet der under.

1762. Udi dette Aar begyndte den contagieuse Quægsyge i Foraaret igjen at græsere paa Billeshave og haver ved Aarets Ende udbredt sig over hele Landet og til Sjælland og haver denne Gang græseret stærkere end første Gang. Den barmhjertige Gud befale denne landfordærlige Sygdom at ophøre for Jesu Navns Skyld.

1763. Endnu vedvarer den fordærlige Sygdom blandt Hornquæget her i Landene, dog især i dette Efteraar i Jylland. Udi dette Efteraar græserede stærk Sygdom her paa Egnen mellem Faar, Sviin og Gjæs og mange døde. Udi Svensk-pommern og Sjælland græsferer smitsom Syge blandt Hestene, hvoraf mange døde.

1765. 3 Juni Maaned i dette Aar begyndte igjen den contagieuse Quægsyge at græsere i Baag Herred, og udbredte sig meget stærkt. Dog har Skamherred været fri til Aarets Ende for den Sygdom undtagen Vellinge By.

1770. Udi afvigte Aar har Quægsygen meget stærkt

græsferet i hele Landet som og her i Sognet. Steensby, Ullerup, Rostруп og Skamby. Udi afvigte Aar har og Grøden flaaet sig meget, som haver forboldet et meget dyr Tid.

1771. Udi afvigte Aar havde vi en lang og haard Vinter, saa at jeg selv med mange Andre den 8de April fjørte over Stranden til Vøttigersholm. Desaar sag bar Rugen ifkun meget daarlig til, som og Baarkornet, hvorfor 1 Td. Rug haver i dette Efteraar kostet 5 Rigsdl., 1 Td. Byg 16 Mk., 1 Td. Havre 9 Mk. 8 ß., 1 Td. Erter 20 Mk. Ved Faaborg og Afsens Egnen haver Dværgshgen beghndt.

1772. Jagen Dværgshge; Rug kostede ved Aarets Udgang 4 Rigsd., Byg 17 Mk., Havre 2 Rigsd., Boghvede 10 Mk., Erter 4 Rigsd.

1773 en riig og velsignet Høst, saa den store Dyrtid mærkelig aftog. Rug 2 Rigsd., Byg 1 Rigsd. 2 Mk., Havre 4 Mk. 8 ß., Erter 1 Rigsd. 4 Mk., Boghvede 1 Rigsdl. 3 Mk. Smørret og andre Fødevarer slog og mærkelig af.

1774. Dette var et maadeligt Korn Aar, hvorfor Kornet beghndte igjen at stige i Prisen. Vinteren var usadvanlig tidlig og beghndte 6te November og var overmaade streng i November og December. I dette Aar blev den danske Armee meget completeret ved Landmilicens Augmentation, og Proprietairer og Præster bleve befalede at holde Rytterhest.

1775. Kornet endnu maadeligt paa de fleste Steder, hvorfor det nu ved Aarets Ende stiger til høj Priis. Rug 20 Mk., Byg 11 Mk., Havre 8 Mk. 8 ß., Erter 3 Rigsd. Vinteren lagde sig ikke før 28de December. Men det tegner til meget stor Fodertrang.

1776. Er riig og velsignet Høst. Rug kostede 8 Mk., Byg 6 Mk. 8 f., Havre 4 Mk. 8 f., Erter 8 Mk., Boghvede 6 Mk.

1777. 3 November begyndte Quagshgen at yttre sig i Holland og Falster, og i December paa Als, Færø og Drejø men ellers ikke. Rug kostede 9 Mk., Byg 7 Mk., Havre 4 Mk. 8 f., Boghvede 10 Mk., Erter 10 Mk.

1782. Aaret var deels koldt, deels meget vaadt, saa man havde ondt ved at faae Sæden lagt, og værre ved at faae Kornet ind, som mange Steder her i Landet, men især i Sjælland kom meget flet og tildeels fordærvet ind. Kornpriserne vare meget dyre.

1784. Dette Aar kronede den naadefulde Gud med en riig Jordens Afgrøde, men den kom sildigt ind. Rug 14 Mk., Byg 13 Mk., Havre 9 Mk., Erter 16 Mk.

1786. Kornet og Græsset bar kun lidet til, hvorfor Kornet var dyrt. Rug 26 Mk., Byg 18 til 20 Mk., Havre 14 Mk., Boghvede 3 Rigsdl., Erter 5 Rigsdl.

1788. Høsten var kun maadelig, hvorfor Kornet var dyrt. Rug 19 Mk., Byg 14 Mk., Havre 10 Mk., Boghvede 12 Mk., Erter 16 Mk.

1790. Udi sidste Vinter havde vi faare liden Frost og Kulde i Vintermaanederne, men Foraaret derimod blev haardt og koldt, som forvoldte at mange Lam og Gjæslinger døde, og hos Mange alle de, som de havde tillagt. Sygdom fornam man faare lidet til, mod al Formodning, iblandt Mennesker, hvorfor Gud være evig lovet og priset. Midt i Juni Maaned begyndte Vejrtilstanden at blive vaadt og fugtigt og har vedværet saaledes den meste Tid til Aarets Ende. Den naadefulde Gud gav os en Velsignelse af Jordens Grøde og Frugter, ligesom der og blev lagt mange Føl til. Ved

Karets Ende kostede Rug 14 Mt., Byg 10 Mt., Havre 7 Mt., Erter 11 Mt., Voghvede 14 Mt.

Fra Hr. Zeuthens Tid haves en anden Bylob for Skamby af 1766, som er meget kort og ikke indeholder noget Markeligt. Man seer af den, at OIdbermanden samlede Byens Mænd ved at gaae omkring i Byen med en Tromme.

Da Regjeringen den 23de April 1781 havde paabudet Udskiftning, begyndte man denne med at arrondere Byernes Marker, der stundom laae temmelig broget imellem hinanden. Saaledes holdtes der den 30te April 1782 en Forretning af Landinspecteur Berg og 4 udnævnte Mænd, hvorved en Deel af Brøndstrup Mark under Gyldesteen og Skamby Mark under Dallund bleve efter foretaget Taxation omblyttede saaledes at Byernes Marker fik en mere regelmæssig Form. 1792 er foregaaet et lignende Magelæg mellem Volmerod og Skamby, hvorover en Beregning haves. Kort før hiin Forordning udkom, havde Hr. Zeuthen foretaget et Magelyste med Kammerjunker Fineke til Dallund, formodentlig i samme Hensigt. Præsten afstod til Ullerup Bymand et Stykke Jord paa Ullerupmark kaldet Braahutten paa Tyreholm 3538 □ Alen og fik derfor af Ullerup Bymand et Stykke Jord ved Skamby Markskjel kaldet Hundeageren 3541 □ Alen.

„1791. Fredagen den 9de September blev Hr. Niels Schmidt Zeuthen begravet, som havde været Sjælesørger for Skamby Menighed i 48 Aar. Hans Alder 73 Aar 4 Maaneder.“

Eftermanden blev Hr. Knud Grønvald, om hvem Kirkebogen kun indeholder tarvelige Efterretninger. Han var født i Odense 1717, maaskee af Haandværksstanden; thi „1799 blev i Skamby begravet en Skomager fra Odense navnlig Grønvald.“ Han havde fra 1744 været Præst i Middelfart

i 4 Aar og i Allesøe i 43 Aar. Her i Embedet blev han indsat den 13de Novbr., som var 21de Søndag efter Trinit. 1791. Hans Hustru M. R. Juul nævnes ikke i Kirkebogen, men hun levede endnu 1812. De havde havt 8 Børn, af hvilke kun 3 levede, da han døde. I Sønderfø Kirkebog forekommer 1792 en Trine Grønvald som Fadder, det var formodentlig deres Datter. En anden, Caroline, blev confirmeret 1801.

I Hr. Grønvalds Tid foregik Udfgiftningen her i Sognet. Af en Taxation over Skamby Byes Marker sees at disse dengang benævntes: Thorhøjs Mark, Ghe Mark, Lundehøjs Mark, Kirkemark, Søndre Lamark og Rillemark. I alle disse, paa den sidste nær, som laae lige sønden for Byen, havde Præstegaarden Agre enten paa egne eller Mensalgaardens Begne. Denne sidste, den samnte, som før 1394 var ffjænklet til Præstens Bord, havde i længere Tid været øde, og Præsterne havde brugt det Meste af dens Jorder under Præstegaarden. 1797 havde Rentekammeret beordret Stifts Landinspecteur Berg til af Fællesskabet at udfifte Skamby Præstegaards og dens Mensalgaards Jorder, hvorfor han den 2den August 1798 mødte med sine udmeldte Taxationsmænd og foretog Taxation over benævnte Jorder og tillige efter Degnens Ønske over Degnejorden. Allerede den 24de Maj f. A. var paa et Aastedsmøde i Skamby Delingen af Byens Jorder mellem de 8 hele og 2 halve Gaarde, som tilhørte Dallund, Præstegaarden og dens Melsalgods samt Degneboligen bleven forhandlet. Deraf sees, at Præstegaardens 9 Huse i Skamby havde en Deel af Mensalgaardens Jord i Brug og at 2 Skp. 3 Fkr. Hartkorn af Præstegaardens Jord brugtes til det Præstekaldet tilhørende Huus i Brøndstrup. „Degneboliget af Hartkorn 2 Td. 5 Skp. 3 Fkr. har dertil

en anseelig Deel Grund, men har ingen Tid havt noget som Skoleholder, i hvis Sted Skolen skal være tillagt Penge, og nu fortiden græsfer sine Quæg som Skoleholder paa Degneboligets Grund." Der toges det billige Hensyn, at Udfkiftningen kunde blive belejlig for disse Beneficiarii, men paa den anden Side ikke lægge nogen Hindring i Vejen for Dal-lund Bonders Udfkiftning. Dette opnaaedes ved at lægge alt Beneficiargodset samlet i den nordre Ende af Marken, til hvilken Præstegaarden vender ud og beholde de øvrige 3 Sider af Bymarken til Fæsterne. Udfkiftningen frembød her i Sognet overhovedet ikke store Vanskeligheder, da Byerne, paa een nær, ligge midt i deres Mark og denne desuden ved de tidligere Forhandlinger var arronderet. Da nu, som før nævnt, Taxationen over Beneficiargodset var foregaaet den 2den August, bestemtes Størrelsen af den Deel af Marken, som tillagdes dette, hvormed alle Parter i en Samling den 7de August erklærede sig tilfredse, hvorhos fastsattes: 1. at Byen er berettiget til Koret's Græsning for deres Kreature paa Præstegaardens og Degnens tildeelte Jorder til næste Mikkelsdag i det længste, dog at det er de to sidste tilladt at begynde Fragrøftningen stykkeviis i Skjellet, saasnart Kornet er indhøstet. 2. at Mellemskjellene eller rettere Udfskjellene for Præstens og Degnens Jorder, hvoraf Bymandene toge det Halve i Rundehøjs og det Halve i Gye Marken ved Degnens Lod paa sidste Sted, skal grøstes i dette Efteraar og ved Bold og Dige, (da Væsen kommer til at staae i Midten) efter Mulighed skal sættes i Stand i dette Aar, men alt fra begge Sider at være forsvarligt i stand med Hegn til 1ste Maj 1799; dog hvad de satte Væle betræffer, da tages lige meget Grund til Bold og Grøft eller dertil det Halve fra begge Sider. Men Bolden eller Diget skal

staae heelt inde udi Degnens Lod i Ghemarken, og Grøstet alene tages udenfor. 3. Enhver beholder herefter de Stene, som nu findes i Lodderne, og har ej videre Rettighed til at opgrave Stene paa deres forrige Forder. 4. Angaaende de gamle Gjerder, da magelægge Parterne, saa vidt see kan, og isøvrigt har enhver Part Rettighed til at borttage deres gamle Gjerder, naar ej Magelægning kan see.

Byens Udskiftning skeete den 20de November 1798, og Beføstningen for hele Forretningen var 61 Rigsdl. 1 Mk. 4 $\frac{2}{3}$ ß., af hvilke 25 Rd. 3 Mk. 13 $\frac{1}{4}$ ß. saldt paa Præstegaarden, 4 Rd. 5 Mk. 5 ß. paa Degneboligen og 30 Rd. 4 Mk. 1 $\frac{1}{2}$ ß. paa Dallund paa Bøndernes Begne.

Mensalgaardens Forder bleve deelte saaledes, at henved en Trediedeel deraf blev lagt til Præstegaardsmarken, de to Trediedele deeldes mellem Præstens 9 Huse, hvoraf dog nogle i Forvejen brugte Jord paa Byens Mark, dog ventelig af denne Gaards Forder. En Part deraf fastedes til en Huusmand, som ikke hørte til Præstegaarden. Det synes som Præsterne have betinget sig Skatterne af denne Jord efter bedste Skjøn; thi først 1812 er der skeet Hartkorns Reparation over de 11 Lodder, hvori Aunergaardens Forder vare deelte. Om de 2 Skp. 3 Fkr. Hartkorn af Præstegaardens Jord, som brugtes til Huset i Brøndstrup, har jeg ingen videre Oplysning fundet. Huset havde virkelig, da det i 1853 blev solgt, et Tilliggende af omtrent 2 Td. Land og i Fæstebrevet af 1819 tillægges det 2 Skp. 2 Fkr. Hartkorn; men hvor de ere komne fra, sees ikke af de Documenter, som jeg har havt i Hænde. Maaſtee har det været en Præstegaarden tilhørende Ager paa den Deel af Marken, som 1782 blev udbyttet til Brøndstrup og at det derfor senere har været regnet til Brøndstrup Mark.

De øvrige under Dallund henhørende Byer, Ullerup, Steensby, Glavndrup, Thorup ere udfstiftede 1801. Der laae til Steensby en Mark, kaldet Ravnsmarken, som ved Magestifte eller rettere ved Kjøb 1777 var kommen fra Nislevgaard, hvorunder den oprindeligt laae, til Dallund. Den vedkom aldeles ikke Steensby Jorder, men var af Dallunds Ejer overladt de Steensby Mænd til Leje, ikke i Faste. Nu blev den ved Udfstiftningen ligefrem inddraget under Steensby og udfstiftet med Byens øvrige Jorder, mod at Byændene svarede den hidtil vedtagne Afgift af Jorden. Tienden deraf skulde svares til Lunde Sogn, hvortil den bestandigt havde hørt. Østen for Thorup og Glavndrup Marker ligger en Jord, som kaldes Kronjorden, hvilken disse to Byers Mænd havde havt i Leje. Dette vedblev med Undtagelse af en Græsningsslod, som udlagdes til Beboerne af Kronborghuset, som derfor maatte aarligt betale til begge Byers Gaardmænd 1 Rd. 3 β. „Enhver Gaardmand i disse to Byer, haver da herefter i Leje, saa længe Herstabet vil, af denne Kronjord Ager og Eng 1 Td. 1 Skp. 1 Fk. 2 $\frac{1}{2}$ Alb.“ Glavndrup havde 4 Gaarde, Thorup 7 Gaarde. Kronjorden til disse to Gaarde udgjorde altsaa 13 Td. Hartkorn. Vigerslev Præstefald havde fra ældre Tid ejet en Mensalgaard i Thorup for at holde Brød og Biin til Vigerslev Kirke, men den var 1787 bleven magestiftet, saa at Dallund ogsaa ejede denne By heelt.

I Aaret 1798 bleve Slebstrupgaardene med kongelig Bevilling solgt fra Embedet for 2000 Rd. Cour., som bleve indsatte blandt Stiftets Midler til Fordeel for Embedet.

Hr. Grønvald levede til 1804. „Den 4de Juli begra= vedes Sognepræsten Hr. Knud Grønvald, som døde den 28de Juni, Formiddag Kl. 11, 87 Aar mindre nogle Maaneder.“

Han blev begravet lige vest for Kirken, men da Kirkegaarden senere planeredes og uddeelted, og Gangen skulde gaae lige mod Kirkeøren, som nu anbragtes i Taarnet, saa blev hans Liigsteen flyttet lidt til Side, hvor den ligger endnu. Den har følgende Indskrift: „Knud Grønvald, født i Odense 1717, Præst i Middelfart, Allee, Schambh i 60 Aar; gift med M. E. Zuul i 59 Aar, død den 28de Juni 1804. Alle Børn vare hans Glæde; tre begræde hans Død.“

Eftermanden blev Hr. Frederik Bagger Zeuthen, den gamle Hr. Zeuthens yngste Søn, der som vi tilforn have seet, var født her den 10de November 1767. Han blev sat i Nyborg Skole, hvorfra han dimitteredes 1785. Som Student laae han paa Regentens sammen med Andreas Krag Holm, senere Provst ved Holmens Kirke, hvis Datter var gift med hans Eftermand. I 1790 tog han Attestats med Laud. Et halvt Aar var han derpaa Hjalpepræst hos den bekendte Pastor Nabh i Sarslev, derefter Huuslærer hos Pastor Bendz i Rønninge, indtil han 1796 blev kaldet til Sognepræst for Kullerup og Refsvindinge ved Nyborgkanten. Her giftede han sig med Marie Magdalene Steffens, født i Thronbhjem den 19de August 1778, en Datter af Henrik Steffens og Susanne Bang og Søster til den bekendte Professor Steffens. De havde følgende Børn: Nicoline Marie, født 1798, blev den 16de Juli 1819 viet til Hr. Søren Bagge Helms, Sognepræst til Sørbymagle og Kirkerup i Sjælland; Henriette Susanne, født 1799, blev samme Dag som Søsteren viet til Hr. Hans Joachim Evald Knudsen, Sognepræst til Nørre Narraa og Bederslev, der senere kom til Agernæs, blev Provst, og endelig forflyttedes til Giislev og Ellested; Johanne Jakobine, født den 6te Juni 1802, blev den 14de October 1826 viet til Forpagter Gothold Møgen

paa Uggerølevgaard; Frederik Ludvig Bang, født den 4de August 1805, Doctor og Sognepræst i Frederiks; Anna Sophie, født 26de Marts 1809. — Efter Hr. Grønvalds Død blev Hr. Zeuthen kaldet hertil og indsat i dette Embede af Hr. Provst Drejer i Østrup den 28de October, som var 22de Søndag efter Trinitatis.

Kort efter Hr. Grønvalds Død og inden Hr. Zeuthen endnu var kaldet hertil, prøvede man paa at afslutte fast Accord med Sognebeboerne om Korn- og Quægtiende samt Smaaarebsfel. Provst Drejer skulde varetage Embedets Tarv, og der afholdtes den 31te Juli 1804 et Møde desangaaende; men Beboerne høde saa langt under Provstens Fordring, som dog af Commissairerne og Forvalter Strøbel paa Dallund blev erkjendt for ikke at være for høj, at der ikke skeete noget videre Forsøg paa Accord. Kun en Boelsmand i Skamby, Christian Hansen, gik ind paa Provstens Fordring, der for Skamby var 1 Skp. Rug, 2½ Skp. Vhg og 1½ Skp. Havre af hver Tønde Hartkorn, og Foreningen med ham er approberet af Kongen den 21de Septbr. 1804. Noget over Halvparten af Tienden er bleven bortaccorderet 1813, det Meste af Resten i Aarene mellem 1832 og 1841, nogle Smaa-lodder endog først 1855.

Fæsteren af den Gaard i Kjørby, som Frøknerne Svave havde skjenket til Skamby Præstekald, Hans Andersen Leth, havde i Begyndelsen af 1805 ansøgt om, at hans Landgilde af Gaarden samt Arbejdsdagene og Afgiøten af Husene maatte bortfalde mod at han aarligt til Skamby Præsteembede svarede 2½ Td. Rug og 4 Td. Vhg efter Middelpriisen af 10 Mars Capitelstært. Hr. Zeuthen, som maaskee aldrig fik de stipulerede Arbejdsdage, havde ikke noget mod dette at indvende og saaledes blev dette Magelæg bekræftet af Kongen

den 1ste Februar 1805. Underligt nok har Hans Andersen først den 26de November 1807 udstedt en Revers for denne Afgift og derfor sat Gaarden i Rjærby i Pant med første Prioritet.

Degnen Anders Larsen synes, efter Udsiftningsforretningen, som forhen er anført, allerede 1798 at have holdt Skole. Den sidste Skoleholder, som omtales i Kirkebogen, er Theodosius Frydendahl, der blev gift 1778. Reglementet for Almueskolerne af 10de Octbr. 1806 blev her først efterkommet i Sommeren 1808. Da sammentraadte Skolekommissionen og begyndte sine Forhandlinger. Ved den Lejlighed beskrives Skolen i Skambh saaledes: Skolebygningen bestaaer af Egebindingsværk med murede Vægge af brændte Steen, fyr Overtømmer og Straatag. I samme ere 3 Fag indrettet til Skolestue, som har $3\frac{1}{2}$ Alen Højde til Loftet og 4 Fags Brede paa omtrent 10 Alen. Loftet og Dørene ere nogenlunde gode, og Stuen har Udsning af Vinduer til begge Sider. Vinduerne ere i Bly og temmelig smaa og gamle, hvorfor Commissionen formeente, at andre Vinduer, noget større og i engelsk Ramme, burde indsættes. Stuen formenes at være passende af Størrelse i Forhold til Districtets Ungdom, og i det Tilfælde at Rum skulde mangle, da kan bequemt lægges et eller to Fag til af et Rum, som er adskilt fra Stuen ved en Væg imod den søndre Ende. I Skolen befindes en Jernbilagge Kaffelovn, 3 Borde og 7 Bænke samt en reglementmæssig fortmalet Table. Ved Siden af Skolestuen findes et Kammer paa 2 Fag med Loft og Vinduer, nyt Bord og 2 Bænke, der bequommelig kan afbenyttes ved Underviisningen. De øvrige Fag af Skolebygningen er indrettet til Kamre og Lørbehuus. I Skolestuen findes

Leergulv, som ved mere passende Tider bør undergaae en Forandring.

De omtalte Mangler blev man dog snart enige om at afhjælpe. Allerede i Høstferien samme Aar blev Skolestuen udvidet med 1 Fag og fik nye Binduer, Dørre og Muurstengulv. Beføstningen herpaa beløb 123 Rd. 5 Mk., hvorfra afdroges for Salget af de gamle Materialier 10 Rd. 5 Mk. 8 f. Resten 112 Rd. 5 Mk. 8 f. bleve lignede paa Districtet. Børneantallet var dengang 102; 40 i øverste og 62 i nederste Klasse. Den gamle Anders Larsen kunde ikke fyldestgøre de Fordringer, Skolereglementet stillede, og assisteredes fra Begyndelsen af 1811 af sin Søn Niels Arcander Larsen. Denne kom imidlertid 1812 paa Skaarup Seminarium og Deguen blev fængeliggende, saa han maatte have en Hjælpe lærer, hvortil antoges Seminariist Meisler, og da denne i Foraaret 1814 flyttede, Seminariist Schmidt, men allerede i Juli 1815 var denne ogsaa borte og Deguens fornavnte Søn dimitteret fra Seminariet og atter ved Skolen. Den gamle Degn Anders Larsen døde 1825, 88 Aar gammel og Sønnen, som siden 1815 havde forestaaet Skolen til Hr. Zeuthens Tilfredshed i Henseende til Flid, men stedse kun havde det Lillæg „ikke uden Duelighed“, blev Faderens Eftermand. Dog maa han ikke have været synderlig brugbar i Skolen, thi allerede i October 1829 havde han faaet en Seminariist Både til Substitut. Uagtet der 1826 var skeet en yderligere Udvidelse af Skolestuen, der havde kostet 100 Rd. Sedler, saa gjorde denne Både dog strax Fordring paa mere Plads. Børneantallet var steget til omtrent 140, Kaffelovnen var for lille o. s. v. Commissionen foranstaltede da en forsøgt Udvidelse og Fornyelse af en Deel af Inventariet, nye Binduer o. s. v., saa Beføstningen løb op til 140 Rd. 2

Mt. 13 §. foruden de gamle Materialier, som Haandværksfolkene fik i Afdrag. Denne Pæde blev her kun i omtrent et halvt Aar. I Sommeren 1830 var her en „uexamineret Seminarist“ L. Roth, og efter ham Seminarist Ludvig Nielsen, den første temmelig duelig, den anden noget bedre, men fra Efteraaret 1831 Seminarist Mads Rasmussen, der har et særdeles hædrende Vidnesbyrd af Hr. Zeuthen. Han efterfulgtes i Aaret 1836 af Seminarist Jes Hejn Warming, der ligeledes betegnes som udmærket duelig, men døde den 28de Juli 1839.

Smidlertid var man her omfider 1839 kommen i Tanker om at forfatte en Skoleplan ifølge Anordningen af 29de Juli 1814. Ved denne blev det opløst, at Degnelodden i Skambh var meget større end Anordningen tilholdt, og der bestemtes altsaa ved Canc. St. af 2den April 1839 at det Oversthydende skulde sælges. Arctander Larsen remonstrerede dog herimod, han havde anvendt en Deel paa Degnejordens Opdyrkning og bad om, for sin Embedstid, at maatte beholde det Hele, hvorimod han lovede uden Godtgjørelse at overlade Communen det af ham paa Degneholigens Grund paa egen Bekostning nyt opførte Baaningshuus samt Udhuse og desuden at svare en aarlig Afgift til Skolelærer Hjælpekassen. Dette tilstodes ham under 23de Juli; han skulde svare 4 Td. Byg aarlig og selv betale Skatterne af den overflødige Skolejord.

Skoleplanen er approberet den 31te August 1839.

Til Substitut antoges efter Warmings Død Seminarist Peder Michelsen og efter ham i Begyndelsen af 1844 Seminarist Christian Peter Warming.

I Aaret 1846 blev den gamle Skole befunden deels saa brøstfældig, deels saa lille, at en ny Skole maatte opføres. Paa den gamles Plads, men anderledes vendt, saa den kom

til at ligge øst og vest, byggedes da i dette Aar en ny grundmuret, rummelig Skole, hvori dog Underviisningen foreløbigt stæete for alle Børnene samlede, naturligtviis deelte i to Klasser, uagtet Skoleplanen havde anseet det rigtigt at dele den i 4 Klasser. Cancelliet bevilligede 150 Rd. af Bygningskassen, Baron Blizen Fineke paa Dallund leverede Muurstenene til nedsat Priis og der repareredes i dette Aar omtrent 727 Rd. paa Communen til Bygningen og Inventarium. Men Børneantallet var tiltaget saaledes, at det allerede Aaret derpaa ansaaes nødvendigt at efterkomme Skoleplanens Forslag og dele Skolen i 4 Classer. Skolestuen blev da i Foraaret 1848 deelt i to Værelser og til Andenlærer kaldet Jørgen Cronberg. De to øverste Classer søge Skolen 3 Dage om Ugen og de to nederste de andre 3 Dage, begge Afdelinger skifteviis. Hver Klasse foger en halv Dag den ene Afdeling, den anden halve Dag den anden Afdeling af Skolen, og Lærefagene ere fordeelte mellem Lærerne. Samtidigt med denne Omdannelse opførtes paa Pladsen foran Skolen en Bolig for Andenlærer. Bekostningen for denne og for Skolens Omdannelse til 2 Værelser med hvad dertil hørte, kostede 296 Rd.

Degnen Niels Arctander Larsen døde den 1ste Marts 1853, 60 Aar gammel. Hans Eftermand som Kirkefanger og Skolelærer blev den 8de April s. A. Hans Christian Brøns, der hidtil havde været Kirkefanger og Skolelærer i Lumby. Ved hans Embedstiltrædelse ophørte den i Aaret 1839 den forrige Kirkefanger tilstaaede Begunstigelse at maatte beholde den gamle Degnejord mod en Afgift af 4 Td. Byg. 9 Td. Land, ansat til 1 Td. 3 Skp. 2 Fk. 1 $\frac{3}{4}$ Alb. Hartk., blev referveret Embedet. Resten, ansat til 1 Td. 1 Skp. 1 Fk. 2 Alb. Hartk., bortsolgtes til Fordeel for Skolelærer-

hjælpekassen. Andenlærer Cronberg blev forflyttet til Tved samme Foraar 1853 og Seminarist Christian Peter Warming, den forrige Hjalpelærer, blev den 27de April s. A. kaldet til Andenlærer og Organist.

Communnen favnede en Plads til at opføre en Gjordemoderbolig, som man hidtil ikke havde havt. Efter nogle Forhandlinger gif Hr. Zeuthen ind paa at overlade Communen 1 Skp. Land fra et af Præsteembedets Huse, som ligger sønden i Byen, og Ministeriet approberede under 25de Januar 1851 dette. Der udmeldtes uvillige Mænd til at taxere dette Stykke Jord, og deres Skjøn blev paa 25 Rd., hvilke til Fordeel for Embedet bleve indsatte blandt Stiftets Midler, hvorimod Fæsteren af Huset fik Afslag i sin Afgift. Her opførtes derpaa endnu samme Aar en Gjordemoderbolig. Bekostningen for dens Opførelse var 347 Rd. og en i Aaret 1857 gravet Brønd til samme kostede med alt Tilbehør 50 Rd. 6 ð.

Da Hr. Zeuthen 1846 var Subellærer, udnævntes han til Consistorialraad. Han var endnu saa rørig, at han først i Efteraaret 1849 fik sin Dattersøn Frederik Bagger Helms til Capellan. Aaret derpaa den 10de Marts døde hans trofaste Hustru, 71½ Aar gl., og han overlevede hende kun 1¼ Aar. Den 12te Juni 1851 hensev han 83½ Aar gl. og blev begravet ved Siden af sin Hustru, sønden for Kirken, hvor der over deres Grav findes en Marmorplade med følgende Indskrift: „Subeloldingen Frederik Bagger Zeuthen, født i Skamby 10de Nov. 1767, Sognepræst sammesteds fra 1804 til sin Død den 12te Juni 1851, og hans Hustru Marie Magdalene Steffens, født i Thronbhjem den 19de August 1778, død i Skamby den 10de Marts 1850. 3 54

Var levede de i et hjærtligt og lykkeligt Ægteskab, der skjænkede dem 4 Døttre og 1 Søn, af hvilke 1 Datter gif forud."

Eftermanden blev Hr. Christian Sommerfeld, født 1796. Han tog theologisk Attestats i October 1821 med Haud. og blev 1824 ordineret Catechet ved Helliggeistskirke i Kjøbenhavn, hvor han giftede sig med Wilhelmine Holm, en Datter af Provst Holm ved Holmens Kirke. I Aaret 1835 forflyttedes han til Åsferg og Faarup i Aarhus Stift, hvorfra han i Efteraaret 1851 kaldtes hertil. Sommerfelds havde ingen Børn, men antog sig to Døttre af Hospitalsforstander Hans Andersen i Randers, der var gift med Hr. Sommerfelds Søster. Af disse blev Nicoline Hansine Andersen 1853 gift med Hr. Wichmann Blauenfeld, Sognepræst til Guldbjerg og Sandager, den anden, Laura Amalie Andersen, som Hr. Sommerfeld formeligt med ministeriel Bevilling havde adopteret og tillagt sit Navn, døde den 14de October 1858, 21 Aar gammel.

Ved Hr. Sommerfelds Ankomst her til Embedet svarede Præstegaardens Stuehuus ikke til hans Ønske og Udhusene vare i høj Grad brøstfaldige. Han ansøgte derfor om Vaan paa Embedet, for at sikke sig Penge til Ombygning. Bestemmelsen toges at opføre et nyt grundmuret Stuehuus med høj Kjelder og at anvende det gamle Stuehusets Materialier til Ombyggelse af den østre Længde i Gaarden, der indeholder Heste- og Kostald med tilhørende Localer. Overslaget til Stuehuset beløb til 3991 Rd. 5 Mk. og Ombygningen af Staldlængden til 300 Rd. 4 Mk. 6 f. Det hertil under 30te April 1852 bevilligede Vaan paa Embedet var paa 3500 Rd., at afdrage med 6 pCt. i 28 Aar og Bygningerne bleve opførte endnu samme Aar. De to andre Længder vare meget forfaldne og bleve ved Synet 1856 udsatte til Ombygning.

Hr. Sommerfeld ansøgte imidlertid om Udsættelse, som og blev bevilliget til Foraaret 1858. Overflaget over den nordre Længde med Lade og Lo var 1416 Rb., over den søndre Længde med Forpagterbøvelser, Vognport med Fjelleloft, Stald til Præstens Heste og flere Localer var 1625 Rb. Licitationssummerne den 29de December 1857, som approberedes af Stiftsøvrigheden, vare 1400 Rb. og 1530 Rb., og Bygningerne, som heelt skulde opføres af nyt, skulde være færdige til 1ste August 1858. Hvor daarlige de gamle Huse vare, fremhæver deraf, at begge Længder ved Auction til Medbrydelse kun udbragtes til 140 Rb. Til Opførelsen af de nye Bygninger optog Hr. Sommerfeld derpaa under 18de Octbr. 1858 et nyt Laan paa Embedet af 2790 Rb., at forrentes med 4 pCt. og afdrages i 20 Aar med 139 Rb. 3 Mk. aarligt.

Hr. Sommerfeld døde meget pludseligt om Aftenen den 11te April 1860, og den 15de Juni samme Aar kaldtes Hr. Christian Carl Ludvig Hansen til hans Eftermand.

V.

Dalum Klosters Tordebog 1533.

Meddeelt af
Dr. phil. O. Nielsen.

I Indenrigsministeriets Arkiv opbevares en Tordebog for Dalum Kloster fra 1533, tillige indeholdende Optegnelser om, hvad der aarlig anvendtes til Nonnernes Underholdning, forfattet af Johan Friis (til Hesselager), der har skrevet sit Navn udenpaa Bindet. Efter Daugaards Klosterhistorie (S. 313) blev han forlenet dermed 1548, men er altsaa allerede bleven det 1533, hvis han ikke alene har været dets Regnskabsfører; at Klofret dog allerede tidligere synes at være blevet betragtet som kongelig Ejendom, fremgaar af Klavs Gjordsens Optegnelser Ny D. Mag. VI, 288 fra 1523, hvor straks i Begyndelsen, rigtignok inden den egenlige Dregning af Leene, staaer: Dalumkloster 248 marc 2 þ. — Da det i Forhold til Nyttten vilde tage altfor stor Plads at meddele hele Tordebogen med Bøndernes Navne og hver Gaards Afgift, er alene Stednavnene optegnede, som de staaer, og Gaardenes og Bolenes Antal optalt. Afgiften for det hele Gods i Fyn findes meddeelt efter Tordebogen; for de udenfor Fyn liggende Ejendomme er der ingen saadan Sammentælling. Tordebogen vil give et og andet Bidrag til Fyns Topografi og Navnernes Forklaring. Som Noter har jeg tilføjet de Former, hvormed Stederne forekommer i trykte Skrifter førend omtrent 1500; Herredsnavnene findes maaste

ikke alle medtagne, men de øvrige er samlede med Omhu af hver Kilde, hvor der findes en original eller saadan udseende Optegnelse af Navnet; derfor er rigtignok f. Ex. Hvitfeldt ikke medtaget. Ved enkelte Sogne er Præstens Navn tilføjet, men kun ved Vejlsby fremtræder han som ydende Afgift af sin Præstegaard. — Da vi ikke har mange slige Efterretninger om Klostrenes Ejendomme, vil nærværende Meddelelse ikke være uden Værdi.

Quasimadogenitj tog Jeg vedt thenne thyenisthe.

Aff Bellhngge kircke 1 pd. arre for gesterij,

aff Hjeløse kircke 1 pd. for gesterij,

aff Sanderum kircke 2½ ørtug.

Anno dni 1533.

Otthenge haret.

Bellhngge 18, Hjaløse¹⁾ 18 og en øde Jord, Hunderoppe²⁾ 8, desuden giver Bymændene Afgift af Kallerop³⁾ Mark, En Jord i Otthenge⁴⁾, Dallum mølle 4 Lestor Mel, 1 Td. Aal og Gæsteri.

Sanderum⁵⁾ Sogn.

Ostherløff⁶⁾ 1, Heehufedt 1, der desuden giver 3 f. aff en agher vendher paa holluegen norden fran Fruerdamen, Dnyroppe 2, Højme⁷⁾ 12, Sanderum 18, Ellelundt 14, Raffneberg 12, Kragemosøe 1, Bollamøse⁸⁾ 1, Bøse-møse 1, Knudtstrøppe 1.

¹⁾ Hjaløse 1175 Diplom. Arne Magn I, 256. ²⁾ Hunderoppe 1472 Ved. Simonsens Odense I, 2, 177. ³⁾ Kallerup 1333 smstids. 28. Kallerup 1548 smstids. II, 252. ⁴⁾ Odenses ældste Navn, se Danske Saml. for Hist., Topog., Person- og Vitt.-Hist. I, S. 91. ⁵⁾ Sanderum 1394 Suhms Hist. XIV, 333. Sanderum 1489 Actstykker ang. Danm. indre Tilstand I, 176. ⁶⁾ 1471 smstids. I, 66. ⁷⁾ Højme 1471 smstids. I, 66. Højme 1504 Ved. Sim. Odense II, 82. ⁸⁾ Hyllemose 1455 smstids. I, 2, 145.

Uberudt⁹⁾ Sogen.

Dyrødt 1, Eyllæ Hæberg 1, Eneberg 1.

Brendehyll¹⁰⁾ Soghen (og B) 12.

Fangell¹¹⁾ Sogen.

(Fangel) 13, Twemofe 1.

Lundtløse¹²⁾ Sogn.

Dømestrap 14.

Steenløse¹³⁾ Sogn.

(Stenløse B) 3, Swenstrup 4, Woldersløff¹⁴⁾ 4.

Berninghe Sogn. Hr. Michel.

(Berninge B) 3, Hielmerup 1, Langstedt 6.

Lumerup¹⁵⁾ Sogen.

(Lumerup B) 3, Store Appe 1.

Brylle¹⁶⁾ Sogn.

(Brylle B) 3, Louboe 1, Skreppenborg 1, Villæ Appe 1, Eyllæ Steermofe 1, der desuden gav Afgift af Dune-
mofeberg, Store Stermofe 1, Rendtuordt¹⁷⁾ 4, Bro-
holm 1, Gundeftrup 4.

Asum¹⁸⁾ hæret.

Højhøe Soggh 2.

⁹⁾ Ubberuthæ 1355 Suhm XII, 264. Ubberuth 1360 smids. XIII, 432 og 2 forstrevne Former 1365 og 1471 i Pontopp. Annaler II, 213, 654. ¹⁰⁾ Brendel 1471 Actstykker I, 66. Brendel 1504 Ved. Sim. Odense II, 82. ¹¹⁾ Fangel 1471, 1489 Actstykker I, 66, 176. ¹²⁾ Lyndelse, nu i Asum Herred. Lundløse 1348 Suhm XIII, 814. ¹³⁾ Stenløse, Stenløse 1322, 1366, 1471 Pont. Annaler II, 129, 213, 654. ¹⁴⁾ Woldersløff 1481 D. Mag. III, 35. ¹⁵⁾ Lumethorp 1334 Suhm XII, 392. Tommedroppe 1504 Ved. Sim. Odense II, 82. ¹⁶⁾ Brylle 1489 Actstykker I, 176. ¹⁷⁾ Rendtuord 1497 Ny D. Mag. V, 152. Renuo[r]d 1489 Actstykker I, 176. Renordh, Renolth Ved. Sim. Odense II, 82; II, 2, 53. ¹⁸⁾ Asumhæret 1231 S. R. D. VII, 524, 1397 Suhm XIV, 423.

Fraude¹⁹⁾ Sogn.

Offuer Haaløs 1, Næder Holløs 1, Allberup²⁰⁾ 1, Fraude
2, Byrckum²¹⁾ 1.

Nærdu²²⁾ saagen.

(Nærdu By) 2.

Byergi²³⁾ hæret.

Marsløff²⁴⁾ Sogn (og By) 6.

Monkeboe²⁵⁾ Sogn.

Kerrebhe²⁶⁾ 1, Refninghe²⁷⁾ 1. (Indheftet findes et Bevis, at Niels Kremmer har oppebaaret af Per Andersen i Dalbysgaard 6 Ortug Byg paa Hr. Henriks Vegne i Rølstrope.)

Byndinghe²⁸⁾ hæret.

Wiffuersløff²⁹⁾ 1, Flødstrop³⁰⁾ 1.

¹⁹⁾ Framith 1314 Pont. Ann. II, 112. ²⁰⁾ Er uden tvivl forskjellig fra Allerup i Allerup Sogn, der var et Sogn 1420 og strevs Aletorp S. R. D. VI, 234. Aldrop 1441 Ved. Sim. Odense I, 2, 127. ²¹⁾ Birkom 1497 Nø D. Mag. V, 151. ²²⁾ Dette og Nørre Næraa strevs Nærthughæ, Nærthw 1419 Actstykker I, 194, Nærdug 1466 Pont. Ann. II, 639. Nirow 1493 Ved. Sim. Odense II, 39. Nærdrø 1501 smstds. II, 71. Nærdu Ved. Sim. Borgruiner I, 63. Næruf 1579 Actstykker I, 167. Ved Sammenligning med andre lignende Navne bliver det sandsynligt, at Navnet betyder Njörds Høj, Njarharhaugr. ²³⁾ Byærghæret 1231 S. R. D. VII, 523, 1352 Suhm XIII, 265. Bærghehæret 1460 Actstykker I, 146. ²⁴⁾ Marsløve 1339 Pont. Ann. II, 156. Marsløve 1369 Suhm XIII, 651. Marsløff 1418 Ved. Sim. Elvedgaard I, 36. Marsløff 1438 Ved. Sim. Odense I, 2, 123. Marsleu 1467 Pont. Ann. II, 639. ²⁵⁾ Munkæbothæ Munkæbothæ 1231. S. R. D. VII, 523, 524. Munkæbothæ 1418 Ved. Sim. Odense I, 2, 103. ²⁶⁾ Nu i Drigstrup Sogn Kærebh 1497 Nø D. Mag. V, 152. ²⁷⁾ Var dog allerede et Sogn 1441. Refninge Actstykker I, 145. ²⁸⁾ Winninghæret 1231 S. R. D. VII, 523. Winningehæreth, Winningehæreth 1380, 1381, 1391 Suhm XIV, 88, 100, 562. Winningehæret 1433 Nø D. Mag. VI, 269. ²⁹⁾ Wiffuersløff 1433 Nø D. Mag. VI, 269. ³⁰⁾ Fløstorp 1348 Suhm XIII, 814.

Paas Hyngholm³¹⁾.

Dalbhy³²⁾ (Fr. Jørgen) 2, Marcktofft³³⁾ 1.

Stoubhe³⁴⁾ hæret.

Eylby Lundhe 1, Dregløff 1.

Stam³⁵⁾ hæret.

Nørrebhy³⁶⁾ 2, Stambhy³⁷⁾ 1.

Lunde hæret^{37b)}.

Wigelffjøs³⁸⁾ 1, Veldbrynghe 1, Lyngby torpp³⁹⁾ 2.

Gudtme⁴⁰⁾ hæret.

Kethnghe⁴¹⁾ 1, Kellerrupp 1.

Saling⁴²⁾ hæret.

Dhernefs⁴³⁾ 2, Jordløffe⁴⁴⁾ 1, Wødtstrop⁴⁵⁾ 2, Nørre Bro-

³¹⁾ Hægnezholm 1231. S. R. D. VII, 530. Hængholm 1307 S. R. D. I, 249. Hingeholm 1373, 1460 Suhm XIII, 871, Actstykker I, 146. Hindzholm c. 1415 S. R. D. I, 392. Hingeholm 1441 Actstykker I, 145. ³²⁾ 1348 Suhm XIII, 814. 1474 Ved. Sim. Odense I, 2, 183. 1482 D. Mag. III, 39. ³³⁾ Martoffthe 1497 Ny D. Mag. V, 152. ³⁴⁾ Skogbhyhæret 1231 S. R. D. VII, 524. Stoubhy[hæreth] 1390 Suhm XIV, 267. ³⁵⁾ Schammæhæreth 1231 S. R. D. VII, 524. Schamæhæreth 1442 Ved. Sim. Elvedgaard. Schamehæreth 1397 Suhm XIV, 420. ³⁶⁾ Nørreby 1383 Suhm XIV, 118. Nørræby 1493 Ved. Sim. Odense II, 39. ³⁷⁾ Stambhy 1348 Suhm XIII, 814. 1466 Pont. Annal. II, 639. 1481 D. Mag. III, 36. Schambhy 1472 Pont. Ann. II, 656. ^{37b)} Lundehæret 1231 S. R. D. VII, 524. ³⁸⁾ Wigælfjøs 1231 S. R. D. VII, 533. ³⁹⁾ c: Lumby Torup, et af de mange Exempler paa, at det gamle Torp er forvansket til Thorup, Taarup osv. 1433 kaldes den Torpe, men Stedet har jeg forsemt at optegne. Lumby er Lyngby: Lyngby 1231 S. R. D. VII, 524. 1361, 1499 Ved. Sim. Odense I, 2, 53. Lyngby 1300 Schlesw.-holst. Urfundebuch I, 5, 24. Lyngbue 1475 Pont. Ann. II, 668. ⁴⁰⁾ Gudthumhæreth 1231 S. R. D. VII, 523. 1407 Peterfens og Molbechs Diplomer 323. Gudthumhæreth 1380 Suhm XIV, 88. Gudmehærit 1462 D. Mag. IV, 238. ⁴¹⁾ Kething 1322 Pont. Ann. II, 129. Ringe i Stam Herred kaldes ogsaa Kæthinge, Kethinge. ⁴²⁾ Salænghæret 1231 og lidt senere S. R. D. VII 523, 542. Salingherredt 1417 Pont. Ann II, 520. ⁴³⁾ Dighærnæs S. R. D. VII, 523. Dyghærnæs 1313 Suhm XI, 696. Deiernes 1399 Suhm XIV, 467. Degernes 1464 Actst. I, 132. ⁴⁴⁾ Jord-

by⁴⁶⁾ (Fr. Inguor) 1, Stouffby 3, Allerup 2, Bierrhogdt 1, Ollstedt 2, Hedden⁴⁷⁾ 1, Vanttinge 3, Staurlundt 1.

Boghæret⁴⁸⁾.

Bjfsenberg⁴⁹⁾ Sogn.

Breedt 5, Rodetiell 1, Skalbherg 1, Skjædeberg⁵⁰⁾ 1, Nheruppe 1, Synderby⁵¹⁾ 4, Woltoffthe⁵²⁾ 1, Raffneker 1, Gumerupp 1.

Ventz⁵³⁾ haret.

Gelstedt torpp⁵⁴⁾ 1, Rynstrup⁵⁵⁾ 4, Indtsløff⁵⁶⁾ 1, Boebell⁵⁷⁾ 2, Harndrupp⁵⁸⁾ 5, Veelby⁵⁹⁾ Sognepresth H. Sorgen Bang $\frac{1}{2}$ td. aall 6 marc pendinge thennem fange Somfrverne vtj Clostherett. Veelby torpp⁶⁰⁾ 1, Rygle 1.

Iofæ 1348 Suhm XIII, 815. Jordløse 1489 Actstykker I, 176.
⁴⁵⁾ Bøvetstrup 1552, Wøffstruppe 1553 Actstykker. I, 177. 180.
⁴⁶⁾ Norrabroby 1322 Pont. Ann. II, 129. ⁴⁷⁾ Hæby (?) 1175 Suhm VII, 448. Hedhne 1553, Heden 1579 Actstykker I, 181, II, 6.
⁴⁸⁾ Bokhæret 1231 S. R. D. VII, 523. Booghæreth 1348 Ved. Sim. Borgruiner II, 110. Bokhæreth 1389, 1393 Suhm XIV, 250, 319. Bogherreth 1385, 1392 Suhm XIV, 150, 572. Boghhærit 1453 Christian I Diplom. 54. ⁴⁹⁾ Bisnæbhergh 1383 Ved. Sim. Ruggaard I, 118. Wessenberg 1498, Bisinbyerrigh 1500 smstds. I, 2, 40. 43; nu i Odense Herred. ⁵⁰⁾ Skjædebergh 1393 Suhm XIV, 319. ⁵¹⁾ Søndherby 1348 Suhm XIII, 814. ⁵²⁾ Woltoffthe 1497 Ny D. Mag. V, 151. ⁵³⁾ Wændæslæthæret 1231 S. R. D. VII, 523. Wenslæthæreth 1348 Ved. Sim. Borgruiner II, 110. Wændzherret Jahn Unionskrigene 511. ⁵⁴⁾ Gelsted Taarup sml. foran Note 39. Gelsteth 1440 Jahn Unionskrigene 512. ⁵⁵⁾ Ringstrop 1455 Ved. Sim. Odense I, 2, 145. ⁵⁶⁾ Ingesløue 1348 Suhm XIII, 815. Engesløf 1421 S. R. D. I, 324. Ingesløff 1440 Jahn Unionskrigene 512. ⁵⁷⁾ Buebell 1419 Ved. Sim. Odense I, 2, 103. ⁵⁸⁾ Harndorp 1435 Ved. Sim. Borgruiner II, 113. Harndorp 1440 Jahn Unionskrigene 512. Harndrop 1462 Ripæ Cimbrica 62. Harndorp 1496 Ny D. Mag. V, 152. ⁵⁹⁾ Wæthelby 1440 Jahn Unionskrigene 512. Bedelby 1471 Ved. Sim. Odense I, 2, 174.
⁶⁰⁾ o: Taarup sml. Note 39 og 54.

. Paalands goð.

Willæ Wthersløff⁶¹⁾ 4 og eth øde bolig, Wsterkarleby Heneborre 1, Sandby⁶²⁾ 1, Søllersted⁶³⁾ 1, Egebøle 1, Høllisted 1, Rode (?) 1, Store Wthersløff 8, Vastefsbally 1, Raftager 7. Item Eric Judes forelderræ wti Thrneby⁶⁴⁾ oc Taastens forelderræ i Neblæ⁶⁵⁾ gaff 1 iord thl Dalwm closter, swm skylde aarlig 1 ørtug byg of forne mend skwllæ siellw haffue forne iord att forse hwor th willæ, men skylde skal thl Dalwm closter.

Lawends⁶⁵⁾ goð 1 uden Sted.

Leqmose 1, Priergaardt 1, Tagmosegaardt 2.

Werre goð.

Lardrop 1, Dwnker 1, Risæ 1, Trandrop 4, Wynnebally 1, Bregninge 2.

Summa summarum paa

pendinge oc arigpendinge effter jordtbogenss lndelssæ 160½ marc 6 þ. 5 pendinge.

gesterij pendinge 301½ marc 6 þ. Summa summarum in toto løber 462½ marc 4 þ. 5 p.

Summa paa rug 8½ lest oc 1 ørtug, 4 lester meell møllen.

Summa paa byg 22 lester 1 pd. 7 skp.

Summa paa haffre 6½ lest 3½ pd. 10 skp.

Summa paa smør 13 td. 1 fd. 73½ skper oc 1 otting.

Summa paa Bolegalte 43½. Summa paa foer 20. Summa paa lam 146. Summa køer 8. Summa paa gees 245.

Summa paa honnig ½ td. Summa paa høns 540.

⁶¹⁾ Ottersløff 1474 Bed. Sim. Odense I, 2, 179. ⁶²⁾ c. 1260 S. R. D. VII, 541. ⁶³⁾ Zuverstedt 1388 Suhm XIV, 550. ⁶⁴⁾ Thorneby 1474 Bed. Sim. Odense I, 2, 179. Nybølæ c. 1260 S. R. D. VII, 541. ⁶⁵⁾ Formen Lawind for Langeland er nyere, om Oprindelsen se Molbechs Dial. Lexicon 316. Langeland, Langeland 1231. S. R. D. VII, 524, 531 osv.

Thette effterne Scullæ jomfrverne haffue aarlig aarfs.

Førsth

8 lesther malett maltt, 4 lesther slykthet mell, 16 thremelt humlee, 10 td. Smør, 1 tde haffregryn, 3 tdr. byggryn, 3 tdr. bohuedegrn, 4 tdr. lagett slyll, 6 tdr. røgett slyll, $\frac{1}{2}$ lesth falthet torst, 20 vordher kabelagh, 10 vordher langher, 6000 hvidhng, $1\frac{1}{2}$ td. aaell, $\frac{1}{2}$ td. slyllæflest, $1\frac{1}{2}$ tdr. erther, 2 skr. senop, 3 tdr. ædicke, 1 fd. olje, 1 td. myød om julen, 5 marc pendinge til huebebrødt, 9 slyngkiortle aarlighe, Om fasten oc aduent huer dag ferst slyst, $\frac{1}{2}$ lesth salt, 2 tdr. lyues, 40 marc pendinge om sanctj knudg dag, 20 syder flest och 100, her vtj 20 leffuende swyn, 10 kær, 60 faaer och lam, 300 hønfs, 60 fede geefs, hwer vge emellom posse och pyndgdag $\frac{1}{2}$ ferst ore, 10 vole eeg, hwer køtdag mellom pyndgdag och sanctj Michelsdag 1 leffuende lam, huer førmedag¹⁾ 1 spand sødt melck, 20 lester kuell, 300 lefs vedt, om 4 thder til lærhitt cledger (clodger?) och anden smaa thng 50 marc pendinge michaelis, hwertt aar 4 sticker hardeuict, 100 vllæ fætthe²⁾, 10 kerffuer hør, 1 tde løgh.

¹⁾ Fastedag. ²⁾ Uldne Faareffind.

VI.

Hvorledes Sct. Knuds Sognekald i Odense mistede Skamby Sogns Kongetiende.

Af Stiftsprovst Damgaard.

Det var i Religionens og det kirkelige Livs Interesse, at det blev forestrevet i Kirkeordinantsen, at der i alle Landets Kjøbstæder skulde være i det Mindste to Præster ved hver Kirke¹⁾. Men Gjennemførelsen af denne Bestemmelse stødte i de fleste Kjøbstæder paa Vanskeligheder, der ikke vare lette at overvinde. Det viste sig nemlig snart, at Kirkerne næsten overalt savnede de fornødne Midler til at lønne deres Præster, efterat Klostrene med deres store Rigdomme vare skilte fra dem, og der maatte saaledes opsøges andre Kilder, af hvilke det Manglende kunde tages. Ved Riber=Artiklerne²⁾ kom Kongen samtlige Kjøbstæder til Hjælp ved at dele Kongetiendeu af Kjøbstadens Torder mellem Præsten og Kirken, thi ogsaa Kirkerne trængte til Bidrag andetsfedsfra, eftersom der paahvilede dem Forpligtelsen at vedligeholde baade Præsternes Boliger og Skolens Vhugning; og der gaves Tilsagn om, at hvor dette ikke kunde være tilstrækkeligt, der skulde der tillægges Præsten nogen Kongetiende af andre Sogne. Det er dette Tilsagn, der senere kom Præsten ved Sct. Knuds Kirke tilgode.

¹⁾ Det samme er gjentaget i D. L. 2—4—2.

²⁾ Art. 9 og 10.

Men dermed vare Klagerne over Kjøbstadpræsternes utilbørlige Underholdning ikke afhjulpne. Hvad enten nu disse Klager have været meer begrundede i Fyens Stift end i de øvrige Dele af Riget, eller de her have været meer høirostede, eller maaſtee Nidkjærheden for Geiftlighedens Tary har været større hos den kirkelige Dyrighed i dette Stift end i de andre, ſaa bleve de først paaagtede i dette Stift, og den 13de Mai 1541 udgif et kongeligt aabent Brev, der indeholdt ikke ſaa Forbedringer i Geiftlighedens Kaar i Fyens Stift³⁾. Den vigtigſte af diſſe var, at alle Præſter i Kjøbstæderne ſkulde have et Landsfogn annecteret til deres Hovedfogn i Kjøbstaden, ſaaſnart Veiligheden dertil frembød ſig; og Præſterne ved Albani og Sct. Hans Kirker i Odense ſkulde have og nyde Kongetienden af Lumby og Lunde Sogne, indtil noget Kald paa Landet blev ledigt, ſom kunde lægges til deres Embeder. Den tilſigtede Annectering af et Landsbhfogn til Albani Kirke fandt imidlertid aldrig ſiden Sted, og heller ikke Kongetienden af Lumby Sogn forblev længe ved Albani Sognekald. I Aaret 1572 anføres Lumby blandt de Sogne, hvis Kongetiende henlagdes til det ved Frederik den Andens Fundats oprettede Odense Communitet, og Tienden var ſaaledes allerede dengang ſtikt fra Kaldet. (Sct. Hans Sognekald var heldigere, thi det har beholdt Tienden af Lunde Sogn indtil idag.) Men Albani Sognekald havde i Forveien ſaaet Erſtatning paa anden Maade for Tabet af Kongetienden af Lumby Sogn, og det ſtaaer uden Tvivl i nær Forbindelſe dermed, at Kongen i Aaret 1551 havde tillagt Præſten i Kaldet, Mag. Hans Foſs (1549—59), 8 Pund Korn fra Skambh Præſtekald, ved et i Odense den 17de

³⁾ Pontopp. Ann. Eccl. III, 267. Blochs Fyens Geiftlighed S. 9.

Januar 1551 udstedt Brev⁴⁾). Det samme kongelige Tilsagn gjentoges Aaret efter, dog med den Indskrænkning, at Afgiften fra Skamby kun skulde være 6 Pund Korn. Kongebrevet er udstedt fra Kjøbenhavn Fredagen næstefter sanctorum Petri & Pauli Apostolorum Dag 1552⁵⁾, og tilfiger, at efterdi Kongen har forfaret, at Sognepræsterne til Sct. Albani Sogn udi Odense Kjøbstad ikke ere forsørgeede med sliq Underholdning, som de kunde fange deres tilbørlig Underholdning af, saa har han af hunderlig Gunst og Naade undt og tilladt, at Sognepræsten til Skamby Sogn, baade den nuværende og de efterkommende, skal aarligen herefter lade hde og fornøie Sognepræsten til Sct. Albani Sogn 6 Pund Korn, som er af det Landgilde, som ligger ad mensam til fornævnte Skamby Præst. Det var et temmelig enestaaende Tilfælde, at Kongen saaledes tiltog sig Raadighed over et Sognekalds Mensalgods og Landgilden af dette; og der ansøes ikke i Kongebrevet, hvilke særegne Omstændigheder der have været forhaanden ved dette Kald, som kunde have retfærdiggjort denne Fremgangsmaade, der maatte ansees at være i Strid med det i Ordinantsen givne Tilsagn⁶⁾, at Præsterne ikke alene skulde beholde uantastet, hvad der var deres Kald tillagt fra gammel Tid, men endog skulde kunne paakalde Lehnsmændens Bistand til at tilbagevinde, hvad der med Uret var stilt fra Kaldet, enten det saa var Bøndergaard eller Ager og Eng, Skov eller Fiskevand. — Og at Geistligheden har lagt Vægt paa denne Bestemmelse, og vaaget over dens Overholdelse, fremgaaer deraf, at den er medoptagen i Geistlighedens Privilegier fra Kjøbenhavn af 24de

¹⁾ Ved. Simonsen: Odense Byes Historie, 2 B., 2 H., S. 74.

²⁾ Bloch: Fyens Geistl. S. 605.

⁶⁾ Ord. Bl. 69.

Juni 1661, hvor det hedder i den femte Artikel: „Præste- og Anneergaarden samt hvis der er lagt noget ad mensam, maae Præsterne nyde, saasom de dennem af Arilds Tid med Rette nydt have, men hvis kan bevises noget deraf med Uret at være bortkommen, skal det dennem restitueres“.

Formodentlig har dog Skambh Sognekalb været i Besiddelse af temmelig rigeligt Mensalgods. Herpaa tyder allerede den Omstændighed, at der i Erik Krummebiges Fundats kunde tillægges Sct. Hans Kirkes Degn det Pens, som Herr Jacob i Skambh bør at give af sit Vicarie, som er taxeret 28 Mark⁷⁾. Om en Deel af det Mensalgods, som laa til Skambh Kalb, førtes paa den Tid en vidtløftig Proces mellem Eieren af Sandagergaard, Cantøler Jørgen Qvizou og Sognepræsten i Skambh. Jørgen Qvizous Farfaders Fader, Henning Jensen til Sandager, hvilken Gaard igjennem en lang Række af Slægtled var i denne Families Besiddelse, havde i Aaret 1394 givet 2 Bøndergaarde i Sleustrup By i Uggerslev Sogn til Sognepræsten i Skambh, forat der to Gange ugentlig skulde holdes Sjælemesse i Skambh Kirke for Giveren og hans Hustru „til evig Tid“⁸⁾. Efter Reformationen vare disse Sjælemesser ophørte, og Jørgen Qvizou paastod nu, at Gaardene vare hjemfaldne til Sandager. Mandagen næstefter S. Augustini Dag Aar 1544 havde Kong Christian den Tredie affagt Dom i Sagen i Odense. Ved denne Dom vare Gaardene bleven tilkjendte Præsten i Skambh; men det synes ikke, at Præsten har kunnet komme til at nyde godt af Dommen, eftersom Sagen atter blev forfulgt af Sandagergaards Eier, og først fandt sin endelige Afgjørelse under den følgende Konge, der

⁷⁾ Hofm. Fundat. VI, 258.

⁸⁾ Sammeft. V, 267 flg.

1586, den 31te Mai, paadømte Sagen i Kjøbenhavn, og ved denne Dom frakjendte Jørgen Qvigou Gaardene. Det kunde saaledes vel være, at Kongen har betragtet Landgilden af disse Gaarde i Aarene 1551 og 1552 som saaledes omtvistet og uden sikker Eiermand, at han kunde ansee sig berettiget til at raade over den, og at anvende den til at forbedre Sct. Albani Sognekald, der, uvist af hvad Grund, havde maattet afgive sin annecterede Kongetiende af Lumbj Sogn. Men det er paa den anden Side heller ikke rimeligt, at Præsten i Skambj, Hans Nielsen, der ved Processens Førelse med Adelsmanden Jørgen Qvigou, havde viist, at han ikke godvilligen gav sin Ret bort, nu stiltiende skulde have fundet sig i at miste, hvad han maatte formene der med Rette tilkom ham. Og at Kongen heller ikke har været uden Betænkelighed ved at forholde ham hans Ret, naar han paatakte den, sees deraf, at den omhandlede Landgilde allerede efter 3 Aars Forløb igjen tilbagegaves til Skambj Kald, og Kongen anerkjendte ved Tilbagegivelsen, at denne Landgilde var stiftet og funderet til Bedste for Præsterne i Skambj. Ved denne Betegnelse angaves saaledes baade Skambj Præsts Ret til Landgilden, og tillige dennes Oprindelse. Som Bederlag tillagdes Sognepræsten ved Sct. Albani Kirke i Odense den halve Kongetiende af Skambj Sogn. Det kongelige Gavebrev, der hører med blandt den Række af Breve, som i Begyndelsen af Aaret 1555 udstedtes fra Nyborg, og havde til Diemed at forbedre Præsternes Vilkaar i Fyens Stift, findes hos Bloch, Side 605, og lyder saaledes:

Vi Christian o. s. v. Gjøre alle vitterligt, at efter som Vi forfare, at Sognepræsten til Sct. Albani Kirke ubi Vor Kjøbstad Odense, skal have Brøst paa hans Underholdning, da have Vi af Vor sønderlig Gunst og Naade undt

og tilladt, som og nu med dette Bort aabne Brev unde og tillade, at forbemeldte Sognepræst, den som nu er, og herefter kommandes vorder, herefter maa have, bruge og beholde til hans Underholdnings Behov Halvparten af Vor og Kronens Part af Tienden i Skamby Sogn, og derimod skal forbemeldte Sognepræst ombære det halve Læst Korn, som han hidtil opbaaret haver af Sognepræste-Renten udi Skamby Sogn, og forbemeldte halve Læst Korn herefter altid blive hos Sognepræsten af Skamby, eftersom det stiftet og funderet er. Thi forbyde vi alle, hvo de helst ere eller være kunde, særdeles vore Fogder, Embedsmand og alle Andre, forbemeldte Sognepræst til St. Albani Kirke, den som nu er eller herefter kommandes vorder, paa forbemeldte Tiende af forbemeldte Skamby Sogn, desligeste Sognepræsten til Skamby Kirke og hans Efterkommere Sognepræster der sammesteds paa forbemeldte halve Læst Korn eftersom forskrevet staaer, at hindre eller i nogen Maade Forfang at gjøre. Givet paa Bort Slot Nyborg, Onsdagen næstefter Hellig 3 Kongersdag Aar 1555. Under Vor Signet Christian.“

Det var en rigelig Erstatning, som Præsten ved Sct. Albani Kirke saaledes fik for Tabet af de 18 Tønder Korn, han havde havt fra Skamby Sognetald, men Vederlaget var ikke for stort, naar det betænkes, at det ikke saa meget var hine 6 Pund Korn, der skulde godtgjøres ham, som det var det vedvarende Affavn af et Landsbyfogd som Annex, saaledes som det var lovet og tilfagt alle Rjæbstadpræster i Thens Stift ved Kongebrevet af 13de Mai 1541, der skulde vederlægges med denne halve Kongetiende af Skamby Sogn, og saaledes betragtet var Erstatningen ringe nok. — Særegne Omstændigheder bevirkede dog, at Præsten ved Albani Kirke

ikke ret længe efter fik et Landsby=Annex, og om ogsaa denne Annekering ikke var af lang Varighed, saa blev den dog den nærmeste Aarsag til, at ogsaa den anden halve Deel af Stamby Sogns Kongetiende kom til Albani Præstefald. Dette gif saaledes til⁹⁾. Blandt de mange Embeder, hvis Lønningsvilkkaar vare bleve ordnede af Kongen fra Nyborg i Begyndelsen af Aaret 1555, var ogsaa Capellaniet ved Sct. Albani Kirke. Ved Brev af 13de Januar 1555 forordnede han, at Capellanen ved denne Kirke skulde have det første Sogn, der blev ledigt under Sct. Knuds Kloster, til Annex¹⁰⁾. En saadan Ledighed indtraf i Aaret 1565 i Masum Sogn, og efter det nævnte Kongebrev skulde saaledes Masum Kald være gaaet over til Sct. Albani Kirkes Capellan, Niels Bruhn. Men da denne formedelt Alderdom og Svagelighed, og fordi han tillige var Præst ved Graabrødre Hospital i Odense og i Paarup, vægrede sig ved at tage imod Masum Sogu, saa tilbød Sognepræsten ved Sct. Albani Kirke, Mag. Jørgen Rasmussen, at ville modtage Kaldet og lade samme betjene under sig ved en personel Capellan. Sct. Knuds Kloster kunde dæt være ligegyldigt, hvilken af Albani Sogns Præster der fik Masum Kald, naar Klosteret dog skulde miste det; og da Sognemændene i Masum havde samtykket i det af Jørgen Rasmussen gjorte Tilbud, saa udstedte Prioeren i Sct. Knuds Kloster, hvem Borgermesterne og Kirkeværgen ved Albani Kirke „præsenterede den Størmeægtigste Herres og Kyrstes Kong Christian den Tredies aabne forseglede Pergamentbrev“, et Afstaaelses- og Over-

⁹⁾ Slg. Biskop Engelstofts Odense Bys Sognehistorie, S. 54, flg.

¹⁰⁾ Krag: Christian den 3dies Historie, Suppl. S. 131, hvor Brevet findes.

dragelses-Document¹¹⁾), hvorved han med dette fit aabne Brev under og tillader, „at Mag. Sorgen maa og skal her- efter nyde og beholde al den Pension, fornævnte Nasum Kirke og Sogn med al den Rente og Rettighed, Tiende og anden Deel, som jeg hertil oppebaaret haver paa Kgl. Majestæts og Klosters Vegne, og al den Stund fornævnte Mag. Sorgen er Sognepræst til fornævnte Sct. Albani Kirke, skal han beholde samme Kirke og Sogn, uden Kgl. Majestæt i Fremtiden vil gjøre nogen Forandring derpaa.“

Den Forandring, som her stillede hen til Kongens Forgodtbefindende, lod ikke længe vente paa sig, og da den kom, saa gik dette Anx igjen tabt for Sct. Albani Sognepræst, ligesom det var gaaet tabt for Kirkens Capellan ved dennes Vagring ved at overtage det. Sorgen Rasmusen døde 1571, og samme Aar opgav Christ. Pedersen Sct. Knuds Kloster til Kongen¹²⁾. Denne holdt sig nu til Drødene i Klosterets Overdragelsesbrev til Sorgen Rasmusen, at Nasum Sogns Forbindelse med Albani Sognekald kun skulde gjælde for denne Præsts Levetid, og der kunde saaledes efter denne Opfattelse Intet være til Hinder for, at Kongen gav dette Sogns Indtægter en anden Anvendelse. Dette skete ogsaa, da Nasum Sogn det følgende Aar overdroges til Lectoren ved Albani Kirke, hvorimod denne Kirkes Sognepræst skulde oppebære den anden halve Deel af Skamby Sogns Kongetiende foruden den halve Deel, som han allerede havde. Det hidhørende Affnit af Communitetsfundatsen af 5te Marts 1572¹³⁾ lyder saaledes:

11) dat. 7de Oct. 1565, Bloch, 2 Bind S. 5 og 6.

12) Ved. Sim. 2 B. 2 S. S. 153.

13) Hofm. Fund. V, 65.

„Og paa det at Læsemesteren, som udi den hellige Skrift skal forelæse fornævnte Personer fire Dage om Ugen, og hver Løverdags igjen med dem skal repetere, hvis han dem i Ugen har forelæst, for hans Arbeide og Flid desbedre maa blive belønnet, da have vi naadigst undt og tilladt, at han altid herefter maa bekomme til hans Løns Forbedring, een af Sct. Knuds Klosters Kirker, ved Navn Masum, udi hvilken han selv skal visiterere og gjøre al Præstetjeneste efter Ordinantzen, og deraf nyde al Præsterente, som Sognepræsten til Sct. Albani Kirke hidtil af samme Kirke havt haver — — og skal fornævnte Sognepræst til Sct. Albani Kirke, udi det Sted, altid herefter for sig og sine Efterkommere, nyde og beholde den anden halve Part af Vor og Kronens Tiende af Skamby Sogn, til den anden halve Part, han nu selv med forlehneth er, efter Vor Herre Faders, salig og høilodlig Ihukommelses Brevs Lydhelse.“

Saaledes var Albani Sognekald kommen i Besiddelse af den hele Kongetiende af Skamby Sogn, og dermed havde de mange Forsøg, som vare gjorte paa at skaffe Præsterne i dette Kald en Forbedring i deres Lønning, omsider fundet deres Afslutning.¹⁴⁾ Det var reent tilfældige Omstændigheder, som foranledigede, at denne Tiende igjen tabtes for Kaldet, men Maaden, hvorpaa dette skete, er et af de mange Exempler, som Tiden efter Reformationen, og navnlig den syttende og attende Aarhundrede, fremviser paa, at den samme Klogskab og Fremsynethed, hvormed i den catholske Tid Klostre og Domcapitler havde forstaaet at vinde og samle Gods

¹⁴⁾ I samme Aar erholdt Sognekaldet ved Albani Kirke en Udvidelse derved, at Hunderup By, der før laa til Hjallesø Sogn, henlagdes til Albani Sogn. D. Atlas VI, 583.

for Kirken, var efter Reformationen gaaet over til de adelige Godseiere, der ikke gave den forbigangne Tid noget efter i den Ufortroenhed, hvormed de samlede Gods og Herlighed til deres Herregaarde. Den ældste Tids Skik at opkræve den hele Tiende under Gæet, og føre den til Kirkeladen, for der at aftærffe den og saa dele Kornet, var efterhaanden gaaet af Brug¹⁵⁾, og det var kun Kirken, der vedblev at benytte Kirkeladen til deri at modtage Tienden om Høsten. De tvende andre Tiendeparter bleve umiddelbart fra Ageren henførte til Tiendetagerens Bopæl. For Præstens Anpart medførte dette mindre Ulempe for Bønderne, men ved Kongetienden kunde det medføre stor Besvær, naar vedkommende Eier af Tienden gjorde Fordring paa, at den fra Ageren skulde henføres til hans ofte langt fraliggende Hovedgaard. Det var for at værne om Bondens Ret i den Henseende, at det blev fastsat af Christian den 5te i danske Lov, at ingen Bonde skulde være pligtig til at føre sin Tiende i Høsten længere bort end een Miil (2—23—5). Men naar der saaledes var sat en Grændse, udover hvilken Bønderne ikke vare forpligtede til at føre Tienden, og naar Tiden ikke kjendte anden Nødsmaade for Tienden, end at levere den i Sæden paa Marken, saa blev det nødvendigt for fjerntboende Tiendeiere, at afhænde Tienden paa kortere eller længere Aaremaal til en Mand, hvis Gaard laae indenfor den af Loveu afstukne Grændse. Og hvad der saaledes var begrundet i Forholdenes Natur, erholdt ogsaa Lovens Sanction. Danske Lov optog den Bestemmelse: „De, som Tienden pro officio nyde, eller dermed forleenes, maae fæste den bort til hvem de vil; dog alene paa deres Levetid, som dermed ere for-

¹⁵⁾ I Norge holdt denne Skik sig længere, og i Norske Lov forudsættes den endnu som almindelig Bedtægt. N. Lov 2—23—1.

leente." (2—22—24) og en tilsvarende Bestemmelse fandtes allerede i Christian d. Fjerdes store Reces af 1643 (4 Cap. § 50).

Det var saaledes med Lovens Hævd, at Præsterne ved Sct. Knuds Kirke for deres Embedstid bortfæstede Skambh Sogns Kongetiende, der pro officio var tillagt Kaldet, og saaledes havde Mag. Bartholomæus Deichmann, der var Præst ved Kirken fra 1699—1700, bortfæstet Tienden ved sin Embedstiltrædelse til Borgermester i Odense, Jens Christensen, der eiede Hovedgaarden Marggaard i Nabofoget¹⁶⁾. Fæstemaalet gjaldt efter Loven kun for Præstens Embedstid, og saaledes blev Tienden allerede Aaret efter fasteledig, da Mag. Deichmann udnævntes først til Superintendent i Oldenburg, og endnu i samme Aar til Biskop i Viborg. Men Jens Christensen var ikke villig til at give Slip paa Tienden, og paa stod sig berettiget til at faae den i Fæste paa ny af den følgende Sognepræst til St. Knuds Kirke, Mag. Jørgen Karstens. Den samme Paa stand gjordes af Otto Pedersen til Dallund, enten maafee, fordi en tidligere Eier af denne Hovedgaard havde

¹⁶⁾ Jens Christensen Schouboe var Borgermester i Odense fra 1679 til sin Død den 18de Novbr. 1719. Hans Hustru Margreth West overlevede ham indtil den 10de Novbr. 1728. Hun var en Søsterdatter af Oluf Borch, Stifteren af Borchs Collegium. Af deres mange Børn faldt 2 Sønner, begge Lieutenanter i den kongelige Livgarde tilfods, i Slaget ved Gadebusch. Blandt dem, som overlevede Forældrene, var den ældste Søn, Christian Schouboe, Justitsraad og Landsdommer i Fyen og Vangeland. Mindestenen, som meddeler disse Oplysninger, findes indsat i Muren i den nordre Sidegang i Sct. Knuds Kirke. Indskriften melder Intet om, hvilken Hovedgaard Jens Christensen har eiet, men i Pont. Atlas (3 T. S. 474) anføres Borgermester Jens Christensen i Odense blandt Marggaards Eiere næstefter Doct. med. Jens Sørensen, og ved Uggerølev Kirke anføres (6 T. S. 559) at Døbefadet er givet 1702 af Jens Christensen til Marggaard.

havt Tienden i Fæste¹⁷⁾, eller Otto Pedersen i sin Stilling som Krigscommisarius i Fyen og som betydelig Godseier (han besad ogsaa Hovedgaarden Hollufgaard) har troet at kunne gjøre en tiltagen Ret gjældende. Men begge disse Herremænd kunde skyde sig ind under Lovens Ord (3—5—26), at Kongetiender skulle bortfæstes til de Sædegaarde, som ligge enten i samme eller i næste Sogn.

At Fæstemaalet var udløbet ved Mag. Deichmanns Fra-trædelse fra Sct. Knuds Sognekald, derom reistes ingen Tvivl, og Jens Christensens Paastand gif heller ikke ud paa at beholde det gamle Fæste, men at faae nyt Fæste paa Tienden. Her møder nu den Mærkelighed, at Sorgen Karstens, der ellers skal have været en myndig Mand, med en kraftig Billie,¹⁸⁾ ikke benyttede sig af Embedets Ret efter Loven, og bortfæstede Tienden til hvem han selv vilde, men lod Sagen indanke af de tvende Godseiere til Allerhøjeste Afgjørelse. Det kan mindre forundre, at den souveraine Konge tiltog sig Magten til at disponere over Tienden, og afgav den Rensdelse, at Stiftsovrigheden skulde lade Tienden opbyde til den af Solicitanterne, som vilde give meest for den, og at den saa skulde forblive ved Dens Gaard, som saaledes bekom den. Documentet findes i Gjenpart i Præstefaldets Arkiv, og er saalydende:

„Friderik den Fjerde, af Guds Naade Konge til Danmark og Norge osv. Vor synderlige Gunst tilforn! Efter-som vi allernaabigst fornemme, at Bores Anpart Konntiende af Skamby Sogn, i Skam Herred i Bort Land Fyen,

¹⁷⁾ Dallund Gaard havde for ikke længe siden haft en Borgermester i Odense til Eier: Jens Eriksen, der døde 1689. (D. Atlas 6 Tom. 627.)

¹⁸⁾ Jfr. Engelstofts Odense Byes Sognehistorie S. 71.

som til Sct. Knuds Præstekald i vor Kjøbstad Dthense allernaadigst er henlagt og perpetueret, efter forrige Sognepræst der i Kaldet, os elskelig Mag. Bartholomæus Deichmann, nuværende Biskop ubi Viborg Stift, som den til Jens Christensen, Borgemeester ubi fornævnte Dthense, ved sin Ankomst til Kaldet skal have fastet, nu er bleven ledig, og os elskelig Otto Pedersen, Bores Krigscommissarius i Bort Land Fyen, og fornævnte Jens Christensen, Enhver for sig, allerunderdanigst haver ladet anholde om samme Tiende i Fæste til sin Hovedgaard imod en vis aarlig Afgift at maatte bekomme, saa er Bores allernaadigste Villie og Befaling, at I med forderligste lader opbyde forskrevne Tiende til den af Solicitanterne, som deraf aarlig meest vil give, hvorefter den saaledes maa være perpetueret til dens Gaard, som den ved Opbud bekommer. Dermed skeer Vor Villie. Befalendes Eder Gud! Skrevet paa Bort Slot Jagersborg d. 9. Oct. 1700. Under Vor kongel. Haand og Signet. Friderik R."

Dette Rescript, der er stilet til Stiftamtmanden og Biskoppen i Fyen, staaer saaledes i fuldkommen Overensstemmelse med Tankegangen i Forordningen af 12te April 1698, som forbød dem, der havde Embedstiender, at tage mere for dem i aarlig Afgift, end de vare opførte for i Fordebogen. Forordningen blev vel tilbagetagen allerede samme Aar, men Regjeringens Anskuelse i deslige Sager laa heri klart for Dagen¹⁹⁾.

Paa hvilken Maade Tienden er bleven opbudt, kjendes ikke, og ei heller om Overdragelsen til Dallund, hvis Eier kom i Besiddelse af den for en aarlig Afgift til Sct. Knuds Sognekald af 160 Rd. d. Courant, er skeet paa en saadan

¹⁹⁾ Udsig: Kirkeforfatningen i de danske Stater. 3 Deel S. 574.

Maade, at de i Sagen interesserede Parter have anseet det kongelige Bud i Rescriptet af 9de Octbr. 1700 for at være steet Fyldest. Noget Afdomsdocument paa Tienden har Dallunds Giere ikke siden kunnet fremvise, men hver Gang der i de følgende Tider har været Spørgsmaal om den Ret, hvormed denne Gaard opkrævede Kongetienden af Skambh Sogn, har man alene havt hint Resc. af 9de Oct. 1700 at fremvise. Men Rescriptet selv forudsætter, at der skulde stee en retslig Overdragelse af Tienden til den, som vilde give meest for den. Overdragelsesdocumentet maatte da enten have været udstedt af Auktionsretten, hvis dennes Mellemkomst efter Rescriptet var bleven forlangt, eller af Sognepræsten, hvis han havde anseet sig berettiget til at forhandle under Haanden med de tvende Godseiere, som gjorde Paastand paa Tienden, og som efter deres Gaardes Beliggenhed vel vare de eneste, med hvem der kunde forhandles om Tienden, eller i al Fald af Stiftamtmanden og Biskoppen, hvem Kongen i Rescriptet havde overdraget at disponere over Tienden, og som saaledes paa Kongens Begne udøvede den Ret til at forlehne med Tienden, som Kongen i Kraft af Souverainiteten ansaae sig selv berettiget til at øve, maaskee ogsaa fordi Tienden, hvorom der handlede, var en Kongetiende. Paa den sidste Maade, nærmest som en forlehnet Overdragelse, er Sagen bleven betragtet fra Kongens Side, og dette har ligeledes været anerkjendt af Dallunds Giere. Overdragelsen af Tienden blev kun anseet at gjælde for den Konges Regjeringstid, som havde sanctioneret den, og derfor maatte Dallunds Giere ved hvert Kongeskifte søge den nye Konges Stadfastelse af den første Overdragelse, og denne kongelige Stadfastelse er hver Gang ligefrem ansøgt som en kongelig Benaadning, uden hvis Erhol-

holdelse Dallunds Gierre vilde have savnet al Udkomst til Tienden.

Det hedder saaledes i det af Kong Christian den Sjette fra Frederiksborg den 23de Nov. 1731 udstedte Rescript, hvorved hiint første Rescript af 9de Oct. 1700 i alle sine Ord, Puncter og Clausuler confirmeres: „Efter som os elskelig Frue Clara de Lewegau, afgangne Oberst Finedes Efterleverste, allerunderdanigst haver ansøgt og begjært Vores allernaadigste Confirmation paa efterfølgende af vores elskelig kjære Herr Fader, høilovlig Ihukommelse, til forrige Stiftsbefalingsmand over Fyens Stift, afg. Geheimeraad Didrik Schult og forrige Biskop over bemeldte Stift, afg. Doctor Thomas Ringo allernaadigt ergangne Brev og Befaling o. s. v.“²⁰⁾ Den samme Ordlyd findes i Kong Frederik den Femtes Confirmationsbrev, dateret Kjøbenhavn den 13de Februar 1747. — Der findes ikke Spor af, at Præsterne ved Sct. Knuds Kirke have gjort nogen Indsigelse mod Udstedelsen af disse Confirmationer fra Kongerne Christian den Sjette og Frederik den Femte. En saadan Modstand reistes derimod fra Sognekaldets Side ved Thronskiftet efter Frederik den Femtes Død. Professor Pingel var dengang Præst ved Sct. Knuds Kirke, og da han vidste, at Dallunds Gier maatte ansøge om den nye Konges Confirmation paa Opkrævningen af Kaldets Kongetiende af Skamby Sogn, indgik han strax med en allerunderdanigst Begjæring om, „at i Fald Fru Oberstinde Finede skulde søge om Confirmation paa Skamby Sogns Kongetiendes Perpetuation til hendes Gaard Dallund, samme da ei maatte expederes, inden hans Erklæring derom var indkommen.“²¹⁾ Regjeringen

²⁰⁾ Originalerne bl. Domsacterne fra 1813—1814 i Søsterrettens Arkiv.

²¹⁾ Afskrift af Documentet i Præstefaldets Arkiv.

indhentede Stiftamtmandens og Biskoppens Erklæring over Andragendet, og denne lød saaledes:

„Af Fru Oberstinde Finecke til Dallund, hendes indhente og hermed følgende Erklæring med derudi paaberaabte Bilage, erfares det tydelig nok: at Skambj Sogns Kongetiende virkelig er perpetueret til Dallund for derpaa i forrige Tider gjorde høieste Bud, ifølge et til Stiftamtmanden og Biskoppen under 9de Oct. 1700 ergangen kongelig allernaadigst Befaling, hvorefter samme Tiende ligeledes hidindtil af Dallunds forrige og nuværende Eiere uden Indsigelse er bleven oppebaaren in natura for en vis Afgift: 160 Rd., som aarlig til Sognepresten ved Sct. Knuds Kirke er bleven betalt. Det sees og af det paa Dallund til nuværende Eier eller hendes afdøde Mand udgivne Skjøde, at samme Tiende findes derunder inddragen, og siden Supplicanten, hvem vi have communiceret berørte Adkomster, ikke have fundet noget derimod at erindre videre end at samme tilforn haver været ham ubekjendt, saa skjønte vi ikke, at herudi nu kan stee nogen Forandring, men at det ved berørte Adkomster vil have sit Forblivende, der saaledes allerunderdanigst indstilles.

Odense den 19de April 1766.

E. Fael.   J. Ramus.“

Denne Stiftamtmandens og Biskoppens Erklæring blev tagen tilfølg af Regjeringen; herom gav Cancelliet under 18de Juni 1766 Profesfor Pingel Underretning, og under 30te Juni s. Aar udstedte Kong Christian den Syvende et Confirmationsbrev ordlydende med de af hans Forgjængerer udgivne, og saaledes var paaahj Tienden for hans Regjeringstid perpetueret til Dallund. Ved Thronskiftet i Aaret 1808 undlod Eieren af Dallund at ansøge om Confirmation paa Tiendens Perpetuering, og da derfor Stiftsprovst Tetens

i Maret 1811 tiltraadte Sognekaldet ved Sct. Knuds Kirke, negtede han at anerkjende Dallunds Eiers Ret til at oppebære Skambh Tiende. Først da henvendte Baron Blixen Finecke til Dallund sig til Kongen med Ansøgning om Confirmation paa den gamle Perpetuering af Tienden til sin Hovedgaard. Cancelliet tog imidlertid i Betænkning at udvirke en saadan kongelig Confirmation, og tilstrev under 29de Dec. 1812 Stiftamtmanden og Biskoppen over Fyen saaledes:

„Det er Deres Excellence og Deres Høiærværdighed bekendt, at Eieren af Dallund Hovedgaard, Generalmajor Blixen Finecke har hos dette Collegium ansøgt om allernaadigt Confirmation paa følgende Document, nemlig: en Befaling angaaende Perpetuationen af Skambh Sogns Kongetiende. — I Anledning heraf skulde Cancelliet tjenstligt tilmelde Deres Excellence og Deres Høiærværdighed til videre Bekjendtgjørelse, at dette Document ikke kan confirmeres, forinden det godtgjøres, at den i samme omtalte Tiende er overdraget ved lovlig afholdt Auction, og at Sognepræsten, Stiftsprovst Tøtens paa nærmere Ansøgning kan forvente sig beneficium processus gratuiti meddeelt for at faae Spørgsmaalet afgjort ved Lands Lov og Ret.“²²⁾

To Ting fremgik af denne Cancelliets Resolution. Collegiet fastholdt den samme Tankegang, som havde ledet tidligere Regjeringer ved Udstedelsen af nye Confirmationer, at nemlig en saadan Confirmation paa Tiendens Overdragelse til Dallund ogsaa nu af den nye Konge var nødvendig, for at denne Gaards Eier kunde siges at være i lovmæssig Be-

²²⁾ Brevet i Præstefaldets Arkiv.

fidbelse af Tienden. Og dernæst, naar denne Confirmation nu ikke kunde gives, saa var Grunden den, at de Beviisligheder, som Eieren af Dallund havde forelagt Collegiet, ikke fandtes tilstrækkelige til at godtgjøre, at den første Overdragelse af Tienden i Aaret 1700 var skeet paa skyldstgjørende Maade.

Stiftsprovst Tetens fulgte den ham af Cancelliet anviste Vej. Ved Skrivelse af 22de October 1812 havde han allerede henvendt sig til Odense Amts Forligelsescommission med Begjæring om, at Dallunds Eier Generallieutenant Baron Blixen Finecke maatte vorde indkaldt til Amtets første Forligelsescommissions Møde, for enten der ved fremlagte Beviser at godtgjøre sin uomtvistelige Ret til mod en vis bestemt aarlig Pengeafgift at oppebære Skamby Sogns Konge=Korn=Tiende, eller uden Søgemaal at afstaae sin formeentlige Ret til Tiendens Oppebærelse til Sct. Knuds Sognepræst som Beneficiarius^{2 3)}. Sagen blev derefter foretaget ved Amtets Forligelsescommission den 20de Oct. næstefter, hvor Stiftsprovsten mødte i egen Person, og Baron Blixen Finecke ved Forvalter Strøbæk paa Dallund. Der har neppe nogen af Parterne ventet, at der her skulde opnaaes noget Forlig; det skete heller ikke, og Sagen maatte saaledes afgjøres ved Rettens Dom. Stiftsprovst Tetens erholdt under 5te Februar 1813 allerhøieste Bevilling til fri Proces i første Instans, og Amtet bestilte den 10de Marts næstefter Birkedommer og Procurator Møller til at udføre Sagen ved Underretten paa Sognekaldets Begne. Underrettsdommeren var Justitsraad og Herredsfoged Knuzen. Da denne ved at have General Blixens Commissioner for-

^{2 3)} Efter Processens Acter, som velvilligt have været mig udsaante fra Højesterets Justitscontoir.

meentes at staae i et Forhold til denne, der gjorde ham uskiftet til at være Dommer i Sagen, henvendte Birkedommer Møller sig, efter Stiftsprovst Tetens's Forlangende, til Stiftamtet i Skrivelse af 22de Marts med Begjæring om, at faae en Sættedommer i Sagen udnævnt. Stiftamtmand Moltke resolverede paa Skrivelsen under 25de Marts, at saafremt den ordinære Dommer skulde finde sig plichtig at vige sit Sæde, var Raadmand og Procurator Bergmann beskiftet til som Sættedommer at beklæde Runde, Skam og Schoubye Herreders Ret i denne Sag. Justitsraad Knugen fandt sig imidlertid ikke beføiet til at vige sit Sæde som Dommer i Sagen, „da han hverken var antaget eller lønnet af Baron Blixen Finecke som dennes Commissionær.“ Birkedommer Møller lod Stevning forkynde paa Dallund den 30te Marts, og Sagen foretoges ved Runde, Skam og Skovbye Herreders Ret den 6te April f. A., hvor Birkedommer Møller indfræntede sig til at fremlægge det Stiftsprovst Tetens allernaadigst meddeelte beneficium processus gratuiti af 5te Febr. f. A.. Stiftamtets Beskikkelse til ham selv om at udføre Sagen, og Sagens Indklage til Forligelsescommissionen, idet han bemærker, „at disse Documenter besvarer det foreliggende Spørgsmaal om, med hvad Udførelse eller med hvilken Ret besidder og oppebærer Dallunds Eier Kongetienden af Skambys Sogn, som egentlig tilhører Odense Ect. Knuds Sogneskald, i Faveur af Stiftsprovst Tetens, thi de udtrykke sig samtlig, at omhandlede Tiende formeentlig uberettiget er oppebaaren af Dallunds Eier, og da dette in jure ogsaa maa ansees for rigtig, indtil anderledes af Modparten vorder godtgjort, saa vil yderligere Demonstration af Actor for Diebliffet være til Overflod.“

For Baron Blixen Finecke førtes Sagen af Procurator

Cancelliraad Friis, der gav Tilsvær i Retsmødet den 22de Juni 1813. Han fremlagde der følgende Documenter i notarial Afskrift:

1. Kong Frederik den Fjerdes Befaling af 9de Octbr. 1700, indlemmet i Kong Christian den Sjettes Confirmation af 23de Novbr. 1731, angaaende at Skambye Sogns Kongetiende skal opbydes til deri nævnte tvende Sollicitanter, Borgermester Jens Christensen i Odense og Krigs-Commisair Otto Pedersen til Dallund, og derefter være perpetueret til dens Gaard, som derfor aarlig vil meest give.
2. Kong Frederik den Femtes Confirmation paa Dito af 13de Febr. 1747.
3. Kong Christian den Syvendes Dito paa Dito af 30te Juni 1766.
4. Kongelig Conseils-Resolution af 1ste Mai 1766, bekjendtgjort efter kongel. Ordre fra Cancelliet den 18de Juni samme Aar, hvorved Professor og Sognepræst Pingel tilkjendegives, at det i Henseende til bemeldte Tiendes Perpetuation til Dallund forbliver ved Herr Stifamtmandens og Biskoppens Erklæring.
5. Copie af Stifamtmandens og Biskoppens Erklæring under 19de April 1766, hvoraf det tydelig erfares, at Skambye Sogns Kongetiende virkelig og uimodsigelig er perpetueret til Dallund for 160 Rd. aarlig Afgift til Sognepræsten for Sct. Knuds Menighed i Odense.
6. Salig Biskop Ramus's Skrivelse af 2den Juli 1766 til Fru Oberstinde Finecke, hvorved hun communiceres og sendes Gjenparter af indbemeldte Resolution og Erklæring.

7. Skjøde fra Fru Charlotte Amalie von Raben, Salig Etatsraad og Staldmester Hartzhausens Efterleverste, af 10de Juli 1722, thinglæst under 29de Juli samme Aar, hvorved med kongelig Tilladelse af 26de Juni forud, som i samme er indført, Dallund Gaard og Gods med deri udtryffeligg anførte Skambh Kongetiende, som perpetueret til Dallund for 160 Rd. aarlig Afgift, sælges og overdrages til Oberst Gynther Diderik Finecke, afgangne Kammerjunker von Fineckes Fader.
8. En autoriseret Qwitteringsbog med Qwitteringer fra de Herrer Præster til Sct. Knuds Kirke i Odense for den aarlige Afgift 160 Rd., siden Aaret 1728.

Bed disse fremlagte Documenter paastodes Dallunds Stamhusets Eiendomsret til Skambh Kongetiende, imod at betale den aarlige Afgift, at være fuldkommen og tilstrækkelig godtgjort og beviist. Beviiset herfor maatte faae en hderligere Bestyrkelse derved, at Dallund Gaard med omhandlede Skambh Kongetiende og øvrige Herligheder paa høitidelig løvbefalet Maade af afdøde Kammerjunker Finecke var oprettet til et Stamhuus, og dertil af Kongen erigeret, uden at Noget da fremkom med Hindringer, som kunde modstride samme; hertil kunde endnu føies, at Tiendens Besiddelse af Dallunds Eier var anerkjendt som lovlig af Stiftamtmanden og Biskoppen, hvis Votum i sliige offentlige Sager, er gjældende, hvilket blandt andre Forordningen af 23de April 1781 godtgjør. Ydermere maatte Lovens 5—5—2 og 3; og 5—3—13 her komme Dallund tilgode, da denne Tiende var solgt med og udi Aarhundrede, altsaa langt over Hævdstid, havde været oppebaaren til Dallund.

Sagen kom atter for Retten den 20de Juli s. A.

Birkebonner Møller paaviste da i sit Indlæg af samme Datum,

- at der ei kan fanges Hævd paa forlehuet Gods, cfr. Lovens 5—5—1;
- at den kongl. Resolution af 9de Octbr. 1700 var blot tilladende og viser, at Tienden skulde stilles til Auction, men denne Auction var til Dato endnu ikke afholdt, og følgelig burde samme endnu skee i Overensstemmelse med den Tilladelse, foremeldte kongl. Resolution indeholder, ifald den regjerende Konge nu allernaadigst vilde bekræfte samme;
- at den senere Confirmation af 30te Juni 1766 blot beviser, at Tilladelsen indtil den Tid var holdt i Kraft, men heller ikke videre;
- at det kongl. danske Cancellies Svar af 18de Juni 1766 kunde ikke blive Regel for Domstolene, men blot tjene til at bevise, at Citanten, Stiftsprovst Tetens, ikke var den Eneste, der ei havde erkjendt Dallunds Eiers Ret til den omhandlede Tiende;
- at det ikke kunde relevere Noget i Sagen, at Tienden var solgt fra en Eier til en anden, da det laae i Tingens Natur, at den ei kunde overdrages, til tredie Mandes Skade, med større Ret end den havde til Gaarden, hvorimod et saadant Skjøde blot kunde blive Godseierne til Fordeel, naar denne vilde søge Erstatning hos sin Sælger for Vanhjemmel.

Dermed var Proceduren affluttet, og Sagen optoges til Dom. Denne faldt den 17de August 1813. Efterat Dommeren omstændeligen har refereret Actors og Defensvors Indlæg i Sagen, hedder det: „Det er under Sagen tilstaaet, og

ved de fremlagte Documenter tilstræffeligen godtgjort, at Dallunds Hovedgaard i langt over Hævd's Tid har oppebaaret Stambye Sogns Konge-Korntiende in Natura, imod en bestemt Penge-Refusion til St. Knuds Sognepræster, hvis Embede hermed har været beneficeret. Denne ved Adkomster betryggede uafbrudte Besiddelse maa ifølge Grundfættningerne i Lovens 5—5—2 og 3, sammenholdt med Lovens 5—3—13 fuldkommen kunne betrygge Indstævnte i sin Rets Hjælpse, uden at han, som steet er, kunde blive pligtig til at føre sine Adkomster tilstede, og denne Brugs Ret kan fra Citantens Side faa meget mindre føres Anke over, som Lovens 2—22—29 og 30 Art. udtrykkelig gjør Kirkens Forsvar det til Pligt, at gjøre aarlig Regnskab for Kirkens Tien der²⁴), at bemærke de derpaa havende lovlige Adkomster, Eiendomsbreve og gamle Fordebøger, saavelsom de Forandringer, der ved Fæsternes Navne maatte indtræffe; i hvis Følge der altsaa fra Beneficiarii eller Embedets Side ikke bør kunne paasthydes nogen antagelig Grund for manglende Kundskab om den rette Sammenhæng.

Vel formener nu Citantens Sagfører, at siden den fremlagte og af de senere Danmarks Konger stadfæstede Befaling af 9. Oct. 1700 indeholder, at Tjenden skulde opbydes til de 2 Fordegods Eiere, som herom havde anholdt, og tilstaaes den, som aarlig meest vilde give, at Tjenden burde bevises at have været stillet til offentlig Auction, og at i andet Fald Bilkaaret ei kunde ansees at være steet Fyldest. Men foruden at Lovens 2—23—5 ved Bestemmelsen, at Tjenden ikke kan fordres over en Miil henbragt fra Kirken i Sagnet, hvor den er falden, indeholder Aarsagen til Befalingen, at

²⁴) Men her var jo ikke Sag om Kirkens Tiende!

den skulde opbydes til Eierne af de 2 Fordegodsfer, som ifølge hiin Lov kunde være berettigede til at hæve samme, — saa vilde det paa den anden Side være en Beshyldning imod de henfarne Embedsmænd, som Kongens Ordre i dette Tilfælde var tillagt, om man vilde formode, at disse i Henseende til Tiendens Opbydelse skulde have gaaet anderledes tilværks, eller bevirket kongelig Approbation paa Tiendens Overdragelse imod en aarlig Afgift, under andre end lovtilladelige Veie, og det kan efter Beviisførelsens Natur aldrig paalægges Indstævnte at godtgjøre, at ingen uredelig Fremgang i denne Henseende har fundet Sted, hvorimod det efter de oven-citerede Lovbud maa blive Pligt for Citanten, om han i denne Henseende vil paaante Besiddelsens Retmæssighed, at godtgjøre, at enten Uredelighed eller anden Ulovlighed har fundet Sted, og da slikt hverken er paaskudt, og heller ikke beviist, saa maa Indstævnte for Citantens Tiltale blive at frifinde, hvorimod Processens Omkostninger blive at ophæve. Forjaavidt Sagen har været beneficeret, har under dens Behandling og Førelse her ved Retten ingen Forsømmelse fundet Sted.

Thi kjendes for Ret:

Indstævnte Generallieutenant Baron von Blixen-Finecke bør for Citantens, Stiftsprovst Tetens Tiltale i denne Sag, betræffende Skambye Sogns Konge-Korn-Tiendes Hævelse in Natura, fri at være. Processens Omkostninger ophæves.

M. Knuzen."

Stiftsprovst Tetens ansøgte og erholdt under 20de Decbr. 1813 beneficium processus gratuiti til Sagens Førelse for Overretten. Der udtoges Stævning i Sagen af 28de Decbr. f. A., og Sagen kom derefter for Lands-

over= og Hof= og Stadsretten i Kjøbenhavn den 21de Febr. 1814, hvor Procurator M. B. Nygaard mødte som beskiftet Sagfører for Stiftsprovst Tetens, og fremlagde sit Indlæg i Sagen. Det hedder heri: „Saavidt jeg kjenner, har Indstævnte ikke godtgjort mere end at Tienden kunde være bleven perpetueret til Dallund, men ikke at den virkelig er bleven det. Det Hovedargument, Indstævnte paaberaaber sig, er Kong Frederik den Fjerdes forannævnte Befaling af 9de Oct. 1700. — Men i denne allerhøieste Befaling ligger ingen umiddelbar Abkomst for Indstævnte, men samme kunde alene derved foranlediges, nemlig naar den deri befalede Opbydelse (der burde stee ved offentlig Auction i Overensstemmelse med Fordn. 19de Dec. 1693) havde fundet Sted, og Dallunds Eier da var bleven den Høistbydende. — Det er in Confesso, at ingen Auction er foregaaet, hvilket og erfares deraf, at Dallunds Eier stedse har søgt Confirmation paa den i Kong Frederik den 4des allern. Befaling indeholdende Tilladelse, at Schamby Sogns Tiende maa perpetueres til Dallund eller Margaard, men ikke paa nogen Act, hvorved den saaledes er perpetueret. Desuden antager jeg ikke, at allerhøiest bemeldte Befaling skal forstaaes anderledes, end at derefter tagende Bestemmelse om Tienden skulde høre op, naar Beneficiarii Person forandredes. At Auction burde finde Sted, før Tienden kan ansees perpetueret — har det d. Cancelli erkjendt i dets Skrivelse af 29de Decbr. 1812²⁵⁾... Underdommerens grundløse Argument, at det bør præsumeres og kan ikke paaligge Indstævnte at bevise, at Kong Frederik den Fjerdes Befaling er opfyldt, er saaledes af Cancelliet forkastet, og det var desuden en

²⁵⁾ Anført foran Side 331.

paafaldende Urimelighed at paalægge Appellanten at bevise det non factum, at Befalingen ikke er opfyldt. — Det er en ganske ligegyldig Sag, at Skambye Sogns Kongetiendes Perpetuation er anført i Skjøderne paa Dallund, som en Rettighed for Eierne, efterdi Contrahenterne ikke derved kunde transigere eller præjudicere tredie Mands Rettighed. — Det af Underdommeren brugte Argument, at Rettigheden til Skambye Sogns Kongetiende er præscriberet for St. Knuds Kirke og hævdet af Dallunds Eiere, fordi Tienden i et heelt Seculum er oppebaaret af disse mod en aarlig Afgift... er aldeles urigtigt; deels fordi Dallunds Eiere i al Fald kun have haft Tienden i Forlehning, og altsaa ikke kunne acquirere ved Hævd ifølge Lovens 5—5—1, og deels fordi Præste-Embedet til St. Knuds Kirke ikke for steds kunde tage sin Tienderet, om den end for en enkelt Beneficiarius blev præscriberet."

For Baron Blixen-Vinecke mødte Justitsraad, Høiesterets-Advocat Klingberg.

Sagen foretoges atter i Retten den 28de Marts s. A. Justitsraad Klingberg fremlagde da sit Tilsvær, der ikke indeholder noget Nytt, men vidtløftigen gennemgaaer og gjentager de af Procurator Friis for Underretten fremsatte Argumentationer. Imod den af Procur. Nygaard opstillede Paaastand, at Frederik den Fjerdes Befaling i al Fald ikkun skulde hjemle Dallunds Eiere Skambye Konge-Tiende, saalænge den daværende Beneficiarius levede, fremhæver han alene Ordet „perpetueret" i Kongens Brev, og slutter deraf, at Overdragelsen maa ansees for at være permanent.

Procurator Nygaard svarede i et Indlæg af 18de April næstefter, hvormed han indlod Sagen til Dom. Han fastholder og fremhæver, at da Eierne af Dallund kun have besiddet Kongetienden af Skambye Sogn i Kraft af de af

Rongerne bestandigen fornøiede Confirmationer, og da den nuværende Konge ikke har villet udstede en saadan Confirmation, førend det godtgjordes, at den oprindelige Betingelse om Tiendens Opbyrdelse var fhjeldt-gjort, saa havde Dallunds Eier for Tiden aldeles ingen Adkomst til bemeldte Tiende, hvilket tilstrækkelig fremgik af d. k. d. Cancellies Skrivelse af 29de Decbr. 1812.

Tilsvaret gaves af Justitsraad Klingberg i Retsmødet den 16de Mai næstefter. Det hedder heri: „Det kongl. danske Cancelli er aldeles ubeføiet til at foreskrive Domstolene, hvorledes den Adkomst skal være beskaffen, med hvilken en Rettighed skal ansees at være erhvervet, og dette Collegium er gaaet aldeles udenfor dets Myndighed, saafremt man antager, at det har villet decretere, at Indstævnte ikke kan ansees berettiget til Tienden in quæstione, med mindre han producerer Beviis for, at samme er blevet opbudet ved offentlig Auction.“

Den 27de Juni f. A. affagde Retten følgende Dom:

„Nærværende Sag er efter erhvervet beneficium processus gratuiti i første Instants anlagt ved Lunde, Skam og Skovbye Herredens Ret af Sognepræsten for Sct. Knuds Kirke i Odense, Stiftsprovst Hr. Stephen Tetens mod Eieren af Dallunds Hovedgaard, Herr General-Lieutenant Baron von Blixen-Finecke, Storkors af Dannebrog, i Anledning af at Skambye Sogns til Sct. Knuds Kirkes Sognekalde henlagte Kongetiende i en Række af Aar formeentlig uberettiget er oppebaaren af Dallunds Eiere mod en aarlig Afgift i Penge. — Ved den indeu bemeldte Ret den 17de August f. A. affagte Dom er Indstævnte for

Citantens Tiltale frifunden og Processens Omkostninger ophævet.

Denne Dom har Citanten efter erholdt beneficium processus gratuiti for Overretten indanket til aldeles Underkjendelse, Tilfidesattelse og Forandring, hvorhos han har vedblevet den i første Instants nedlagte Paastand, at Indstævnte maatte kjendes uberettiget til at oppebære forommeldte Tiende og tilpligtes at betale sig Processens Omkostninger for begge Retter — samt hans befalede Sagfører for Overretten et paaføende Sallarium. Indstævnte har derimod paaستاet Dommen stadfæstet og Citanten tilpligtet at betale sig Processens Omkostninger for Overretten.

Det er in confesso, at Skamby Sogns Kongetiende er henlagt til St. Knuds Sognekald, men at den i en Række af Aar er in natura oppebaaren af Dallunds Ciere, ligesom og den i Udskrift fremlagte Dvitteringsbog ophjser, at der fra Aaret 1728 indtil Udgangen af Aaret 1812 er til Sognepræsten for St. Knuds Sogn i Vederlag for Tienden svaret aarlig 160 Rd. D. C. Som Beviis for sin Udkomst til, mod Vederlag i Penge, at oppebære bemeldte Tiende, har Indstævnte paaberaadt sig et af Kong Frederik den Fjerde under 9de Octbr. 1700 til Stiftamtmanden og Biskoppen over Fyens Stift udstedt aaben Brev, der indeholder Befaling om, med det forderligste at lade opbyde den til St. Knuds Præstekald henlagte og perpetuerede Konge-Korn-Tiende af Skambye Sogn til den af tvende deri nævnte Solicitanter (der maa antages at have været Ciere af Hovedgaardene Dallund og Margaard), som deraf aarlig meest vil give, „hvorefter den saaledes maatte være perpetueret til dens Gaard, som den ved Opbud bekom“, hvilket aaben Brev senere er blevet confirmeret under 23de Novbr. 1731 af

Kong Christian den 6te, under 17de Febr. 1747 af Kong Frederik den 5te og den 13de Juni 1766 af Kong Christian den 7de. Herimod har Citanten erindret, at der i bemeldte allerhøieste Befaling ikke ligger nogen umiddelbar Adkomst, men at den ikkun vilde finde Sted, naar det med en formelig Auctions Forretning blev godtgjort, at Opbud i Overeensstemmelse med samme havde fundet Sted, og at Dallunds Eier derved var blevet høistbydende, i hvilken Henseende han ogsaa har paaberaabt en ved Overretten fremlagt Skrivelse, dateret 29de Decbr. 1812 fra det kong. d. Cancelli til Stiftsamtmanden og Biskoppen i Fyen, hvorved i Anledning af Indstævntes Ansøgning om at erholde Confirmation paa forbemeldte Befaling angaaende Perpetuationen af Skambye Sogns Kongetiende, tilkjendegives, at dette Document ikke kunde erholdes confirmeret, forinden det blev godtgjort, at Tienden er overdragen ved loelig afholdt Auction, og at Stiftsprovsten kunde paa Ansøgning forvente sig beneficium processus gratuiti meddeelt for at faae Spørgsmaalet afgjort ved Lands Lov og Ret.

Det skjønnes imidlertid ikke, at Udtrykkene i det forbemeldte Kongelige aabne Brev medføre, at en Auctions Afholdelse var nødvendig, hvorimod der, da Opbydelse ikkun skulde skee til 2de, maa antages derved at være forstaaet, at enhver af dem skulde adspørges, hvor meget han vilde give for Tienden, som derefter perpetuerlig skulde forblive ved dens Gaard, der blev den Høistbydende; at nu den i saa Henseende fornødne Foranstaltning af vedkommende Embedsmand ogsaa virkelig er bleven føiet maa antages, da Dallunds Eier sees at være kommen i Besiddelse af Tienden, og de forommeldte Confirmationer og til Fordeel for dette Godsæs Eiere ere meddeelte. Dette be-

styrkes ydermere derved, at den af Kong Christian den 7de meddeelte Confirmation er bleven forundt efter en den 1ste Mai 1766 i det geheime Conseil i Anledning af den da-værende Sognepræst ved St. Knuds Kirke, Professor Pingels Ansøgning angaaende Udsættelsen med Expeditionen af otmeldte Tiendes Perpetuation til Gaarden Dallund, hvis den af Eieren blev ansøgt, indtil hans Erklæring var indkommen, afgiven Resolution: „at det skulde forblive ved Stiftamtmandens og Biskoppens Erklæring“, hvilken Erklæring, hvoraf ligeledes Udskrift er bleven fremlagt, indeholder, at det af de i en af Oberstinde Finecke til Dallund afgiven Erklæring paaberaabte Bilage tydelig erfaredes: at Skambye Sogns Kongetiende virkelig var perpetueret til Dallund, for derpaa i forrige Tid er gjorte høieste Bud m. v.

Hvad nu angaaer den ovennævnte Skrivelse fra det kongelige danske Cancellie af 29de Decbr. 1812, da tilkjendegiver samme ikkun den Betingelse, under hvilken den ansøgte Confirmation kunde forventes bevilget, men viser derhos, at Spørgsmaalet, om det, som i det aabne Brev af 9de Octbr. 1700 er befaleet at skulle foranstalles, forinden Tienden kunde erholdes, er bleven iagttaget, eller om Rogens Ret maatte være til Hinder for Confirmationens Meddelelse, ved Domstolene skulde afgjøres.

Da nu Indstævnte ved de foranførte Data tilstrækkelig har godtgjort sin Adkomst til den omtvistede Rettighed, saa maa paa Grund heraf Herredsthingsdommen, uden at det bliver fornødent at undersøge Rigtigheden af hvad Indstævnte isvrigt til Styrke for sin Paastand har paaberaabt sig, være at stadfæste.

I hi kjendes for Ret: Herredsthingsdommen bør

ved Magt at stande. Processens Omkostninger for Overretten ophæves."

Denne Landsøver= samt Hof= og Stadsrettens Dom stadfæstede Høiesteret ved Dom af 6te April 1815. For Sct. Knuds Sognekald var Sagen ført af Høiesterets Advokat, Justitsraad Rothbøll.

Bedes bemærket:

Bed en Uagtsomhed fra Trykkeriets og Korrektorens Side ere Sidetallene for 19de Aarf (281—96) trykte to Gange, og som en Følge deraf er Pagineringen for de sidste 4 Aarf urigtig, saaledes at der maa lægges 16 til hvert Tal.

